Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

Gujrati

2003

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

VOL.-7 JANUARY, 2003 NO.1

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHIREE ANANDAMAYEE SA .GHA

❁ Branch Ashrams ❁

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram.
P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram.
Palace Compound P.O. Agartala- 799001.
West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi. P.O. Almora-263602,
(Tel : 05962-233120)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram.
P.O.Dhaul-China. Almora-263881.
(Tel : 05962-262013)
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram.
Bhimpura. P.O. Chandod, Baroda- 391105.
(Tel : 02663-233208)
6. BHOPAL : Shree Sh Ma Anandamayee Ashram.
P.O. Bairagarh. Bhopal-462030, M.P.
(Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur.P.O. Rajpur, Dehradun-248009
(Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram.
Kalyanvan, 176, Rajpur Road, P.O. Rajpur.
Dehradun-248009, (Phone : 135-2734471)
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram.
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-2480
10. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-83100.
11. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kankhal.Hardwar-249408,
(Tel : 0133-4216575)
12. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445.
13. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Puran Mandir.P.O. Naimisharanya,
Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

મા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન

તથા

: ગ્રાહકોને વિશેષ સૂચના :

૧. આપનું લવાજમ પૂરું થયું છે. આ અંકથી ૨૦૦૩નું નવું લવાજમ શરૂ થાય છે. સૌ ગ્રાહકોને યથાશીઘ્ર લવાજમ મોકલી આપવા નમ્ર વિનંતિ છે.

૨. નીચે આપેલામાંના ગમે તે એક સરનામે લવાજમ મોકલી શકાશે.

श्री पानु ब्रह्मचारी	**ઉત્તરા ચિનુભાઈ**
श्री श्री माता आनन्दमयी आश्रम,	૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
भदैनी,	નવરંગપુરા,
वाराणसी (उ.प्र.)-221001	અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૯.

૩. જો વારાણસી મોકલો તો સર્વ પત્રવ્યવહાર હિંદી ભાષામાં જ કરવો. 'अमृतवार्ता' (ગુજરાતી) એટલું લખવું જરૂરી છે.

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHIREE ANANDAMAYEE SANGHA

❁ Branch Ashrams ❁

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram.
P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ash...

...andamayee Ashram,
Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445.

13. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Puran Mandir.P.O. Naimisharanya,
Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૭ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૩ સં - ૧

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
બ્રહ્મચારિણી વસુમતીબહેન
નિરંજન મહેતા

-: મેનેજીંગ સંપાદક :-

શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રીં મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૯.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક
"મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા" (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમ[યી] સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિંટિંગ વર્કર્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમ[ચ્છા] વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી ૧

૦૨. વાઙ્માધુરી .... કૃપાલ ૫

૦૩. કેટલીક અનુભૂતિઓ .... જ્યોતિષચંદ્ર રાય (ભાઈજી) ૭

૦૪. સંયમ-સપ્તાહ-મહાવ્રત પ્રસંગે .... બ્ર. ગીતા બૅનર્જી ૧૦

૦૫. શ્રીમદ્ ભાગવત-કથાનો માર્મિક રહસ્યબોધ ...સંકલનઃઅનુરાધા જોષી ૧૩

૦૬. સંતાનવત્સલા શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી .... સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થ ૧૭

૦૭. પૂજ્ય મા આનન્દમયી .... અવધૂત સ્વામી આનંદદેવ (ટાટબાબા) .. ૨૫

૦૮. "બસો બાવન વૈષ્ણવોની વાર્તા" માંથી ૨૮

૦૯. માતૃ-સત્સંગ .... સ્વ. અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત ૩૬

૧૦. આશ્રમ સમાચાર ૩૯

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમેરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું. ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

મહાદેવ પટેલ

C/o. MA Ananadmayee Seva Samiti, Inc.
212, Moore Road, Wallingford 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 -6862
Fax : 610 - 876 - 1351
email : mahadevpatel@netscape.net

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

તત્ ચિંતન જ પથ.

•

સત્યસ્વરૂપ, સુખસ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ એકમાત્ર ભગવાન. માનવ જીવનનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ્ય ભગવાનનો લાભ. જેનો ત્યાગ થઈ જાય છે તેનો જ ત્યાગ કરવાની વાત ઊભી થાય છે. જ નિત્ય સત્ય તે જ ગ્રાહ્ય.

•

સ્વયં ભગવાન જ ગુરુરૂપે પ્રકાશ થાય છે. ગુરુમાં ઈશ્વરબુદ્ધિ રાખવી પડશે. જો મનુષ્યબુદ્ધિ કરો તો તમારા ગુરુ થયા નથી, કારણકે મનુષ્ય શું કદી ગુરુ થઈ શકે ? એમણે સ્થાન આપ્યું છે, એમના ઉપર નિર્ભર રહેવું જોઈએ. એમની કૃપા અને આશીર્વાદ નિરંતર વરસી રહ્યાં છે. એમના તરફ ઉન્મુખ થઈને રહેવું જોઈએ.

•

આદેશ પાલન કરવો તે જ સૌથી મોટી સેવા. માટે જ, ગુરુ જે આદેશ કરે, નિર્વિચાર ભાવે પાલન કરવાથી જ સર્વાપેક્ષા મોટી સેવા થાય. ગુરુના આદેશનું પાલન તથા સંયમિત જીવનથી તમારું સાચું રૂપ પ્રકાશિત થઈ જશે.

•

જેને ગુરુ ન હોય તે ભગવાનનું જે નામ ગમે એનો જપ કરે, અને જે ભગવાનનું નામ જપતા હોય એની મૂર્તિનું ધ્યાન કરે; અને જેને ભગવાનનું નામ જપવું પણ ન ગમે તે ચુપચાપ એકાંતમાં બેસીને વિચારે કે હું કોણ છું. પોતાની જાતને ઓળખવાની કોશિશ કરવી જોઈએ. જેને ગુરુ ન હોય, એણે ગુરુ કરી લેવા જોઈએ. મનમાં જો ગુરુનો પ્રકાશ થઈ જાય તો દીક્ષાની ક્રિયા થવી જોઈએ, ભલે માનીને હોય કે ભલે મંત્રથી હોય. ગુરુશક્તિ પ્રાપ્ત થવી જોઈએ, ગમે તે રીતે થાય. દીક્ષા જાતજાતની હોય છે : દૃષ્ટિથી પણ થાય, સ્પર્શથી પણ થાય અને મંત્રદાનથી પણ થાય. ઘણી રીતો છે. હકીકતમાં ગુરુશક્તિ પ્રાપ્ત થવી જોઈએ.

•

મનને એમના ચરણોથી જુદું ન રાખો. એથી દરેક પ્રકારના પ્રલોભનથી બચી શકશો.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે મનુષ્યત્વનું જાગરણ, પશુભાવનો ત્યાગ. શ્રેય ગ્રહણ, પ્રેયનો ત્યાગ.

●

તત્-ધ્યાન, તત્-ચિંતનમાં મન સર્વદા રાખવાનો પ્રયત્ન કરો. સત્યકથા, સંયમવ્રત, સદ્ગ્રંથાદિ પાઠ, સત્સંગમાં ચોવીસે કલાક પોતાની જાતને ફસાવી રાખો. અનુકૂળ સંગ ગ્રહણ, પ્રતિકૂળ ત્યાગ, અર્થાત્ શ્રેય ગ્રહણ, પ્રેય ત્યાગ. આ રીતે ચાલતા રહેવાથી આપોઆપ અનુકૂળ સહાયતા પ્રાપ્ત થશે.

●

સત્યમાં પ્રતિષ્ઠિત થવાનો પ્રયત્ન મનુષ્યનો જ હોવો જોઈએ. પોતાના પ્રાપ્તિ-લક્ષ્યની યાત્રામાં યાત્રી જ્યારે આ દિશામાં - સાચી વાત બોલવી, સત્ય ભાવ વ્યવહાર, સરળતાનો આશ્રય લઈને આરંભ. જેટલો વધારે સત્યનિષ્ઠ, સત્યમાં પ્રતિષ્ઠિત હશે, તેટલો જ આપોઆપ સ્તરમાં ઘડાતો જશે. આ જ ઘડાવામાં યાત્રીનો આવો પ્રકાશ પણ આવી શકે. પ્રારંભમાં મિથ્યા સાંભળવાથી પણ અજ્ઞાતમાં એના સર્વાંગમાં પ્રતિક્રિયા થઈ જાય. વળી, ઈંગિત ઈશારામાં પણ જો મિથ્યા વાત (બોલાય), ત્યાં પણ એ જ રૂપે જાણે પ્રતિક્રિયા જ. જેમ જેમ જે યાત્રી પોતાને ઘડતો જશે, તેવી તેવી જ સ્થિતિ એમનો અંતર્બોધ, પ્રકાશ જ. સત્યમાં રત ન થવાથી લક્ષ્યપ્રાપ્તિની યાત્રામાં સફળતા ક્યાં ?

બધાંને સત્ય વાત કહેવી જોઈએ. ગુપ્ત વાતો, છુપાવવું કે જુઠ્ઠા વ્યવહારનો મતલબ ચોરી કરવી. આથી મન કલુષિત થાય છે. દુઃખના સાગરમાં ગોથાં મારવાં પડે છે. સત્યબદ્ધ અને પવિત્ર જીવન આનંદ અને પરમ સુખને અનુકૂળ છે.

●

આ જ સમય છે પોતાના નિર્માણનો. આશ્રય લેવો પડશે ત્યાગ અને ધૈર્યનો. પૂર્વ-જન્મગત સંસ્કાર-અનુયાયી આ જે દુર્ગુણો પ્રગટ થાય છે, એમાંથી મુક્ત થવા માટે સદ્ભાવ સર્વાંગીણ રૂપે હૃદયમાં સ્થાપિત કરવાની ચેષ્ટા કરજો. કોઈને માટે કંઈ કરવાનું થાય તો સેવાજ્ઞાનમાં કરજો. એક વાત વધારે વિશેષ રૂપે ખ્યાલમાં રાખજો - આલસ્યને એકદમ જ ત્યાગી દો. કોઈ પણ સત્કર્મમાં અનિચ્છા કે આલસ્ય તદ્દન વર્જિત છે. કોઈની કોઈ પ્રકારે સેવામાં જે કષ્ટ થાય છે, એને આનંદ સાથે ગ્રહણ કરો.

●

પ્રત્યેકના જીવનમાં સંયમ આવશ્યક છે. સૌથી પહેલાં શરીર પ્રત્યે યથાસાધ્ય શાસન દૃષ્ટિથી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંયમનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. નિયમાદિ દ્વારા શરીર તૈયાર થાય પછી મનમાં સંયમનો ક્રમોદય થાય છે. ત્યારે શરીર અને મનના પરસ્પર સંયોગથી સંયમ સાધનામાં પ્રવૃત્ત થવું ઉચિત છે. શરીર અને મન સંયત થયા પછી આપોઆપ જ આત્માનુસંધાનનો આગ્રહ જાગૃત થાય છે. એ વખતે ઉદાસીન ન રહીને ભગવત્ કાર્યમાં મનોનિવેશ કરવાથી આત્માનુભૂતિ સુગમ થઈ જાય છે. જ્યાં સુધી દેહજ્ઞાન છે, ત્યાં સુધી કર્મ વિના કોઈ લક્ષ્યપ્રાપ્તિ સંભવ નથી.

●

આ શરીર જે કહે છે, કરતા જજો. આપત્તિ કરતા નહીં. તમારા લોકોના મંગળ માટે જ જાણજો, વૃત્તિ-નિરોધનો ઉપાય - કેવળ પેલી જ એક વૃત્તિમાં લાગ્યા રહેજો. એ એક વૃત્તિ નહીં જાગે તો બહારની પ્રવૃત્તિ જશે જ નહીં.

●

ભગવત્ કથાના આનંદમાં રહેવું એ જ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. "એમને છોડીને" મનમાં આમ વિચાર કરવાથી જ દુઃખ થાય છે. મંત્ર જપના રૂપમાં હોય, ધ્યાન-પૂજા-**પાઠ-સ્મરણ** આદિ રૂપોમાં હોય, ભજન-કીર્તનના રૂપમાં હોય - તેઓ સ્વયમ્ સ્થિત રહે છે. કોઈ એક લઈને રહો. એમને છોડીને રહેતા નહીં. આ યાદ રાખજો.

●

અંદર શક્તિનો અનુભવ કરો તો, નૂતન સૃષ્ટિ અનુભવ કરો તો, એને જેટલા શાંત ભાવથી દબાવી રાખશો (તો) એટલી જ શક્તિમાં વૃદ્ધિ થશે. જરીક કાણું મળતાં જ બહાર નીકળી જવાની આશંકા. સાવધાન ! પ્રયોજનાનુસાર તેઓ બધું સરખું કરી દે છે. દીક્ષા, શિક્ષા આદિ ઈતિ.

●

"જે થાય છે તે થશે", સંપૂર્ણ સત્ય છે. પોતાના અને બીજાના જીવનનો ઈતિહાસ ઉલટાવીને જોવાથી જણાશે કે મનુષ્ય સ્વયં કેટલું કરી શકે છે, અને અલક્ષ્ય શક્તિના અદૃશ્ય વિધાનથી કેટલું સંઘટિત થાય છે. આ જગત એ પરમ પિતાની ઈચ્છાથી સુચારુ રૂપે નિયમિત છે, અને "તેઓ અમને જે અવસ્થામાં રાખશે અને લાવશે તે જ અમારે સ્વીકારવું પડશે." આ સિદ્ધાંતને જેટલો અપનાવી શકશો તેટલો જ નિર્ભરતાનો ભાવ દૃઢ થશે તથા ઈશ્વરી શક્તિ પ્રત્યે ભક્તિ અને વિશ્વાસથી પ્રેમ-નેત્રો ઉન્મીલિત થશે.

●

એમને પોકારજો, એમના ઉપર નિર્ભર રહેજો. ગમે ત્યાં રહો, એમના ખોળામાં. જગતમાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સુખ મેળવવા ઈચ્છતા હો તો એમને મેળવવાની ઈચ્છા કરો. સંસારનું શું રૂપ છે, જોઈ તો રહ્યા છો. દિન પ્રતિદિન દુઃખનો સાગર આવી રહ્યો છે. એને જ સંસાર કહે છે.

●

"મારું છે" - સમજીને બધાને જ પકડી રાખ્યા છે. આ બધી દુઃખ પામવાની ચેષ્ટા છે. "એમનું જ સર્વ કાંઈ છે" સમજીને એમને બોલાવજો. એમનું જ છે માટે એમને બોલાવજો. આ જ મોટો પોકાર છે. કર્તવ્ય-પાલન કરતા જાઓ - ધીર વીર થઈને, તેઓ જ બધું કરાવી રહ્યા છે એ યાદ રાખો. તેઓ જે કંઈ કરાવશે તે જ બરોબર છે. એમના હાથમાં યંત્રવત્ પોતાની જાતને રાખવાની ચેષ્ટા કરો. ચિંતા ન કરો.

●

વાસ્તવિક રૂપે ભગવાન પાસે પ્રાર્થના કરવાથી પૂર્ણ થાય છે. તેઓ મંગલમય છે. જે મંગલ છે તે જ તેઓ કરે છે. ભગવાનનું જે મંગલ વિધાન છે એને પકડવાની શક્તિ જન સાધારણમાં ક્યાં છે ? ઈચ્છામયની ઈચ્છા પૂર્ણ થાય - સર્વદા આ જ ભાવ મનમાં રાખવો જોઈએ. મંગલમય સમયાનુસાર બધું કરે છે. જે કંઈ નિત્ય સત્ય છે તે જ બાજુ બધાંએ જવું જોઈએ. હરિકથા એ જ કથા છે, બાકી બધું વૃથા વ્યથા.

●

"પ્રભુના સિંહાસન પાસે દયા બે રીતે મેળવી શકાય છે : પાપના ખુલ્લા એકરારથી અને કરેલાં ખોટાં કર્મોને સુધારી લેવાથી."

- ગુરુ ગ્રંથસાહેબ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

વાઙ્માધુરી

- સંકલન : 'કૃપાલ'

૩૦ - જુલાઈ, ૧૯૫૯, કાલકાજી, નવી દિલ્હી :

એક બાળક જતું હતું અને એના માતા-પિતાને નિરંતર પૂછ્યા કરતું હતું કે આ શું છે, પેલું શું છે ? એ સાંભળીને **મા**એ કહ્યું, **"જીવનો સ્વભાવ છે જિજ્ઞાસા કરવાનો. તૃપ્તિ માટે નહીં, સ્વભાવથી જ."**

મા ભરતભાઈ સાથે વાત કરતાં હતાં - વિચારશૂન્ય થઈને વાત માનવી વગેરે વિષે. એક બાલિકા રમતી રમતી આવી. એક ઘંટડીથી રમતી હતી. માએ ઘંટડી સંતાડી દીધી, પછી એને વગાડી, પછી બાલિકા તે લઈ ગઈ.

૩૧-જુલાઈ :

રાષ્ટ્રપતિ (બાબૂ રાજેન્દ્રપ્રસાદ)નાં બહેન **મા**નાં દર્શન કરવા આવ્યાં છે. **મા** એમના તંબૂમાંથી બહાર આવ્યાં. કોઈ બોલ્યું, "એ વૃદ્ધ મહિલાને અહીં સુધી આવતાં બહુ જ તકલીફ પડી છે, પવન પણ છે. આ સાંભળીને **મા** પણ એમના તંબૂમાંથી નીકળીને બહાર આવી ગયાં છે. પેલાં વૃદ્ધા કાને તદ્દન બહેરાં હતાં. એમની સાથે આવેલો એ.ડી.સી. એમના કાનમાં **મા**ની વાતો બૂમો પાડીને કહેતો હતો. પહેલાં તો એમણે **મા**ને ઓળખ્યાં નહીં. **મા** વારંવાર એમને કહેતાં હતાં કે - આ 'બચ્ચી' એમની જ છે. જ્યારે **મા** પાસેથી એ જતાં હતાં ત્યારે **મા**એ ધીમેથી પોતાના હાથ એમના કપાળ પર મૂક્યા તથા મોં પર ફેરવ્યા, અને પૂછ્યું, "બાબૂજી કેમ છે ?" બાબૂજીને માટે પણ સાથે પ્રસાદ મોકલ્યો.

ફિન્લૅન્ડથી એક સ્ત્રી **મા**નાં દર્શન કરવા આવી છે. એ દિવસે પહેલવહેલી આવી હતી. **મા**એ પૂછ્યું કે એ ક્યાં ઊતરી છે, તથા એને આ દેશ કેવો લાગ્યો ?

એનો જવાબ હતો : હું આ સ્થળે (આશ્રમમાં) હોવાથી અત્યંત પ્રસન્ન છું.

મા : અહીં આવવામાં તમને કેટલા દિવસ લાગ્યા ?

"પૂરો એક મહીનો. ઈઝરાયેલ, જોર્ડન વગેરે સ્થળોએ પણ ગયેલી."

પછીથી **મા**એ એને 'નિત્યાનંદ' નામ આપ્યું હતું.

નનીબાલા નામનાં ભક્ત બહેનને હાલમાં જ પતિ-વિયોગ થયો છે. **મા** એમને પૂછે છે, "તમને કઈ ચીજ સુખ-શાંતિ આપશે ?"

"સદ્ગ્રંથપાઠ"

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા : સાંભળવાથી, કરવાથી સારું થશે. છોકરાઓ સારા છે ?

વીર (સક્સેના) એ યોગવાસિષ્ઠ વાંચ્યું હતું. સાંજે **મા**એ વીરને યોગવાસિષ્ઠના એ જ અંશનો ફરીથી પાઠ કરવાનું કહ્યું. **મા**એ એની પૃષ્ઠસંખ્યા પૂછી, "૧૨૦". કેટલીક વિશેષ લીટીઓને **મા** ફરી ફરીને વાંચવાનું કહેતાં હતાં, કારણ કે અભ્યાસ દ્વારા જ ધ્યાનાકર્ષણ થાય છે.

કાલકાજી આશ્રમમાં નવો હૉલ બન્યો છે. તે વિષે **મા** કહેતાં હતાં કે અહીંયાં થોડાંક ચિત્રો હોવાં જોઈએ - ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, નિત્યાનંદ, રાધાકૃષ્ણ, સીતારામ. હૉલ નામ-બ્રહ્મ-મંદિર છે, અને અહીંયાં બધાં ચિત્રો હોવાં જોઈએ, બહુ વધારે નહીં, કારણ કે જે કામના હોય તેને ખેંચીને કામમાં લઈ લે છે.

માએ વર્મા અને વઢેરાને એ ચિત્રો જોવા મોકલ્યા. પેલાં ફિનિશ બહેન ચિત્રકાર છે તેથી એમને પણ **મા**એ મોકલ્યાં.

શ્રીમતી વઢેરા એમના પતિ વિષે કંઈક કહેતાં હતાં, એમના પતિનું નામ છે હરિભજન. **મા**એ કહ્યું : "હરિ બ્રહ્મ. હરિ નામ બ્રહ્મ મંદિર. હરિ બ્રહ્મ એક છે. સમાધિ થઈ શકે. જ્ઞાનરૂપી બીજ. નિવૃત્તિ નથી થઈ શકતી.

સમાધિ એક સ્થિતિ છે, એક સ્થિતિમાં રહેવું. સમાધિયે તો એક સ્થિતિ છે. પાછું ઊતરવાથી એમ ને એમ. સમાધિમાં રહેતું નથી. વાસના સમાધિમાંથી ખેંચી લે છે. સમાધિ જ્યાં સુધી ત્યાં સુધી.

જે છે તે જ. કારણ શરીર જુદું રહે છે. મન નામ જ નામ છે."

સુશીલા મૉડવેલ થોડાં તુલસીનાં પાંદડાં લાવેલાં, જેના પર "બ્રહ્મમયી મા" એવું ચંદનથી લખ્યું હતું. **મા**એ ઉપસ્થિત રહેલા લોકોમાં એ પાંદડાં વહેંચી દીધાં. મૉડવેલ દંપતિ મુખવાસ ભરેલો એક પ્લાસ્ટીકનો ડબ્બો **મા** માટે લાવ્યું હતું. મા એ લોકોની હથેળીમાં જ એ ડબ્બાને રમાડતાં રહ્યાં. (સુશીલા મૉડવેલે **મા**ને પોતાની દીકરી બનાવ્યાં છે તેથી) પછી માએ દીદીને કહ્યું : દીદી, આ લોકો મારે માટે રમકડાં લાવે છે. હું તો એકલી 'બચ્ચી' છું ને !

કમલા જાયસવાલે એના પુત્રને માટે નામ પૂછવાને ફોન કર્યો હતો. ત્યાં હાજર રહેલાંઓને માએ નામ પૂછ્યું. કોઈકે કહ્યું રામગોપાલ, કોઈકે મદનગોપાલ, કોઈએ શિવચરણ વગેરે. જ્યારે પાનુએ એમને ખબર આપી તો એમણે કહ્યું, "**મા**એ તો એમને મુખેથી કંઈ નથી કહ્યું !" આ સાંભળીને **મા** બોલ્યાં, "આ શરીર પાતાને મુખેથી કંઈ નથી કહેતું."

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કેટલીક અનુભૂતિઓ

- જ્યોતિષચંદ્ર રાય (ભાઈજી)

અખંડ-ભાવઘન માતૃમૂર્તિ શ્રી શ્રી **મા**ની તુલના કેવળ વિરાટ આકાશ સાથે કરવી જ શક્ય છે. એમના વિરાટ સ્વરૂપનું વર્ણન મનુષ્યની શક્તિથી પર છે, છતાં ભાવગ્રાહી ભક્તો 'એમના' અલૌકિક ભાવ-વિલાસના મધુમય કરુણ સ્મૃતિજાલની રચના કરે છે - પોતાના પ્રયોજનથી જ માતૃસ્મૃતિ કેવી અમૂલ્ય સંપદ્ છે, ભાવગ્રાહી ભક્તો જ એના યથાર્થ પારખુ છે.

ઈ.સ. ૧૯૧૮માં બંગાળના ઢાખા શહેરમાં હું નોકરીને લીધે આવ્યો. ઈ.સ. ૧૯૨૪ના અંતિમ ભાગમાં મેં સાંભળ્યું કે શહેરની નજીક આવેલા શાહબાગના બગીચામાં એક માતાજી રહ્યાં છે. ઘણા દિવસોથી તો મૌન છે, છતાં ક્યારેક યોગાસનમાં બેસીને મંત્રોચ્ચાર કરીને કુંડાળું દોરીને વાતચીત કરી લે છે. એક દિવસ પ્રાતઃકાળે જેને હું સુપ્રભાત જ કહીશ, મારી આકુળ પ્રાર્થના મનમાં લઈને શાહબાગ ગયો, અને બાબા ભોલાનાથના સૌજન્યથી **મા**નાં શ્રીચરણોનાં દર્શન પણ પ્રાપ્ત થયાં. એમની શાંત યોગાવસ્થા તથા કુળવધૂ જેવો ભાવ, આ બંનેનું સુંદર સામંજસ્ય જોઈને મને આશ્ચર્ય થયું, અને એ પણ જોયું કે જેમની શોધમાં દેશ-વિદેશમાં ફર્યો તે જ આજે મારી સન્મુખ છે. મારાં મન-પ્રાણ આનંદથી ભરાઈ ગયાં, શરીર રોમાંચિત થવા માંડ્યું. એવી ઈચ્છા થઈ કે ચરણોમાં પડી જઉં, અને રડતાં રડતાં કહું કે **મા**, આટલા દિવસ દૂર કેમ રાખ્યો ?

પહેલા દિવસના સાક્ષાત્માં જ માએ સંકેત કર્યો હતો કે "ભૂખ હોવી જોઈએ." પરંતુ વિષયવાસનામાં ફસાયેલા પ્રાણીને એવી ભૂખ લાગવી જ મુશ્કેલ છે, જ્યાં સુધી હૃદયના ઉદ્દામ સાંસારિક તરંગો એમનાં ચરણોમાં જઈને શાંત ન થાય. એટલા માટે જ, સદૈવ મનોમન પ્રાર્થના કરતો કે "**મા**, મૂર્તિમયી ક્ષુધા તો તમે જ છો, ભૂખ લગાડો." કઈ રીતે **મા**એ એમનાં લીલા-રહસ્યો દ્વારા એમની અહૈતુકી કૃપા પ્રગટ કરીને મારા ચંચળ લક્ષ્યને એમની વિરાટ સત્તા પ્રત્યે આકર્ષ્યો, તે વિષેની કેટલીક ઘટનાઓનો સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરું છું.

•

એક વાર રાત્રે હું મારા ઘરના ખુલ્લા વરંડામાં આંટા મારતો હતો, આખોયે સંસાર ચાંદની વડે પ્લાવિત થયેલો ઝગમગતો હતો. મેં મોઢું ફેરવતાં જ જોયું તો **મા** મારી સાથે છાયામૂર્તિની માફક ચાલી રહ્યાં છે. એમના શરીર પર લાલ 'જમ્પર' અને લાલ પહોળી કિનારની સાડી છે. હું થોડા કલાક પહેલાં **મા**ને આશ્રમમાં સફેદ 'જમ્પર' અને લાલ ઝીણી કિનારની સાડી પહેરીને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ફરતાં જોઈ આવ્યો હતો. બીજે દિવસે સવારે ગયો ત્યારે **મા**ને એવી જ બન્ને વસ્તુઓ પહેરેલાં જોયાં, અને એ પણ ખબર પડી કે મારા ચાલ્યા ગયા પછી કોઈએ એમને એ વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં હતાં.

●

એક વાર બાર વાગે હું ઑફિસમાં કામ કરતો હતો. ભૂપેને આવીને કહ્યું, ''માએ તમને શાહબાગ બોલાવ્યા છે.'' મેં **મા**ને કહેલું કે આજે વડા સાહેબ રજા પરથી પાછા આવીને એમનો 'ચાર્જ' લેશે. **મા**એ કહ્યું, ''જેની વાત છે એને જઈને કહો, એને જે ગમે તે કરે.'' જરીકે શંકા કર્યા વગર કાગળોને એમના એમ મૂકીને, કોઈને પણ કહ્યા કર્યા વિના હું શાહબાગ પહોંચી ગયો. **મા**એ કહ્યું, ''સિદ્ધેશ્વરી 'આસન'માં ચાલો.'' પિતાજી (ભોલાનાથજી), મા અને હું ત્યાં ગયાં. જે સ્થળે અત્યારે સ્તંભ અને શિવલિંગ છે, ત્યાં એ દિવસોમાં એક કુંડ હતો. એમાં મા જઈને બેઠાં. **મા**નો બહુ જ હાસ્યોત્ફુલ્લ ભાવ અને આનન્દમયી મૂર્તિ હતી. સહસા મેં પિતાજીને કહ્યું, ''**મા**ને આપણે સહુ **''શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા''** કહીશું.'' એમણે કહ્યું, ''ભલે, એમ જ થશે.'' **મા**એ સ્થિર દૃષ્ટિએ થોડીક વાર મારી સામે જોયા કર્યું.

લગભગ સાડા પાંચ વાગે અમે પાછાં ફર્યાં. **મા**એ મને પૂછ્યું, ''અત્યાર સુધી તો પ્રસન્ન હતો, હવે જોઉં છું કે તારા ચહેરાનો રંગ જરાક બદલાઈ રહ્યો છે.'' મેં કહ્યું, ''ઘર બાજુ મોઢું ફેરવતાં વેંત ઑફિસની વાત યાદ આવે છે.'' **મા**એ કહ્યું, ''કંઈ જ ચિંતાની વાત નથી.'' બીજે દિવસે ઑફિસ ગયો ત્યારે વડા સાહેબે પેલા દિવસની વાત જ ન કાઢી.

મેં **મા**ને પૂછેલું, ''એવી પરિસ્થિતિમાં **મા**, આપે કેમ બોલાવ્યો ?'' માએ કહ્યું, ''જોયું કે આટલા મહીનામાં ક્યાં સુધી પહોંચ્યા છો અને સિદ્ધેશ્વરી ન જાત તો આ શરીરનું નામકરણ કેવી રીતે થાત ?'' આટલું કહીને ખૂબ હસવા લાગ્યાં.

●

મારા હાથમાં 'સાધુ-જીવની' નામક એક પુસ્તક આવ્યું. એમાં એક જગ્યાએ એક ઉક્તિ હતી, ''તેઓ દરિદ્રને અન્નદાન કરવા માટે સર્વદા એમના ભક્તોને ઉપદેશ આપે છે.'' એ ઉક્તિની પાસે જ એક નોંધ મેં લખી રાખી હતી - ''માત્ર અન્નદાન વડે જ તૃપ્તિસાધન નથી થતું.'' ઘટનાક્રમે એ પુસ્તક શાહબાગ પહોંચી ગયું, અને મારું મંતવ્ય પણ **મા**ને કાને પડ્યું. એના ઘણા દિવસો પછી હું સવારે શાહબાગ ગયો. એક ગાંડા જેવો માણસ આવીને **મા**ને કહેવા લાગ્યો, ''મને કંઈ ખાવાનું આપો, નહીં તો મારા પ્રાણ નહીં બચે.'' આ સાંભળીને **મા**એ રસોડામાંથી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અને કોઠારમાંથી જે કંઈ મળ્યું તે એને આપી દીધું. એ માણસે પાણી માગ્યું તો **મા**એ મને કહ્યું, "આને પાણી આપો." પાણી આપતી વખતે મને ખબર પડી કે એ મુસલમાન છે તથા ત્રણ દિવસથી એને ખાવાનું મળ્યું નહોતું, એ દિવસે ભૂખ-તરસની અસહ્ય જ્વાળાથી વિકળ થઈને બગીચાની દીવાલ કૂદીને આવ્યો હતો. **મા**એ મને કહ્યું, "જોયું, અન્નદાન પણ કેટલું આવશ્યક છે. આ માણસ તારી ભૂલ બતાવવા માટે જ આવ્યો હતો. પાત્ર અને સમય અનુસાર બધું જ જરૂરી છે. આ જગતમાં કશું જ વ્યર્થ નથી હોતું."

●

શ્રી શ્રી **મા**ના સ્વરૂપની ધારણા કરવી એ આપણી બુદ્ધિની પહોંચની બહાર છે, છતાં પણ **મા** હંમેશ કહ્યા કરે છે, "હું તો તમારા લોકોની પાગલ છોકરી છું." તો પણ આ પાગલ છોકરીના હરવા-ફરવાની આડમાં, એમના ક્રીડા-કૌતુકની પાછળ ભાગવતી શક્તિનો મૂર્તિમય પ્રકાશ હોય છે.

પશ્ચિમી મનીષી એમર્સને કહ્યું છે, "સંસારમાં રહીને ગૃહધર્મ અકુંઠિત રૂપે નિર્વાહ કરવો અથવા નિર્જન ગિરિકંદરામાં સાધના કરવી તે સહજ છે, પરંતુ યથાર્થમાં પ્રકૃત સત્ય અને મહત્વમાં તો તેઓ જ પ્રતિષ્ઠિત છે જેઓ જનતાના જીવનના ઘાત-પ્રતિઘાતોમાં પણ નિરાશાની સ્વતંત્રતા અને પૂર્ણ માધુર્ય સાથે રહી શકે છે."

શ્રી શ્રી **મા** લોકના કોલાહલપૂર્ણ અશાંત વાતાવરણમાં પણ રાત-દિવસ રહીને એમના અક્ષય આનંદનો ભંડાર સહુને માટે ઉન્મુક્ત રાખે છે, એમની નિર્મળ શાંત દૃષ્ટિ, પવિત્ર હાસ્યયુક્ત પૂર્ણ જીવનની સ્વચ્છંદ ગતિ પ્રાણીમાત્રની અનેક કામનાઓની પૂર્તિ કરે છે. તેથી જ એમને વિશ્વજનનીનું મૂર્તિમય રૂપ કહેવું અનુચિત નથી.

●

"હું સૌથી મોટી ભિખારી છું. તમારાં લોભ, મોહ, અભિમાનની ભિક્ષા માગું છું તમારા મંદિરના દેવતાનાં ચરણોમાં અર્પણ કરવા માટે"

- શ્રી શ્રી મા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંયમસપ્તાહ - મહાવ્રત પ્રસંગે

- બ્રહ્મચારિણી ગીતા બૅનર્જી

શ્રી જગન્નાથ કુંડુના આમંત્રણથી ષોડશતમ સંયમ-સપ્તાહ-મહાવ્રત હજારીબાગના સૂરિયા ગામે ૧ નવેમ્બર થી ૭ નવેમ્બર, ૧૯૬૫ દરમ્યાન યોજવામાં આવ્યો.

પ્રત્યેક વર્ષે સંયમ-સપ્તાહમાં કંઈને કંઈ નવીનતા અને વિશેષતા અનુભવાય છે, જોકે સંયમના નિયમો અને દૈનિક ધારા પ્રત્યેક સંયમમાં એકસરખી જ હોય છે, તેમ છતાં સહુને નવપ્રેરણા તથા નવીન આનંદની ઉપલબ્ધિ થાય છે, દરેક નવીન સંયમમાં. આ વખતે પણ સંયમ-સપ્તાહ એક અભિનવ ઉત્સાહ-ઉદ્દીપન સાથે લઈને ઉપસ્થિત થયો.

અધિકાંશ સંયમ-મહાવ્રત તીર્થ સ્થળોએ અનુષ્ઠિત થાય છે, જેથી ત્યાં અપૂર્વ વાતાવરણમાં સંયમ-સપ્તાહ આપોઆપ જામી જાય છે. સૂરિયા કોઈ તીર્થ સ્થળ નથી, છતાં સંયમ-સપ્તાહ જેવા વ્રતના અનુષ્ઠાન માટે અહીંયાં ખૂબ જ અનુકૂળ વાતાવરણ સર્જાયું છે. એવી કિંવદંતી છે કે ચૈતન્ય મહાપ્રભુ આ જ સ્થાને જંગલમાં થઈને સંકીર્તન કરતા કરતા ગયા હતા. તે જ કારણે અહીંયાં એક અપૂર્વ ભાવધારા પ્રવાહિત થાય છે. આ સ્થળનું અપૂર્વ સૌંદર્ય તથા શાંતિમય બૃહદ્ ઉન્મુક્ત સ્થાનનો સ્વાભાવિક ગંભીર ભાવ અનુભવાય છે. દૂર ચતુર્દિકે ચિત્રવત્ પર્વતમાળા ભૂમિમાંથી ઉપર ઉપસી આવેલી છે. સંપૂર્ણપણે શહેરના આધુનિક જીવનના કોલાહલથી એવું દૂર કે એકાદ દુકાન કે ઘર પણ નથી. આવા અપૂર્વ વાતાવરણમાં સંયમ ખૂબ જામી ગયો. **મા**નો ભાવ પણ ખૂબ સુંદર હતો. એવું લાગે કે **મા** પોતાના જ ઘરમાં છે. **મા**, દિદિમા તથા સાથેની બહેનો માટે જ આ ઘરનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું હતું. **મા**ના ઘરની ચારે બાજુ સુંદર ફૂલોથી શોભાયમાન્ બાગ હતો.

વ્રતીઓની સંખ્યા આ વખતે હંમેશ કરતાં ઓછી હતી. ગયે વર્ષે વૃંદાવનમાં ૩૫૦ વ્રતીઓ હતા, આ વર્ષે માત્ર ૧૫૦, તો પણ બધાને આથી લાભ જ થયો. પરસ્પર એક પ્રકારની અંતરંગતા અનુભવાતી હતી. ધ્યાન દરમ્યાન બધામાં એકાગ્રતા દેખાતી હતી, કદાચ આ પહેલાં આટલું જોયું નહોતું. આબોહવા પણ અતિ મનોરમ, બહુ ગરમી નહીં, અધિક ઠંડી પણ નહીં. બધાંનું સ્વાસ્થ્ય સારું રહ્યું. ધ્યાન વખતે એક્કે વાર ખાંસીનો અવાજ નથી સંભળાયો. સંયમનો એક ખાસ નિયમ છે કે સત્સંગ કે ધ્યાન દરમ્યાન કોઈએ **મા**ને ફૂલો આપવા માટે મંચની નજીક જવું નહીં. આ નિયમનું પહેલવહેલું પાલન અહીંયાં થયું.

સર્વે પ્રસિદ્ધ મહાત્માઓ પધાર્યા હતા, જેમ કે સ્વામી મહેશ્વરાનંદજી, સ્વામી ચિદાનંદજી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

('દિવ્ય જીવન સંઘ'ના અધ્યક્ષ - એમનો આ પ્રથમ સંયમ-સપ્તાહ), સ્વામી સદાનંદજી, સ્વામી ચેતનગિરિજી, સ્વામી શરણાનંદજી. સંયમ વિષે તથા ગીતા, ભાગવત અને ઉપનિષદ્ પર બધાએ અત્યંત સુંદર ભાષણો આપ્યાં.

મા એક દિવસ સંયમ સમયે બોલ્યાં, **"તમે સહુ સંયમનો અભ્યાસ કરો. તે થયા પછી સંયમ-સ્વરૂપ પ્રકાશિત થશે. સંયમ-સ્વરૂપ અર્થાત્ અનિયંત્રિત વ્યવહાર, વાતો અને ચિંતા (ચિંતન) ત્યારે દૂરીભૂત થશે. ક્રિયામાં, વાતોમાં અને ચિંતામાં ત્યારે સ્વભાવતઃ નિયંત્રણ આવશે. અપ્રયોજનીય વાતો બોલો નહીં. અપ્રયોજનીય ચિંતા કરો નહીં. સંયમ-સ્વરૂપ પ્રકાશિત થયા પછી સર્વદા ત્યારે સત્ચિંતા, સત્કથા અને સત્ચરિત્ર તમારી પોતાની મેળે થશે. ત્યારે બીજું કંઈ જ કરવું નહીં પડે. શરીર અને મનની સમસ્ત અપ્રયોજનીય ક્રિયા ત્યારે બંધ થશે. જો કોઈ સંયમ-સ્વરૂપને પામી જાય, તો ત્યારે જ સંયમ અભ્યાસનું ફળ તેની પાસે પ્રગટ થશે."**

સૂરિયા ગ્રામે માતૃ-દર્શન કરવા અપાર જનસમુદ્ર દેખાતો હતો. અંતિમ દિવસે મહાનિશાધ્યાન વખતે **મા**ની પાસે એક નારાયણ શિલા મૂકવામાં આવી હતી. ધ્યાન પૂરું થયા પછી મા બોલ્યાં, **"જ્યારે જ્યારે આ નારાયણ શિલા પાસે હોય, તમારે આ જ નારાયણ શિલા સામે બેસીને સંયમવ્રત - પાલન કરવું."**

આ નારાયણ શિલા હતી એક વિશેષ કાળા પત્થરની. આ વિશેષ નારાયણ શિલાનો પોતાનો એક ઈતિહાસ છે. ગત ૧૪ ઑગસ્ટ, ૧૯૬૫માં જ્યારે **મા** દેહરાદૂનથી જોધપુર જતાં રસ્તામાં એક દિવસ માટે વૃંદાવન રોકાયાં, ત્યારે આશ્રમની પરિચિત એક વ્યક્તિએ, **મા** પાસે આવીને કહ્યું, કે થોડાક દિવસો પહેલાં વૃંદાવનનાં સમસ્ત મંદિરોનાં દર્શન કરવા જતાં રસ્તા પરથી એમને એક નારાયણ શિલા મળી. પોતે બ્રાહ્મણ ન હોવા છતાં એમણે એ શિલા ઊચકી અને સાથે લઈ ગયા. પછીથી એમના મનમાં થયું કે **મા**નો આશ્રમ તો પાસે જ છે, અને **મા**ના ઘરની પાસે ૧૨ સંન્યાસીઓએ ૧૨ તુલસીના છોડ રોપ્યા છે. (૧૨ ની સંખ્યાનું નારાયણ સંબંધી પૂજનમાં મહત્ત્વ છે. મંત્ર પણ દ્વાદશાક્ષર હોય છે.) એ સ્થાન જ નારાયણ માટે સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તેથી એ નારાયણ શિલા લાવીને એ તુલસીના છોડવાઓના નીચે સંતાડી રાખી.

આ વાત સાંભળીને તત્ક્ષણ જ **મા**એ એ નારાયણ શિલા મંગાવી. **મા**ની પાસે જે લોકો હતા તેમાંના કોઈ કોઈએ કહ્યું કે એ નારાયણ શિલા નથી પણ એક સામાન્ય પત્થર છે.

પરંતુ **મા**નો પહેલેથી જ 'ખયલા' હતો કે એ એક નારાયણ શિલા છે. **મા**એ પોતે સ્વહસ્તે નારાયણ શિલાને ધોઈ-લૂછીને સાફ કરી. તે જ વખતે દેખાયું કે એ નારાયણ શિલામાં ત્રણ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ચક્રો છે. **મા**એ એ નારાયણ શિલા ઉદાસજીને આપી અને રોજ પૂજા કરવાનું કહ્યું, તેમ જ નિયમિત રીતે ભોગ ધરાવવાનો પણ નિર્દેશ આપ્યો.

એક વાર પ્રભુદત્ત બ્રહ્મચારીજી એ નારાયણ શિલા જોઈને બોલ્યા, ''જે નારાયણ શિલામાં ત્રણ ચક્રો હોય તે નારાયણ શિલા દુર્ભોગની સૂચક હોય, અને પૂજકને ફક્ત દુઃખ અને યંત્રણા જ આપે. એટલે જ એ વાત માનીને આ નારાયણ શિલાને કોઈએ રસ્તામાં મૂકી દીધી.'' **મા**એ ફરીથી એ શિલાનો પરિષ્કાર કરવાનું શરૂ કર્યું, અને વળી બીજાં બે ચક્રો શિલા પર જોવામાં આવ્યાં. શ્રી અગ્નિશ્વાત્ત શાસ્ત્રી (બાટૂદા)ને બતાવ્યા પછી બાટૂદા બોલ્યા, ''આ તો નરસિંહલક્ષ્મી-શિલા અને અતિશય સૌભાગ્યસૂચક ! આનો પૂજક જે કરશે તેનાથી જ સફળતા પ્રાપ્ત કરશે. નરસિંહલક્ષ્મીશિલા આદિગુરુ શંકરાચાર્યના સાક્ષાત્ શિષ્ય પદ્મપાદાચાર્યના ઈષ્ટદેવતા હતા.'' એ જ નારાયણ-શિલાને અહીંયાં **મા**એ સમસ્ત મહાત્માઓને બતાવી અને એની એ અદ્ભુત કથા કહી સંભળાવી.

સંયમની સમાપ્તિ બાદ **મા** પોતાના 'ખયાલ'થી જ સૂરિયા-ગ્રામવાસીઓની પાસે ગયાં અને 'રામ' નામ આપ્યું.

મને અભિમાન નથી એમ કહેવું તે સૌથી મોટું અભિમાન છે.

- વિનોબા ભાવે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીમદ્-ભાગવત કથાનો માર્મિક રહસ્યબોધ

વક્તા : શ્રી પ્રણવાનંદજી મહારાજ (વૃંદાવન) સ્થળ : શ્રી સંતરામ મંદિર, નડિયાદ

સંકલન તથા ભાવાનુવાદ : અનુરાધા જોષી

(ગતાંકથી ચાલુ)

રાજા પરીક્ષિત સમગ્ર માનવજાતને હૃદયમાં રાખીને શુકદેવજીને પ્રશ્ન પૂછે છે - "મારા બાકી રહેલા સાત દિવસમાં મારે મુક્તિ શી રીતે મેળવવી ? જીવનનું ક્યું ધ્યેય મારે આ સાત દિવસમાં પ્રાપ્ત કરવું ?" આનો આધ્યાત્મિક અર્થ એ છે કે પ્રત્યેક માનવીના જીવનમાં અઠવાડિયાના સાત દિવસમાંનો કોઈ પણ એક દિવસ તેના મૃત્યુનો નિશ્ચિત છે જ. તો એ મૃત્યુદિન અને મૃત્યુપળ આવે તે પહેલાં પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે કરવી ? એ સર્વોચ્ચ ધ્યેયને પ્રાપ્ત કરવા શું કરવું ? એ માટે ભગવાન વ્યાસજીએ સાધનાસ્કંધ એવા દ્વિતીય સ્કંધની રચના કરી (૧) પ્રણિપાત (૨) પરિપ્રશ્ન અને (૩) સેવા - આ ત્રણ યોગ્યતા સાધક - શિષ્યમાં હોવી જરૂરી છે. સદ્ગુરુ પાસે જ્યારે આત્મજ્ઞાન મેળવવા શિષ્ય જાય ત્યારે પૂર્ણ સમર્પણ અને સેવા દ્વારા પોતાનો અહંકાર ઓગાળી નાખે છે. અહંકાર ઓગળી જતાં વિરક્તિનો ગુણ સાધક-શિષ્યમાં આવે છે.

ઉત્તર મળ્યા બાદ પૂરો થાય તે પ્રશ્ન છે. જ્યારે ઉત્તર મળ્યા બાદ પણ બ્રહ્મ-જિજ્ઞાસા રહે, ફરી ફરી પ્રશ્ન થાય કે પરબ્રહ્મ કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તો આ પરિપ્રશ્ન કહેવાય. તેનો ઉત્તર સદ્ગુરુજ આપી શકે છે. સદ્ગુરુ એટલે જ સ્વયંબ્રહ્મનિષ્ઠ અને બ્રહ્મજ્ઞાની છે, આત્મજ્ઞાની છે, જેનામાં સંપૂર્ણ વિવેક-વૈરાગ્ય-ભક્તિ અને જ્ઞાન છે તે સદ્ગુરુ સાધકની બ્રહ્મ-જિજ્ઞાસા સંતોષવા માટે માર્ગ બતાવી શકે છે, પરંતુ પુરુષાર્થ સ્વયં સાધકે જ કરવાનો છે. સ્વપ્રયત્ન વિના મુક્તિ શક્ય નથી.

જે વ્યક્તિ પૂરું જીવન પરમાત્માના સ્મરણમાં વિતાવે છે તે જ મૃત્યુ સમયે પ્રભુનું ચિંતન કરતાં આત્મસ્થ બને છે. તે વ્યક્તિ બાકીનું પ્રારબ્ધ પૂરું કરવા પરમાત્માની નિકટ જન્મ લે છે, એટલે કે આગલો જન્મ આવા સાધકને સુવિધાજનક અને સાનુકૂળ મળશે જેનાથી તે પોતાના આગલા જન્મમાં અધૂરી છોડેલી સાધના પૂરી કરીને સત્યનો સાક્ષાત્કાર કરશે. માટે જ શુકદેવજી મહારાજ કહે છે કે "સાવધાન થઈને જીવો અને મૃત્યુ વખતે શરીર કઈ રીતે છોડવું તે જાણો. જે વ્યક્તિએ જીવનભર સાધના કરી હોય તેને મૃત્યુનો ભય રહેતો નથી." અંતસમયે હૃદયચક્ર પર મનને સ્થિર (ધ્યાનસ્થ) કરી - પ્રણવ (ૐ)નો જપ કરવો અને બાદમાં સહસ્રાર ચક્ર પર મનને લઈ જઈ ત્યાં ચિત્તને સ્થિર કરવું." નિયમિતતા, નિરંતરતા અને નિરંતરકાલ સુધી જો આ સાધના સાધકે જીવનપર્યંત કરી હશે તો જ જીવનના અંત સમયે આ પ્રમાણે મનને એકાગ્ર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કરી શકશે. સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય હશે તો જ આમ શક્ય બનશે. આ માટે ધૈર્યનો ગુણ હોવો અત્યંત આવશ્યક છે. "શ્રદ્ધા અને સબુરી" આ બંને ગુણોજ આ સાધનાનાં સાધનો છે. ધૈર્યશીલ વ્યક્તિ પોતાની સાધના દ્વારા અંતિમ ધ્યેય સુધી આ જીવનમાં જ પહોંચી જાય છે. -

"ધૈર્ય, વિશ્વાસ અને પ્રેમથી જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે." ધીર ગંભીરતાથી જે સાધનાપથ પર ચાલે છે તેને પરમાત્મ પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે.

●

ધારણા માટે

૧. ઉચિત આસન. ઉચિત આસન એટલે સાનુકૂળ અને લાંબા સમય સુધી હલન-ચલન કર્યા વિના સરળતાથી અને સહજતાથી બેસી શકાય તેવું આસન. મજબૂત આસન. સીધા, ટટ્ટાર, ગરદન સીધી, કરોડરજ્જુ પણ સીધી છતાં પણ શરીરને અક્કડ કર્યા વિના સહજતાથી સીધા બેસવું, આગળ નમી જવું નહીં. આ આસનના વારંવારના અભ્યાસથી આસનમાં સ્થિરતા આવે છે.

૨. આસન સ્થિર થતાં મન-ચિત્ત પણ સ્થિર થાય છે. શરીરનું વધારે હલનચલન ન કરવું. વધારે હલનચલન કરવાથી સ્થિરતા દૂર થશે અને અંદરની ચેતના અસ્તવ્યસ્ત થશે. શરીરની બહારની સ્થિરતા દ્વારા જ શરીરની અંદરની સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે.

૩. સાધકે બોલવામાં, ચાલવામાં, બેસવામાં, સૂવામાં - શારીરિક કોઈપણ ક્રિયા કરવામાં સંયમ રાખવો, અર્થાત્ બધી ક્રિયાઓ શાંત, સ્થિર થઈને મધ્યમ રીતે કરવી. ક્યાંય પણ ઉતાવળા થઈને કોઈ જ ક્રિયા કરવી નહીં, કેમકે તેને લીધે આંતરિક સ્વસ્થતા જળવાશે નહીં.

૪. શ્વાસ પર નિયંત્રણ જરૂરી છે. નાડીશુદ્ધિ, પ્રાણાયામ, સહજ-પ્રાણાયામ, ભ્રામરી પ્રાણાયામ યોગ્ય યોગાચાર્ય પાસેથી શીખવાં અને ધ્યાનમાં બેસતા પહેલાં યોગ્ય માત્રામાં કરવાં. શ્વાસોચ્છ્વાસ મનને પ્રભાવિત કરે છે. એ રીતે મનના વિકારો પણ શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિ પર અસર કરે છે. શરીરમાં કોઈપણ વિકાર જાગે તો તેની માનસ પર અસર થતા શ્વાસ પર પણ અસર થાય છે, અને શ્વાસોચ્છ્વાસ તેની પ્રાકૃતિક ગતિ ગુમાવી બેસે છે, અને શ્વાસની ગતિ વધી જાય છે. મન + શ્વાસ + શરીરનો અન્યોન્ય સંબંધ છે, એટલે રાજયોગમાં મનને સુવ્યવસ્થિત, સુનિયંત્રિત કરીને શ્વાસ પર નિયંત્રણ કરવામાં આવે છે.

હઠયોગમાં બહારી શ્વાસને નિયંત્રણમાં રાખીને મન ઉપર નિયંત્રણ કરવામાં આવે છે.

૫. જિતસંગ. કોનો સંગ કરવો ? કોનો સંગ ન કરવો ? તે વિવેકબુદ્ધિથી નક્કી કરવું. દુઃસંગનો તો તુરત જ ત્યાગ કરવો. કુસંગનો તો સદંતર ત્યાગ કરવો, કેમકે મનનો સ્વભાવ છે કે તેને જેવો સંગ થાય, તુરત જ તે તેવો રંગ (સ્વભાવ) ધારણ કરે છે. કુસંગથી મનમાં કામના જાગે છે. કામના જો પૂરી ન થાય તો ક્રોધ જાગે છે. કામના જો પૂરી થાય તો મનમાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

લોભ જાગે છે. ક્રોધ થવાથી સ્મૃતિનો નાશ થાય છે, અને સ્મૃતિનાશ થતાં માણસ પોતે પોતાનો વિનાશ સ્વહસ્તે કરે છે.

૬. જિતેન્દ્રિય. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તેમ જ અંતઃકરણનું નિયંત્રણ જરૂરી છે. તે માટે દરેક ઈન્દ્રિયોનો પ્રમાણસર, સમતાભર્યા ચિત્તથી ઉપયોગ કરો, જેમકે ઓછું બોલો, પરંતુ જે બોલો તે સાર્થક બોલો. વ્યર્થ વાર્તાલાપ ન કરો. પ્રમાણસરનું અને સાત્ત્વિક ભોજન કરો, તો સ્વાદેન્દ્રિય પર અંકુશ આવશે. એક વાત યાદ રાખો કે કોઈ પણ બનાવ કે વાત પર તત્ક્ષણ કોઈ પણ પ્રતિક્રિયા ન કરો. આના સતત અભ્યાસથી જિતેન્દ્રિય થવાશે. જેટલી મનની પ્રતિક્રિયા ઓછી તેટલી સમતા વધી જશે. સમતા એ યોગ છે. સમતાભાવ વધતાં મન આપોઆપ શાંત, સ્થિર અને ધીમે ધીમે નિર્મળ થતું જશે. મનના વિકારો ઓછા થતા જશે. નિર્મળ જળમાં જેમ શુદ્ધ પ્રતિબિંબ પડે છે, તેજ રીતે નિર્મળ મનમાં પણ પરમાત્માનું શુદ્ધ પ્રતિબિંબ પડે છે. શુકદેવજી મહારાજ કહે છે, "હે પરીક્ષિત, પરમાત્માથી કાલ, સ્વભાવ અને પછી કર્મ બન્યાં. કાલ એ રૂપાંતર કરવાની પ્રક્રિયા છે, દા.ત. કાલાંતરે દૂધનું દહીંમાં રૂપાંતર થાય છે તેમ, પરંતુ પ્રાણી ક્યારેય કાલાંતરે પણ દહીં બનતું નથી, કેમકે પાણીનો તે સ્વભાવ (સ્વધર્મ-ગુણધર્મ) નથી. કાલ બાદ અહંકાર ઉત્પન્ન થયો. ત્યારબાદ ત્રણ ગુણો ઉત્પન્ન થયા.

(૧) સત્ત્વગુણ : જ્ઞાનશક્તિ (૨) રજોગુણ : ક્રિયાશક્તિ અને (૩) તમોગુણ : દ્રવ્યશક્તિ (એટલે જે તે પદાર્થની ભૌતિકતાની ઓળખ)

ત્યાર બાદ પંચમહાભૂત ઉત્પન્ન થયાં. ક્રમાનુસારે સમગ્ર સૃષ્ટિનું સર્જન થયું. પ્રભુએ જીવોને ઈન્દ્રિયો એટલા માટે આપી છે કે દરેક ઈન્દ્રિયનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરીને તે દ્વારા પરમાત્માને જાણવા, અનુભવવા. આ ઈન્દ્રિયનિગ્રહની સાધના છે. સ્થૂળથી સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મથી અતિસૂક્ષ્મની યાત્રા તે પરમાત્માને પામવાની આંતરિક આધ્યાત્મિક યાત્રા છે. દૃષ્ટિથી સૃષ્ટિને જોઈને પરમાત્માને જાણવાની કોશિશ કરવી. સંસારના કણેકણમાં પરમાત્માનું સ્વરૂપ બિરાજમાન છે. ક્યાંક તે દૃષ્ટિગોચર છે તો ક્યાંક અદૃશ્ય છે. જગતને જાણીને, તેનાથી ઉપરામ થઈને, જગતના રચયિતાને જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા - "મેરી કાલી કણકણમેં હૈ।"

●

"હે રાજા," શુકદેવજી મહારાજ કહે છે, "ચાર જાતની આસક્તિઓ છે."

૧. કર્તૃત્વની આસક્તિ - એટલે કે આ કાર્ય મેં કર્યું તેનું અભિમાન અને આસક્તિ.

૨. કર્મની આસક્તિ - એટલે કે અમુક કાર્ય મારાથી જ થાય, અન્ય કોઈ કરી શકે નહીં અને અન્ય એ કાર્ય કરે તો તે મારા જેવું સારી રીતે ન કરી શકે અથવા તો આ કાર્ય મને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ખૂબ ગમે છે, માટે તે હું જ કરીશ. એ કર્મની આસક્તિ છે.

૩. ફળની આસક્તિ - એટલે કે કર્મ કર્યા બાદ પરિણામ શું આવશે ? કેવું આવશે ? અને ક્યારે આવશે ? તે જાણવાની તીવ્રઈચ્છા તે ફલાસક્તિ છે.

૪. અકર્મણ્યતા - એટલે કે આળસની, પ્રમાદની આસક્તિ. કર્મ થાય છે, થશે, ઉતાવળ શી છે ? કાલે કરીશ, આ કર્મ નહીં થાય તો ચાલશે. દરેક કર્મને આવતીકાલ પર છોડવું તે અકર્મણ્યતા છે.

અદ્વૈત વેદાંતનાં સૂત્રો :

૧. "सर्वं खल्विदं ब्रह्म।"

૨. ત્રણે કાળમાં પરમાત્મા સમાન રીતે વિદ્યમાન છે. અર્થાત્ કાલાતીત છે.

૩. "ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या।"

૪. જ્યાં કેવલજ્ઞાન છે ત્યાં તે પદાર્થ મિથ્યા સાબિત થાય છે. દા.ત. મૃગજળ - જળ દેખાવા છતાં હકીકતમાં તે જળ નથી. કેવલજ્ઞાનમાં બધા જ પદાર્થો માત્ર ખ્યાલ છે, તરંગો છે શરીર પણ તરંગ માત્ર છે.

૫. પરમાત્માથી ભિન્ન જગતમાં કંઈ જ નથી.

૬. બ્રહ્મજિજ્ઞાસા - પરમાત્માને જાણવાની અતિ તીવ્ર ઈચ્છા

●

શુકદેવજી મહારાજ પરીક્ષિત રાજાને કહે છે, "આ રીતે ભગવાને બ્રહ્માજીને ઉપદેશ કર્યો કે, જે મિથ્યા છે તેનું અભિમાન કેવું ? સૃષ્ટિ, જગત્, સંસાર મિથ્યા છે, તો તેનું વળી અભિમાન કેવું ? મિથ્યા એટલે જે વસ્તુ, વ્યક્તિ કે પદાર્થ વર્તમાનમાં દેખાય છે તે તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં નથી. દા.ત. મૃગજળ, સોનાનું આભૂષણ અને માનવદેહ. કૃતિ કરી પરંતુ તેમાં આસક્તિ ન રાખો, તો સ્વ-કૃતિનું અભિમાન નહીં થાય. એ રીતે ભગવાન કહે છે - હે બ્રહ્મા, આટલી વાતોનું જ્ઞાન મેળવીને, તે સિદ્ધાંતો અનુસાર તમે સૃષ્ટિનું નિર્માણ કરો, અને તે સૃષ્ટિને સ્વપ્નવત્ માનો તો તમને તમારી નિર્મિત સૃષ્ટિના ગુણ-દોષોથી સુખ કે દુઃખ નહીં ઉપજે.

ભગવાને જે ઉપદેશ બ્રહ્માજીને આપ્યો, તે જ ઉપદેશ બ્રહ્માજીએ દેવર્ષિ નારદજીને આપ્યો. નારદજી એ બ્રહ્માજીના માનસપુત્ર છે. તે ઉપદેશ નારદજીએ શુકદેવજીને આપ્યો. જે ચતુઃસૂત્રી ભાગવત નામે ઓળખાયો. શુકદેવજી મહારાજે આ ઉપદેશ રાજા પરીક્ષિતને આપ્યો કે જે ઉપદેશ આપણા સર્વે માટે છે.

(ક્રમશઃ)

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંતાનવત્સલા શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી

- સ્વામી નારાયણાનન્દ તીર્થ

(શ્રીશ્રીમાના કાશી આશ્રમના બ્રહ્મલીન સ્વામી નારાયણાનન્દ તીર્થ એમના બંગાળી પુસ્તકમાં ઈ.સ. ૧૯૨૭માં માના પ્રથમ દર્શનથી માંડીને વિગતો લખે છે, જેમાં એમનો સંસારત્યાગ, આશ્રમવાસ તથા છેવટે સંન્યાસી થઈને **મા** સાથે વીતાવેલા જીવનનું સૂક્ષ્મ વિવરણ છે. પરમારાધ્યા **મા**ની કૃપા એમના જીવનમાં ક્યારે અને કેવી રીતે વરસી તથા વરસતી રહી તે સમગ્ર પ્રસંગો, તથા માની લીલામાં સ્વામીજીની ઉપસ્થિતિ તો ખરી જ, તે ઉપરાંત ૧૯૩૦ કે ૧૯૩૧માં તેઓ ઢાકા આશ્રમે માના દર્શન કરવા છેક વારાણસીથી ગયા તે ઢાકાના રમના આશ્રમનું આટલું સચોટ વર્ણન અન્ય કોઈ પુસ્તકમાં નથી. આ ૨૦૦૩ના વર્ષના 'અમૃતવાર્તા'માં એ પુસ્તકમાંથી શક્ય તેટલો અંશ ભાષાંતર કરીને આપવાનો પ્રયત્ન થશે.)

●

શ્રી શ્રી માનાં પ્રથમ દર્શન

છાત્રજીવનથી જ સાધુ, સંન્યાસી, યોગી અને તપસ્વી પ્રત્યે મને જે એક જાતનું આકર્ષણ હતું તે વિષે મારા એક શિક્ષકને ખબર હતી. શિક્ષક હોવા છતાં પરવર્તી જીવનમાં તેઓ મારી સાથે મિત્ર જેવો વ્યવહાર કરતા. એક દિવસે સાંજે મારી પાસે આવીને એમણે સમાચાર આપ્યા કે કાશીના રામાપુરા લત્તામાં શ્રી કુંજમોહન મુખોપાધ્યાયને ઘરે એક માતાજી આવ્યાં છે, મારી ઈચ્છા હોય તો જઈને એમનાં દર્શન કરી શકાશે. આટલા સમાચારથી વિશેષ એ મિત્ર પાસેથી **મા** વિશે કોઈ જાણકારી પ્રાપ્ત ન થઈ. આટલા દિવસો પુરુષ સાધુ, સંન્યાસી, યોગી, તપસ્વી અને મહાત્માની વાત જ સાંભળેલી, કોઈ માતાજીની વાત કદીયે નહીં. સ્વાભાવિક રૂપે જ મારા મનમાં પ્રશ્નો જાગ્યા - આ માતાજી કોણ ? તેઓ ક્યાંથી આવ્યા છે ? નામ શું ? તેઓ કોઈ અપરિચિત પુરુષને મળે કે નહીં, અને વાત કરે કે નહીં ? એકીસાથે આ જાતના પ્રશ્નો મનમાં ઉદિત થયા. આ સકળ જિજ્ઞાસા મનમાં જાગવાને પરિણામે નક્કી ન કરી શક્યો કે માતાજીના દર્શને જઉં કે નહીં ? ઘણું વિચારી-કરીને સંધ્યાકાળ પછી માતાજીના દર્શને જવું જ એમ નિશ્ચય કર્યો. અપરિચિત વ્યક્તિને જો તેઓ મળે જ નહીં તો ઘેર પાછો ફરીશ, અને જો દયા કરીને તેઓ દર્શન આપે તો ઉત્તમ. મારે મા નથી. તેઓ (માતાજી) તો મારી જન્મદાત્રી જેવાં જ માતૃતુલ્ય ! એમને જોવા તો જઉં ને ! ક્ષતિ તો કંઈ નથી, ઉલટું લાભની જ સંભાવના વધારે. મારી જન્મદાત્રીના સ્નેહનું બિંદુમાત્ર પણ જો આ માતાજી પાસેથી પ્રાપ્ત થાય તો એનાથી માતૃહારા સંતાનના પ્રાણોનું દુઃખ કંઈક ઓછું થઈ શકે. અહીંયાં એ કહેવું અપ્રાસંગિક નથી કે આ ઘટના

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ખૂબ ગમે છે, માટે તે હું જ કરીશ. એ કર્મની આસક્તિ છે.

૩. ફળની આસક્તિ - એટલે કે કર્મ કર્યા બાદ પરિણામ શું આવશે ? કેવું આવશે ? અને ક્યારે આવશે ? તે જાણવાની તીવ્રઈચ્છા તે ફલાસક્તિ છે.

૪. અકર્મણ્યતા - એટલે કે આળસની, પ્રમાદની આસક્તિ. કર્મ થાય છે, થશે, ઉતાવળ શી છે ? કાલે કરીશ, આ કર્મ નહીં થાય તો ચાલશે. દરેક કર્મને આવતીકાલ પર છોડવું તે અકર્મણ્યતા છે.

અદ્વૈત વેદાંતનાં સૂત્રો :

૧. "सर्वं खल्विदं ब्रह्म।"

૨. ત્રણે કાળમાં પરમાત્મા સમાન રીતે વિદ્યમાન છે. અર્થાત્ કાલાતીત છે.

૩. "ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या।"

૪. જ્યાં કેવલજ્ઞાન છે ત્યાં તે પદાર્થ મિથ્યા સાબિત થાય છે. દા.ત. મૃગજળ - જળ દેખાવા છતાં હકીકતમાં તે જળ નથી. કેવલજ્ઞાનમાં બધા જ પદાર્થો માત્ર ખ્યાલ છે, તરંગો છે શરીર પણ તરંગ માત્ર છે.

૫. પરમાત્માથી ભિન્ન જગતમાં કંઈ જ નથી.

૬. બ્રહ્મજિજ્ઞાસા - પરમાત્માને જાણવાની અતિ તીવ્ર ઈચ્છા

●

શુકદેવજી મહારાજ પરીક્ષિત રાજાને કહે છે, "આ રીતે ભગવાને બ્રહ્માજીને ઉપદેશ કર્યો કે, જે મિથ્યા છે તેનું અભિમાન કેવું ? સૃષ્ટિ, જગત્, સંસાર મિથ્યા છે, તો તેનું વળી અભિમાન કેવું ? મિથ્યા એટલે જે વસ્તુ, વ્યક્તિ કે પદાર્થ વર્તમાનમાં દેખાય છે તે તેના યથાર્થ સ્વરૂપમાં નથી. દા.ત. મૃગજળ, સોનાનું આભૂષણ અને માનવદેહ. કૃતિ કરી પરંતુ તેમાં આસક્તિ ન રાખો, તો સ્વ-કૃતિનું અભિમાન નહીં થાય. એ રીતે ભગવાન કહે છે - હે બ્રહ્મા, આટલી વાતોનું જ્ઞાન મેળવીને, તે સિદ્ધાંતો અનુસાર તમે સૃષ્ટિનું નિર્માણ કરો, અને તે સૃષ્ટિને સ્વપ્નવત્ માનો તો તમને તમારી નિર્મિત સૃષ્ટિના ગુણ-દોષોથી સુખ કે દુઃખ નહીં ઉપજે.

ભગવાને જે ઉપદેશ બ્રહ્માજીને આપ્યો, તે જ ઉપદેશ બ્રહ્માજીએ દેવર્ષિ નારદજીને આપ્યો. નારદજી એ બ્રહ્માજીના માનસપુત્ર છે. તે ઉપદેશ નારદજીએ શુકદેવજીને આપ્યો. જે ચતુઃસૂત્રી ભાગવત નામે ઓળખાયો. શુકદેવજી મહારાજે આ ઉપદેશ રાજા પરીક્ષિતને આપ્યો કે જે ઉપદેશ આપણા સર્વે માટે છે.

(ક્રમશઃ)

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંતાનવત્સલા શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી

- સ્વામી નારાયણાનન્દ તીર્થ

(શ્રીશ્રીમાના કાશી આશ્રમના બ્રહ્મલીન સ્વામી નારાયણાનન્દ તીર્થ એમના બંગાળી પુસ્તકમાં ઈ.સ. ૧૯૨૭માં માના પ્રથમ દર્શનથી માંડીને વિગતો લખે છે, જેમાં એમનો સંસારત્યાગ, આશ્રમવાસ તથા છેવટે સંન્યાસી થઈને **મા** સાથે વીતાવેલા જીવનનું સૂક્ષ્મ વિવરણ છે. પરમારાધ્યા **મા**ની કૃપા એમના જીવનમાં ક્યારે અને કેવી રીતે વરસી તથા વરસતી રહી તે સમગ્ર પ્રસંગો, તથા માની લીલામાં સ્વામીજીની ઉપસ્થિતિ તો ખરી જ, તે ઉપરાંત ૧૯૩૦ કે ૧૯૩૧માં તેઓ ઢાકા આશ્રમે માના દર્શન કરવા છેક વારાણસીથી ગયા તે ઢાકાના રમના આશ્રમનું આટલું સચોટ વર્ણન અન્ય કોઈ પુસ્તકમાં નથી. આ ૨૦૦૩ના વર્ષના 'અમૃતવાર્તા'માં એ પુસ્તકમાંથી શક્ય તેટલો અંશ ભાષાંતર કરીને આપવાનો પ્રયત્ન થશે.)

●

શ્રી શ્રી માનાં પ્રથમ દર્શન

છાત્રજીવનથી જ સાધુ, સંન્યાસી, યોગી અને તપસ્વી પ્રત્યે મને જે એક જાતનું આકર્ષણ હતું તે વિષે મારા એક શિક્ષકને ખબર હતી. શિક્ષક હોવા છતાં પરવર્તી જીવનમાં તેઓ મારી સાથે મિત્ર જેવો વ્યવહાર કરતા. એક દિવસે સાંજે મારી પાસે આવીને એમણે સમાચાર આપ્યા કે કાશીના રામાપુરા લત્તામાં શ્રી કુંજમોહન મુખોપાધ્યાયને ઘરે એક માતાજી આવ્યાં છે, મારી ઈચ્છા હોય તો જઈને એમનાં દર્શન કરી શકાશે. આટલા સમાચારથી વિશેષ એ મિત્ર પાસેથી **મા** વિશે કોઈ જાણકારી પ્રાપ્ત ન થઈ. આટલા દિવસો પુરુષ સાધુ, સંન્યાસી, યોગી, તપસ્વી અને મહાત્માની વાત જ સાંભળેલી, કોઈ માતાજીની વાત કદીયે નહીં. સ્વાભાવિક રૂપે જ મારા મનમાં પ્રશ્નો જાગ્યા - આ માતાજી કોણ ? તેઓ ક્યાંથી આવ્યા છે ? નામ શું ? તેઓ કોઈ અપરિચિત પુરુષને મળે કે નહીં, અને વાંત કરે કે નહીં ? એકીસાથે આ જાતના પ્રશ્નો મનમાં ઉદિત થયા. આ સકળ જિજ્ઞાસા મનમાં જાગવાને પરિણામે નક્કી ન કરી શક્યો કે માતાજીના દર્શને જઉં કે નહીં ? ઘણું વિચારી-કરીને સંધ્યાકાળ પછી માતાજીના દર્શને જવું જ એમ નિશ્ચય કર્યો. અપરિચિત વ્યક્તિને જો તેઓ મળે જ નહીં તો ઘેર પાછો ફરીશ, અને જો દયા કરીને તેઓ દર્શન આપે તો ઉત્તમ. મારે મા નથી. તેઓ (માતાજી) તો મારી જન્મદાત્રી જેવાં જ માતૃતુલ્ય ! એમને જોવા તો જઉં ને ! ક્ષતિ તો કંઈ નથી, ઉલટું લાભની જ સંભાવના વધારે. મારી જન્મદાત્રીના સ્નેહનું બિંદુમાત્ર પણ જો આ માતાજી પાસેથી પ્રાપ્ત થાય તો એનાથી માતૃહારા સંતાનના પ્રાણોનું દુઃખ કંઈક ઓછું થઈ શકે. અહીંયાં એ કહેવું અપ્રાસંગિક નથી કે આ ઘટના

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પૂર્વે મારી સ્નેહમયી જનનીનો કાશીલાભ થઈ ચૂક્યો હતો. જન્મદાત્રીના અભાવે મનને સદાયે વિષણ્ગ અને ઉત્સાહહીન કરી દીધેલું. કોઈ પણ કાર્ય મનોયોગ આપીને બરોબર કરી શકતો નહીં. આ પ્રકારની માનસિક અવસ્થા મધ્યે અને આ બધી ગમે તેવી વાતોના વિચારો કરતો કરતો સંધ્યાકાળ પછી માતાજીના દર્શન કરવા યથાસ્થાને જવા માટે તૈયાર થયો.

વર્તમાન સમય કરતાં અર્ધશતાબ્દી પૂર્વેની અતિ પુરાતન વાત - ૧૯૩૧નો ફેબ્રુઆરી કે માર્ચ માસ. સંધ્યા પછી સાયંકૃત્યાદિ સમાપન કરીને માતાજીના દર્શન અભિલાષે ઘરમાંથી "શ્રીદુર્ગા દુર્ગા" બોલીને બહાર નીકળી પડ્યો. આ પહેલાં કોઈ દિવસ કોઈ સ્ત્રી-સાધુને જોયાં નહોતાં. શ્રીશ્રીમાતાજી સંબંધી વિચાર કરતો કરતો અતિશય સંકોચ સહિત ગંતવ્યસ્થાન રામાપુરા જઈને હાજર થયો. શ્રી કુંજમોહન મુખોપાધ્યાયનું મકાન મારું વિશેષ પરિચિત હતું. એ ઘરના ઘણા લોકો સાથે મારી ઓળખાણ હતી. મકાનના દ્વાર સુધી પહોંચતાં જ કીર્તનનો અતિ સુમધુર સ્વર મારા કાનમાં પ્રવેશ્યો. એક સજ્જન ઘરની બહાર ઊભા હતા. એમને પૂછવાથી જાણવા મળ્યું કે માતાજી નીચલે માળે જ દાદરા બાજુએ પશ્ચિમ દિશાના ઓરડામાં અવસ્થિત છે અને ત્યાં હરિનામ કીર્તન થઈ રહ્યું છે. હું માતાજીના દર્શનાભિલાષે આવ્યો છું એમ જાણવાથી એમણે વિના વિલંબે તેમ જ કોઈ પણ જાતના પ્રશ્ન પૂછ્યા વિના મને માનો કક્ષ દયા કરીને બતાવી દીધો.

સાધુ-સંન્યાસીઓ સંબંધી મારી ધારણા એવી કે સામાન્ય રીતે તેઓ ગૈરિક વસ્ત્રો પરિધાન કરે, મસ્તક હોય મુંડિત અથવા જટાયુક્ત, ગળામાં રુદ્રાક્ષ અથવા તુલસીમાળા, સર્વાંગે ભસ્મ ચોપડેલી, કપાળે હોય વિભૂતિનું ત્રિપુંડ અથવા ચંદનનું તિલક. વર્તમાન સમયે આપણે એમનો આવો જ વેશ જોઈએ છીએ. આપણાં અહીંયાંનાં આલોચ્ય માતાજીનાં જે રૂપે મેં તે દિવસે દર્શન કર્યાં તેનું કિંચિત્ વિવરણ હવે આપવાનો પ્રયત્ન કરું છું.

તેલનો એક સામાન્ય પ્રદીપ ઓરડાના એક ખૂણામાં ટમટમતો હતો. થોડાક લોકો અત્યંત તન્મય થઈને "હરિબોલ હરિબોલ" કરતા અતિશય મધુર સ્વરે કીર્તન કરતા હતા. કીર્તન કરનાર સર્વેનાં મુખ પૂર્વ બાજુ હતાં.

એમની સન્મુખ એક નાની સાવ સફેદ પથારી પર એક માતૃમૂર્તિ શાંતભાવે સ્થિર બેઠેલી છે. એમના પરિધાનમાં ગુલાબી રંગના એક 'શેમિજ' ઉપર એવા જ રંગની એક સુંદર સાડી. બન્ને હાથ ભરાય એટલી સોનાની બંગડીંઓ, સોનામાં જડેલી શંખની બંગડીઓ અને 'લોહા'. ગળામાં સુવર્ણના મોટા દાણાની મુંડ માળા અથવા કટિ હાર અને લલાટે એક ખૂબ મોટો કંકુનો ચાંલ્લો. માથે સહેજ ઘૂમટો. જાણે રાજરાજેશ્વરી વેશે મહામાયા વિશ્વજનની ઓરડાને અજવાળતાં વિરાજિતા ! આંખો બન્ને ખૂબ જ સુંદર અને ભાવમાં અર્ધબીડાયેલી. કોણ જાણે કેવા દિવ્ય સુધાપાનમાં એકદમ વિભોર ! એક અપૂર્વ સ્વર્ગીય મહાભાવમાં દેવીમૂર્તિ મગ્ન ! આવી દેવદુર્લભ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભાવઘન મૂર્તિનાં દર્શન કરતાં મનમાં એવું લાગ્યું કે તેઓ આ મર્ત્યજગતનાં કોઈ નથી. આ જગતના લોકોની ત્રિતાપજ્વાળા દૂર કરવા માટે જાણે કોઈએ દિવ્યલોકમાંથી આગમન કર્યું છે ! એમના રૂપની છટાનું સંદર્શન કરીને લાગ્યું કે સંસારના તાપક્લિષ્ટ માનવીના શાંતિ-વિધાન અર્થે કરુણા જાણે કે અવિરલ ધારાએ એમના શરીરમાંથી ઝરે છે ! એ કક્ષમાં બીજી પણ કેટલીક મહિલાઓ હતી, માતાજી કયાં તે જાણવા માટે મારે કોઈની યે પાસે પરિચય કે જિજ્ઞાસા કરવાની જરૂર નહોતી. એમની મુખશ્રી મધ્યે એવું એક વૈશિષ્ટ્ય હતું જે દ્વારા હજારો લોકોની વચ્ચે પણ એમને અત્યંત સહજ રૂપે ઓળખી શકાય. સ્વર્ગીય સુષમાથી એમનું અપૂર્વ મુખમંડળ પ્રસ્ફુટિત શતદલ પદ્મ સમાન વિકસિત છે.

પ્રથમ દર્શને જ મનોમન અનુભવ્યું કે ખરેખર આ જ માતાજી, વિશ્વની મા - વિશ્વજનની.

●

.... ઘણો સમય સ્થિર ભાવે ભાવાવસ્થામાં રહ્યા પછી એકાએક **મા** ઊભા થયાં. એ ગાઢ ગંભીર રાત્રિમાં કોઈનીયે કોઈ પણ જાતની અપેક્ષા રાખ્યા વિના એ ભાવ-વિભોર અવસ્થામાં જ ડોલતાં ડોલતાં ઘરમાંથી બહાર નીકળી પડ્યાં. ચોક, દીવાનખાનું, વરંડો અને ઘરની સામેનો ઢાળ પાર કરીને **મા**એ તરત મુખ્ય માર્ગે આવીને ઉત્તરાભિમુખે દેવળની દિશામાં ચાલવાનું શરૂ કર્યું. એમની પાછળ પાછળ ત્રણ-ચાર સ્ત્રીઓ અને ફક્ત બે પુરુષો અનુસરણ કરતા ગયાં. એ બે પુરુષોમાંનો એક આ ગ્રંથનો લેખક પણ હતો. રાજમાર્ગ પરથી ગાડી, ઘોડા પસાર થાય છે તે જોઈને અમને લોકોને ભય લાગ્યો કે એ બધું **મા**ની સામે ન આવી પડે. **મા** ભાવાવસ્થામાં હતાં તેથી કયે ઉપાયે એમની શરીર-રક્ષા કરવી તે અમારામાંના કોઈને ખબર નહોતી. અમારામાંના - મારા સિવાયના - જે અન્ય પુરુષ હતા (શ્રી અખિલચંદ્ર વંદ્યોપાધ્યાય) તે તરત જ દોડીને એક મધ્યવયસ્ક સાધુ પુરુષને ઘરમાંથી બોલાવી લાવ્યા. એ આવીને ઉપસ્થિત થયા ન થયા ત્યાં સુધીમાં તો **મા** ઘરથી ખૂબ દૂર નીકળી ગયેલાં. સાધુબાબા જઈને **મા**ને એ ભાવવિહ્વળ અવસ્થામાં પકડીને ઘરમાં પાછા લઈ આવ્યા. **મા** ઘરમાં આવતાં જ એમની એ જ સામાન્ય અને નાની પથારીમાં ચાદર ઓઢીને સૂઈ ગયાં. પછીથી જાણ્યું કે એ સાધુપુરુષ તો હતા. શ્રીશ્રીમાતાજીના પતિ શ્રીરમણીમોહન ચક્રવર્તી. તેઓ પરવર્તી જીવનમાં બાબા ભોલાનાથ નામે સહુની પાસે ઓળખાતા થયા.

માને અલ્પ સમય માટે જોઈને અતૃપ્ત હૃદયે ઘરે પાછા ફરવાને બાધ્ય થયો. ઘરે પ્રત્યાગમન કરતાં પહેલાં પૂછપરછ કરવાથી જાણવા મળ્યું કે **મા** બીજે જ દિવસે બધાંને સાથે લઈને હરિદ્વાર કુંભસ્નાન માટે જવાનાં છે. **મા**ની સાથે એમનાં માતા, પતિ શ્રી રમણીમોહન ચક્રવર્તી, ડૉક્ટર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શશાંકમોહન મુખોપાધ્યાય ને એમની પુત્રી શ્રીમતી આદરિણી દેવી (દિદિ) અને બીજા થોડાક અનુગત ભક્તો હતા. એ દિવસે માતૃદર્શન કરીને ઘેર પહોંચતા રાત્રે લગભગ બાર વાગ્યા હતા. અપ્રત્યાશિત રૂપે શ્રીશ્રી**મા**નાં દર્શનનો આ જ હતો મારો પ્રથમ યોગાયોગ. એ જ રાત્રિની **મા**ની એ જ અપૂર્વ છવિ આટલાં સુદીર્ઘ પચાસ વર્ષો પછી પણ જરીકે મ્લાન થઈ હોય એવું લાગતું નથી, પરંતુ એમ થાય છે કે જાણે **મા**નાં હમણાં જ એ રાજરાજેશ્વરી મૂર્તિરૂપે દર્શન કરીને આવ્યો હોઉં. ક્ષણિક દર્શને જ કોઈ આટલું બધું ગમી જઈ શકે એવી હું સ્વપ્ને પણ કલ્પના કરી નથી શકતો. હવે પછી કોઈ જાતનું યોગસૂત્ર નહીં રહે તો એ ક્યારેય શક્ય થશે ? એ યોગસૂત્ર કયું તે જ વિચારવાનો વિષય !

માનાં દ્વિતીય દર્શન વિષે

માનાં પુનરાય દર્શન કરવા મન બહુ જ ઉત્સુક થઈ ગયું શ્રીશ્રી**મા**નું પુનરાય કાશી-આગમન થયું. એ શુભ સમાચાર લોકોને મુખે મુખે શહેરમાં પવનની જેમ પ્રસરી ગયા. એમનાં દર્શન માટે ટોળેટોળાં રામાપુરામાં કુંજમોહનબાબૂના નિવાસસ્થાને જવા મંડ્યાં. તે દિવસોમાં એ ઘર એક દેવમંદિરમાં પરિણત થઈ ગયું. દેવતાના દર્શનનો એક નિર્ધારિત સમય પ્રત્યેક મંદિરમાં હોય છે, પરંતુ આ માતાજીનાં દર્શનનો કોઈ નક્કી કરેલો સમય નહોતો. પ્રત્યેક સમયે શ્રીશ્રી**મા**ને જોવા માટે દર્શનાર્થીઓની ભીડ રહેતી. ધર્મપ્રાણ માતૃભક્તગણો **મા**ના દર્શનાભિલાષે પ્રાણોનાં ભક્તિ-અર્ઘ્ય અને શ્રદ્ધાંજલિ સહિત **મા**ના મંદિરના દ્વારમાં આગ્રહપૂર્વક સર્વક્ષણ ઉપસ્થિત રહેતા.

અત્યારના વારાણસીમાં અને અર્ધશતાબ્દી પૂર્વેના વારાણસીમાં ઘણો પ્રભેદ. રાત્રિનું પ્રભાત થતાં થતાંમાં તો લોકો પતિતપાવની કલુષનાશિની ગંગામાં અવગાહન કરી પવિત્ર થઈને ફૂલો, બિલિપત્રો અને ગંગાજળ સહિત દેવતાદર્શને ગમન કરતા. **મા**ના શુભાગમનના સમાચાર મેળવીને શ્રદ્ધાળુ કાશીવાસી બંગાળી ભક્તવૃંદો **મા**ની પૂજા કરવા માટે કુંજમોહનબાબૂના ઘર તરફ જવા લાગ્યા. હું પણ આહાર વગેરે કર્યા પછી દ્વિપ્રહરે માતૃદર્શનાર્થ ત્યાં ઉપસ્થિત થયો. ત્યાં જઈને જોયું કે ઘરના બારણા પાસે આ વખતે કેળ તથા મંગળ કળશ સ્થાપિત છે, તેમ જ આમ્રપત્રોની માળાઓ દ્વારા સમસ્ત પથ સુસજ્જિત છે. **મા** સાચેસાચ આવ્યાં છે તેની સાક્ષી આ બધા શણગાર પૂરે છે. મારું અનુમાન હતું કે બપોર હોવાથી ભીડ ઓછી હશે. ઘરમાં જઈને જોયું તો અંદરના ઓરડાના ઉત્તર બાજુના કક્ષમાં એક પાટ ઉપર સાવ સફેદ ચાદર ઓઢીને **મા** શયન કરે છે. એમના પગથી માથા સુધી સર્વશરીર આવૃત તથા એમના દેહ ઉપર પુષ્પો, બિલ્વપત્રો તેમ જ આચ્છાદિત વસ્ત્ર ગંગાજળથી સિક્ત છે. ઓરડાની બહાર ઊભો ઊભો અનિમેષ નયને આ અપૂર્વ દશ્યનું દર્શન કરું છું. મનુષ્યની આ ભાવે પૂજા થઈ હોય એવું પહેલાં કદી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જોયું નહોતું. વિશેષ રૂપે ધ્યાન આપીને જોયું કે **મા**નું ઉદર કે વક્ષઃસ્થળ શ્વાસ-પ્રશ્વાસની ગતિ દ્વારા સ્પંદિત થતું નથી. એવું સાંભળેલું કે સમાધિ-અવસ્થામાં નિઃશ્વાસ-પ્રશ્વાસ સ્થિર કે રુદ્ધ થઈ જાય, પરંતુ એ જોવાનું સદ્ભાગ્ય ક્યારેય નહોતું મળ્યું. આજે એ પ્રત્યક્ષ જોયું. બહુ વાર સુધી નિશ્ચળ ભાવે ઊભો રહીને માન્યામાં ન આવે એવું અભિનવ દશ્ય અતિશય મનોયોગ સહિત અવલોકન કરતો રહ્યો. એકાએક જાણે કોઈ અતિ પરિચિત પોતાના માણસ જેવાએ પાછળથી મારો દક્ષિણ હસ્ત પકડીને કહ્યું, ''અહીંયાં આટલે દૂર કેમ ઊભો છે ? આવ ને ઓરડામાં. માને પ્રણામ કર.'' ચમકીને મોં ફેરવીને જોયું તો મારા બાળપણના સહપાઠી ધીરેનનાં માતા અર્થાત્ શ્રીકુંજમોહન મુખોપાધ્યાયનાં પત્ની મારી પાછળ ઊભાં છે.

ધીરેન ને હું એકસાથે ભણતા હતા એટલે કોઈ કોઈ વાર હું આ ઘરમાં આવતો, તેથી તેઓ મને ઓળખતા હતા, અને મને એમના પુત્રવત્ સ્નેહ કરતાં હતાં. એમણે દયા કરીને તરત મને શ્રીશ્રી**મા**ના ચરણ પાસે લઈ જઈને ઊભો કરી દીધો. એમણે અતિશય સાવચેતીથી **મા**ના ચરણો ઉપરથી ચાદર ખસેડી, જેથી એમનાં બન્ને પાદપદ્મોનું દર્શન કરવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડ્યું. કેવાં સુંદર લાલાશવાળાં **મા**નાં ચરણયુગલ ! **મા**નાં ચંદનલિપ્ત શ્રીપાદપદ્મો ! એ દેવદુર્લભ માતૃચરણે મસ્તક મૂકીને, પ્રાણ ભરીને પ્રણામ કર્યા. એમનાં પદયુગલના સ્પર્શથી મારું સર્વશરીર પુલકિત અને રોમાંચિત થઈ ગયું. **મા**ના ચરણસ્પર્શથી કેવો અનિર્વચનીય આનંદ મળ્યો તે વ્યક્ત કરવાની મારી પાસે ભાષા નથી અને શક્તિનો પણ અભાવ છે. એ તો અનુભવવાની જ વસ્તુ છે, ભાષામાં વ્યક્ત કરવાની નહીં, મૂકના રસસ્વાદન સમાન. આજકાલ **મા**નો ચરણસ્પર્શ જેવો દુર્લભ છે તેવો પચાસ વર્ષ પૂર્વે સુલભ ન હોવા છતાં પણ વર્તમાન સમય જેવો અપ્રાપ્ય તો નહોતો જ. **મા**ના ચરણોનો સ્પર્શ કરીને કે ચરણોમાં મસ્તક મૂકીને પ્રણામ કરી શકાતા. કોઈ બાધા ન આપતું કે નિષેધ ન કરતું. કોઈની અનુમતિ લેવાની પણ જરૂર નહોતી પડતી. મા તરફથી પણ કોઈ પ્રકારનો વાંધો ન હતો. આ વિષયમાં પુરાતન ભક્તગણ અધિક ભાગ્યશાળી હતા એવું બધાં એકમતે સ્વીકારશે ખરા.

એ સમાધિમાંથી **મા** ક્યારે ઉત્થિત થશે એમ પૂછ્યું ત્યારે ધીરેનનાં માતાએ કહ્યું, ''**મા**ના ઊઠવાનો, ખાવાનો, શયન કરવાનો કે વિશ્રામ કરવાનો એક્કે નિર્દિષ્ટ સમય નથી. **મા** અધિકાંશ સમય આ જ રૂપે સમાધિમાં રહે છે. બપોરનો **મા**નો ભોગ કોઈવાર થાય રાત્રે દસ વાગે. શયનમાંથી કોઈ વાર તેઓ ઊઠે બપોરે બાર વાગે. મુખ ધોવાનું કોઈ વાર સાંજે ચાર વાગે. આ જ રૂપે **મા**નો બધો સમય અનિયમિત રીતે પસાર થાય છે.''

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માનાં દર્શન ક્યારે થશે તેનો કોઈ ચોક્કસ બાંધેલો સમય ન હોવાથી સવાર, બપોર, સાંજ, રાત, લગભગ આખો દિવસ **મા**ને જોવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા સાથે એ ઘરમાં ઉપસ્થિત રહેવાનો પ્રયત્ન કરતો. કોઈ પણ બહાને **મા**ને જોઈ શકું તે જ હતું મારું એ દિવસોનું એકમાત્ર લક્ષ્ય.

માતૃદર્શનનો બિંદુમાત્ર સુયોગ પણ છીનવાઈ ન જાય તે બાબત મારી દૃષ્ટિ સતર્ક રહેતી. **મા**ની એ અલોકસામાન્ય દિવ્ય પવિત્ર મૂર્તિ લગભગ સતત મારા માનસપટ પર જાગૃત રહેતી. માનસિક ચિંતનની પ્રબળતાને લીધે ત્યારે હું નિદ્રામાં પણ **મા**ને ઘણી વાર પ્રાપ્ત કરતો.

શહેરમાં લોકોને મુખે રટણ ચાલતું કે રામાપુરામાં કુંજમોહનબાબૂને ઘરે ઢાકાથી 'માનુષકાલી' આવી છે. ત્યારે હજી માનું આ 'આનન્દમયી' નામ પ્રચારમાં નહોતું. એ નામ તો બહુ પછીથી એમના એક વિશિષ્ટ ભક્ત સંતાન ઢાકાનિવાસી શ્રીજ્યોતિષચંદ્ર રાયે પાડ્યું. એ જ્યોતિષબાબૂ આગળ ઉપર માના ભક્તોમાં 'ભાઈજી' નામે પરિચિત થયા.

એ દિવસોમાં બધાં જ માને 'ઢાકાનાં મા' 'શાહબાગનાં મા' અથવા 'સિદ્ધેશ્વરીનાં **મા**' કહીને બોલાવતાં. માતૃદર્શનના અભિલાષી ઘણા બધા સાધુ, સંન્યાસી, યોગી, તપસ્વી, પંડિત તથા સામાન્ય નાગરિકો કે જનસમાજ ટોળેટોળાં મળીને આવવા મંડ્યા. તે જ વખતે ગૌહાટીની **કટન કૉલેજ**ના પ્રસિદ્ધ પ્રાધ્યાપક મહામહોપાધ્યાય પંડિતપ્રવર શ્રીપદ્મનાથ વિદ્યાવિનોદ મહાશય **લગભગ** રોજ શ્રીગોપીનાથ કવિરાજ મહાશયને ઘરે પુસ્તક લેવા માટે જતા. તેઓ પોતે હતા પ્રાચીન આદર્શોના પરમ પક્ષપાતી સનાતનધર્મી શાસ્ત્રજ્ઞ પંડિત. લોકચરિત્ર ચકાસવાનો એમનો માપદંડ એટલો ઉચ્ચ હતો કે હજી સુધી કોઈ એમની આંતરિક પ્રશંસાને યોગ્ય નહોતું. એમને મુખેથી કોઈની પણ સુખ્યાતિ ખાસ સાંભળવા મળતી નહીં. એક દિવસ એમણે શ્રીગોપીનાથ કવિરાજને ઘરે જઈને કહ્યું, "કાશીમાં એક '**મા**' આવ્યાં છે, તેઓ રામાપુરામાં શ્રીકુંજમોહન મુખોપાધ્યાયને ઘરે છે. એમની સાથે એમના પતિ પણ આવ્યા છે. તેઓ અધિકાંશ સમય સમાધિમાં રહે છે. એમની ખૂબ ઉચ્ચાવસ્થા હોય એવું લાગે છે. તમે એ **મા**નાં દર્શન કરજો."

શ્રી વિદ્યાવિનોદ મહાશયને મુખેથી **મા**ની પ્રશંસાનો વિશેષ પ્રભાવ શ્રીગોપીનાથ કવિરાજ મહાશયના મન પર પડ્યો.

●

.... આ જ સમયે ભારત-ધર્મ-મહામંડલના શ્રીમત્ સ્વામી જ્ઞાનાનંદ મહારાજના સુયોગ્ય શિષ્ય અને ધર્મપ્રચારક સ્વામી દયાનંદજી પણ માનાં દર્શન કરવા આવ્યા, તથા વિવિધ દાર્શનિકતત્ત્વ અને યોગ સંબંધી ઘણા પ્રશ્નો પૂછ્યા. **મા**એ પણ એમની સહજ સરળ ભાષામાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એ વિવિધ પ્રકારના સમસ્ત પ્રશ્નોના ઉત્તર આપીને ઉપસ્થિ શ્રોતાગણને આશ્ચર્યચકિત કરી દીધા. સ્વામીજીએ **મા**ને પૂછ્યું, "આપ કોણ છો - દેવી કે માનવી ?" **મા**એ ઉત્તરમાં કહ્યું, "બાબા તમે જે કહો તે જ."

ત્યાર પછીથી **મા**ના મુખકમળમાંથી આ પ્રકારનો ઉત્તર શ્રવણ કરતાં મને એટલું આશ્ચર્ય થતું નથી, કારણ કે અત્યારે પણ એ જાતની વાત ઘણી વાર સાંભળતો હોઉં છું. પરંતુ અર્ધશતાબ્દી પૂર્વે જ્યારે પ્રથમવાર શ્રીશ્રી**મા**ને મુખે આ ઉત્તર સાંભળ્યો ત્યારે આનંદથી પ્રફુલ્લિત થઈ ગયો. જેઓ પૂર્ણ છે એમને જે કહો તેઓ તે જ છે. પૂર્ણની અંદર આટલું છે, આટલું નથી અથવા આ છે, પેલું નથી એવી જાતની કોઈ વાત હોઈ જ શકે નહીં. પૂર્ણની અંતર્ગત બધું જ. સારું-ખરાબ, ઉત્તમ-અધમ, નાનું-મોટું, માનવ-દાનવ-દેવ-ગંધર્વ, પશુ-પક્ષી સકળ જ તેઓ છે. અથવા આ સકળ તેઓ જ. એમના સિવાય અન્ય પૃથક્ અસ્તિત્વ કોઈનું જ નથી. વિવિધ રૂપે, વિવિધ નામે તેઓ જ, વળી અનામ, અરૂપ પણ તેઓ જ.

..... એક સન્નારીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો - "મા, યોગ શેને કહેવાય ?" એ સ્ત્રીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં **મા** બોલ્યાં -

"બે લઈને યોગ થાય. એકની સાથે બીજા એકનું જ્યારે મિલન થાય ત્યારે તેને યોગ કહે. જેમ તમે કહો છો - પરમાત્મા સાથે જીવાત્માનો યોગ. જેમ એક અંક સાથે બીજા એક અંકનો યોગ થાય. તમે સામાન્ય રીતે જુઓ છો - એક સાથે બીજા એકનો યોગ કરવાથી બે થાય. પરમાત્મા સાથે જીવાત્માનો યોગ થાય છતાં તૃતીય કોઈ આત્મા થાય નહીં. પરમાત્મા મધ્યે જીવાત્મા લય થઈને પરમાત્મા જ થઈ જાય. અહીંયાં એકની સાથે એક યોગ કરવા છતાં બે થાય નહીં પણ એક જ થાય. એકની સાથે ગમે તેટલો યોગ કેમ ના કરો - યોગફળ એક સિવાય અહીંયાં બે થશે નહીં. પરમાત્મા સાથે જીવાત્માનો યોગ થયા પછી જીવાત્માને બીજું અન્વેષણ કરીને મેળવી શકાય નહીં (જીવાત્માને જુદો શોધવાથી મળે નહીં.) એક પરમાત્મા જ રહે. જેવી રીતે સાગર સાથે મળીને નદીની પૃથક્ સત્તા અર્થાત્ નામ ને રૂપ કંઈ પછી ખોળવાથી મળે ? સમુદ્ર સાથે નદી મળી જાય પછી એ પોતાનાં નામ-રૂપ છીનવાવીને સમુદ્ર જ બની જાય. જીવાત્મા પણ પરમાત્મા સાથે યુક્ત થઈને એની પરિચ્છિન્નતા કે સૂત્રતા નાશ કરીને પરમાત્મા જ અથવા સ્વસ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ જાય.....

"અનંતની સાથે ગમે તેટલી સંખ્યાનો યોગ કેમ ના કરો, યોગફળ અનંત જ હશે. અનંત કરતાં અધિક એક્કે સંખ્યા હોય તો યોગફળ વૃદ્ધિ પામે ને. એટલા માટે જ બ્રહ્મને અનંત કહે છે. બ્રહ્મ શબ્દનો અર્થ થયો - જેના કરતાં મોટું બીજું કંઈ નથી. અનંત અર્થાત્ જેનો અંત કે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શેષ નથી તે. બધાં કરતાં મોટું. તેથી જ કહેવાય છે 'અનન્તં બ્રહ્મ'. ચિત્તનો સ્વભાવ છે નાનાવિધ ચિંતા કરવાનો. એ ચિત્તને કુશળતાથી બહુ ચિંતામાંથી એક ચિંતામાં લાવવું. પછીથી તે જ એક ચિંતાનો પણ અભ્યાસ દ્વારા અથવા ક્રિયાવિશેષ દ્વારા નિરોધ કરવો પડે. એને જ તમે લોકો ચિત્તવૃત્તિનિરોધરૂપી યોગ કહો છો ને ? એને એ જ રૂપે કહેવું પડે - ચિત્તને બહુ અગ્રમાંથી પહેલાં એકાગ્ર કરો, ત્યાર પછી ચિત્ત એકાગ્ર પણ રહે નહીં. ચિત્ત નિરોધ થઈ જાય. મા ! (એ સ્ત્રી પ્રત્યે) તમે લોકોએ તો તમારી આ નાની છોકરીને લખતાં-વાંચતા કંઈ શીખવ્યું નથી, માટે જ આમ-તેમ (ઊંધું ચત્તું) બોલી. તમે જેવું વગાડ્યું તેવું જ સાંભળ્યું. **મા** અને બાબા પાસે નાની છોકરીને વાત કરવામાં કંઈ જ સંકોચ નથી." આટલું બોલીને "હા હા" કરીને **મા** હસવા લાગ્યાં.

(ક્રમશઃ)

●

"હિમાલય જેટલા સોનાચાંદીના ઢગલા પાસે હોય તો પણ તૃષ્ણા સંતોષાતી નથી, કારણ તૃષ્ણા આકાશ જેવી અનંત છે."

"શાંતિથી ક્રોધને, નમ્રતાથી મનને, સરળતાથી માયાને તેમ જ સંતોષથી લાભને જીતવો જોઈએ."

- ભગવાન મહાવીર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પૂજ્ય મા આનન્દમયી

- અવધૂત સ્વામી આનન્દદેવ (ટાટબાબા) - વૃંદાવન

પ્રભુની વિરાટ પ્રકૃતિમાં ક્યારેક એવાં કુસુમો ખીલે છે, જેમની સુગંધથી સમાજ સુવાસિત થઈ ઊઠે છે. એ જ શ્રૃંખલામાં છે પૂજ્ય **મા આનન્દમયી**.

પૂજ્ય **મા** સાથે મારે બહુ જૂનો પરિચય છે, જ્યારે **મા**નો નૈમિષારણ્યનો આશ્રમ નહોતો બન્યો. **મા** 'સંહગલ-ક્ષેત્ર' (નારાયણ-ક્ષેત્ર)માં આવીને એમની દિવ્ય પ્રભા વડે એને આલિકત કરી દેતાં. ત્યાં **મા**ના પાવન સ્પર્શ દ્વારા જીવનદાનની એક ઘટના ઘટી. **મા**ના આવાસની સમીપે જ એક આંમળાનું વૃક્ષ હતું. એ સૂકાઈ ગયેલું, મૃત્યુ પામી ગયેલું હતું. પ્રયાગનારાયણ સહગલ **મા**ના અનન્ય ભક્ત હતા. એમના પુત્રો શ્રી ત્રિયુગીનારાયણ સહગલ અને અજય સહગલને **મા**નાં શ્રીચરણોમાં શ્રદ્ધા તો હતી જ, મારી સાથે પણ પ્રેમનાં સૂત્રો જોડાયાં હતાં. શ્રી પ્રયાગનારાયણ સહગલના પ્રેમપૂર્ણ આગ્રહથી હું પણ એકાંત અનુષ્ઠાન માટે ઉક્ત ક્ષેત્રમાં કોઈ કોઈ વાર નિવાસ કરતો. તેઓ મારે માટે દૂધ-ફળ આદિનો સમુચિત પ્રબંધ કરી દેતા.

શ્રી**મા**ને સહગલ સાહેબે અને અમે લોકોએ આમળાનું વૃક્ષ બતાવ્યું, અને **મા**ને નિવેદન કર્યું કે, "**મા**, આને સ્પર્શ કરી દો." **મા**એ કહ્યું, "બાબા, આપ." મેં કહ્યું, "નહીં **માઁ**, આપ." શ્રી**મા**એ વૃક્ષને સ્પર્શ કરી દીધો, સાથોસાથ **મા**ની આજ્ઞાપૂર્તિ ખાતર મેં પણ એને અડકી લીધું.

શ્રી**મા** દ્વારા વૃક્ષને સ્પર્શ થવાથી અમે બધા બહુ આનંદિત હતા. રાત્રિ ભોજન ઉપરાંત **મા** સાથે ચર્ચા શરૂ થઈ. શ્રી**મા** આનંદથી આપૂર હતાં, જાણે કે આનંદની ગંગામાં પૂર ન આવ્યું હોય ! ભરત-મિલાપની કથા **મા** આનંદથી સાંભળતાં હતાં અને ગદ્‌ગદ્ થઈ રહ્યાં હતાં. મને સ્પષ્ટ એવું લાગતું હતું કે કથા હું નહોતો કહેતો, કોઈક ધારા વહી રહી છે ! માની દૃષ્ટિ ભગવત્‌મય હતી, વારંવાર કહેતાં હતાં, "રામને મોઢે રામની કથા."

રાત્રિ ખાસ્સી ગાઢ થઈ રહી હતી, નીરવતા વધતી જતી હતી, આ બાજુ માના મુખમંડળ પર એક અદ્વિતીય આભા છવાઈ રહી હતી. ત્યાર બાદ અમે લોકો પોતપોતાના વિશ્રામખંડમાં જતા રહ્યા.

થોડા વખતમાં એ આમળાનું વૃક્ષ જીવંત થઈ ગયું. આજે પણ એ વૃક્ષ હરિયાળું છે, અને **મા**ના પાવન સ્પર્શની યાદ આપે છે. શ્રી**મા**માં સમાધિના સૌષ્ઠવની સૌરભ હતી. એમને આગામી ઘટનાઓનો આભાસ આવી જતો. એક વાર અમે **મા**ના આશ્રમમાં હરદ્વાર પહોંચી ગયા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભોજનનો સમય હતો. મેં વિચાર્યું - ભોજન અહીંયાં નહીં કરું. એ દિવસોમાં મીઠા વગરનું અને બાફેલું ભોજન કરતો હતો. **મા**એ ભોજનની વ્યવસ્થા કરાવી. **મા**ની ખુરશી આવી ગઈ, **મા** આવીને આસીન થયાં. મારા આશ્ચર્યની સીમા ન રહી જ્યારે મીઠા વગરનું બાફેલું ભોજન મારી સમક્ષ આવ્યું ! **મા** મંદ મંદ સ્મિત કરતાં હતાં.

શ્રીમાના જન્મોત્સવમાં ઘણું ખરું જવાનું થતું. **મા** મારે માટે એ જ પ્રકારના ભોજનનો પ્રબંધ કરાવતાં. એક વાર ઘટના બની. અમે લોકો શ્રીમા પાસે જતાં હતાં. રસ્તામાં કારની ભયંકર દુર્ઘટના થઈ. કારની બારી તૂટીને દૂર જઈને પડી. જે બહેન કારમાં બેઠાં હતાં, તેઓ દૂર રસ્તાની બાજુ પર કાંકરાના ઢગલા પર જઈ પડ્યાં. એમને એવું લાગ્યું જાણે **મા**ના કોમળ ખોળામાં હોય, સાચે જ, **મા**માં અદ્‌ભુત શક્તિઓનો નિવાસ હતો.

વર્ષમાં એક વાર જન્મોત્સવ સમયે **મા**ના સમાધિસ્વરૂપનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન તો સહુને થતાં. રાત્રિના બે વાગ્યાથી જ સંકીર્તનની યમુના વહેવા માંડતી. શ્રીમા પલંગ પર જઈને સમાધિસ્થ થઈ જતાં. શરીર પલંગ પર પડી રહેતું. શ્રીમા સમાધિના સાગરમાં સમાહિત રહેતાં. પ્રભાત સુધી પૂજાક્રમ ચાલતો. પ્રણામ, પરિક્રમા, પ્રસાદ-વિતરણના કાર્યક્રમો થયા કરતા. શ્રીમા આનન્દમયી આનન્દમય કોશમાં વિહાર કરતાં. આમ તો **મા** નિત્ય સહજસમાધિમાં જ રહેતાં.

સંકીર્તનની ધારાઓ **મા**ની ભાવાવસ્થાને ઉદ્દીપ્ત કરતી. રાત્રિમાં માતૃ-સત્સંગ વખતે જ્યારે **મા**ના પાવન સ્વરોનું ગુંજન થતું ત્યારે પ્રભુનામની રસધાર વહેવા લાગતી. આનંદવર્ષાનાં બિંદુઓથી ભક્તજનો ભીંજાઈ જતા.

પૂજ્ય **મા** સમાધિથી માંડીને વ્યવહારજગત સુદ્ધાંના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં કુશળ હતાં. જ્યારે **મા** ભોજન કરાવતી વખતે સ્વયં ભોજનનું નિરીક્ષણ કરતાં ત્યારે વાત્સલ્યભાવ ટપકતો.

માના સાન્નિધ્યમાં આનંદનો એક અપૂર્વ સૌરભ વિદ્યમાન્ હતો. **મા**ની નિકટ બેસતાં જ ચેતના ધ્યાનના ઊંડાણને સહજ રીતે સ્પર્શી જતી. એક વાર અમે લોકો જન્મોત્સવ વખતે વારાણસી ગયાં. ત્યાં મહામહોપાધ્યાય પં. ગોપીનાથ કવિરાજ સાથે મુલાકાત થઈ. મેં **મા**ની ચર્ચા ચલાવી. એમની વાણીમાંથી **મા** પ્રત્યે શ્રદ્ધા-સુમન ઝરી રહ્યાં. એમણે કહ્યું, "**મા** તો મહાભાવસ્વરૂપ છે."

પૂજ્ય **મા** જનમાનસની મધ્યે આનંદની યમુના હતાં, જે નિરંતર શાંતિના તરંગો વડે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જનજીવનની અશાંતિનું હરણ કરી લેતાં. પૂજ્ય **મા**નું પાર્થિવ શરીર આપણી વચ્ચે હવે નથી, છતાં પણ **મા** નિત્ય ઉપસ્થિત છે જ. ધન્ય છે **મા** અને એમના સપૂતો જેઓ એમની **મા**નું, એમના ગુરુનું કાર્ય પૂર્ણ સમર્પણ ભાવે સંપન્ન કરી રહ્યા છે.

સૌભાગ્યશાળી છે **મા**નાં બાળકો કે જેઓ ગુરુસેવામાં સમર્પણની જ્યોતિ જલાવીને બેઠાં છે. આ **મા**નાં બાળકો, માની જીવંત જ્યોતિનો નિરંતર અનુભવ કરે છે. એમને સ્પષ્ટપણે લાગે છે કે બધું **મા** કરાવે છે.

માની સૂક્ષ્મ ચેતના માત્ર ભારતમાં જ નહીં, વિદેશોમાં પણ જઈને ભક્તોને દર્શન આપે છે, એમની મુશ્કેલીઓમાં સહાય કરે છે. મારા વિદેશ-ભ્રમણ વખતે **મા**ના વિદેશી ભક્તો મળ્યા, જેમણે **મા**ની મહિમાનું ગુણગાન કર્યું.

માની શક્તિ અનેરી છે. ગુરુ તો શક્તિની સરિતા હોય છે. **શિષ્ય એની** શ્રદ્ધા અને સમર્પણનાં સૂત્રો જોડી દે તો ઉપલબ્ધિના કૃપાભાજન બની જાય.

પૂજ્ય **મા**નું દર્શન ભાવની દૃષ્ટિથી થાય છે. જેમની પાસે ભાવ નથી, તેઓ **મા**ને ઓળખી નહીં શકે. **મા**ને, ગુરુને પ્રાર્થના કરો કે અમને એ દૃષ્ટિ આપો જેના વડે અમે તમારું વાસ્તવિક દર્શન કરી શકીએ.

પૂરેપૂરા હૃદયની પ્રાર્થના અવશ્ય સાંભળવામાં આવે છે. કોણ કહે છે કે **મા** નથી ? આજે પણ એ મીઠો સ્વર ગુંજે છે "બાબા, બાબા." **મા**ની જન્મશતાબ્દીના પાવન પ્રસંગે માનાં શ્રીચરણોમાં મારા શત-શત પ્રણામ.

●

"પોતાની સૂક્ષ્મ ખામીઓનું ચિંતન કરીને એને દૂર કરવી તે જ સાચું સ્વ-ચિંતન છે."

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

'બસો બાવન વૈષ્ણવોની વાર્તા' માંથી

નાગજીભાઈ શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી ગુસાંઈજીના પરમ સેવક હતા. તેઓ ગોધરા મુકામે 'દેસાઈ' કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા. ભક્તકવિ શ્રી દયારામભાઈની જ્ઞાતિના સાઠોદરા નાગર હતા. સંસ્કૃત ભાષા પરનું પ્રભુત્વ અદ્‌ભુત હતું. તેમના વંશજો દીવાન બહાદુર કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવના પુત્ર અને શ્રી શ્રી આનન્દમયી માના ભક્ત સ્વ. વિલોચનભાઈ ધ્રુવ અમદાવાદમાં ૧૯૯૨ સુધી હતા. ગોધરામાં નાગજીભાઈના ઘરમાં હાલ શ્રી ગુસાંઈજીની પ્રસાદીની બેઠક છે. અહીં નાગજીભાઈએ યુગલ ગીતનો પ્રારંભ પૂછ્યો ત્યારે શ્રી ગુસાંઈજીએ મનનીય વ્યાખ્યાન ત્રણ દિવસ સુધી આપ્યું હતું. સર્વ ભગવદીય વૈષ્ણવ ભક્તો તે વખતે આનંદસાગરમાં વિહરી રહ્યા હતા અને તેઓ દેહાનુસંધાન પણ વીસરી ગયા હતા ! શ્રી ગુસાંઈજીએ ત્યાર પછી સૌને સાવધ કર્યા હતા.

સૌ પ્રથમ નાગજીભાઈ શ્રી મહાપ્રભુજીને મળ્યા હતા અને દંડવત્ પ્રણામ કરી વિનંતિ કરી કે, ''મહારાજ ! હું આપના શરણે આવ્યો છું, માટે મારો સેવક તરીકે અંગીકાર કરો.''

શ્રી મહાપ્રભુજીએ મનોમન વિચાર્યું કે, ''આ નાગજીભાઈના સત્સંગથી અનેક દૈવી જીવો ઈશ્વરાભિમુખ બનશે. વળી, તેમના દ્વારા ઘણા જીવો અંગીકાર થશે, કારણ કે તેઓ પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાંતના પાત્ર છે. એમની વંશવૃદ્ધિ થશે અને આ વંશ વર્ષો પર્યંત ચાલશે. માટે તેઓ લાલજીના શરણે થાય એ જ અતિ ઉત્તમ છે.''

આવું વિચારી શ્રી મહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે, ''નાગજીભાઈ ! તમે લાલજીના સેવક થાઓ.'' અને તેઓએ આ આજ્ઞા શિરોમાન્ય ગણી શ્રી ગુસાંઈજી પાસેથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

ગુસાંઈજીના સેવક નાગજીભાઈ સરકારી નોકર હતા, કોઈ કારણસર તેમની નોકરી છૂટી ગઈ હતી અને આજીવિકાનું સાધન બંધ થઈ ગયું હતું. એકાએક નાણાંભીડ આવી પડી. એક બાજુ ઉંમરલાયક પુત્રીનાં લગ્ન કરવાનાં હતાં. આ ભગવદીય વૈષ્ણવ ભક્ત પર આફત આવી પડી છે, એવું જાણી એમના સ્નેહી વૈષ્ણવ મિત્રોએ તેમની પુત્રીના લગ્નખર્ચ માટે રૂા. ૧૦,૦૦૦/- નાગજીભાઈ પર મોકલ્યા.

આ રકમ મળી ત્યારે તેમણે એવો વિચાર કર્યો કે,

''હરિ કહે દ્રવ્ય ઘણું નઠારું, કુબુદ્ધિ ને ક્લેશ વધારનારું.''

વળી, આ દ્રવ્ય વૈષ્ણવનું છે. હું વૈષ્ણવ છું એ સંબંધની રૂએ મિત્રોએ આ દ્રવ્ય મોકલ્યું છે, માટે આ દ્રવ્ય લૌકિકમાં ન વપરાય તો સારું. જીવનમાં આપત્તિ તો આવે ને જાય, આપત્કાળ તો ટૂંક સમયમાં જતો રહેશે, પરંતુ વિનય અને વિવેક ન ચૂકવા જોઈએ.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સુખની પરિભાષા તેઓ જાણતા ન હતા, પરંતુ એટલું સમજતા હતા, કે જે આવ્યા પછી ક્યારેય જાય નહિ, જે ટકી રહે ત્યારે ક્યારેય ત્રાસરૂપ બને નહિ, જેને મેળવવા માટે દુઃખ ઊભું કરવું પડે નહિ એ જ સાચું સુખ છે. સંપત્તિમાં સુખ નથી, સુખ તો મનમાં સમાયેલું છે. શબ્દસ્થ રહેલી આ વાત જો કંઠસ્થ બનીને હૃદયસ્થ બની જાય તો પછી આત્મસ્થ બનતાં વાર ન લાગે.

હે જીવ ! દુઃખ બીજાનાં જોજે અને દોષ તારા પોતાના જ જોજે. પરંતુ આપણા દોષ આપણને દેખાતા નથી. દોષમાત્ર જાતના જ એટલે કે પોતાના જ દેખાય અને દુઃખ માત્ર અન્યનાં જ દેખાય તો કર્મમુક્તિ અને દુઃખમુક્તિ બંને સરળ છે.

આવું વિચારી ભેટરૂપે આવેલ સોનામહોરો એક લાકડી (પોલો વાંસ)માં ભરીને 'અડેલ' પ્રતિ પ્રયણ કર્યું. માર્ગમાં એક વૈષ્ણવ ડોશી રહેતી હતી તેમને શ્રી ઠાકોરજીએ દર્શન દઈ આજ્ઞા કરી કે, "આવતી કાલે નાગજીભાઈ વૈષ્ણવ કાસદનો વેશ પરિધાન કરીને આવશે, તમે તેમને મહાપ્રસાદ લેવડાવજો."

બીજે દિવસે વૈષ્ણવોનો ઉતારો હતો ત્યાં આ માજીએ નાગજીભાઈને શોધી કાઢ્યા અને કહ્યું : "હું પણ તમારી ન્યાતની જ છું. વળી, શ્રી ગુસાંઈજીની સેવક છું, માટે મારા ઘેર પ્રસાદ લેવા માટે પધારો."

નાગજીભાઈ તેમની સાથે સંમત થયા નહિ અને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. બેએક માઈલ દૂર ગયા પછી શ્રી ઠાકોરજીએ એવી પ્રેરણા કરી કે, "અરે ! તેં શા માટે તે ભગવદીય ડોશીમાને ઘેર પ્રસાદ ન લીધો ? મેં એ ડોશીને આજ્ઞા કરી હતી. પ્રસાદની અવગણના કરી તે ઠીક ન કહેવાય."

નાગજીભાઈ શ્રી ઠાકોરજીની આજ્ઞાથી પાછા વળ્યા. ઘેર જઈને ડોશીને કહ્યું : "માજી ! તમને શ્રી ઠાકોરજીએ આજ્ઞા કરી હતી તે વાત તમે મને શા માટે ન કહી ?"

"તમે પોતે જ શ્રી ઠાકોરજીના પરમ ભગવદીય અને પરમ કૃપાપાત્ર છો, વળી તમે તો ઠાકોરજીનું અંગ છો. હું આવી ગહન વાતમાં શું સમજું ?"

ડોશીમાનો આગ્રહ અને નમ્રતા જોઈને નાગજીભાઈ ઘણા રાજી થયા અને તેમને ત્યાં ત્રણ દિવસ રોકાયા. ત્યાંથી અડેલ આવી પહોંચ્યા. શ્રી ગુસાંઈજીનાં દર્શન કરી પોતાની પાસે જે સોનામહોરો હતી તે શ્રી ગોસાંઈજીની હાજરીમાં ભંડારીને આપી. આ દ્રવ્ય વૈષ્ણવ મિત્રો શ્રી સહજપાલ દોશી, માધવદાસ દલાલ અને જીવા પારેખનું છે.

આ ત્રણેય મિત્રોએ પોતાને શા માટે સહાય કરી હતી અને આર્થિક મદદ કરવાનું કારણ વગેરે હકીકત શ્રી ગુસાંઈજીને વિગતે કહી સંભળાવી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રી ગુસાંઈજીની આજ્ઞાથી નાગજી ગિરિરાજ ઉપર શ્રી નાથદ્વારમાં ત્રણ મહિના રહ્યા. અહીં આજીવિકાના સાધનની સુવિધા થઈ. જે કંઈ દ્રવ્યોપાર્જન થયું તે લઈને ગોધરા ગયા અને મુહૂર્ત જોવડાવી દીકરીનાં લગ્ન કર્યાં.

નાગજીભાઈ ગોધરા આવ્યા ત્યારે દસ હજાર રૂપિયા ખંભાત માધવદાસ દલાલ પર મોકલી આપ્યા. ત્રણેય મિત્રોએ વિચાર કર્યો કે આ દ્રવ્ય શુભ કાર્ય માટે આપણે નાગજીભાઈને આપ્યું હતું તે હવે પાછું લેવાય નહિ. આથી ત્રણેય મિત્રોએ આ રકમ શ્રી ગુસાંઈજીને મોકલી આપી.

પ્રસ્તુત પ્રસંગ પરથી એ ફલિત થાય છે કે, વૈષ્ણવ ભક્તો પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલું દ્રવ્ય પ્રભુસેવાના વિનિયોગમાં ખર્ચવું, બને ત્યાં સુધી વૈષ્ણવો પાસેથી દ્રવ્ય લેવું નહિ અને સંજોગોવશાત્ કે ભારપૂર્વક મળ્યું હોય તો તે પોતાના અર્થે નહિ વાપરતાં પ્રભુસેવામાં જ તે દ્રવ્યનો વિનિયોગ કરવો જોઈએ. જો લૌકિક કે કૌટુંબિક કાર્યમાં આ દ્રવ્યનો વ્યય કરવામાં આવે તો જીવનું અધઃપતન થાય છે. વ્યાવહારિક મુશ્કેલીઓ ગમે તેટલી આવે તોપણ ચિંતા કરવી નહિ, ધીરજ ધરવી અને એક સ્વરૂપમાં જ નાગજીભાઈની માફક આસક્તિ રાખવી. પ્રભુનું કાર્ય પ્રભુ પર છોડી દેવું.

આ નાગજીભાઈ આવા મહાનુભાવ, શ્રી ગુસાંઈજીના પરમ કૃપાપાત્ર, પરમ ભ[illegible]દાય અને શ્રી ગુસાંઈજીના સ્વરૂપમાં આસક્ત હતા. આથી તેઓ ગોધરાથી વર્ષમા બે વખત શ્રી **ગુસાંઈજી**નાં દર્શને જતા.

ગોધરાના હાકેમે એક દિવસ નાગજીભાઈને બાદશાહની જાગીરમાં અભિવૃદ્ધિ અર્થે રાજનગર (અમદાવાદ) મોકલ્યા. ભાડા-ભથ્થા અને ખર્ચ પેટે રૂપિયા બે હજાર તેમને આપ્યા. અહીં અમદાવાદમાં તેમણે દક્ષિણનું એકદમ બારીક કાપડ જોયું. એક હજાર રૂપિયાનું કાપડ લઈને નાગજીભાઈ ગોકુળ ગયા અને શ્રી ગુસાંઈજીને તે જાગીર અંગે વાટાઘાટ કરી અને કહ્યું કે આ બધી જાગીર આપની જ છે. બે-ત્રણ વખત મુલાકાત યોજીને પાંચ ગણી જાગીરનો પટો વધારાવ્યો. ગોધરા આવીને સર્વ હકીકત હાકેમને કહી સંભળાવી. હાકેમ ઘણા પ્રસન્ન થયા. અરે ! આ તો એક મહાલમાં પાંચ મહાલ થયા ! **ત્યારથી આજ સુધી આ વિભાગ 'ગોધરા પંચમહાલ'ના નામે પ્રસિદ્ધ છે.**

નાગજીભાઈની ભક્તિ નિષ્કામ ભક્તિ હતી. લૌકિકને તો તેઓ તુચ્છ ગણતા હતા. તેઓ પૂરા પરમારથી હતા તેથી પ્રભુ એમનું સાંસારિક કાર્ય આપોઆપ સિદ્ધ કરતા હતા.

સત્સંગ કોને કહેવાય ? સત્યરૂપ એવા પરમાત્મા અને સત્યરૂપ એવો તમારો પોતાનો આત્મા તેનો સંગ કરવો એટલે સત્સંગ. સત્સંગ આત્યંતિક કલ્યાણનું કારણ છે. સાચો શરણાગત ભક્ત કેવળ પરમાત્માના જ આશ્રયે રહે છે. પરમાત્મા સિવાય તે કોઈને પણ કર્તા સમજતો નથી. આપણું સઘળું જીવન પ્રભુને સમર્પિત થતી પ્રાર્થનારૂપ હોવું જોઈએ. પ્રભુ માટે કોઈ કામ કરવું

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એટલે શરીરથી પ્રાર્થના કરવી. પ્રાર્થના એ પ્રાતઃકાળે જીવનદ્વાર ખોલવાની ચાવી અને સાંજે સૂતી વખતે તેને બંધ કરવાની ભૂંગળ છે. વળી, કોઈકે કહ્યું છે કે, પ્રાર્થના તો જીવનનું રસાયણ સબરસ (મીઠું) છે.

એક વખત શ્રી ગુસાંઈજી દ્વારકામાં વિરાજમાન હતા. કેરીની સિઝન હતી. નાગજીભાઈ અમદાવાદથી કેરી લઈને દ્વારકા આવ્યા. શ્રી ગુસાંઈજીને દંડવત્ પ્રણામ કરી કેરી અર્પણ કરી. શ્રી ગુસાંઈજીએ આજ્ઞા કરી : "આ કેરી શ્રી રણછોડજીના મંદિરમાં પહોંચાડો." નાગજીભાઈએ આજ્ઞાનું પાલન કર્યું, તેમણે માણસ મોકલી અમદાવાદથી બીજી કેરી મંગાવી.

શ્રી ગુસાંઈજીનો ડેરો રામ-લક્ષ્મણના મંદિર પાસે. અહીં રણછોડજીને પધરાવી કેરીનો ભોગ ધર્યો, તે વખતે નાગજીભાઈને સાક્ષાત્ શ્રી રણછોડરાયજીનાં દર્શન થયાં હતાં. શ્રી ગુસાંઈજીની બેઠક ત્યારથી આ સ્થળે થઈ હતી.

શ્રી ગુસાંઈજીને તે વખતે મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે, "આ પ્રમાણે શ્રી ગોવર્ધનનાથજી કેરી આરોગે તો કેવું સારું !"

શ્રી ગુસાંઈજીના મનની વાતને નાગજીભાઈ પામી ગયા. સત્વરે અમદાવાદથી કેરી લાવીને શ્રીનાથજી તથા નવનીતપ્રિયાજીને પહોંચાડી. શ્રી ગુસાંઈજીના મુખમાંથી શબ્દો સરી પડ્યા : "નાગજીભાઈ સિવાય મારા મનની વાત કોણ જાણે ?"

કહેવાય છે કે શ્રી ગુસાંઈજીએ એમનામાં એવું સામર્થ્ય મૂક્યું હતું કે તેઓ ભારે બોજ ઉપાડીને દસ દિવસનો રસ્તો એક દિવસમાં કાપી નિયત સ્થળે પહોંચી જતા હતા !

નાગજીભાઈ મહાન ભક્ત શીદને કહેવાયા ? કારણ કે જ્યારે મોઢું હસતું રાખવું મુશ્કેલ હતું ત્યારે તેમણે હસતું મુખ રાખેલું, ધીરજ ધરવી મુશ્કેલ હતી ત્યારે તેમણે ધૈર્ય દાખવ્યું હતું. જ્યારે એમને વિસામો ખાવો હતો ત્યારે એમણે આગળ ધપે રાખ્યું, બોલવું હતું ત્યારે મૌન સેવ્યું અને કડવા થવું હતું ત્યારે મીઠાશ જાળવી. બસ, એટલું જ. આ સાવ સરળ હતું અને હંમેશ સરળ રહેશે.

નાગજીભાઈને 'આત્મબળ' રૂપી પુરસ્કાર ઈશ્વરની કૃપાના રૂપમાં મળ્યું હતું. આત્મબળનો પ્રકાશ સાધારણ મનુષ્યને અસાધારણ બનાવી દે છે, તુચ્છમાંથી મહાન બનાવી દે છે. ભૌતિક તથા આત્મિક પ્રગતિ માટે નાગજીભાઈના જેવું આત્મબળ અનિવાર્ય છે. સંસારના બધા જ વૈભવ આત્મબળની તુલનામાં તુચ્છ છે. આ આત્મબળને લીધે જ નાગજીભાઈ કૃપાપાત્ર અને પરમ ભગવદીય બની શક્યા હતા.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જેણે શરણાગતિ સ્વીકારી છે, તેનો પુરુષાર્થ કદી એળે ગયો નથી. પ્રભુમાં આસક્તિ થાય એટલે ઘરબાર, કુટુંબકબીલામાંથી, આસક્તિ છૂટી જાય, સાચું સુખ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રભુસેવાથી જ મળે છે. શ્રી ઠાકોરજી દયાળુ છે, તેમણે આપણું ભલું કર્યું છે, કરે છે અને કરશે જ એવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો. કામ, ક્રોધ, લોભ અને મોહ એ તો ક્ષણિક સુખના સંગાથી છે. પ્રભુભક્તિ જ શાશ્વત શાંતિ આપે છે. પ્રભુમાં આસક્તિ રાખનારની દુન્યવી આસક્તિઓ છૂટી જાય છે. ભગવદ્ કૃપાથી મળેલ માનવદેહને સાર્થક કરી જાણવો એ પ્રત્યેક દેહધારીનું કર્તવ્ય છે. ભગવદ્ભક્તિ દ્વારા જ આત્મા જન્મમરણના ફેરામાંથી સદા માટે મુક્તિ પામે છે અને તો જ મોક્ષસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આત્મકલ્યાણ અને મોક્ષ-સિદ્ધિ અર્થે એક ભક્તિયોગ જ સર્વોત્તમ ઉપાય છે. કેવળ એક ભક્તિ જ મુક્તિ આપી શકે છે. અન્ય ઉપાયો ભક્તિ આગળ તુચ્છ જેવા છે. જેમ સૂર્યોદય આગળ તારામંડળ મહત્ત્વશૂન્ય બની જાય છે, એ પ્રકારે ભક્તિ પ્રગટ થતાં જ અન્ય સાધનો અલ્પ બની જાય છે.

આ રીતે જોતાં ભક્તિમાર્ગનું અવલંબન જ કલ્યાણકારક છે. ભક્તિના ત્રણ પ્રકારો છે : (૧) સગુણા (૨) નિર્ગુણા અને (૩) પરાભક્તિ. તેમાંથી સગુણા ભક્તિ નવ પ્રકારની હોવાથી તેને 'નવધા ભક્તિ' કહેવામાં આવે છે.

"શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસેવનમ્।
અર્ચનં વંદનં દાસ્યં સખ્યં, આત્મનિવેદનમ્॥"

આ સગુણા ભક્તિ નામ, રૂપ અને ભાવ એ ત્રણેય સ્વરૂપોમાં સંપૂર્ણ થાય છે. નિર્ગુણ ભક્તિ આઠ પ્રકારની છે : અષ્ટાંગ યોગનાં આઠેય અંગોને જ નિર્ગુણ ભક્તિનાં સાધનો માનવામાં આવે છે. જેમ કે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ આઠેય નિર્ગુણ ઉપાસનાનાં મુખ્ય અંગો છે. એને 'અષ્ટાંગ યોગ' પણ કહે છે. પરાભક્તિને પ્રેમલક્ષણા પણ કહે છે.

ચાર પ્રકારના ભાગ્યશાળી પુરુષો ભક્તિ કરે છે : એક આર્ત, બીજો જિજ્ઞાસુ, ત્રીજો અર્થાર્થી, ચોથો જ્ઞાની. એમાં જ્ઞાની ભક્ત સૌથી ઉત્તમ છે.

ઉપરોક્ત ત્રણેય પ્રકારની ભક્તિ કાયિક, વાચિક અને માનસિકના ભેદથી ફરી ત્રણ પ્રકારની બની જાય છે. આ રીતે અનન્ય ભક્તો અવિનાશી ધામને પ્રાપ્ત કરીને મુક્ત થઈ જાય છે. મૃત્યુને વારંવાર ભેટવું એ જ અંધકાર છે. મોક્ષ-સિદ્ધિ કે મોક્ષ-પ્રાપ્તિ એ જ પ્રકાશ છે. માટે મૃત્યુના ચક્કરમાં પડીને અમૃતમય મોક્ષને હાથમાંથી જવા દેવો ન જોઈએ.

ભગવાન અને ભક્ત, ભક્ત અને ભગવાન. આ બંનેનો સુભગ સમન્વય સાધનાર, આ બંનેને સંલગ્ન કરનારી કડી એનું નામ 'ભક્તિ'. ભગવાન પોતાના ભક્તની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈને તેને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનું દાન કરે છે. પ્રભુ-પ્રાપ્તિ ભક્તિ દ્વારા જ શક્ય બને છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આથી ભક્ત માટે ભક્તિ એ પ્રભુ-પ્રાપ્તિનું અમોઘ સાધન છે. ભગવાનની લીલાઓ ભક્તિની આસક્તિને ભગવદ્ સ્વરૂપમાં દઢ બનાવે છે.

સત્સંગ તો પ્રભુ-કૃપાથી મળે છે, પણ કુસંગમાં ન પડવું તે તો માનવીના હાથની વાત છે. સત્સંગ એટલે તદ્દન 'સત્'ની જોડે 'હું' ને મારી જોડે તમે છો તે ! દુર્જન અને સર્પ એ બેમાં સર્પ સારો છે, દુર્જન નહિ. કારણ કે સર્પ કોઈક સમયે જ ડસે છે, પરંતુ દુર્જન તો ડગલે ને પગલે દુઃખ આપે છે, માટે દુર્જનનો સંગ કદી ન કરવો.

ભક્તિમાર્ગ અતિ સરળ છે. વળી, ભગવાનની ભક્તિ સૌ કોઈ કરી શકે છે. ઉપરોક્ત નવ પ્રકારોમાંથી કોઈ પણ પ્રકારે ભક્તિ કરી શકાય છે. આ નવધાભક્તિ સર્વસુલભ છે. ભક્તિ એટલે ભક્ત અને ભગવાન વચ્ચેના પ્રેમસંબંધની અભિવ્યક્તિ. વિશુદ્ધ પ્રેમ વિના ભક્તિની કલ્પના અશક્ય છે. ભક્તિ રસમયી છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા રસરાજ છે. "રસો વૈ સઃ।" છે. રસિક શિરોમણિ છે. પરાભક્તિ (પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ) દસમો પ્રકાર છે. નવ પ્રકારની ભક્તિમાં વિશુદ્ધ પ્રેમની અધિકતા થતાં તે ભક્તિ જ પરાભક્તિ બની જાય છે. શ્રી મહાપ્રભુજી ભક્તિની પરિભાષા આ પ્રમાણે આપે છે :

"માહાત્મ્યજ્ઞાનં પૂર્વસ્તુ સુદૃઢઃ।
સર્વતોધિક સ્નેહો ભક્તિ પ્રોક્તઃ॥"

ભક્તિ ભગવદ્ પ્રેમ સહિતની હોવી જોઈએ. મીરાંબાઈની ભક્તિને પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ કહી શકાય. મીરાંએ પોતાની ભક્તિને પ્રભુપ્રેમથી રંગી દીધી હતી.

મોક્ષમાર્ગ લીધા પછી પ્રગતિ ક્યારેય પણ રુંધાય નહિ એ જ આપણો હેતુ હોવો જોઈએ. મુક્તિ 'સ્વઉપાર્જિત' છે અને સંસાર 'અહંકાર-ઉપ્રાર્જિત' છે. જો તમારે મોક્ષપંથ પર વિચરવું હોય તો તમારે કંઈ જ કરવાનું નથી, અને સંસારમાં ભટકવું હોય તો બધું જ કરવાનું છે ! મોહની બહાર જાય તો મોક્ષ છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે દૈવી સંપત્તિનાં ૨૬ લક્ષણો દર્શાવ્યાં છે, 'આર્જવ' એમાંનું એક અનેરું અને અનોખું લક્ષણ છે. સરળ સ્વભાવના માણસમાં કુટિલતા ન હોવાથી કપટ, ઠગાઈ, છેતરપિંડી કે દગાનો વ્યવહાર કરવા માટે તે કદી લલચાતો કે પ્રેરાતો નથી.

હૃદયની આ પ્રકારની ઋજુતા, નમ્રતા કે નિખાલસતા તેનું નામ જ આર્જવ. આર્જવયુક્ત માનવી મહાન હોય છે. આવા માનવીનું અંતઃકરણ અતિ પવિત્ર હોય છે. 'પવિત્રતા' અને 'સાદાઈ' એ તો ઊડીને પ્રભુ પાસે જવાની બે પાંખો છે. જીવનનું ધ્યેય અને મર્મ સમજનાર માનવી જ આ બે પાંખો પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભક્તિ, બહુમાન, નમસ્કાર વગેરે વિનયને આભારી છે, ભક્તિ વિનયને અધીન છે. મીઠાઈમાંથી તમે જેમ સાકરની બાદબાકી નહિ કરી શકો, જીવનમાંથી તમે જેમ શ્વાસની બાદબાકી નહિ કરી શકો, શ્રીમંતાઈમાંથી તમે જેમ સંપત્તિની બાદબાકી નહિ કરી શકો તેમ આરાધના, ઉપાસના, સેવા કે ભક્તિમાંથી તમે 'વિનય'ની કે 'આર્જવ'ની બાદબાકી નહિ જ કરી શકો.

સાકર વિના મીઠાઈ બનતી નથી, શ્વાસ વિના જીવન ટકતું નથી, સંપત્તિ વિના શ્રીમંત થવાતું નથી તેમ વિનય, નમ્રતા કે આર્જવ વિના આરાધક કે ઉપાસક બની શકાતું નથી. અહંકાર કે અહમ્‌ને ગૌણ બનાવ્યા વિના વિનયી બની શકાતું નથી. વિનયી બન્યા પછી અહંકાર કે અહમ્‌નું કોઈ વજન રહેતું નથી.

'સત્સંગ'ને વિનયનું મૂળ કહ્યું છે. અસત્‌માંથી સત્ તરફ લઈ જાય, ઊંડા અંધારેથી પ્રકાશ પ્રતિ દોરી જાય, અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાન તરફ લઈ જાય એવા પવિત્ર સ્થાનનો, એવી પ્રભાવશાળી વ્યક્તિનો, એવા પ્રેરણાદાયી સાહિત્યનો સંગ કરવો એનું નામ સત્સંગ. સત્સંગના ગુણો અનુભવવા માટે સત્સંગને આત્મસાત્ કરવો પડે છે.

સત્સંગનું કે પવિત્રતાનું મૂળ સદાચાર છે. સત્સંગ અને પવિત્રતા પ્રેમની પ્રબળતામાંથી પ્રગટનારી સંપત્તિ છે. મોક્ષમાર્ગની સાક્ષીરૂપ સંપત્તિ છે. પવિત્રતાનું બળ પાશવી ભૌતિક બળ કરતાં અનેક ગણું હોય છે. સાદાઈ, સરળતા અને સહૃદયતા એ અમૂલ્ય ધન છે. સરળતા અને પવિત્રતા એ બંનેનો એવો સુંદર સંબંધ છે કે, જો સરળતા ન હોય તો શુદ્ધિ અધૂરી રહે અને શુદ્ધિ ન હોય તો સરળતા ન સંભવે !

આત્યંતિક કે આત્મકલ્યાણના પથમાં આર્જવ, ઋજુતા, નમ્રતા, વિનય અને સરળતાની જરૂર હોય છે. જે વિનયી, સરળ અને શુદ્ધ નથી થયો, તેનો ધર્મ માત્ર ખોખારૂપ છે. એ ખોખામાં પ્રાણ આવી જ શકતો નથી. આજે આપણા જીવન-વ્યવહારમાં વાંકાઈ, દગલબાજી, છળકપટ, દોંગાઈ, દગો, અપ્રમાણિકપણું, હરામખોરી વગેરે વગેરે જણાય છે, તેનું મૂળ કારણ જ આ છે. માળાઓ ફેરવી ફેરવીને મરી ગયા પણ ઘરમાં-અંતરમાં પ્રકાશ જ પડતો નથી, દિલમાં દીવો પ્રગટતો નથી, એવી ફરિયાદનું મૂળ પણ આ છે.

થોડા સમય માટેની મોટાઈ મેળવવી એ કામ સહેલું છે. પરંતુ જ્ઞાની જેટલી નમ્રતા કે આર્જવ પ્રાપ્ત કરવું એ તો દુર્ઘટ કાર્ય છે. આવી નમ્રતા તો આપણે જોયું તેમ નાગજીભાઈ જેવા પરમ ભગવદીય જ દાખવી શકે.

નમ્રતા જ સરળતા અને નિખાલસતાનું એટલે કે આર્જવનું મૂળ છે. નમ્રતાની વાત કરીએ તો જ્યારે ફળ આવે છે ત્યારે વૃક્ષ વધારે નમે છે એવું દૃષ્ટાંત અપાય છે. નાગજીભાઈ નાગરને આ દૃષ્ટાંત જરૂર લાગુ પાડી શકાય.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મહાભારતમાં આર્જવ અંગે નેતરનું સમજવા જેવું એક બીજું દૃષ્ટાંત ઉલ્લેખનીય છે :

એક દિવસ સમુદ્રે બધી નદીઓને પૂછ્યું : "પાણીના પ્રચંડ પૂરમાં તમે પ્રચંડ વૃક્ષોને પણ મૂળમાંથી ખેંચી કાઢી અહીં સુધી લઈ આવો છો પરંતુ હું કોઈ દિવસ નેતરને તો જોતો જ નથી. એ તો બિચારું નાની કાયાવાળું છે અને તમારા તીરે જ ઊભેલું હોય છે. તેને તુચ્છ સમજીને તેની દયા ખાવ છો કે શું ?

ગંગાજીએ હેતુગર્ભિત હાસ્ય હસીને કહ્યું : "મહાન વૃક્ષો તો ગર્વભર્યાં અમારી મશ્કરી કરતાં હોય એ રીતે ટટ્ટાર થઈને ઊભાં રહે છે. એટલે તેમનો ગર્વ ગાળવા અમે તેને જળમૂળમાંથી ઉખેડી નાખીએ છીએ, જ્યારે નેતર તો અમને જોતાંની સાથે જ નમી જાય છે. એટલે અમારું હૃદય દ્રવી ઊઠે છે. આર્જવ યાને નમ્રતા આ નેતરમાં નીરખીને અમને તેમના પ્રત્યે પ્રેમભાવ પ્રગટે છે.

પ્રભુ કહે છે : મારામાં મન રાખ, મારો ભક્ત થા, મારું ભજન કરી મને **નમસ્કાર** કર. ભજનકીર્તન કેવળ ગાવા-બજાવવા માટે નથી, જીવવા માટે છે. ભક્ત નરસૈંયાએ **"વૈષ્ણવજન** તો તેને કહીએ..." એ ભજન કેવળ સુંદર રીતે ગાવા માટે નહોતું રચ્યું ! પરંતુ **પારકાની** પીડા નિવારવા માટે જીવનની "વૈષ્ણવવૃત્તિ' એના જીવનના રોમેરોમમાં વણાઈ ગઈ હતી અને તેથી જ "વૈષ્ણવજન'વાળું ભજન ઉદ્‌ભવ્યું.

આપણા જીવનની નજીવી બાબતો માટે પણ બીજાની આશાએ જીવનારા આપણે એ ભજન કાયમ માટે ગાયા જ કરીએ અને જીવનમાં કશુંય ન આચરીએ તેથી શું વળે ? એટલે આપણે સમજવું જોઈએ કે ભજન-કીર્તન એ કેવળ રાગરાગિણીનો જ વિષય નથી. ખરી રીતે ભજનનો અર્થ 'સેવવું તે' અને કીર્તનનો અર્થ 'કરવું તે' છે.

જીવનભોમિયા સમા આપણા આ વૈષ્ણવ ભક્તોએ, ૮૪ + ૨૫૨ વૈષ્ણવોએ જીવનને માટે કાયમ ઉપયોગમાં આવે તેવી વાતોને કાયમ યાદ રહી શકે તેવા થોડા શબ્દોમાં સમાવવા માટે પદોની કે ભજનોની ભાષા મૂકી છે અને એ વાતોનું હૃદયના ઉમળકા સાથે સ્મરણ થાય એટલા માટે એને સંગીત સાથે જોડી છે. ભજનની ભાષા પાછળ સચવાયેલા વિચારોનું સેવન કરીને 'કીર્તન' એટલે કે તેનું જીવનમાં આચરણ કરવું જોઈએ.

હવેલી સંગીતના મૂળ સ્થાપક તરીકે શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી ગુસાંઈ અક્ષય કીર્તિને વર્યા હતા. સંગીતસાગર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીએ હવેલી સંગીત દ્વારા ધર્મ, સમાજ અને શાસ્ત્રીય સંગીતની અનુપમ સેવા બજાવી છે અને તેમણે સમગ્ર ભારતમાં પુષ્ટિમાર્ગનો બહોળો પ્રચાર કર્યો છે.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃ-સત્સંગ

- અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત

૧૯૩૫, ઢાકા.

વૃદ્ધે પ્રશ્ન પૂછ્યો, "મન કેવી રીતે સ્થિર થાય ?"

મા : ચંચળતા એ મનનો સ્વભાવ છે. સ્વભાવતઃ આમતેમ જવા માગે છે. જ્યાં સુધી એનું સ્વધન પ્રાપ્ત નથી કરી લેતું, શુદ્ધ ભાવ પ્રાપ્ત નથી કરતું, ત્યાં સુધી એ સ્થિર નથી થતું. એટલા માટે જ સ્વધન મેળવવાના પ્રયત્નને હું સાધન કહું છું. મનને સ્થિર કરવા માટે જ સાધના છે. સ્થિર થઈ જાય એટલે થઈ ગયું. મનને સ્થિર કરવા માટે એક ભાવ લઈને રહેવું જોઈએ, જેમ કે નામ કરવું, સદાલોચના કરવી કે સદ્ગ્રંથ-પાઠ કરવો વગેરે. જેને જે ગમે, તેને જ લઈને અધિકમાં અધિક સમય પસાર કરે.

વૃદ્ધ : નામ કરતી વખતે જો મન આમતેમ જતું રહે તો પછી એનાથી કંઈ લાભ થાય ?

મા : ફળ કેમ ન મળે ? તમે ચાલતા ચાલતા જો આગ ઉપર પગ મૂકી દો છો તો એને (આગને) જુઓ કે ન જુઓ, તમારા પગ બળી જશે. તે જ પ્રમાણે નામ મન પરોવીને કરો કે અન્યમનસ્ક ભાવે કરો, એનું ફળ તો રહેવાનું જ. જો એમ લાગે કે નામ કરતો જઉં છું, પણ એનું ફળ ક્યાં મળે છે ? આપણે જો કે નામના ફળાફળને જોઈ નથી શકતાં, પરંતુ એનું ફળ હકીકતમાં પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. આપણા પર એની એક છાપ પડી જાય છે. પછીથી સમજાય છે કે નામ કરવું નકામું નથી ગયું. મન પરોવીને કામ કરવામાં અને અન્યમનસ્ક ભાવે કરવામાં અંતર અવશ્ય છે. મન દઈને કામ કરવાથી ફળ શીઘ્ર પ્રાપ્ત થાય છે, અને અન્યમનસ્ક ભાવે કરવાથી ફળ શીઘ્ર પ્રાપ્ત નથી થતું, પણ ફળ મળે છે. એટલે જ કહ્યા કરું છું કે નામ કરવું સારું. સાંસારિક દૃષ્ટિએ જુઓ - જે લોકો સાંસારિક વિષયો પર અધિક ધ્યાન આપે છે એમને સાંસારિક જ્ઞાન અધિક હોય છે. તે જ પ્રમાણે શુદ્ધ ભાવથી લાંબો સમય રહેવાથી એ શુદ્ધ ભાવમાં પ્રગટ થાય છે. એ સાચું છે કે શરૂઆતમાં વધારે સમય નામ નથી થઈ શકતું કારણ એ ગમતું નથી. બાળકો વાંચવા-લખવા કરતાં રમવાનું વધારે પસંદ કરે છે. બાળકોને ભણાવવા માટે પરાણે બેસાડવાં પડે છે. તે જ પ્રમાણે નામ કરવા માટે પરાણે બેસવું પડે. તે માટે અભ્યાસ કરવો પડે. વાસણ જ્યારે ગંદું થઈ જાય ત્યારે એને સાફ કરવા માટે માંજવું પડે. એક વાર ઘસવાથી સાફ નથી થતું. જેટલી વાર ઘસાશે મંજાશે તેટલું જ સાફ થઈ જશે. દીવાસળી સળગાવવા માટે ઘસવી પડે. ક્યારે તે ફટ દઈને સળગી ઊઠશે એ કહી ન શકાય. નામ કરવું તે પણ એ જ જાતનું છે. અભ્યાસ કરતાં કરતાં કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"મન જો આમતેમ જાય તો દુઃખ કરવાથી કંઈ લાભ નથી. તે વખતે એમ જ વિચારી લેવું જોઈએ કે મન જ્યારે મારા અધિકારમાં ન રહેતાં આમતેમ જાય છે, તો હું મનના અધિકારમાં ન રહેતાં પરાણે નામ કરતો રહીશ. જોયું હશે કે છોકરાં પતંગ ચગાવે છે. પતંગ આકાશમાં આમતેમ નાચ્યા કરે છે, પણ તે બંધાયેલો રહે છે દોરી માંજા સાથે. પતંગ છે મન. એને નામરૂપી દોરી સાથે બાંધીને રાખવું પડે છે. આ રીતે બંધાઈ રહ્યા પછી કોઈ ને કોઈ દિવસ મન વશમાં આવી જાય છે. ચંચળતા જેમ મનનો સ્વભાવ છે, તે જ રીતે શાંત થવું તે પણ એનો સ્વભાવ છે. એને શાંત કરવા માટે એક આશ્રય લેવો પડે. તમે લોકો નોકરી બાબત એકબીજાની સહાય લો છો. તે જ રીતે મુક્તિ માટે પણ નામનો આશ્રય લેવો જોઈએ. નિત્ય ત્રણ કલાક નામ કરવું ઉચિત છે. અને ક્રમશઃ એને વધારતા જાઓ. જો કોઈ દિવસ કોઈ કારણે ત્રણ કલાક નામ કરવાનું શક્ય ન હોય તો જેટલો સમય ન કરાય તેટલાની પૂર્તિ બીજે દિવસે કરી દેવી જોઈએ. એવો સંકલ્પ કરવો જોઈએ કે ત્રણમાંથી ક્રમશઃ વધારતાં વધારતાં છ કલાક સુધી કરીશ, અને એવા જ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બધાં જ કાર્યોમાં સંકલ્પની આવશ્યકતા હોય છે.

"ધર્મલાભને માટે ઘણા બધા લોકો ગુરુનો આશ્રય ગ્રહણ કરે છે. ગુરુનો અર્થ આપણે વાસ્તવમાં ભગવાનને સમજીએ છીએ. તેઓ સર્વત્ર છે અને હર હંમેશ છે. ઉપદેશ બધાં સ્થાનોમાં વેરાયેલો પડ્યો છે, માત્ર વીણી લેવાની જરૂર છે. આ જ ઉપદેશ ભગવાન જાતજાતના રૂપે આપી રહ્યા છે. ઝાડ-પશુ પાસેથી પણ આપણે ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકીએ. આ અર્થમાં ગુરુ સર્વવ્યાપી છે."

આવી ઘણી વાતો માએ કહી. છેવટે વૃદ્ધને કહ્યું,

"પિતાજી, તમારી પાસે અવસર જ અવસર છે. (અર્થાત્ ઘણો બધો સમય છે.) મારી વાતો યાદ રાખજો. જે દિવસ જતો રહે છે તે પાછો નથી આવતો, માટે સર્વદા નામ કરવાનો પ્રયત્ન કરજો."

•

એક વાર મારી પત્નીએ **મા**ને ટસરની સાડી આપીને પ્રણામ કર્યા. એની એવી ઈચ્છા હતી કે **મા** એક દિવસ તો પહેરે, પરંતુ **મા**એ એને સ્પર્શ સુદ્ધાં ન કર્યો. ખુકુની દીદીએ સાડી લઈને મૂકી દીધી, અને એના બદલામાં **મા** દ્વારા વ્યવહૃત એક નવી સૂતરાઉ સાડી આપી. અમારી આપેલી સાડીને **મા**એ સ્પર્શ સુદ્ધાં ન કર્યો તે જોઈને અમને ઓછું દુઃખ નહોતું થયું, પણ અમે કરીયે શું શકીએ ? આ ઘટનાના ૨-૩ મહીના પછી **મા**નો જન્મોત્સ્વ આરંભ થયો. તે વખતે બધાં જ **મા**ને સાડી આપવા માંડ્યાં. એમાંના એક દિવસે ઢાકાના વકીલ સ્વ. વિભૂતિચરણ ગુહ ઠાકુરતાનાં પત્નીએ **મા**ને એક લાલ રંગની સાડી આપી, પરંતુ બીજાંઓની જેમ ભેટ આપીને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંતુષ્ટ ન થયાં. **મા**ને પહેરાવી પણ ખરી. **મા** સ્વયં દેવી જેવાં દેખાય છે, અને વળી રક્તાંબરા થઈને સાક્ષાત્ ભગવતી ! **મા** જ્યારે લાલ સાડી પહેરીને બેઠાં હતાં, ત્યારે મારી પત્ની પણ ત્યાંથી સહેજ દૂર બેઠી હતી. રક્તવસના **મા**ને જોઈને એ મનોમન કહેતી હતી કે જેણે માને આ સાડી આપી છે તે ધન્ય છે, **મા** મારી સાડીને તો અડક્યાં નહીં ! જેવો આ વિચાર એના મનમાં ઉત્પન્ન થયો કે તરત **મા**એ એની સામે જોઈને કહ્યું, "તમારી આપેલી સાડી મેં પહેરી લીધી છે, ત્યાર પછી જેના ભાગ્યમાં હતી તેને આપી દીધી છે." આ સાંભળતાં જ મારી પત્ની શરમાઈ ગઈ.

●

માએ કહ્યું, "કંઈ જ નકામું નથી જતું. બધી જ ચીજોની આવશ્યકતા હોય છે. માનો કે, રેલગાડીમાં તમે કશે જવાના છો. ગાડી પર ચઢવા માટે તમે નાવ દ્વારા ઢાકા આવ્યા. નાવમાંથી ઊતરીને સ્ટેશન સુધી જવા માટે એક લાકડીને ટેકે ઘોડાગાડીમાં ચઢ્યા. તમારો ઉદ્દેશ્ય છે - રેલગાડીમાં સવાર થવું તે, પણ નાવ, લાકડી, ઘોડાગાડી વગેરેને તમે નકામાં ન માની શકો. બરાબર એ જ રીતે ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે જે કંઈ તમે કરો છો, એટલું યાદ રાખજો કે એમાંના **પ્રત્યેકની આવશ્ય**કતા છે. કંઈ જ નકામું નથી. ગમે તે નામથી ભગવાનને બોલાવો, કાર્ય સિદ્ધ થશે. **જરૂર છે** માત્ર હંમેશાં નામ કરવાની.

એક વાર **મા**ને પૂછ્યું, "મા, નામ કરતી વખતે મન પળવાર માટે સ્થિર નથી થતું. આવી જાતના અસ્થિર મનથી નામ કર્યાથી ફળ પ્રાપ્ત થશે ?

માએ કહ્યું, "ફળ ચોક્કસ પ્રાપ્ત થાય. નામ કરતાં કરતાં મન સ્થિર થઈ જાય છે."

એક દિવસ કોઈએ **મા**ને પૂછ્યું, "મા, પુરુષાર્થની શી જરૂર ? જો આપ કૃપા કરો તો બધું થઈ જાય. આપે જોયું ને કે જગાઈ-મધાઈ જેવા મહાપાપી દારૂડિયાઓ પણ ચૈતન્યદેવની કૃપાથી તરી ગયા."

માનો ઉત્તર, "એ દિવસોમાં નવદ્વીપમાં જગાઈ-મધાઈ જેવા અનેક મહાપાપીઓ હતા, પણ ચૈતન્યદેવે એ બધાનો ઉદ્ધાર કેમ ન કર્યો ? એમણે માત્ર જગાઈ-મધાઈ પર જ એ કૃપા કેમ કરી ? આનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે એ લોકોએ એમના પૂર્વજન્મમાં સુકૃતિ-અર્જન કર્યું હતું."

ઘણી વાર **મા** હસતાં હસતાં કહેતાં, "રસગુલ્લાની જાણ આપી દીધા પછી પણ તમે લોકો એનો સંગ્રહ નથી કરી શકતા. તમે લોકો તો એવું ઈચ્છા છો કે કોઈ એ લાવીને તમારા મોંમાં નાખી દે."

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આશ્રમ સમાચાર

કનખલ :

૩-મે થી શ્રીશ્રીમાનો જન્મોત્સવનો આરંભ થયો. તા.૨૩ થી વિશેષ કાર્યક્રમો થયા જેવા કે શ્રી હરગોવિંદજીની રાસલીલા, ૧૦૮ કુમારિકા-પૂજન, શતચંડીપાઠ, અખંડ જપ, અખંડ રામાયણ તથા તિથિપૂજાની રાતથી સવારે પાંચ વાગ્યા સુધી માતૃપૂજન સાથે એક વિશેષ કુમારિકાપૂજન પણ થયું. સવારે પ્રત્યેક દર્શનાર્થીએ ગર્ભગૃહમાં જઈને, સ્પર્શ કરીને પુષ્પો અર્પણ કર્યાં. સાધુ-ભોજન, તથા સંધ્યાકાળથી નામયજ્ઞનો અધિવાસ થયો જેની સમાપ્તિ બીજે દિવસે સાંજે થઈ. 'માઁ આનન્દમયી ચેરિટેબલ ડિસ્પેન્સરી'માં હેપિટાઈટિસ-બીનું વૅક્સીનેશન આપવાનો શિબિર યોજાયો.

વારાણસી :

'માતા આનન્દમયી ચિકિત્સાલય' તરફથી 'શ્રીશ્રીમાઁ આનન્દમયી ગંગા ઍમ્બ્યુલન્સ સેવા' શરૂ કરવામાં આવી, જેની વિશેષતા એ છે કે જળમાર્ગે પસાર થઈને એ ઘાટના કિનારાઓ પરના રોગીઓની સેવા કરશે. 'માતા આનન્દમયી ઘાટ' પરથી કન્યાપીઠની બ્રહ્મચારીઓ દ્વારા વેદપાઠ તથા શંખધ્વનિથી એક વિશાળ નૌકા તથા મોટરબોટને યુક્તરૂપે ઍમ્બ્યુલન્સ છોડવામાં આવી.

ભીમપુરા :

- પદ્મકાંત ત્રિવેદી

નવરાત્રિમાં આઠ દિવસનું દેવીભાગવત - પારાયણ થયું જેમાં વ્યાસપીઠ પર શ્રી રમેશભાઈ પંડ્યા હતા. દુર્ગાપૂજાનું ભવ્ય આયોજન ભક્તોના આર્થિક સહયોગ દ્વારા કરવામાં આવ્યું. બંગાળથી આવેલા કલાકાર કારીગરો દ્વારા મૂર્તિ-નિર્માણ, કલકત્તાના શ્રી મિલિંદદા દ્વારા પૂજન તથા સમસ્ત આયોજન વારાણસી આશ્રમની કન્યાપીઠની વિચક્ષણ કન્યાઓની દેખરેખમાં સમસ્ત આયોજન સુંદર રીતે થયું. આશ્વિન પૂર્ણિમાએ શ્રી મહાલક્ષ્મીપૂજન પૂના આશ્રમના બ્રહ્મચારી વિપ્લવ દ્વારા કરવામાં આવ્યું. સર્વ પૂજન વિ. કાર્યક્રમોમાં પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીની ઉપસ્થિતિ હતી. દિવાળીની રાત્રે શ્રીકાલીપૂજા તેમ જ નૂતનવર્ષને દિવસે સવારે શ્રી અન્નપૂર્ણાપૂજા તથા અન્નકૂટ થયાં. બન્ને પૂજનો શ્રી નવીનભાઈ અસ્તીએ કર્યાં.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આગામી કાર્યક્રમો

૧૫-૦૨-૨૦૦૨ ગીતાજયંતિ

૨૯-૦૧-૨૦૦૩ થી ૦૪-૦૨-૨૦૦૩ ચતુર્થ સંયમ-સપ્તાહ

૦૬-૦૨-૨૦૦૩ શ્રી સરસ્વતી પૂજન

૦૧-૦૩-૨૦૦૩ મહાશિવરાત્રિ ચતુઃપ્રહર પૂજન

ફેબ્રુઆરીમાં શ્રીમદ્ ભાગવત્-સપ્તાહનું આયોજન વિચારણા હેઠળ છે.

વિશેષ સમાચાર :

"શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ"ના સર્વાનુમતે વરણ કરાયેલા નવા જનરલ સેક્રેટરી પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી છે. કાર્યકારી ઉત્તરદાયિત્વમાં સ્વામી જ્યોતિર્મયાનંદજીનો સહકાર રહેશે. ભીમપુરા આશ્રમના 'ઇનચાર્જ' તરીકે બ્ર. વાસુદેવાનંદજી ૧-ડિસેમ્બરથી કાર્યભાર સંભાળશે.

વિશેષ સૂચના :

ભીમપુરા આશ્રમનો નવો ટેલિફોન નંબર : (૦૨૬૬૩) ૨૩૩૨૦૮

॥ જય મા ॥

●

"કેળવણી બે પ્રકારની છે - એક કેળવણી માણસની માણસાઈ લઈ લે છે, બીજી માણસને માણસાઈનું ભાન કરાવે છે. એક માણસને મદમાં ચકચૂર કરે છે, બીજી માણસને તેના ધર્મ પ્રત્યે જાગ્રત કરે છે. આ બીજી તે સાચી કેળવણી.

- સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

श्रद्धाञ्जलि

स्वामी स्वरूपानन्द गिरि महाराज

[२३ सितम्बर, १९१९ - १४ सितम्बर, २००२]

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

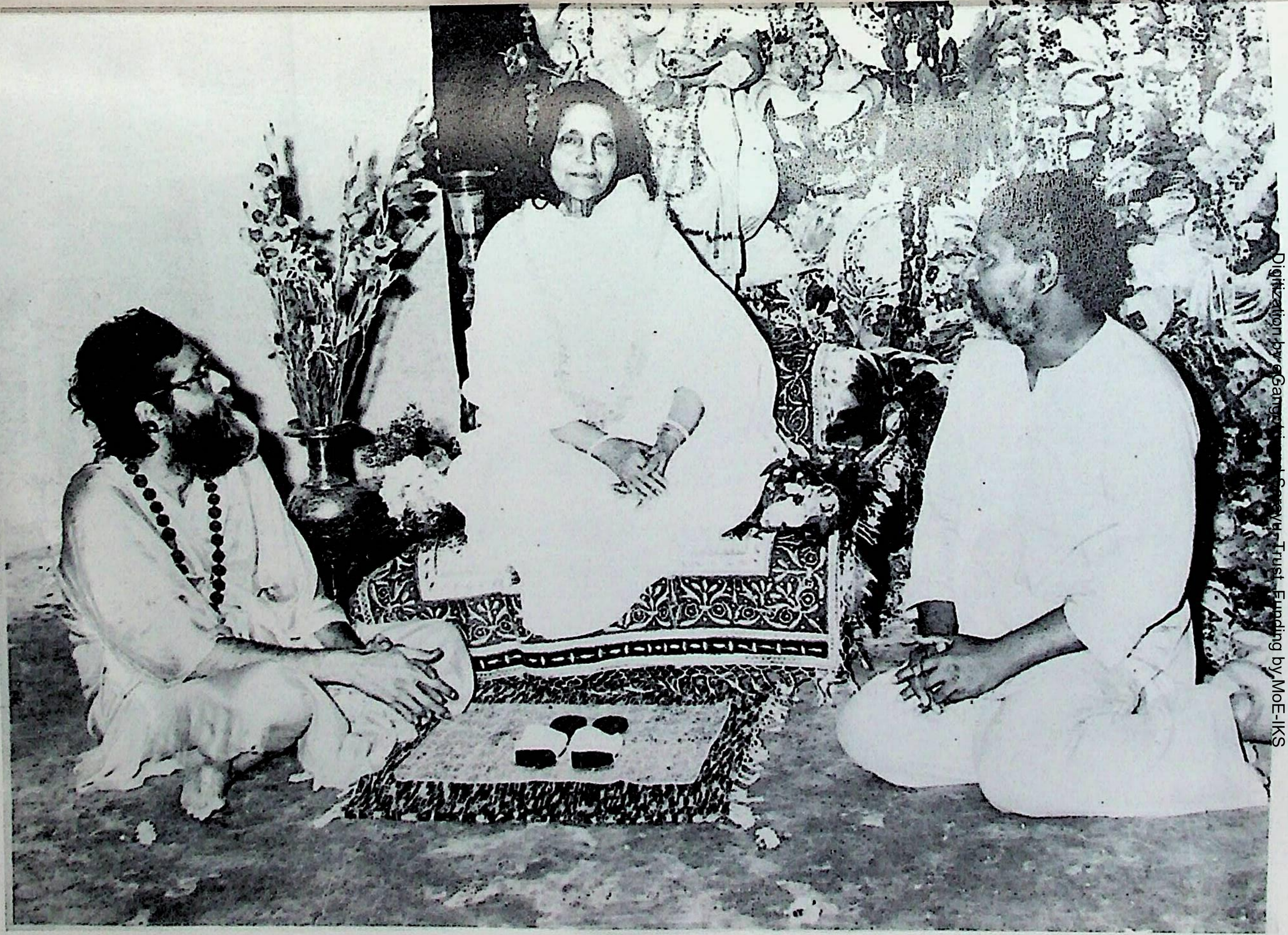

An early photo of Swami Swarupanandaji with Sri Ma at Vrindaban ashram during Jhulan festival. Sri Nirvananandaji on the left.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

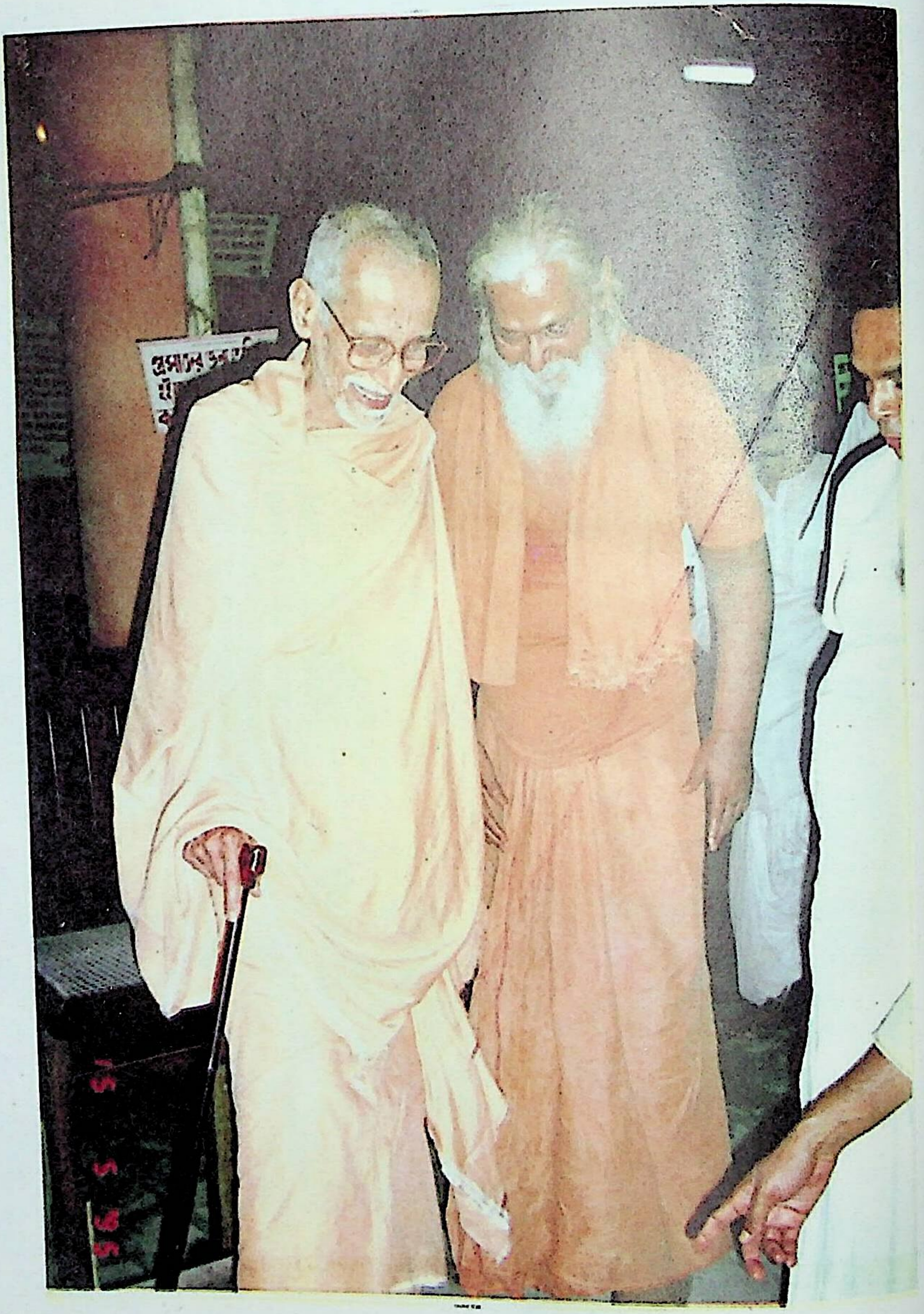

Swami Sri Chidanandaji Maharaj's visit to New Delhi ashram temples.
Swarupanandaji escorting Pujya Swamiji.

— 15th May, 1995

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

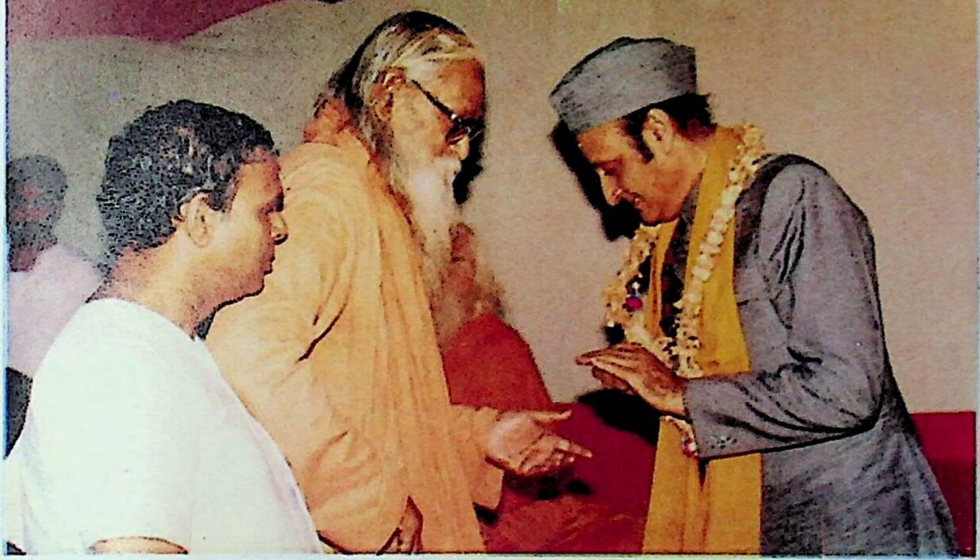

Swarupanandaji in a jovial mood with Dr Karan Singhji in Kankhal ashram on the occasion of Sri Ma's centenary function. —May, 1996

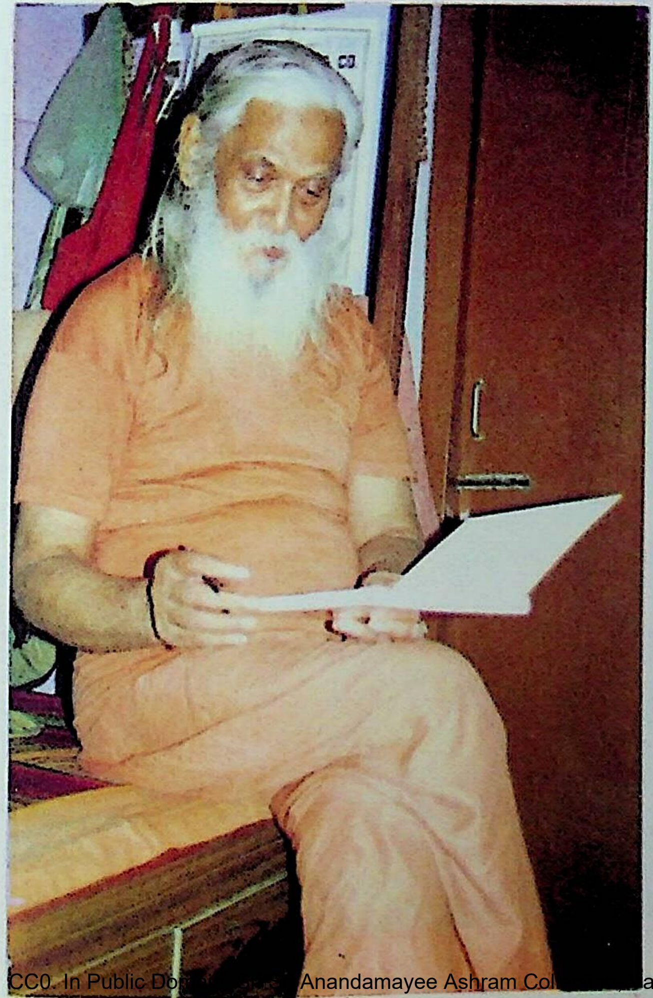

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

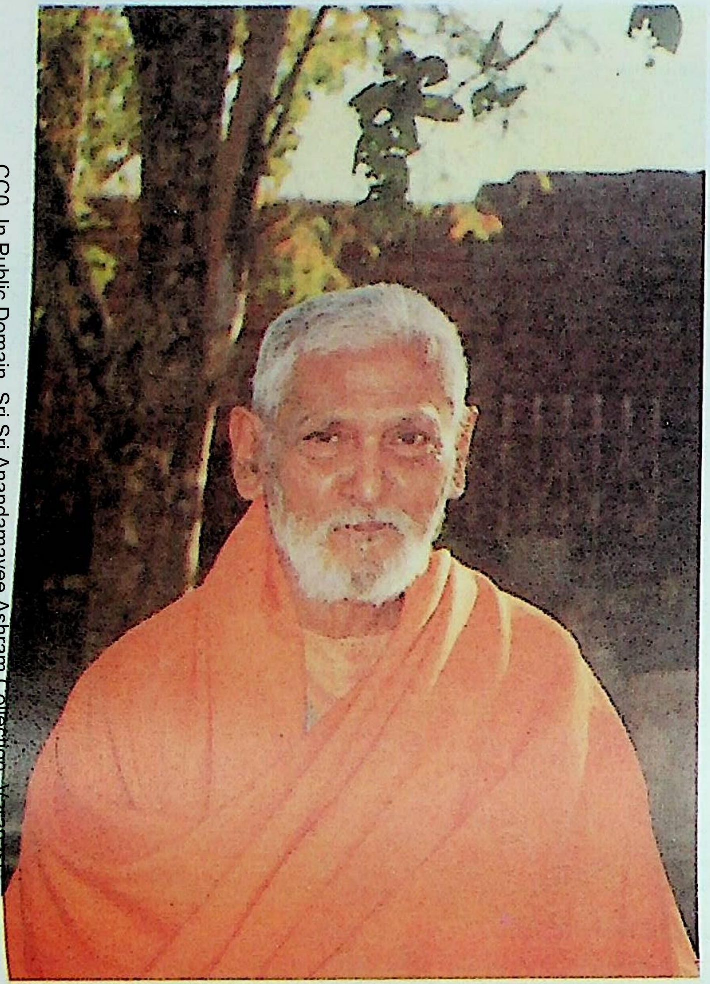
After brain surgery

—Feb., 1998

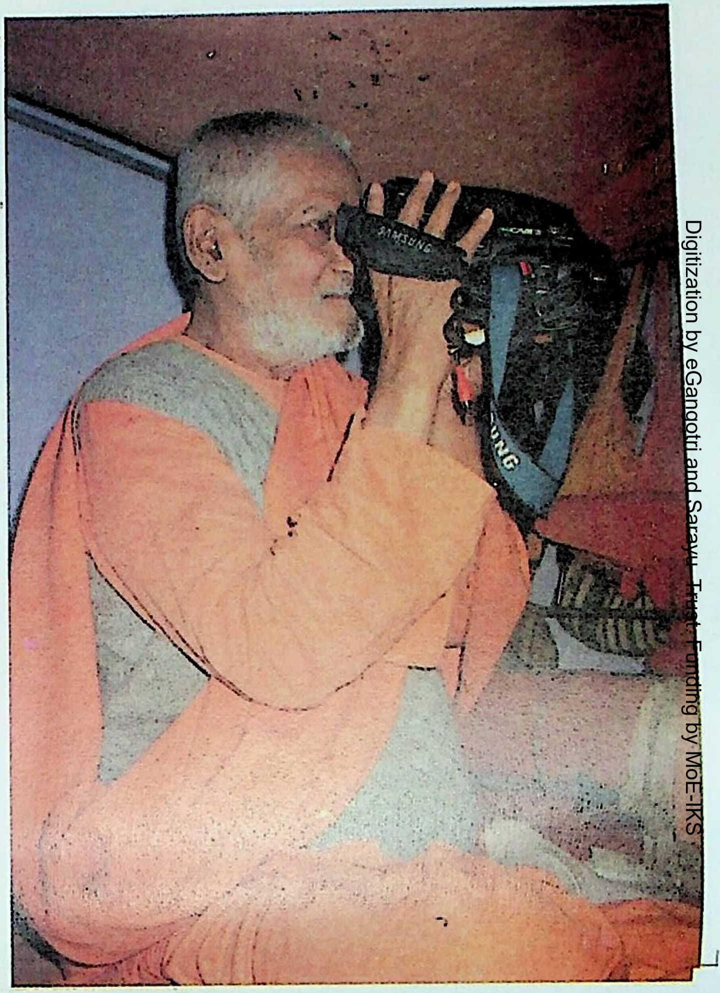

Swamiji in a happy mood

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

In front of the "Ananda Tirtha" at Ukhra

—Jan., 2000

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

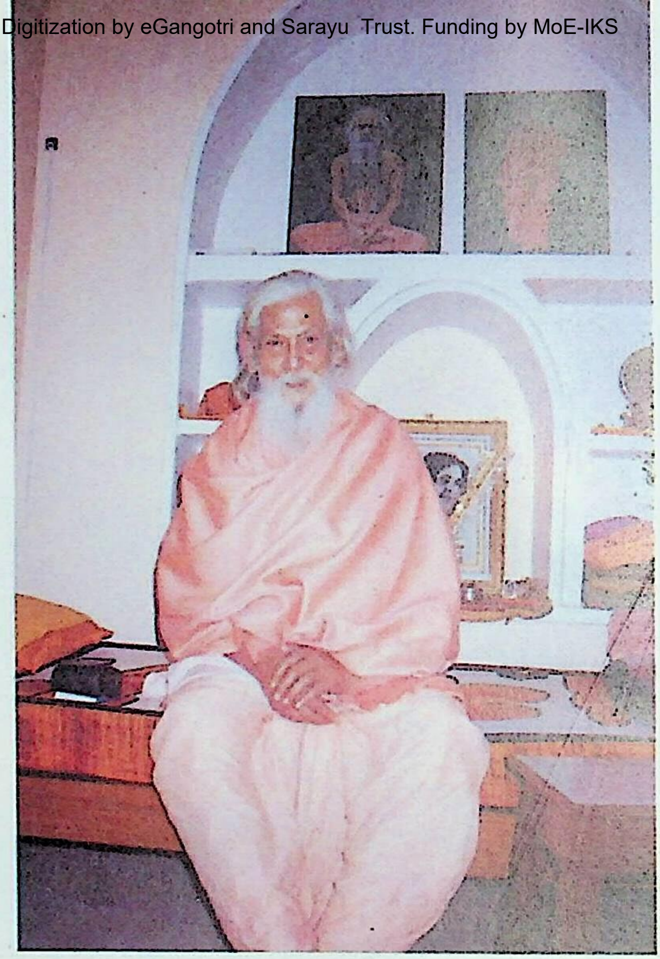

Inside "Ananda Tirtha", Ukhra

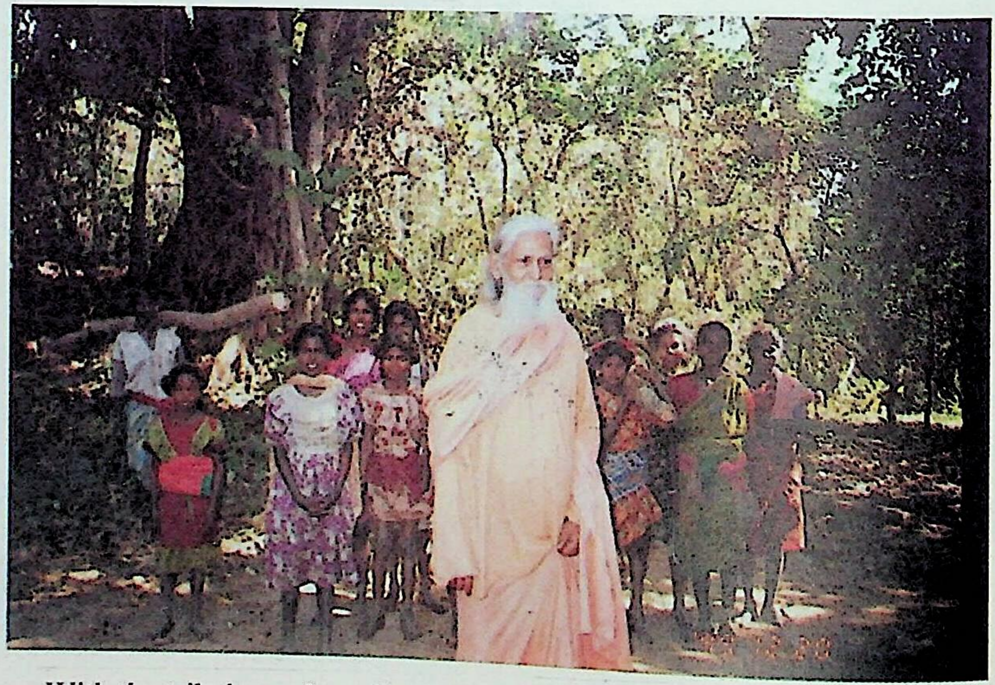

With the tribal people at Garh Jungle, Durgapur —Feb., 2000

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitized by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

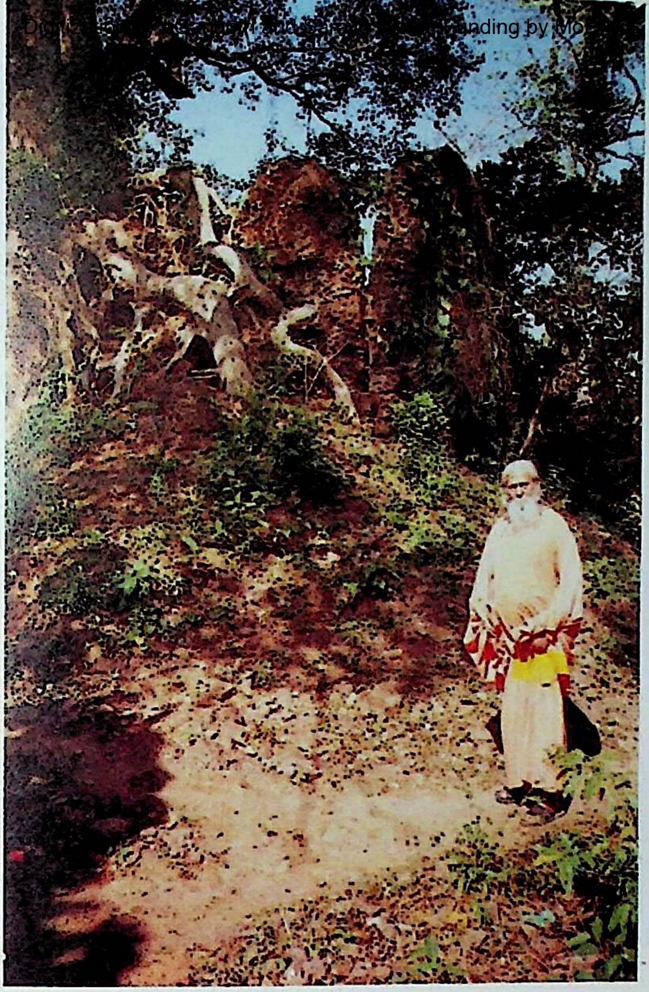

Inside the Garh Jungle —Feb., 2000

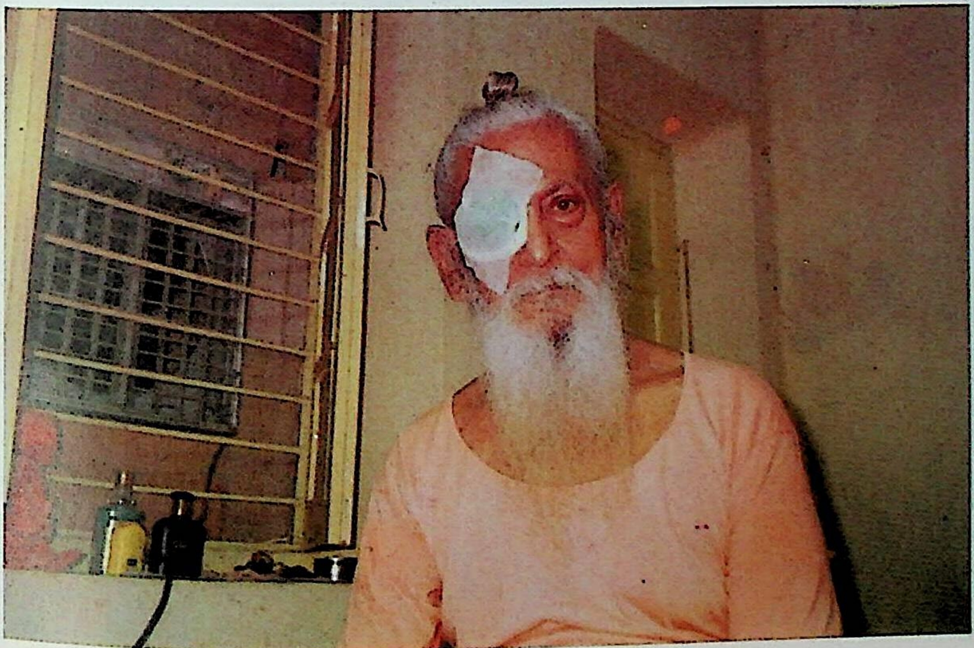

After eye operation —Kalkaji ashram May, 2001

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

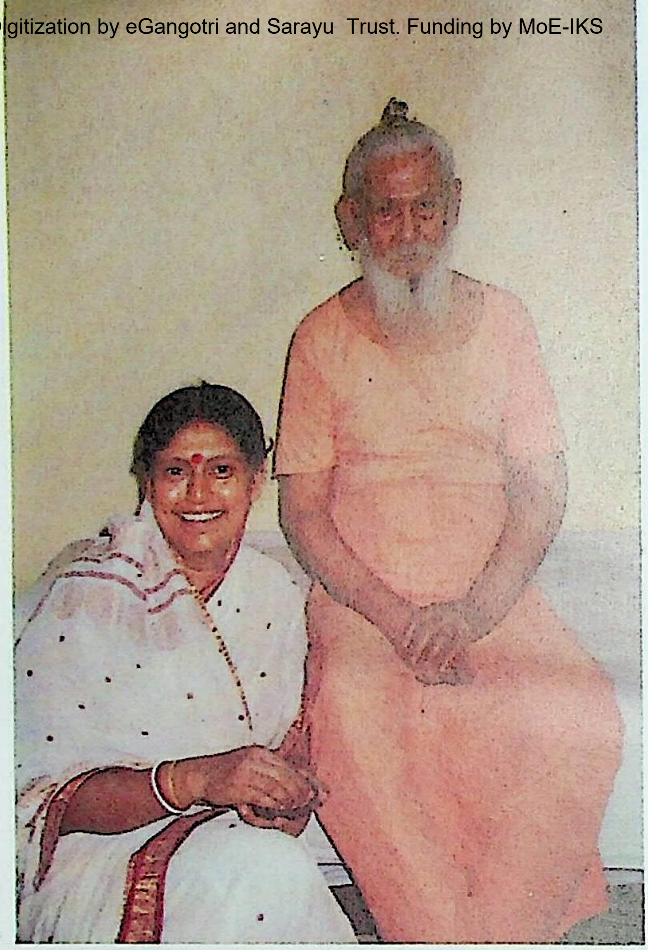

At Kalkaji ashram with an ardent devotee of Sri Ma.

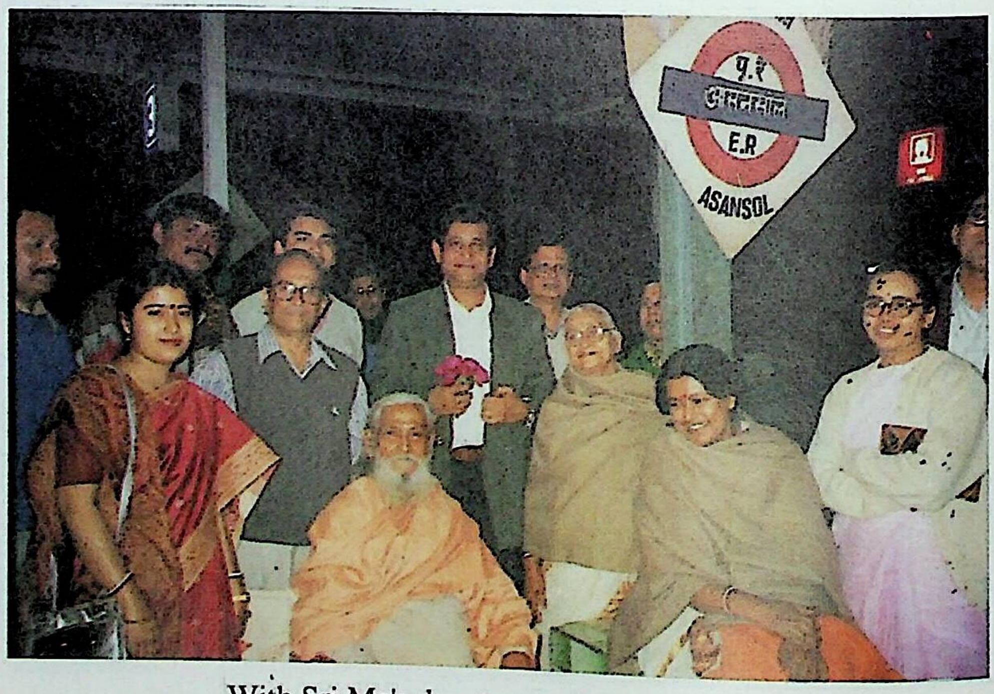

With Sri Ma's devotees at Asansol station

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

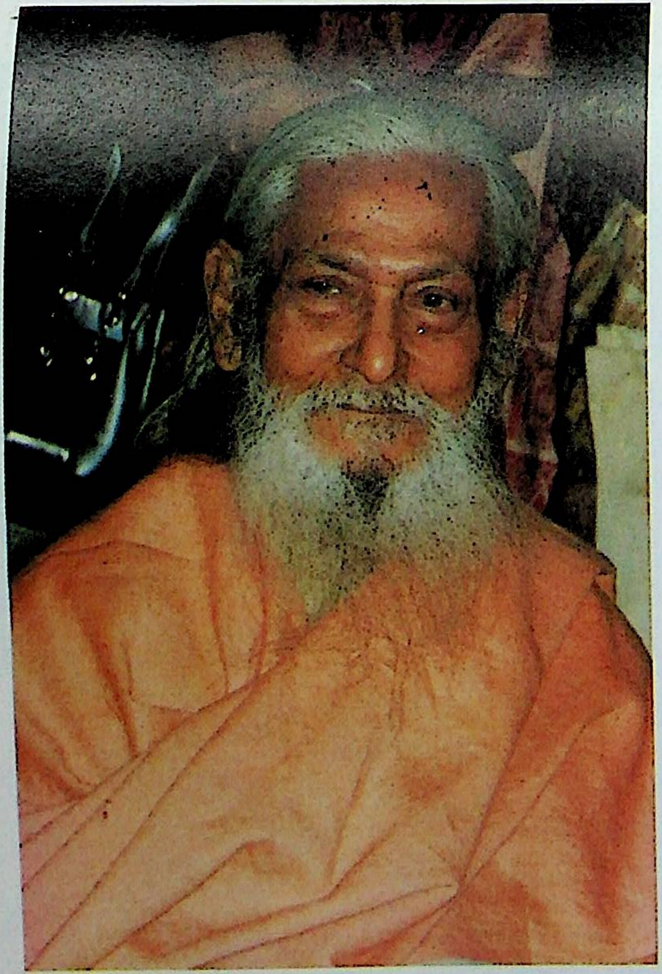

In a relaxing mood

—Feb., 2001

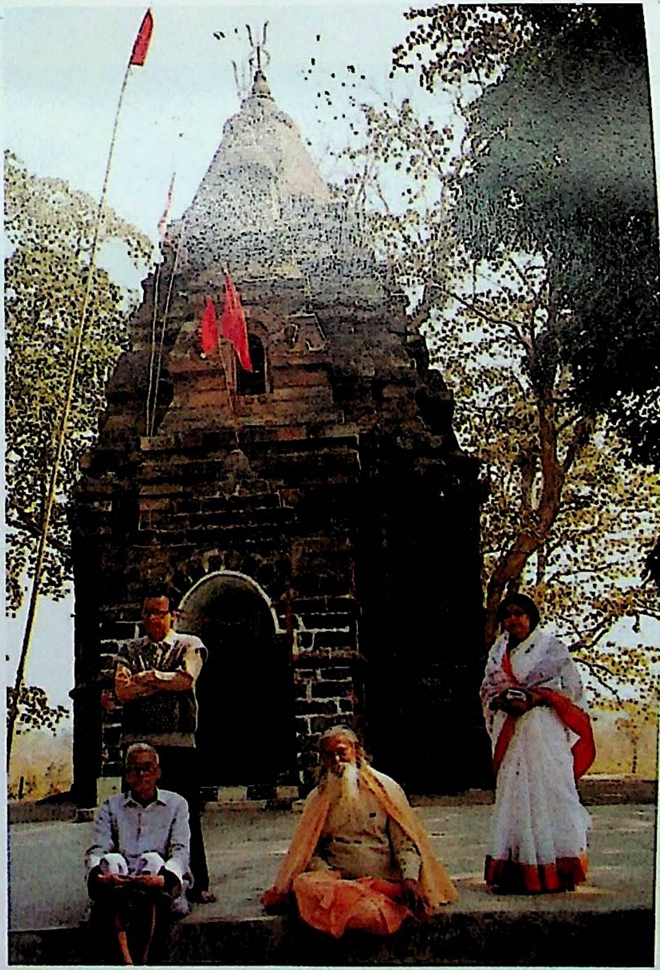

Near the ancient Shiva temple at Durgapur.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

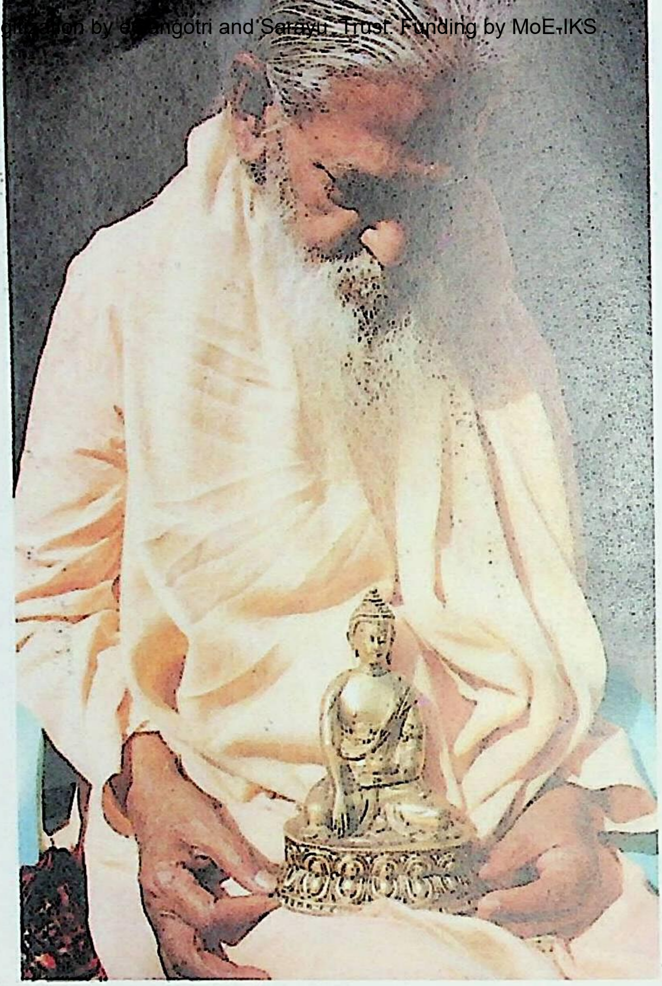

With the rare image of Lord Buddha on his lap —Ukhra, 2001

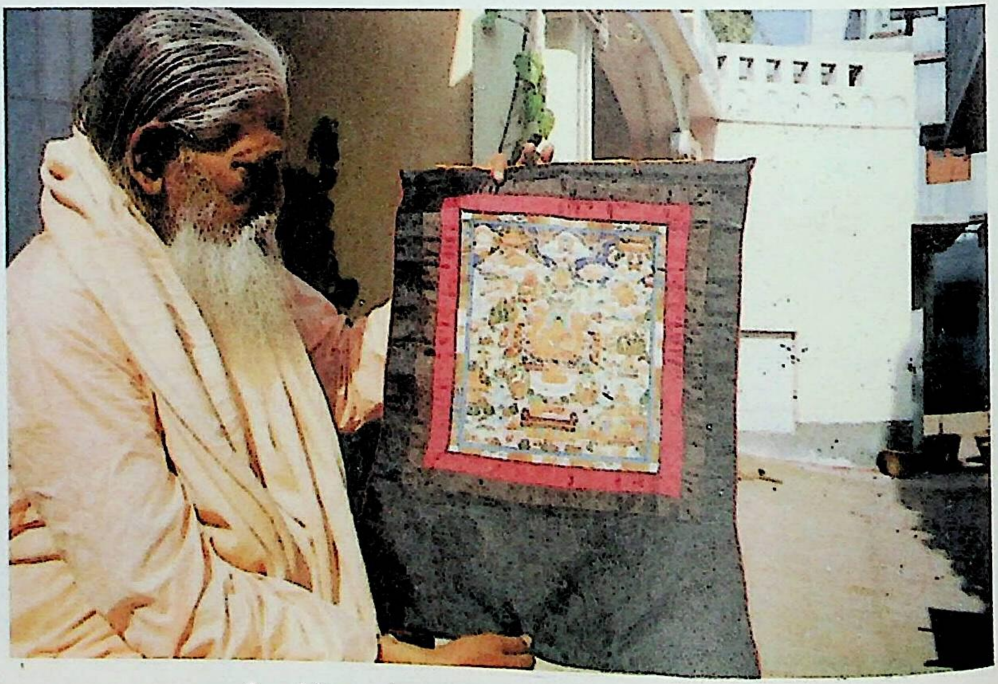

Looking minutely at a Tibetan painting

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

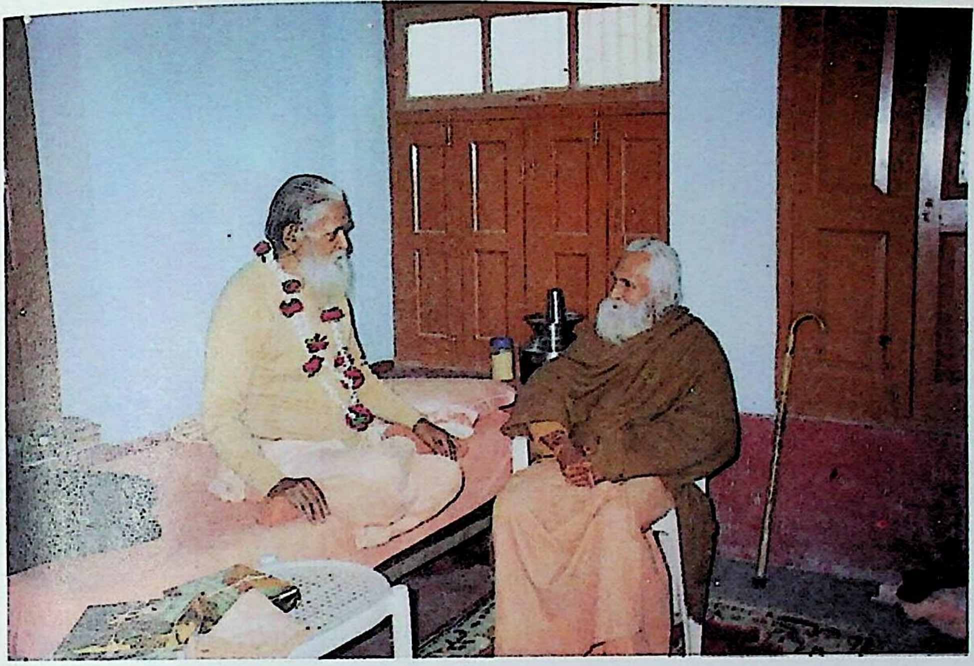

At Vrindaban ashram with Sri Sivananda Maharaj

— Feb. 2001

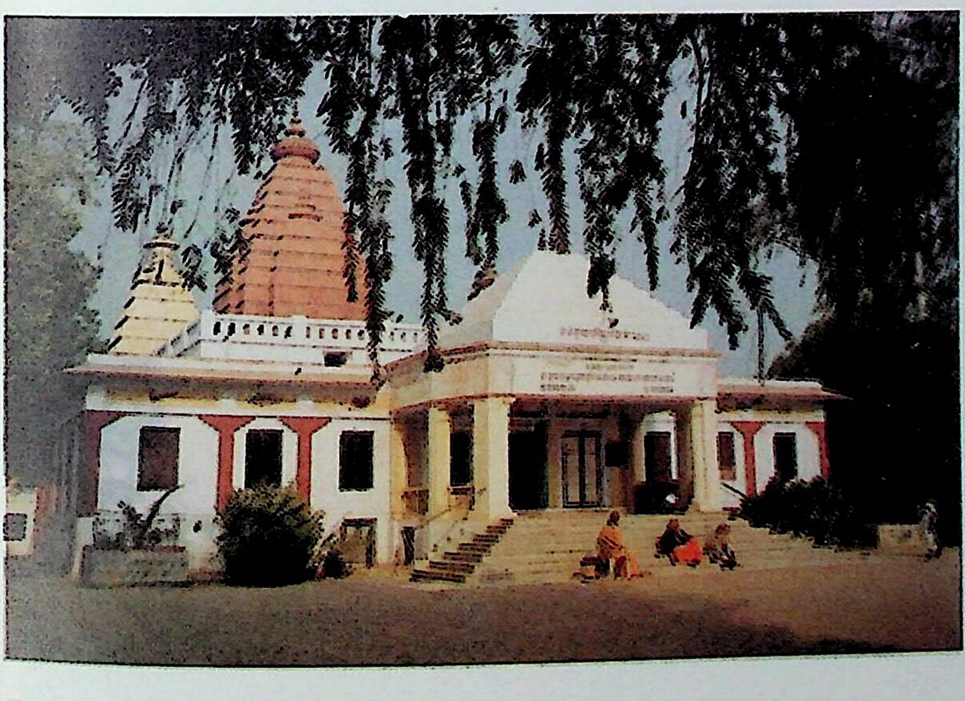

Sitting near ashram temple at Vrindaban.
Last visit to his very favourite ashram.

—Feb., 2001

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

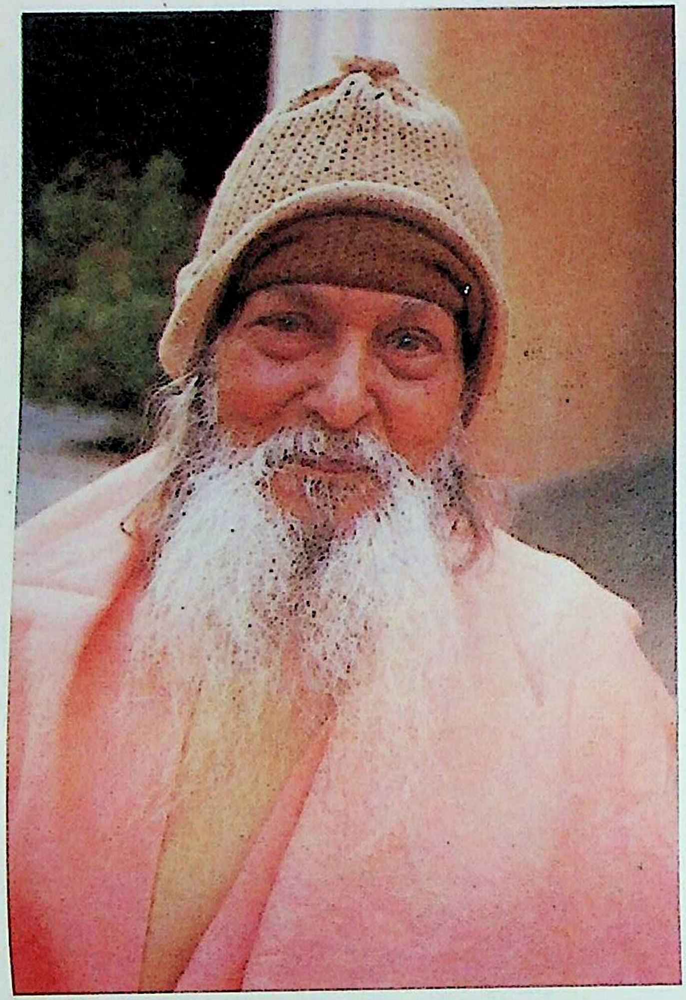

Swamiji in his usual happy mood.

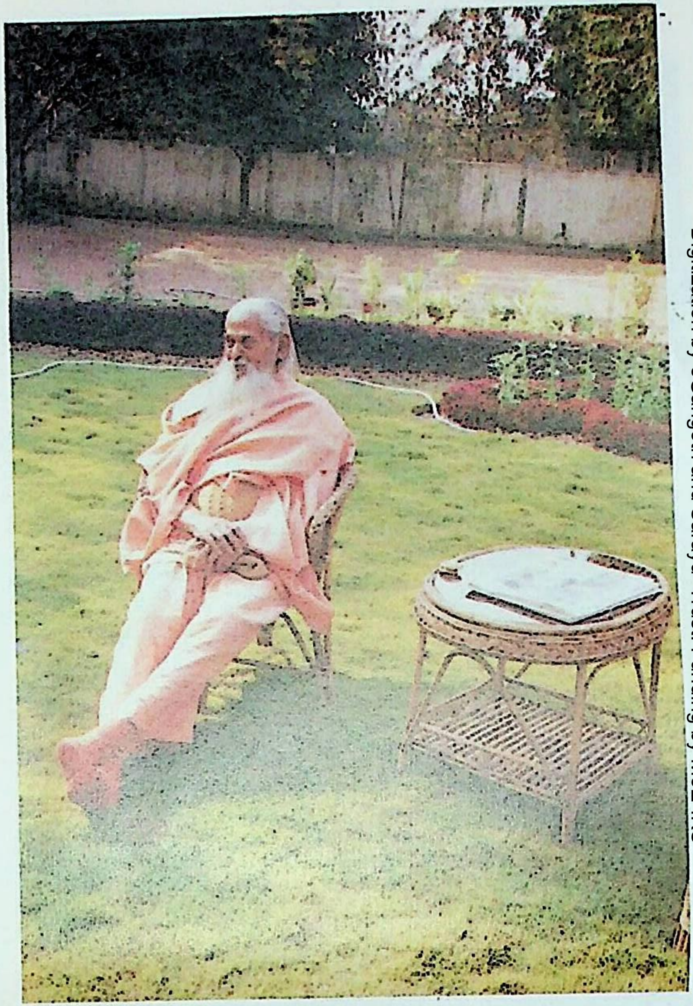

Enjoying the winter sun at *Ukhra*.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

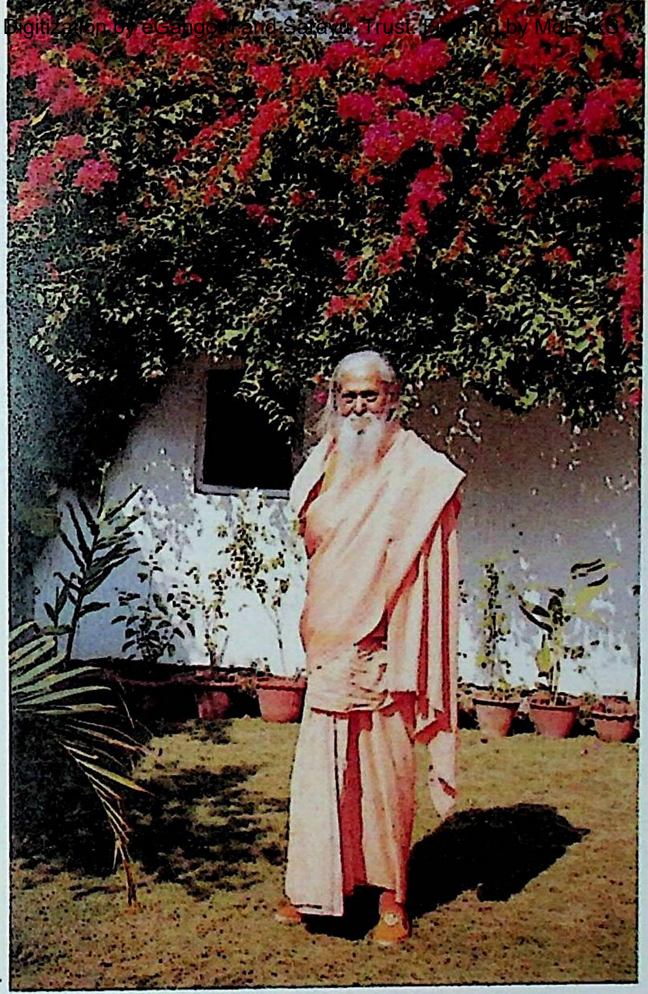

In a beautiful surrounding at Jhanjra, West Bengal.

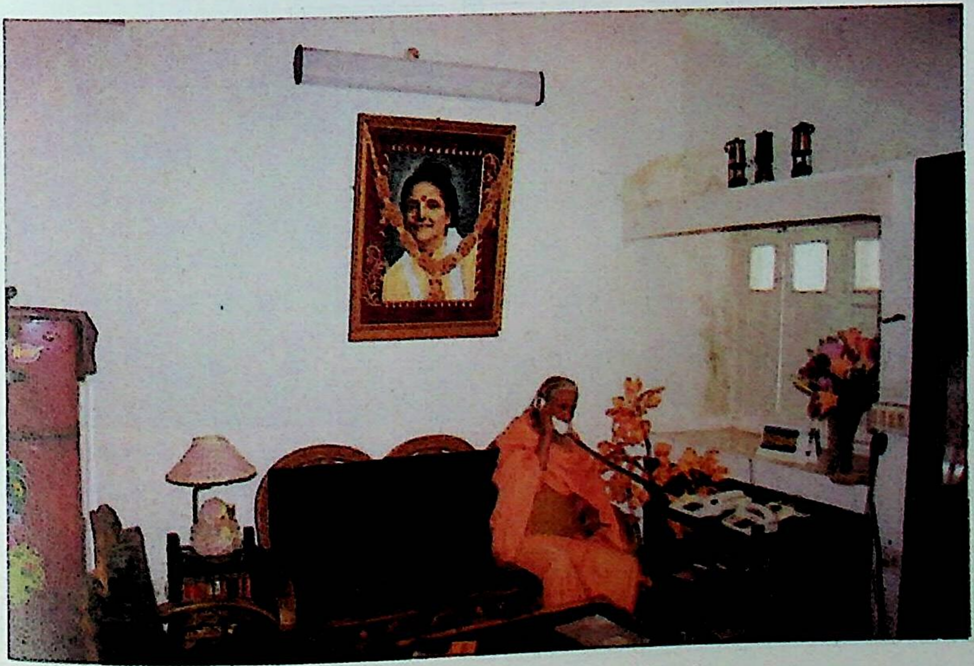

Swamiji at a devotee's house at Jhanjra.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

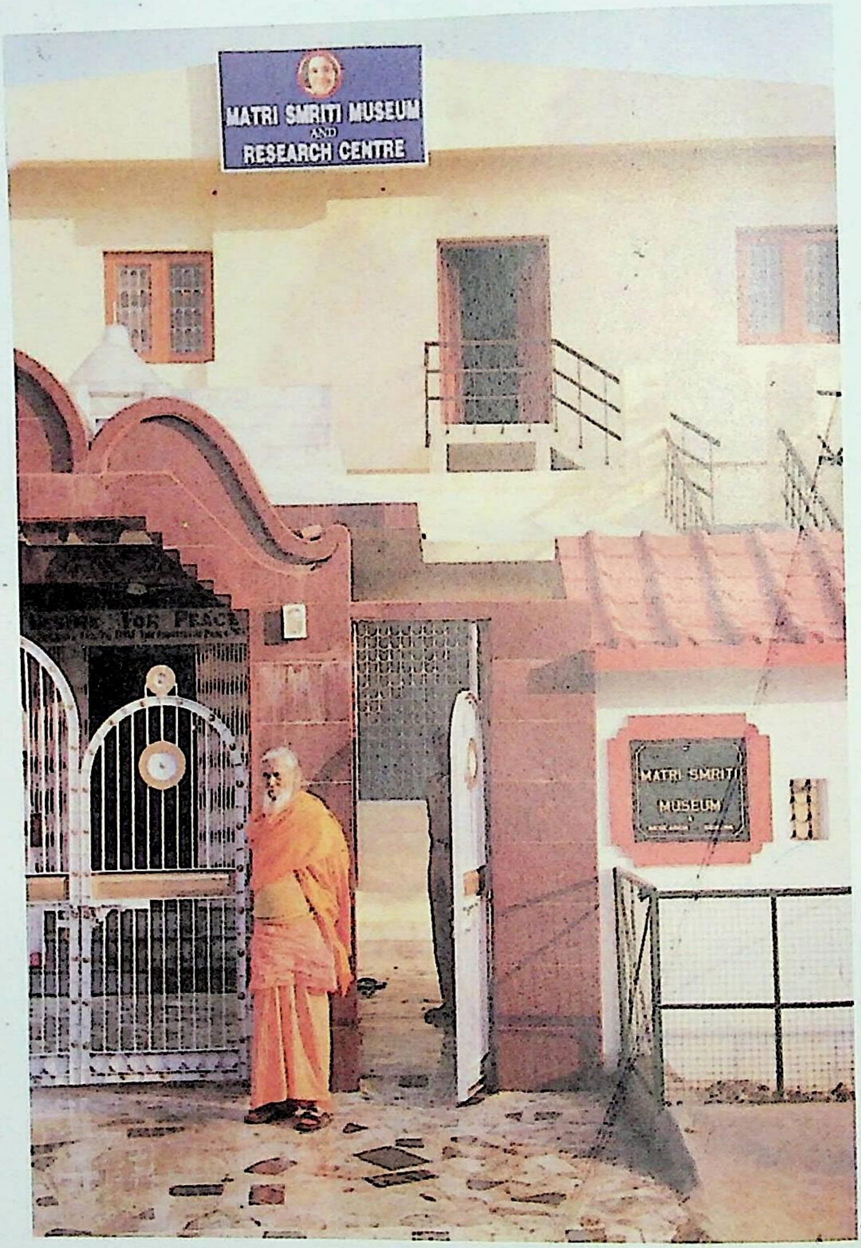

Fulfilment of Swamiji's dream-project—
Matri Smriti Museum at Kankhal.

—Nov. 2001

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

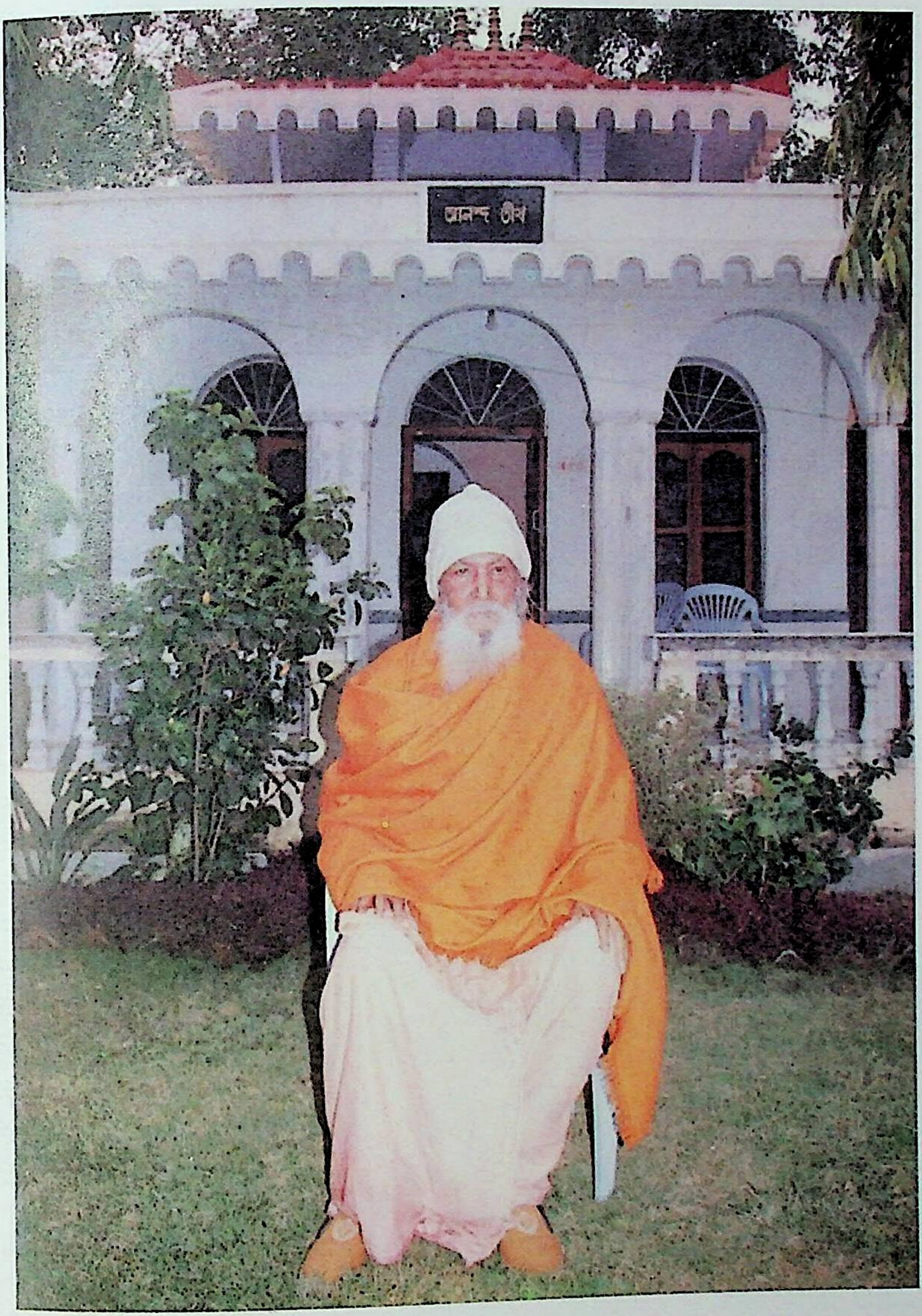

Last visit to Ananda Tirtha, Ukhra.

Feb. 2002

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

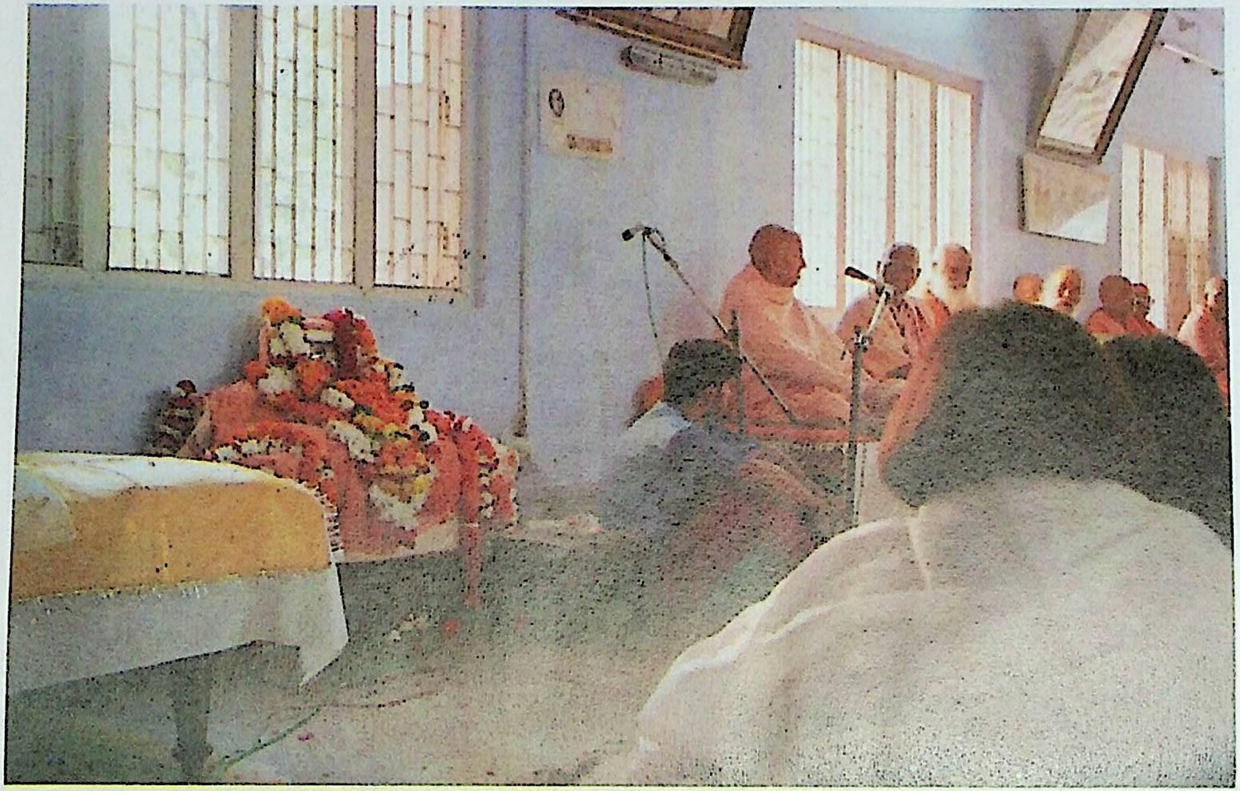

A scene from the special ceremony on the sixteenth day of the "Jal samadhi" of Swamiji. Mahamandaleshwars and Mahants of different *akhadas* speaking eloquently upon Swamiji

—Kankhal ashram, 30th Sept., 2002

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

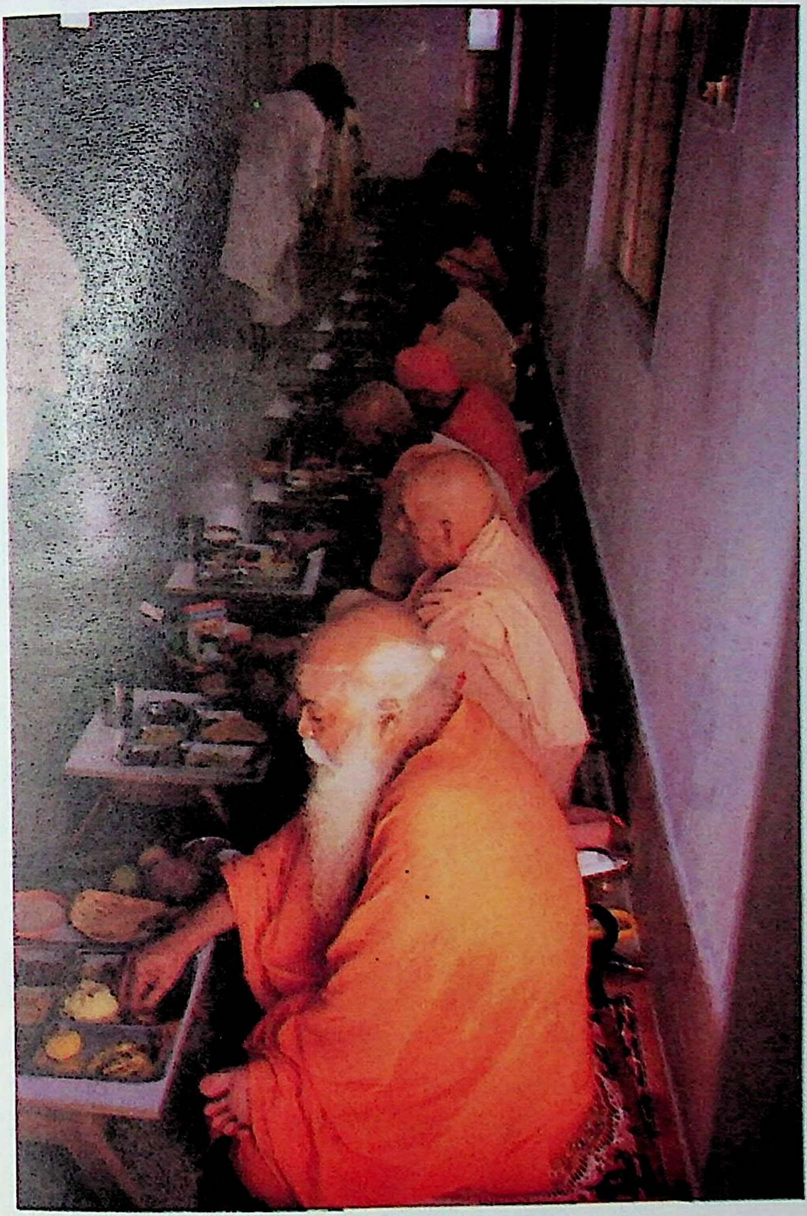

Mahamandaleshwars and Mahants being treated to a grand feast on the occasion of the *"Sodashi Bhandara"*.

—30th Sept., 2002

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

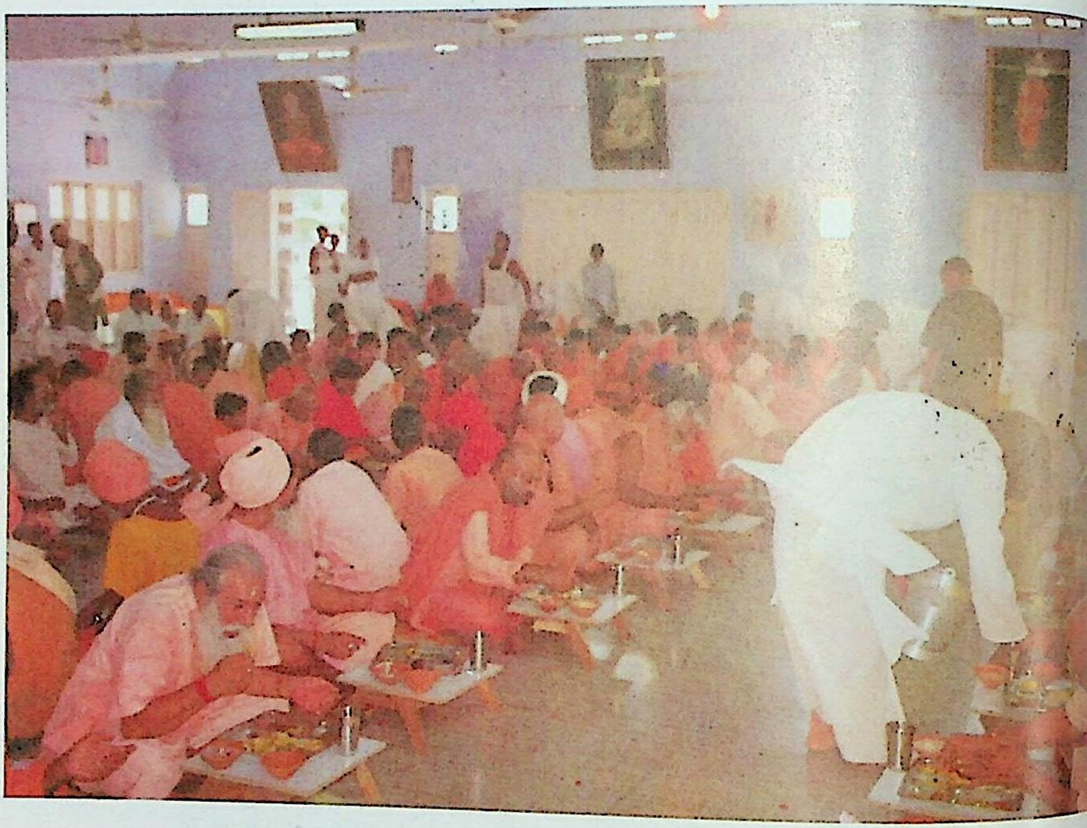

Another scene from the sadhu bhandara.

—30th Sept.. 2002

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

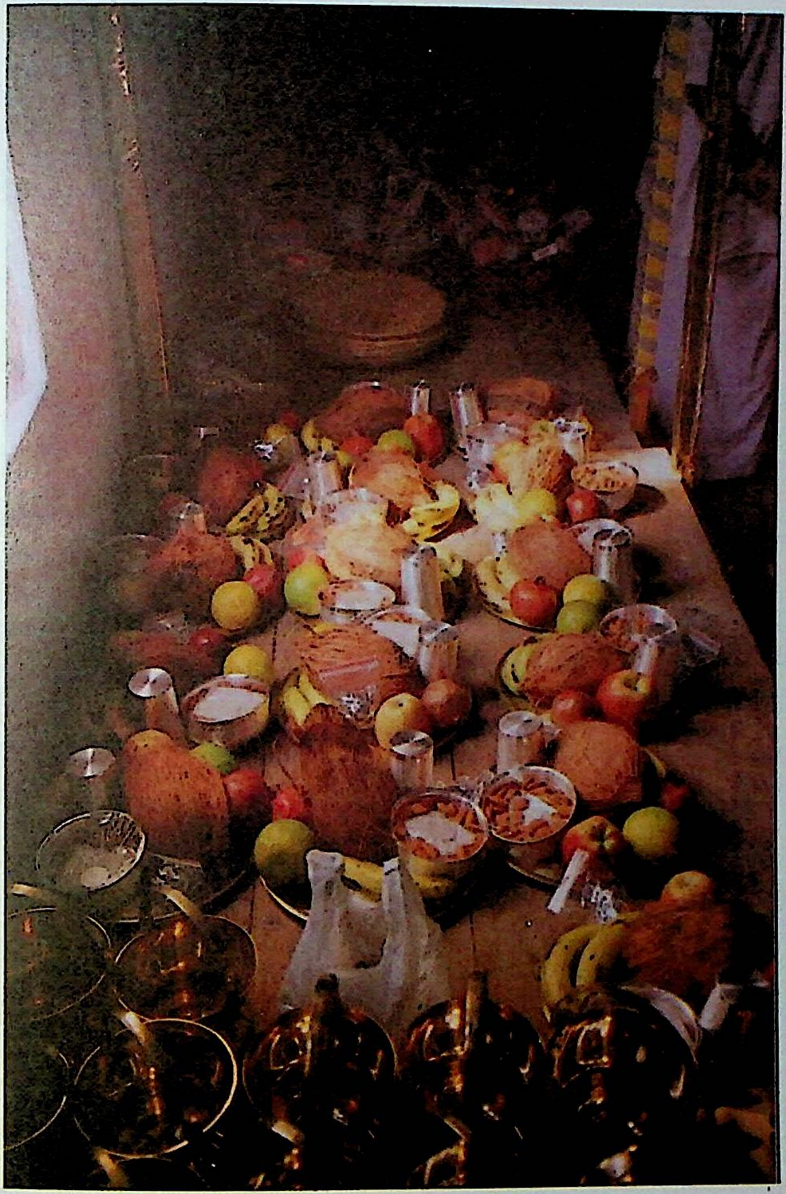

A view of the various offerings to distinguished Mahatmas on the said occasion

—30th Sept. 2002

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

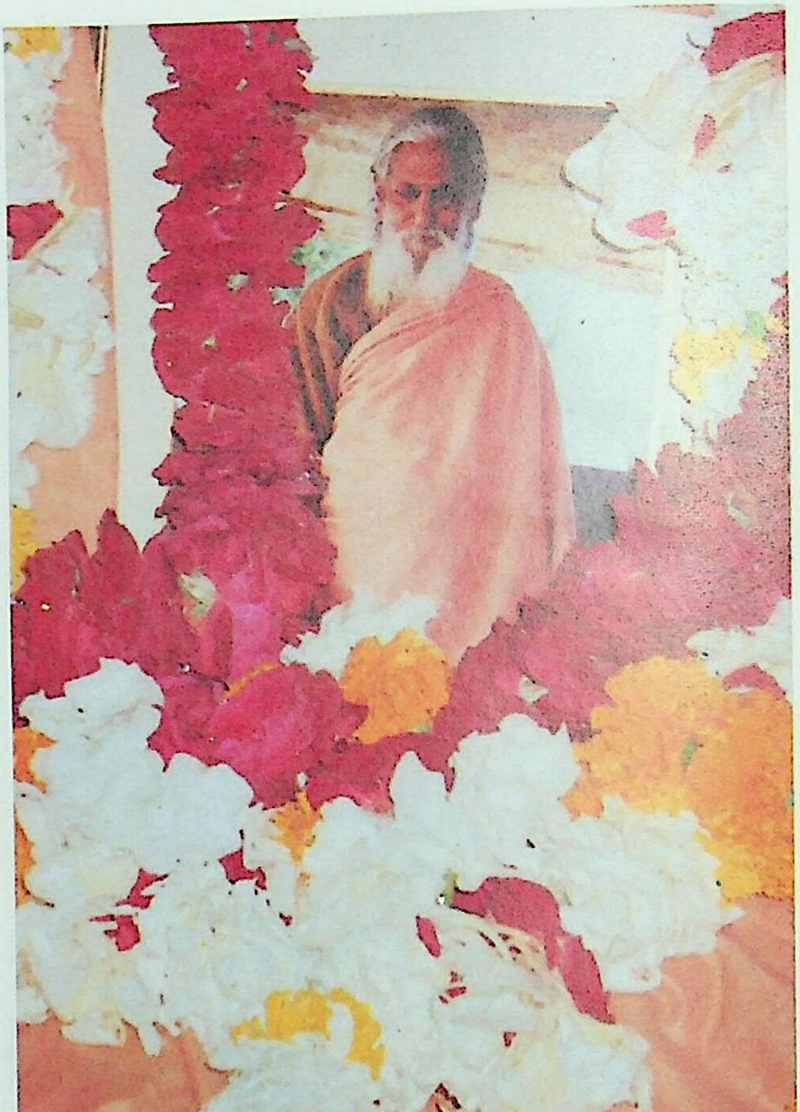

"You are always with us."

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

With best compliments from :

"हरि कथा ही कथा
और सब वृथा व्यथा।"
–श्री श्री माँ

MODTECH MACHINES Pvt. Ltd.,
Plot No. C2A/2, G.I.D.C. Phase I,
Nr. Choksi Tubes,
Vatva, Ahmedabad-382 445.

Tel/Fax : 079-589 3784
e-mail : modtech@icenet.net

Manufacturer/Exporter :
Investment Casting Machines.

With best compliments from :

At the lotus feet of Shree Shree Ma

B.K. Jhala & Associates
"NIRMAL" Commercial Complex
158, M.G. Road,
Pune.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❁ Branch Ashrams ❁

14. NEW DELHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
15. PUNE	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 020-25537835)
16. PURI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
17. RAJGIR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O.Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
18. RANCHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Main Road,P.O. Ranchi- 834001 (Tel : 0651-2312082)
19. TARAPEETH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233.
20. UTTARKASHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193.
21.VARANASI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Bhadaini, Varanasi-221001, U.P. (Tel : 0542-2310054+2311794)
22. VINDHYACHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Ashtabhuja Hill, P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
23. VRINDABAN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Vrindaban, Mathura-281121 U.P. (Tel: 0565-2442024)

*

IN BANGLADESH	:	
1. DHAKA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, 14, Siddheshwari Lane, Dhaka- 17 (Tel : 405266)
2. KHEORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

*

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ
ॐ माँ
मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कमच्छा, वाराणसी [illegible]

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

VOL. 7 NO. 3

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

❄ Branch Ashrams ❄

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 033-25531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Patal Devi, P.O. Almora-263602, (Tel : 05962-233120)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Dhaul-China, Almora-263881, (Tel : 05962-262013)
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 02663-233208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009 (Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalyanvan, 176, Rajpur Road, P.O. Rajpur, Dehradun-248009, (Phone : 0135-2734471)
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, 47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun,
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005.
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kankhal, Hardwar-249408, (Tel : 01334-216575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok, P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, Uttaranchal
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir, P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૭ એપ્રિલ, ૨૦૦૩ સં - ૨

પ્રધાન સંપાદક : પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી

પરામર્શ સમિતિ
બ્રહ્મચારિણી વસુમતી મહેતા,
બ્રહ્મચારિણી ગુણીતા,
કાર્તિકેય ભટ્ટ, નિરંજન મહેતા,
જ્યોતિબહેન થાનકી, ડૉ. શુચિતા મહેતા

મૅનેજીંગ સંપાદક
શ્રી પાનૂ બ્રહ્મચારી

સંપાદક
ઉત્તરા ચિનુભાઈ

વાર્ષિક લવાજમ

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રીં મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૯.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક
"મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા" (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દ[illegible] સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિંટિંગ વર્કર્સ, બી. ૨૧/૪૨, [illegible] વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી .... બ્ર. વસુમતી મહેતા ૧
૦૨. સ્વ. આત્માનંદની ડાયરીમાંથી ૫
૦૩. એક અલૌકિક ઘટના .... પરિવ્રાજક ૭
૦૪. આશ્રમ-જીવન-સ્મૃતિ .... બ્ર. યોગાનંદ ૯
૦૫. માતૃ-પ્રસંગ .... સ્વ. અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત ૧૬
૦૬. આચાર્ય પરંપરા-(રામાનુજાચાર્ય) .... સં. જયા કણિયા ૨૨
૦૭. શ્રીમદ્ ભાગવત કથાનો માર્મિક રહસ્યબોધ .... સં. અનુરાધા જોષી ૨૪
૦૮. સંતાનવત્સલા શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી .... બ્રહ્મલીન સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થ ૨૮
૦૯. છિન્ન દલ .... ડૉ. પ્રફુલ્લચંદ્ર દત્ત ૩૧
૧૦. શ્રીશ્રીમાના જન્મસ્થાન ખેઉડાની યાત્રા .... જગત કંથારિયા ૩૫
૧૧. આશ્રમ સમાચાર ૩૯

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું. ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

મહાદેવ પટેલ

C/o. MA Ananadmayee Seva Samiti, Inc.
212, Moore Road, Wallingford 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 -6862
Fax : 610 - 876 - 1351
email : mahadevpatel@netscape.net

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

- સંકલન : બ્ર. વસુમતી મહેતા

પોતાના પ્રાણ કરતાં અધિક બીજું કાંઈ પ્રિય નથી. કોઈ કહે છે કે અમુકના કહેવાથી આ કામ કર્યું. કહેનારના ભાવ સાથે જો તેના ભાવનો થોડો પણ મેળ (યોગ) ન હોય તો તે કામ તે ન કરત. સૂક્ષ્મરૂપે પણ ઈચ્છા રહે, અને જો અનિચ્છાથી કંઈ કરે તો તેમાં ગડબડ થાય જ. સાધારણ દૃષ્ટિથી જુઓ તો જેની સામે જેનું કર્મ અને ભાવ મળે તે જ તેનો મિત્ર બની જાય. સાચો મિત્ર તો તે જે પરમાર્થમાં મદદગાર બને. તેને જ ધર્મબંધુ કહેવાય.

પ્રાણ તો એક જ, આત્મા પણ એક જ, જે રીતે પાણી તો એક જ કહેવાય, તો પણ સમુદ્રનું પાણી, કૂવાનું પાણી, સરોવરનું પાણી. રામના પ્રાણ જવાથી શ્યામના પ્રાણ જતા નથી તે કઈ રીતે સમજો.

●

હા, નામથી જ થાય. તમે જોતાં નથી નાનું બાળક જ્યારે 'મા' બોલી નથી શકતું ત્યારે તેના રડવાથી જ મા સમજી જાય છે કે બાળક માને ચાહે છે, તેથી મા તેની પાસે પહોંચી જાય છે. પણ મોટા થાય ત્યારે રડે તો પણ મા એમ ન સમજે કે બાળકને માની જ જરૂર છે. એ પ્રમાણે અજ્ઞાન અવસ્થામાં આપણે જે નામથી પણ બોલાવીએ તે તેઓ જાણી જાય. તમને જે નામ ગમે તે નામથી જ બોલાવ્યા કરો. જરૂર પ્રમાણે તે પોતે આવીને પોતાનું સાચું નામ જણાવી દેશે. જેમ કે એક માણસનું નામ તમને ખબર નથી, પણ "બાબા, બાબા" કહીને તેને બોલાવો તો પહેલાં તેનું ધ્યાન ન પણ હોય, છતાં તેના તરફ જોઈ બોલાવતાં રહો તો તે જરૂર આવશે અને આવીને કહેશે કે મારું ખરું નામ આ છે.

પહેલાં બીજ વાવીને વારંવાર ઉપાડીને જુઓ તો તે બીજમાંથી વૃક્ષ બહાર નહિ આવે. બીજને માટીમાં વાવી પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવું જોઈએ, પાણી પાવું જોઈએ, પછી વૃક્ષ બહાર આવીને મોટું થઈ ગયું. તેમાંથી પાછા કેટલાં બીજ થાય, સ્વાભાવિક રીતે કેટલાં ફૂલ-ફળ ખરી પડે.

(નાનાં બાળકોને કહે છે:) તમે બધાં થોડું થોડું ભગવાનનું નામ લો. રોજ સવારે ઉઠી, હાથ મોઢું ધોઈ, એક નોટમાં દસવાર કે પાંચવાર કે વારંવાર (ઉમ્મર પ્રમાણે) જે દેવતાનું નામ ગમે તેનું નામ લખો. પછી ખાવાનું પીવાનું ભણવાનું. ચોપડી જ્યારે ભરાઈ જાય ત્યારે નમસ્કાર કરી પાણીમાં પધરાવી દેવી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

(મોટાંઓને મા કહે છેઃ) તમે લોકો એક કામ કરો. નામ જપ કરતી વખતે શ્વાસ તરફ ધ્યાન રાખો. મન ગમે તેટલું આમ તેમ ભાગી જાય, તેને ખેંચીને શ્વાસની ગતિ સાથે બાંધી રાખો. જોજો, ધીરે ધીરે કામ બની જશે, મન સ્થિર થઈ જશે.

સમાધાન ન થાય તો સમાધિ થાય કેમ ?

●

સત્સંગ કરવો જોઈએ. જે લોકો ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેનો સંગ કરવો જોઈએ, અને તે સાથે વિચારવું જોઈએ કે આ જગતની કોઈપણ વસ્તુ મને સ્થાયી સુખ આપી શકે તેમ નથી. માત્ર મૃત્યુ તરફ જ ખેંચી લઈ જઈ રહી છે. આવો વિચાર હંમેશાં કરવો જોઈએ. આ જગતનું સુખ તો આપેક્ષિક, એટલે કે કોઈ વસ્તુ પર આધારિત સુખ. એ વસ્તુ ન હોય એટલે દુઃખ અને આ જગતનું બધું જ ક્ષણભંગુર. હમણાં છે, પાછું નથી. આવો વિચાર મનમાં સર્વદા રાખવો. ત્યાં જ જગતનું આકર્ષણ ઓછું થઈ ભગવાન તરફ આકર્ષણ વધે.

મન લાગતું નથી એમ સમજવું તે પણ કૃપા છે. મન ન લાગે તો પણ દવાની માફક ખાઓ. તેનું પરિણામ તો સારું જ આવશે. બીમારી મટી જાય. ભગવાનના નામનું ફળ મળશે જ. એટલે કહું છું કે હોસ્પિટલમાં દાખલ થઈ જાઓ, ડૉક્ટરની દવા લો, પરેજી કરો, આરોગ્ય મળશે જ. અથવા દવા ઘરે લાવી ખાઓ, પરેજી કરો, એટલે કે બધું છોડી ભગવાનનું નામ લઈ પડ્યા રહો, અથવા સંસારમાં રહી ગુરુના ઉપદેશ પ્રમાણે નામ સ્મરણ નિયમિત કરો. તેનાથી પણ રોગમાંથી આરોગ્ય મળશે. નાનપણમાં ભણવું નથી ગમતું પણ માસ્તર પાસે નિયમિત ભણતાં ભણતાં તે વિદ્વાન બની જાય. આ તો અર્થકરી વિદ્યા. આ તરફ પણ બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શકો તો પરમ ધનની આશા. પરમ ધન શું ? ભગવાન સ્વયં. ભગવાનને પ્રેમ કરી શકો તો દુઃખ નથી. તેનો વિરહ પણ સુખ જ. તેને પ્રેમ કરી શકીએ તો જ તો તેનો વિરહ થાય. વિરહ એટલે શું ? વિ-રહ વિશેષ રૂપે રહે તે વિરહ.

જેમ બાળકોનું મન રમવામાં જ લાગેલું રહે ત્યારે તેમને જબરજસ્તીથી ભણવા બેસાડવાં પડે પણ તેનું મન રમવામાં જ લાગેલું રહે એ પ્રમાણે રોજ નિયમિત સમય પર ભણાવતાં ભણાવતાં તેમને જબરજસ્તીથી બેસાડવું નથી પડતું. તે પોતાની મેળે જ સમયે ભણવા બેસી જાય છે કારણ ત્યારે તેનાથી ભણ્યા વિના રહેવાતું નથી, અને ત્યારે તેને સમજાઈ ગયું છે કે જો તે ભણશે નહિ તો નાપાસ થશે. તે તેને ન ગમે. આ છોકરીનો અનુરોધ છે કે રોજ 'તેને' થોડો થોડો સમય આપો, ધીરે ધીરે સમય વધારો.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જુઓ એક રૂમમાં જો સામાન ભરેલો હોય તો તે રૂમમાં જોરથી આવાજ કરવાથી પડઘો પડતો નથી, અને એક બીજા ખાલી રૂમમાં થોડો અવાજ કરવાથી પડઘો પડે છે. તે પ્રમાણે મનને જો સાફ (વિચારશૂન્ય) રાખી શકો તો તેમાં તમારું સ્વરૂપ આપમેળે ખીલી ઉઠે. પડઘામાં પોતાનો અવાજ જ તો સંભળાય. તે રીતે શુદ્ધ ચિત્તમાં પોતાનું સ્વરૂપ ખીલી ઉઠે. તેથી જ કહુ છું મનને શુદ્ધ પવિત્ર રાખવાનો પ્રયત્ન કરો. નિયમિત ઉપાસના દ્વારા જ ચિત્ત શુદ્ધ થાય. નામ-જપ-કીર્તન દ્વારા પુસ્તકોનું વાચન, સારી ચર્ચાઓ, જેનો જે ભાવ ઇચ્છા તે પ્રમાણે ચિત્ત શુદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને રોજ સૂતા પહેલાં મનથી વિચારી જોવું જોઈએ કે આજે કયું કયું અન્યાય કામ કર્યું છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી ધીરે ધીરે દોષો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવાથી મન શુદ્ધ થઈ જાય.

પ્રાણાયામ એટલે પ્રાણનો વ્યાયામ. નામ જપ જો બરાબર કરી શકો તો જોજો તેનાથી આપમેળે જ પ્રાણાયામ થઈ રહ્યો છે. શ્વાસ પર નજર રાખીને જપ કરવાથી ઘણો લાભ થાય છે.

મારી આ વાત યાદ રાખવાનો પ્રયત્ન કરજો, જેટલો વધુ સમય આપી શકો તેટલો 'તેના' નામ સ્મરણમાં આપો. બધાંએ યાદ રાખવું દિવસો ચાલ્યા ગયા. જે દિવસ ગયો તે પાછો આવતો નથી. બધી અવસ્થામાં સહન કરવું જોઈએ. ખાલી આરામ કરવો ઠીક નહિ. જ્યારે જેમ રહેવું પડે તેમાં જ આનંદ મેળવવો જરૂરી. પોતાના મનનો દૃઢ સંકલ્પ હોવો જોઈએ. નિયમિત સાધના કરતા રહો, બેસી ન રહો. દરેક નિઃશ્વાસથી આયુષ્ય ઓછું થતું જાય છે. આ રીતે રડવાથી જેનામાં જેટલો મેલ છે તે ધોવાઈ જશે.

લોકો કહે છે ઋષિમુનિઓ ગુસ્સો કરતા તો અમારી વખતે દોષ શું કામ ? આનો જવાબ એ છે કે ઋષિમુનિઓ હતા પૂર્ણ. ગુસ્સો પણ પૂર્ણતાથી કરતા અને તેના ફળરૂપે તેઓ સૃષ્ટિ-સ્થિતિ-લય પણ કરી શકતા. જે રીતે તેઓ ભસ્મ કરી શકતા તેમ પાછા સૃષ્ટિ પણ કરી શકતા. તેથી જ સાધારણ માણસો સાથે તેમની સરખામણી કરવી યોગ્ય નહિ.

વાક્સંયમ અને દેહસંયમ સાથે સાથે મનના સંયમ બાજુ પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આખો દિવસ મન શું કરે છે તે પકડી શકો છો ? જપ-ધ્યાનમાંથી મન છટકી જાય ત્યારે મનને પોતાની ઈચ્છાશક્તિથી પોતાના વશમાં રાખવું. ઘોર અંધકાર જેવી મનની ગુફામાં પ્રવેશ કરી ક્રિયા કરી, આસન પર બેસવું. જેટલી વાર બની શકે જપ ધ્યાન ઈત્યાદિમાં લાગ્યા રહેવું. લાગી રહેવાથી એવું થશે કે તે ઘોર અંધકાર ભરી ગુફા પોતાની અંદરના તેજોમય પ્રકાશથી જાણે પ્રકાશિત થઈ જાય છે. જ્યારે ઇષ્ટ અથવા ગુરુના ધ્યાનમાં મન નિરંતર રહેતું નથી ત્યારે આ ગુફામાં મન હરીફરીને રાખવાનું.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ત્યારપછી આ પ્રકાશની અંદર જ કોઈ કલ્પિત ભાવથી નહિ. - તેજોમય મહાયોગીઓનો પ્રકાશ થાય છે કે નહિ તે માટે ઉન્મુખ રહેવું. જો ક્યારેય કંઈ મળે તો તેની સાથે ઉઠવું બેસવું રહેવું. જો યોગીઓનો પ્રકાશ ન પણ થાય તો પણ આ ગુફાનો મધ્યભાગ છોડી બહાર ક્યાંય જવાનો અધિકાર નથી. ગુરુ ઈષ્ટનો પ્રકાશ જાગ્રતભાવે રાખો. પોતાનો હંમેશાં એક ખુલ્લો (નિરાવરણ) મુક્ત ભાવ રાખવો. જો ક્યારેય મનમાં ગુરુ ઈષ્ટના ધ્યાન સિવાય બહારની ચિંતા આવે તો પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે ગુફાના દરવાજામાં ઉભા રહી યોગ જપ કરી ગુફામાં પ્રવેશ કરવો. જે પરિસ્થિતિમાં રહો નિત્ય કર્માદિ પૂરું થતાં આ જાતની ભાવધારામાં લાંબો સમય રહેવું.

•

સંખ્યા રાખીને જપ કરવા સારા કારણકે કોણ કહી શકે કે કેટલી સંખ્યા પૂરી થયા પછી 'તેની' કૃપાનો અનુભવ થશે. તો પણ કોઈને એવું થાય કે મનોમન જપ કરતાં તેનું ધ્યાન જામી ગયું છે, તેને સંખ્યા રાખવાની જરૂર રહેતી નથી. મનોમન જપ કરવા બેઠા અને ઊંઘ આવી ગઈ તેની ખબર પણ ન પડી. એટલા માટે સાધારણ રીતે હાથમાં માળા લઈ જપ કરવા જોઈએ અને સંખ્યા રાખવી જોઈએ. પહેલાં પોતાના ઈષ્ટની મૂર્તિનું ધ્યાન કરી જપ શરૂ કર્યા, પછી જપના જે અક્ષરોની મૂર્તિમાં મન એકાગ્ર થઈ ગયું. ધ્યાન થઈ ગયું. આ જે મંત્રોના અક્ષરની મૂર્તિ તે પણ તો તેનું જ રૂપ. જપ કરતાં કરતાં જ મન એકાગ્ર થઈ જાય મંત્રના અક્ષરોમાં મન રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો જરૂરી. નિઃશ્વાસ-પ્રશ્વાસમાં સહજભાવથી નામ કરતા જાઓ. એકદમ સહજ અને સાધારણભાવથી જે આપમેળે જ થયા કરે, કરવા ન પડે તે અજપા જપ.

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્વ. આત્માનંદની ડાયરીમાંથી

પ્રશ્ન : હું જે માનું છું તે સાચું છે કે આપ ભગવાન છો ?

મા : ભગવાન સિવાય બીજું છે જ નહિ. સર્વ કાંઈ અને સર્વ કોઈ ભગવાનનું જ સ્વરૂપ છે. તમારા રૂપમાં પણ અહીંયાં તેઓ જ દર્શન આપવા આવ્યા છે.

પ્રશ્ન : તો પછી આપ શા માટે આ જગતમાં છો ?

મા : આ જગતમાં ? હું કોઈ જગ્યામાં નથી. હું મારી અંદર જ છું.

પ્રશ્ન : હું શા માટે આ જગતમાં છું ?

મા : હું ક્યારની એ જ તમને કહું છું. સર્વ કાંઈ એ જ છે. એની લીલા અનેક રૂપે અને અનેક પ્રકારે છે. પરંતુ ઘણા પ્રકારની સાધનાઓ છે એ જાણવા માટે કે તમે શા માટે આ જગતમાં છો, તમે ખરેખર કોણ છો. તમે ભણો છો અને પરીક્ષા પાસ કરો છો, તમે પૈસા કમાઓ છો અને એનો ઉપયોગ કરીને ખુશ થાઓ છો. પણ આ બધું મૃત્યુના ક્ષેત્રમાં છે જ્યાં તમે જન્મ-જન્માંતરે જાઓ છો, વારંવાર એ જ રીતે ફરી ફરી. પરંતુ એક અન્ય પથ પણ છે - અમૃતનો પથ, કે જે તમારા સાચા સ્વરૂપના જ્ઞાન પ્રત્યે લઈ જાય છે.

પ્રશ્ન : મને કોઈ મદદ કરી શકે ? કે પછી દરેકે પોતાની મેળે જ જાણવું પડે ?

મા : તમારામાં શીખવાની ક્ષમતા હોય તો જ પ્રોફેસર તમને ભણાવી શકે. હા, એ તમને સહાય કરી શકે, પણ તમારે એને યોગ્ય થવું પડે. એ જે ભણાવે તે ગ્રહણ કરવાની તમારામાં આવડત હોવી જોઈએ. તમે જ ભણો છો અને તમે જ પાસ થાઓ છો, તમે જ કમાઓ છો અને તમે જ ખર્ચો છો.

પ્રશ્ન : સર્વોત્તમ માર્ગ કયો ?

મા : સર્વ માર્ગો સારા છે. મનુષ્યના સંસ્કારો, એની સ્થિતિ, પૂર્વજન્મોમાંથી આવેલી એની વૃત્તિઓ - આના પર એનો આધાર છે. જેવી રીતે એક જ સ્થળે પહોંચવા માટે કોઈ વિમાન, નૌકા, રેલગાડી, મોટર, સાઈકલ વિગેરેથી જઈ શકે, તે જ રીતે જુદા જુદા પ્રકારના લોકો માટે જુદા જુદા માર્ગો છે. પરંતુ ગુરુ એને માટે જે બતાવે તે માર્ગ સર્વોત્તમ છે.

પ્રશ્ન : હું ખ્રિસ્તી છું.

મા : હું પણ ખ્રિસ્તી છું, મુસલમાન છું, તમે જે કહો તે.

પ્રશ્ન : મને સુખ કેવી રીતે મળે ?

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા : પહેલાં મને એ કહો કે હું જે કહું તે કરવા તૈયાર છો ?

પ્રશ્ન : હા, તૈયાર છું.

મા : સાચે જ તૈયાર છો ? સારું, જો હું તમને અહીંયાં રહી જવાનું કહું તો ? કરી શકશો ?

પ્રશ્ન : ના. (હાસ્ય)

મા : જોયું ? જે સુખ બીજા કશા પર આધાર રાખે, જેમ કે પત્ની, સંતાન, ધન, પ્રશંસા, મિત્રો કાંઈ પણ - તે સ્થાયી નથી હોતું. પણ જો તમે ભગવાનમાં - જે સર્વત્ર છે, સર્વવ્યાપી છે, તમારા આત્મા છે - સુખ મેળવશો તો તે જ સાચું સુખ છે.

પ્રશ્ન : એક વ્યક્તિ તરીકે મારું કંઈ મહત્ત્વ નથી ? મારી અંદર એવું કંઈ જ નથી કે જે ભગવાન ન હોય ?

મા : ના. 'નથી' એ રૂપે પણ માત્ર ભગવાન જ છે. બધું જ એ છે.

પ્રશ્ન : વ્યાવહારિક કે અન્ય કોઈ સાંસારિક કાર્યનો કશો અર્થ જ નથી ?

મા : સાંસારિક કાર્યોમાં વ્યસ્ત રહેવું તે Slow Poison જેવું છે. ધીરે ધીરે, તમારી જાણ વિના, તમને મૃત્યુ તરફ દોરી જાય છે. મારા બંધુઓને, પિતાઓને અને માતાઓને મારાથી એ માર્ગ લેવાની કંઈ સલાહ અપાય ? મારાથી એવું ન કરાય. હું કહું છું અમૃતના પથ પર ચાલો, તમારી પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે તે પથ લો, જે તમને તમારા આત્માને જાણવા પ્રત્યે દોરી જાય.

પરંતુ તમે એક વસ્તુ કરી શકો : આખા દિવસ દરમ્યાન ગમે તે કાર્ય કરો, એને સેવાભાવે કરવાનો પ્રયત્ન કરો. પ્રત્યેક રૂપમાં 'એની' સેવા કરો, પ્રત્યેક વ્યક્તિને અને વસ્તુને ભગવાનરૂપે જુઓ અને ગમે તે કાર્ય કરો એનાથી 'એની' સેવા કરો. જો આવી મનોવૃત્તિ સાથે જીવશો તો સત્યનો માર્ગ તમારી સામે ખુલી જશે.

પ્રશ્ન : આપનું કાર્ય શું છે ?

મા : મારું કોઈ કાર્ય નથી. જ્યાં એક જ છે, ત્યાં કોને માટે કાર્ય કરું ?

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એક અલૌકિક ઘટના

- પરિવ્રાજક

શ્રીશ્રીમાના એક ભક્તે કહેલી અને સંગ્રહિત કરેલી આ એક ઘટના છે :

ઘટના મુજબ ૧૯૫૨ નો મે માસ મારે માટે જીવનનો અવિસ્મરણીય માસ રહેશે. બગીચામાં સંધ્યા સમયે ખાટલા પર હું અંગ્રેજી પત્રિકા વાંચતો હતો, તેવામાં પાછળથી એક બાલિકાનો મધુર અવાજ સાંભળ્યો. આ બાલિકા મારી પાછળથી આવેલી અને ક્યારે અને કેવી રીતે આવી તેનું મને ધ્યાન નથી. તેનો વર્ણ કાળો, આંખો તેજસ્વી અને માથે કાળા વાળ પીઠ પર પથરાયેલા હતા. પગ ખુલ્લા, હાથમાં સફેદ શાંખા (શંખની બંગડી) અને ઉંમર - ૧૫ થી ૧૬ હશે. સામાન્ય રીતે લાલ કિનારીની સફેદ સાડી પહેરેલી તે કોઈ કામ કરતા સામાન્ય કુટુંબમાંથી આવેલી હોય તેમ લાગ્યું. પરંતુ અસ્તાચલના સૂર્યમાં તેનું મુખ્ય દિવ્ય હતું. થોડીવાર પછી તેણે બાલસુલભ અવાજમાં કહ્યું, ''બાબુજી બે પાકી કેરી મને આપશો ? મારી ના કહેવાની ઇચ્છા હતી, છતાં કહ્યું કે આંબાના ઝાડ પર તો હજુ લીલી કેરી છે. એટલે તુરંત તેણે કહ્યું કે રૂમમાં તો પાકી કેરી છે ! ત્યારે મને યાદ આવ્યું, અને રૂમમાં જઈ બે કેરી લઈ આવ્યો. તેણે સાડીના પાલવમાં નાખવા કહ્યું, અને મેં કેરી આપી દીધી. ફરી ગુલાબો તરફ જોઈ કહ્યું, ''બાબુજી મને થોડાં ગુલાબો આપો.'' એટલે મેં કહ્યું કે ''તું જ ગુલાબ ચુંટી લે'', તેણે કહ્યું ''નહીં બાબુજી તમે પોતે ચુંટી આપો.'' તેની વાણીમાં મીઠો આદેશ હતો, એટલે મેં વિવિધ રંગનાં ગુલાબો તેણે ખોલેલા સાડીના પાલવમાં નાખી દીધાં. તેણે જવાની તૈયારી કરી એટલે મેં એક સાથે ઘણા પ્રશ્નો પૂછી નાખ્યા, તું ક્યાં રહે છે. વિ.વિ. બાળાએ એક જ શબ્દમાં ઉત્તર આપ્યો ''ભદૈની - કાલી મંદિર''. અને તુંરત ચાલી ગઈ. હું જ્યારે મારી વિશ્રામની બેઠકમાં બેઠો ત્યારે આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયો, અને એક પળમાં તે બાલિકા ક્યાં ગઈ તે જોવા દરવાજા સુધી ગયો, પણ તે આટલા ટુંક સમયમાં ક્યાં ગઈ તેનો પત્તો પડ્યો નહિ. દરવાજે જતા-આવતા માણસોને બાલિકાનું વર્ણન કર્યું, કોઈએ જોઈ છે કે નહિ, જેનો સૌએ નકારાત્મક ઉત્તર આપ્યો.

ત્યાર બાદ મેં ભદૈનીસ્થીત કાલી મંદિરોની તપાસ કરી, તેમાં બે મંદિરોમાં જઈને તપાસ કરી, પરંતુ ત્યાં આવી કોઈ બાલિકા રહેતી નથી એવો ઉત્તર મળ્યો. એક બે મહિના બાદ તે બાલિકા કેરી તથા ફૂલ માટે આવશે, તે આશા પણ રાખી. મનમાં ભાવ હતો કે ભદૈની કાલી મંદિરમાં જવાનું તો થશે જ.

આ ઘટનાને ત્રણ મહિના પસાર થઈ ગયા. જન્માષ્ટમીને પવિત્ર દિવસે ગંગાસ્નાન માટે 'આનન્દમયી ઘાટ' પર ગયો. સ્નાન પછી 'આનન્દમયી આશ્રમ'માં અન્નપૂર્ણાના મંદિરની બારીના

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સળિયામાંથી શંખની બંગડી પહેરેલી કોઈ મહિલાના બે ગોરા હાથ મારી તરફ ઉપર આવવા નિર્દેશ કરતા હતા. સ્નાન કરી, ભીનાં કપડાં હાથમાં લઈ ઘાટની સીડી પર ચઢતો હતો, ત્યારે પણ આ હાથ ઉપર આવવા સંકેત કરતા હતા. આશ્રમમાં દાખલ થયો, ત્યારે એક બ્રહ્મચારીજીએ હાથમાં ભીનાં કપડાં જોઈ કહ્યું, "ઉપર અન્નપૂર્ણાજીના મંદિરમાં જઈ દર્શન કરો." હું ઉપર ગયો ત્યાં બે શિવલિંગ હતા અને સ્વર્ણની બનેલ અન્નપૂર્ણાજીની મૂર્તિ હતી, અને એક કાચના કબાટમાં શ્રી કાલીજીની મૂર્તિ. હવે મારા મનમાં પ્રકાશ પડ્યો કે જે બાલિકાએ કહેલું કે ભદૈની સ્થિત કાલી-મંદિરમાં રહું છું તે જ આ મૂર્તિ. જે શ્વેતહાથ અન્નપૂર્ણાની બારીમાંથી બોલાવતા હતા તે જ મા આનન્દમયી હતાં. એટલે સમાધાન થયું કે મા કાલી, મા અન્નપૂર્ણા અને મા આનન્દમયી, ત્રણે એક જ છે. મન એક અવર્ણનીય આનંદથી ભરાઈ ગયું કે આજે મા કાલીનાં મેં ચર્મચક્ષુથી દર્શન કર્યાં અને આ અવિસ્મરણીય પ્રસંગની છબિ હૃદયપટ પર અંકાઈ ગઈ. આ કોઈ કલ્પિત ઘટના નથી, પ્રત્યક્ષ અનુભવેલું છે.

માતૃભક્ત સ્વ. નારાયણ ચૌધરીજીએ માના ભક્તને કહેલી ઘટના એમના સ્વલિખિત પુસ્તકમાં છપાયેલી છે.

•

વેલેરાં પધારો

માડી, તમે વેલેરાં પધારો રે, માડી તમે વેલેરાં પધારો રે.
એક શરણું તારું રે, માડી, તમે વેલેરાં પધારો રે.
આંગણે તોરણ બાંધું રે, હું તો સાથિયા પૂરાવું રે,
માઁના અચન-પૂજન કરું રે, માઁની આરતી ઊતારું રે.
માઁને ભાવતાં ભોજન રે, હું તો ભાવે જમાડું રે,
માઁના ગુણલાં ગાઉં રે, હું તો ગરબે ઘૂમું રે.
આંખો બિછાવી તારી રાહમાં, હું તો પ્રેમથી પોકારું રે.

- હરબાળા દવે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આશ્રમ-જીવન-સ્મૃતિ

- બ્ર. યોગાનંન્દ

(૧)

શ્રીશ્રીમાએ એકવાર ભીમપુરા આશ્રમમાં કહ્યું હતું, ''........ ગીતા વારંવાર વાંચજે અને મનમાં જે આવે તે લખજે.'' ૧૯૭૮ થી ૧૯૮૧ની વચ્ચે ક્યારેક માએ મને આવી આજ્ઞા આપી. ઘણી વાર પ્રયત્ન કર્યો પણ કંઈ લખાયું નહીં. ફરી વાર આજે ૦૬-૦૬-૨૦૦૧ને દિવસે પ્રયાસ કરું છું.

●

(ગીતા-પ્રથમ અધ્યાય)

દુર્યોધન દ્રોણાચાર્ય પાસે જઈને બોલ્યો - ''તમે બધા ભેગા મળીને ભીષ્મપિતામહની જ રક્ષા કરો'' - અર્થાત્ ભીષ્મપિતામહ જો શિખંડીથી બચી જાય તો એ લોકો યુદ્ધમાં જીતી જશે. દ્રોણાચર્ય સમજી ગયા કે આને મારા પર ભરોસો નથી.

- (ભીમપુરા આશ્રમ ૦૬-૦૬-૨૦૦૧)

●

(શ્રીરામ ઠાકુર બંગાળના એક અંત્યત પ્રસિદ્ધ એવા સિદ્ધ મહાત્મા અને મહાયોગી હતા. આગળ ઉપર આ લેખમાં એમનો 'ઠાકુરજી' તરીકે ઉલ્લેખ છે.)

..... મારા પિતાજીને ઠાકુરજીએ કહ્યું હતું, ''જરૂર પડે તો ઋણ લઈને ગૃહસ્થી ચલાવજો, અને પિતૃભૂમિને છોડશો નહીં.'' એક વાતની મને ખુશી છે કે ગામમાં સત્યવાદી તરીકે પિતાજી જાણીતા હતા. મને પૂરેપૂરી ખાત્રી છે કે મારામાં જેટલા દુર્ગુણો છે તે મારા જન્મજન્માતંરનાં કર્મફળ છે, અને જો સારું કંઈ હોય તો તે માતા-પિા પાસેથી જ મેળવેલું છે.

કિશોરાવસ્થામાં એક વાર મેં મારી માતાને પૂછ્યું, ''મારા જન્મ પછી પણ ઠાકુરજી હતા ?'' એમણે કહ્યું, ''તારી ઉંમર છ મહીનાની હતી, ત્યારે તને લઈને 'ચૌમહની' (જે અત્યારના બાંગ્લાદેશના અમારા ગ્રામ રામનગરથી ૧૦ માઈલ દૂર હતું) જઈને ઠાકુરજીના ચરણોમાં મૂકેલો. માતાની વાત સાંભળીને મને બહુ જ આનંદ થયેલો.

મારા જીવનની ખરી યાત્રાનો આરંભ ત્યારે થયો કે જ્યારે હું 'માનવ-કલ્યાણ-સંઘ'ના સભ્યોના સંપર્કમાં આવ્યો. સંઘ-ભાઈઓ વચ્ચેના પરસ્પર પ્રેમનો મારા ઉપર અદ્ભુત પ્રભાવ પડ્યો. એમાંના વિશેષ હતા આદિત્યભાઈ (અત્યારના જ્યોતિર્મયાનંદ) એમણે જ મને પ્રેમપૂર્વક

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આકર્ષીને બધા સાથે મેળવ્યો હતો....

આદિત્યભાઈ ઉપરાંત હતા 'ભોલાદા' કે જેઓ સરકારી નોકરી કરતા હતા, એમની ઑફિસના લોકો એમનાથી બીતા, સમ્માન પણ આપતા, કારણ તેઓ કદાપિ લાંચ લેતા નહીં.

.... તે વખતે સંઘનો ઉદ્દેશ્ય હતો સમાજસેવા. પછીથી નક્કી થયું કે માનવ-જીવનનું લક્ષ્ય છે પોતાની જાતને જાણવી કે ભગવત્-પ્રાપ્તિ લાધવી તે. વળી પ્રશ્ન ઊઠ્યો કે તે માટે શું જરૂરી છે ? ચર્ચા કરતાં કરતાં નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું કે તેને માટે એવા ગુરુ જોઈએ કે જેમણે પોતાને જાણ્યા છે. હવે સદ્ગુરુની શોધ શરૂ થઈ. અમે માનવકલ્યાણસંઘનો જન્મદિવસ ઉજવ્યો, જેના ઉપલક્ષ્યમાં તે સમયના વિશિષ્ટ વિદ્વાન તથા બાલબ્રહ્મચારી શ્રી રાસમોહન ચક્રવર્તી (M.A.P.R.S. Ph.D.) કે જેઓ શ્રીરામકૃષ્ણ દેવના શિષ્ય 'મહાપુરુષ મહારાજ'ના મંત્રશિષ્ય હતા. ત્યારે ૧૯૭૩માં તેઓ લગભગ ૬૦ વર્ષના હતા. એમને કુમિલ્લાથી આમંત્ર્યા હતા. ઉત્સવ પત્યા પછી અમે એમને પૂછ્યું, "દાદાજી, તમારા હિસાબે અત્યારે ભારતમાં કોઈ સિદ્ધ મહાપુરુષ છે ?" એમણે કહ્યું, "મારી જાણમાં બે જણ છે, બંને સ્ત્રી શરીર છે. એક પૉંડિચેરી, આશ્રમનાં મધર અને બીજાં આનન્દમયી મા." થોડી વાર ચુપ રહ્યા પછી બોલ્યા, "પણ મા આનન્દમયીને જીવિત અવસ્થામાં જ જે પૂજા-સમ્માન મળ્યાં છે તેવાં આજ સુધી કોઈ જ મહાપુરુષને નથી મળ્યાં."

એમની આ વાત અમારે માટે જાણે અમૃતતુલ્ય હતી. એમના ગયા પછી ઉગ્ર ચર્ચા ચાલી કે આ માટે કોને મોકલવો ? એં બધાએ કહ્યું, "રમા પ્રસાદે (યોગાનંદે) જવું, કારણ કે એ બહુ તાર્કિક છે, ઝટ કોઈ વાતને માની નથી લેતો. એ જો જઈને સારી ખબર આપશે તો આપણે માનાં દર્શન કરવા જઈશું." મેં સ્વીકારી લીધું. એમ થયું કે M.Sc. પાસ તો થઈ ગયો, ક્યાંક નોકરીએ લાગું તે પહેલાં જઈ આવું.

•

તદનુસાર મેં બધી વ્યવસ્થા ઝટપટ કરી દીધી. રવાના થતાં પહેલાં એક વાર શ્રીશ્રીરામઠાકુરના આશ્રમ 'કૈવલ્યધામ'માં દર્શન કરવા ગયો. ત્યાં પ્રિયભાષિની દેવીને મેં કહ્યું, "નાનીજી, હું તો આનન્દમયી માનાં દર્શન કરવા જવાનો છું." મારી વાત સાંભળતાંવેંત વૃદ્ધા ચમકી ગયાં, બોલ્યાં, "ખબર છે એ કોણ છે ?" મેં કહ્યું, "ના". એમની વાતથી મને અપાર જિજ્ઞાસા થવા માંડી. એમની વધુ વાત સાંભળવા ઉદ્ગ્રીવ થઈ ગયો. એમણે કહ્યું, "એક વાર એવું બન્યું કે ઠાકુરજી ચાંદપુર (બાંગ્લાદેશ)માં રોહિણી બાબુને ઘેર હતા. હું પણ એમની સેવામાં હતી. એક દિવસ જોયું તો એમના મકાનની સમ્મુખ ખૂબ જનતા એકઠી થયેલી. મેં લોકોને પૂછ્યું - "ભાઈઓ, તમે બધા અહીં શેને માટે એકત્રિત થઈ રહ્યા છો ?" લોકોએ કહ્યું, "અમે એવું સાંભળ્યું છે કે મા આનન્દમયી અહીંયાં 'રામભાઈ'ને મળવા આવવાનાં છે. એટલે બે મહાપુરુષોનું મિલન

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જોવા માટે અમે લોકો અહીંયાં રાહ જોઈએ છીએ.'' આ સાંભળીને તરત જ અંદર જઈને મેં ઠાકુરજીને કહ્યું, ''બાબા, બહાર બહુ જ લોકો એકઠા થયા છે, કહે છે કે આજે મા આનન્દમયી આપને મળવા આવવાનાં છે.'' ઠાકુરજી બોલ્યા, **''મા આનન્દમયી કોણ છે, ખબર છે ? તેઓ કૈલાસનાં અધિષ્ઠાત્રી દેવી - સ્વયં કાલી.''** ઠાકુરજીએ કહેલું કે તેઓ સ્વયં કાલી માતા છે.''

નાનીજીની વાતોથી હું ભાવવિભોર થઈ ગયો. મને થયું - ઓ હો ! કેવું આશ્ચર્ય ! આપણે તો દીપાવલીએ કાંલી માની મૂર્તિ બનાવીને પૂજન કરીએ છીએ, ભજન ગાતાં ગાતાં રડીએ છીએ. પણ એ મા તો મનુષ્ય શરીરમાં ભારતમાં ફરી રહ્યાં છે !!

હવે તો માનાં દર્શન માટે મન આકુળ-વ્યાકુળ થઈ ગયું. મા એ વખતે ક્યાં હતાં તેની એ લોકોને ખબર નહોતી. તે જાણવા માટે મુખ્યાલય કાશી-આશ્રમે જવું પડશે. તરત જ કાશી પહોંચી ગયો અને શિવાલામાં આવેલા માના આશ્રમે આવ્યો. ત્યારે ત્યાંનો કાર્યભાર સંભાળનાર બ્રહ્મચારી શૈલેનદા હતા. બહુ જ સજ્જન હતા. ત્યાં હુ બે-ત્રણ દિવસ રોકાયો. પછીથી શૈલેનદાએ કહ્યું કે, ''શ્રીશ્રીમા અત્યારે કાનપુરમાં 'સ્વદેશી-હાઉસ'માં છે, ત્યાં વાલ્મીકિ રામાયણનું પારાયણ ચાલે છે. તે પછી મા કશેક દૂર જશે. જો મળવું હોય તો ત્યાં જઈને મળી શકાશે.'' તદનુસાર કાનપુર જવા માટે તૈયાર થઈ ગયો. ગોપાલ-મંદિરના તત્કાલીન પૂજારી મનીશદાએ મને બેચાર હિંદી શબ્દો શીખવાડી દીધા - ઈધર, ઉધર, કિધર, કહાં, ક્યા, - કારણ કે મંને તે વખતે હિંદી જરાયે આવડતું નહોતું. અલ્હાબાદથી કાનપુર સુધી ઊભા ઊભા જવું પડ્યું, પરંતુ મારા મનમાં તો એક જ ચિંતન ચાલતું હતું કે હું કેટલો બધો ભાગ્યશાળી છું કે આજે મને સાક્ષાત્ મા કાલીનાં દર્શન થશે.

તે વખતે મારી સ્થિતિ વિભીપણ જેવી હતી -

चलेउ हरषि रघुनायक पाहीं।
करत मनोरथ बहु मन माहीं॥

•

આખરે શ્રી જયપુરિયાના 'સ્વદેશી-હાઉસ'માં જઈને શ્રીશ્રીમાના ચરણોમાં સાષ્ટાંગ દંડવત્ કર્યા. રસ્તામાં આવતી વખતે મેં વિચાર કર્યો હતો કે શ્રીશ્રીમા પાસેથી દીક્ષા માગીશ, દીક્ષા લઈને પાછો જઈશ અને પિતાજીને નોકરી કરીને મદદરૂપ થઈશ, તેથી બે કર જોડીને શ્રીશ્રીમાને કહ્યું, ''મા, હું સદ્ગુરુ-પ્રાપ્તિની આશા લઈને આવ્યો છું. મને દીક્ષા આપો.''

શ્રીશ્રીમાએ કહ્યું, ''થોડા દિવસ તું પણ જો, હું પણ જોઉં.'' થોડી વાર પછી બોલ્યાં, ''તારી બીજી શી ઈચ્છા છે ?'' માની વાત સાંભળીને મને વિચાર આવ્યો કે આખરે તો મારી સાધુ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બનવાની ઈચ્છા છે, પણ હાલમાં તો નોકરી કરીને પિતાજીને મદદ કરવી છે, એટલો હું જો ચુપ રહીશ તો મા સમજી જશે કે અત્યારે એ ઈચ્છા પ્રગટ નથી કરવી. તેથી હું ચુપ રહ્યો. થોડી વારે મા બોલ્યાં, ''બોલ, તારી બીજી શી ઈચ્છા છે ?'' મને લાગ્યું કે આ વખતે તો માએ આદેશ આપ્યો છે, એટલે મેં કહ્યું, ''મા, ઈચ્છા તો છે બ્રહ્મચર્ય લઈને કોઈ આશ્રમમાં રહીને સાધન-ભજન અને ભગવત્-સેવાનું કાર્ય કરું.'' તરત જ માએ કહ્યું, ''સારું, તને કોઈ મહાત્મા સાથે મોકલીશ. એ જેમ કહે તેમ વર્તજે અને એમની પાસેથી ગીતાનું શ્રવણ કરજે.''

માએ કહ્યું, ''સ્વામીજી અત્યારે અહીંયાં નથી, એ જ્યારે આવે ત્યારે જઈને એમને કહેજે - મા મને આપની સાથે મોકલશે એવું માએ કહ્યું છે, આપ જેમ કહેશો તેમ મને કરવાનું કહ્યું, આપની પાસેથી ગીતા શ્રવણ કરવાનું કહ્યું છે.''

થોડી વાર મૌન રહ્યા પછી મા બોલ્યાં, ''પરમાનન્દ શું કહે છે - મને આવીને જણાવજે."

ત્યાં મને મહાત્માઓની સાથે રહેવા દીધો. સ્વામી કેશવાનંદજી, સ્વામી સચ્ચિદાનંદજી, સ્વામી પ્રકાશાનંદજી, સ્વામી ચૈતન્યાનંદજી, તન્મયદા, સાધનદા, મણિદા, વિભુદા વગેરે મહાત્માઓ ઓરડામાં, અને પ્રણવાનંદ, ગોવિંદ (નિર્વાણદાના નાના ભાઈ), કમલ (ભાસ્કરાનંદજીનો ભત્રીજો) વગેરે અમે લોકો (ઓરડા જેવા) વરંડામાં રહેતા હતા. ભાસ્કરાનંદજી અને નિર્વાણાનંદજી ક્યાં રહેતા હતા તે ખબર નથી. તે વખતે પ્રથમ વાર ડૉ. ત્રિગુણ સેનને જોયા. ત્યાંના ભોજનમાં જે પ્રકારનાં વ્યંજનો હતાં તે જીવનમાં પહેલી વાર જોયાં. રામાયણના કથાકાર હતા વૃંદાવનના અતુલકૃષ્ણ ગોસ્વામીજી.

થોડા દિવસ પછી સ્વામી પરમાનંદજી કશેકથી આવ્યા. મેં જઈને પ્રણામ કરીને શ્રીશ્રીમાની બધી વાત કહી દીધી. એમણે કહ્યું, ''ના, ના, મારી સાથે ક્યાં જઈશ.'' એમનો જવાબ સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યો. મને થયું કે માના આશ્રમના આ જ સૌથી મોટા મહાત્મા હશે, એટલા માટે જ જેમ રામકૃષ્ણ મિશનમાં વિવેકાનંદજીને સહુ 'સ્વામીજી' કહેતા, તેમ શ્રીશ્રીમાના ભક્તગણો એમને 'સ્વામીજી' કહે છે. છતાં એમણે જ માની વાતની અવહેલના કરી ! મારી જાતને સ્વસ્થ કરીને મા પાસે જઈને બોલ્યો, ''મા, સ્વામીજીને મેં આપની વાત કહી તો એમણે તરત ઈન્કાર કરી દીધો.'' આ સાંભળીને મા જાણે કે રાજી થયાં અને બોલ્યાં, ''સારું''. આનું કારણ મેં દોઢેક વર્ષ પછી જાણ્યું.

હિંદી તો આવડતું નહોતું, છતાં નિયમિત રામકથા સાંભળવા બેસતો. કથા-સમાપ્તિ પછી સંધ્યાકાળે હું એકલો પાસેના ગંગાતટે ચાલ્યો જતો. મારી અંદર એટલો બધો ભાવ આવી જતો કે એકાંતમાં, અંધારામાં દિલ ખોલીને ઉચ્ચ સ્વરે રામપ્રસાદી ભજનો ગાતો. આજે આટલાં વર્ષો પછી પણ એ સ્મૃતિને લીધે હું ભાવમગ્ન થઈ જઉં છું. રામપ્રસાદી ભજનો તો પહેલાં યે ખૂબ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભાવથી ગાતો, છતાં તે વખતે ત્યાં જે ભાવ હતો તે જુદી જ જાતનો હતો, કારણ હવે તો મા કાલી તે કલ્પના નહોતાં રહ્યાં, એ તો સ્વદેશી-હાઉસમાં બેઠાં હતાં.

કથાને અંતિમ દિવસે શેઠ સીતારામ જયપુરિયાજી મંચ પર વિરાજમાન્ મા પ્રત્યે બોલ્યા, "મા, આપે હનુમાન્જીને કથા સાંભળતા જોયા તે વાત બધાંને કહો ને." માએ જે કહ્યું તેનો સાર એ કે એક સ્થાને (માએ મંચ પરનું એ સ્થાન બતાવ્યું) માએ જોયું કે હનુમાન્જી બેઠા છે અને કથા સાંભળે છે. માની વાતથી મને સહેજ પણ આશ્ચર્ય ન થયું, કારણ કે મા તો છે સાક્ષાત્ જગદમ્બા.

તત્પશ્ચાત્ કાનપુરમાં જ સિંઘાનિયાના 'જે.કે.મંદિર'માં માને આમંત્ર્યાં હતાં. ત્યાં તો જાણે માને માટે આશ્રમ જ બનાવેલો હતો ! શ્રીશ્રીમાને માટે ઘર જુદું, સ્વામીજી માટે પણ અલગ, ભાસ્કરદા અને નિર્વાણદા માટે અલગ, રસોડું અલગ અને સુંદર સત્સંગ હૉલ. જે.કે.મંદિર રાધાકૃષ્ણનું વિશાળ મંદિર છે. સિંઘાનિયાજીએ સ્વામી અખંડાનંદજી પાસેથી ગીતાનો ભક્તિયોગ સાંભળવાની ઈચ્છા દર્શાવેલી, ત્યારે સ્વામીજીએ કહ્યું, "હું તમને શેનો સંભળાવું ? હા, જો માને બોલાવો તો અવશ્ય સંભળાવીશ." સિંઘાનિયાજીએ માને આમંત્રણ આપ્યું. રાધાકૃષ્ણ મંદિરની સામે અત્યંત સુંદર લૉનવાળા મેદાનમાં મંડપ બાંધવામાં આવ્યો હતો. રોજ સવાર-સાંજ ત્યાં એક કલાક ગીતાના ભક્તિયોગ ઉપર પ્રવચન થતું. મને જોકે હિંદી આવડતું નહોતું, છતાં અખંડાનંદજીનું હિંદી એટલું સરળ હતું કે મને બહુ આનંદ આવતો. ભક્તિયોગ વિષે આટલું આકર્ષક પ્રવચન આ પહેલાં મેં કદીયે સાંભળ્યું નહોતું. ત્યાર પછી હંમેશાં મને સ્વામીજીનાં પ્રવચનો સાંભળવાની ઈચ્છા રહ્યા કરતી.

અહીંયાં હું સાધુ-બ્રહ્મચારીઓના એક લાંબા ઓરડામાં રહેતો હતો. બપોરના ભોજન પછી રોજ થોડીક વાર માટે ડાબે પાસે સૂઈને પછી ઊભો થઈ જતો. એ દરમ્યાન કોઈ વાર જો નિદ્રા આવી જાય તો પછી બે-અઢી કલાક પહેલાં પૂરી ન થતી, એટલા માટે ઊંઘ ન આવે તે માટે હું સાવધ રહેતો. તેમ છતાં એક દિવસ ઊંઘ આવી જ ગઈ. થોડીક વારમાં જ જાગીને બેઠો થઈ ગયો - ત્યારે જોયું તો શ્રીશ્રીમા ખાટલા સામે આવીને ઊભાં છે ! તે જ ક્ષણે મને સમજાયું કે માની ઉપસ્થિતિમાં તમોગુણ રહી ન શકે. **શ્રીશ્રીમા સંબંધી આ મારો પ્રથમ અનુભવ હતો.**

મારી પથારી વગેરે તરફ દૃષ્ટિપાત કરીને મા બારણા બાજુ ચાલ્યાં. બારણા સુધી પહોંચીને ઉચ્ચ સ્વરે મા બોલ્યાં, "બ્રહ્મચારીને દિવા-નિદ્રા નિષેધ." મણિદાએ ધીમેથી કહ્યું, "મા, તબીયત ઠીક નથી એટલે સહેજ ઊંઘી ગયો'તો. મા બોલ્યાં, "તબીયત ખરાબ હોય તો જુદી વાત છે." પછી મા ચાલી ગયાં. ડિસેમ્બરનો મહીનો હતો, ખૂબ ઠંડી હતી. એ દિવસોમાં મારો નવો નવો વૈરાગ્ય હતો. એક સાવ સામાન્ય કામળો જ ફક્ત સાથે હતો. રાત્રે ઊંઘી ગયો. કોઈ આવીને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બોલ્યું કે મા મને બોલાવે છે. મેં જઈને માને પ્રણામ કર્યા. શ્રીશ્રીમા બ્રહ્મચારિણીઓ દ્વારા પરિવૃત હતાં. વિશુદ્ધાદિ વગેરે તરફ નિર્દેશ કરીને બોલ્યાં, ''આ ડબલ M.A.'' ગંગાદિ માટે બોલ્યાં, ''મૅટ્રિક પાસ છે.'' બુબાદિ માટે કહ્યું, ''આ M.A. પાસ છે.'' માની એ વાત સાંભળીને મને વિચાર આવ્યો કે માને માટે આ બધી ડિગ્રીઓની શું કીંમત ? એટલે મને હસવું આવી ગયું, સાથોસાથ મા પણ હસ્યાં. કદાચ મારા મનમાં M.Sc. ડિગ્રીનું અભિમાન અજાણતાં પણ રહ્યું હશે, જેને માએ સમાપ્ત કરી દીધું. મા મને એક સારામાંનો કામળો અને ધોતિયું આપવા લાગ્યાં, પરંતુ આટલો સારો કામળો ને ધોતિયું લેવાની મને ઈચ્છા નહોતી થતી. મા બોલ્યાં, ''ઠાકુરનો પ્રસાદ. લઈ લે.'' મેં લીધું અને માને પ્રણામ કરીને પાછો ફર્યો. મને થયું આટલી કીમતી વસ્તુ વાપરવી નહીં, માટે માથા નીચે રાખી મૂકીશ.

ત્યાંથી માએ મને નૈમિષારણ્ય આશ્રમે મોકલ્યો. સિંઘાનિયાજીની કારમાં હાબુલદા, ગંગાદિ, શિવાનીદિ, હું એમ ૪-૫ જણ ગયાં. સંધ્યા પછી પહોંચ્યાં. આ એ જ સ્થાન છે જ્યાં વ્યાસજીએ અઢાર પુરાણોની રચના કરી હતી. પુરાણોમાં એવું વર્ણન આવે છે કે એક સમયે કળિયુગનું આગમન જાણીને અઠ્યાશી હજાર ઋષિ-મુનિઓએ સૃષ્ટિકર્તા ભગવાન બ્રહ્માજી પાસે જઈને પ્રાર્થના કરી કે, ''હે પ્રભુ, કળિયુગ આવી રહ્યો છે, એટલે અમે ક્યાં રહીને સાધન-ભજન-સત્સંગ કરીએ ?'' પરમ પિતા બ્રહ્માજીએ સત્યલોકમાંથી એક ચક્ર છુટું મૂક્યું અને કહ્યું, ''હે ઋષિઓ, આ ચક્રની નેમિ જ્યાં પડી જાય ત્યાં જ રહીને તમે તપસ્યા-યજ્ઞાદિ કરો. કળિયુગનો ત્યાં પ્રભાવ નહીં પડી શકે.'' તે જ ચક્ર જ્યાં પડ્યું ત્યાં નીચેથી જળધારા નીકળીને ચક્રાકાર કુંડ બની ગયો. એ તીર્થનું નામ ચક્રતીર્થ તથા જે અરણ્યમાં ચક્રની નેમિ પડી તે નૈમિષારણ્ય થયું. પ્રત્યેક અમાવસ્યાએ લાખો શ્રદ્ધાળુઓ ચક્રતીર્થમાં સ્નાન કરવા માટે આવે છે. વિરાટ મેળો ભરાય છે.

ત્રેતાયુગમાં પ્રભુ રામે મોટો યજ્ઞ કર્યો હતો, જેમાં લવકુશ તથા સીતા માતાને સાથે લઈને મહર્ષિ વાલ્મીકિ પધાર્યા હતા... નૈમિષારણ્ય પવિત્ર ગોમતીતટે આવેલું છે..

અહીંયાંના સિદ્ધ મહાત્મા સ્વામી નારદાનંદજીએ જ માને એક સંયમ-સપ્તાહ માટે આમંત્ર્યાં હતાં. સંયમ-સપ્તાહ દરમ્યાન કોઈ એક પુરાણ પર રોજ એક કલાક કથા કરવાનો નિયમ છે. તે વખતે શ્રીશ્રીમાને 'ખયાલ' થયો કે અહીંયાં એક પુરાણ-મંદિર હોવું જોઈએ જ્યાં સર્વ પુરાણોને સાચવીને નિત્ય પૂજન થવું જોઈએ. આશ્રમની સ્થાપના પણ થઈ અને પુરાણ-મંદિર પણ બન્યું. એમાં ચંદનકાષ્ઠના વિશાળ કબાટમાં બધા જ પુરાણોના ગ્રંથો જળવાય છે. પૂજારી નિત્ય પૂજા-આરતી કરે છે. એક સુંદર યજ્ઞશાળાનું નિર્માણ પણ થયું છે. આવતી મકર સંક્રાતિએ (૧૯૭૪) યજ્ઞકુંડમાં એ દિવ્ય અગ્નિનું આધાન થશે કે જે અખંડ અગ્નિ ઢાકામાં એક અલૌકિક કાલીપૂજા વખતે પ્રગટેલો, અને જે અત્યારે બનારસના માના આશ્રમની યજ્ઞશાળામાં વિરાજમાન્ છે. મેં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જોયો હતો. એ જ અગ્નિમાં શ્રીશ્રીમાના 'ખયાલ'થી ઘણાં વર્ષો પૂર્વે વિશ્વકલ્યાણાર્થે વિરાટ 'સાવિત્રી મહાયજ્ઞ' (૧ કરોડ આહૂતિઓ તથા તદાનુષાંગિક તર્પણ, માર્જન, બ્રાહ્મણભોજન)નું અનુષ્ઠાન થયું.

બે-ત્રણ દિવસમાં જ શ્રીશ્રીમા આવી ગયાં અને આનંદમેળો શરૂ થઈ ગયો. એકાદશીને દિવસે ગીતા-જયંતી ઉજવાઈ. ચટ્ટગ્રામ (બાંગ્લાદેશ) રામકૃષ્ણ-સેવાશ્રમમાં ઘણી વાર આ જયંતી-સમારોહ જોયો હતો, છતાં અહીંયાંનો સમારોહ કંઈક જુદા પ્રકારનો છે. પ્રત્યેક અધ્યાયની પૂજા થઈ, વળી ગીતાનું ઉચ્ચારણ પણ ખૂબ સુંદર છે. મને અત્યંત ગ્લાનિ થતી કે સંસ્કૃત ઉચ્ચારો મારા બરોબર નહોતા થતા. પછીથી મેં પૂ. સ્વામી સચ્ચિદાનંદજી પાસેથી પાણિનિ વ્યાકરણનું અધ્યયન કર્યું. ત્યાર પછી મારા સંસ્કૃતના ઉચ્ચારો લગભગ સાચા થયા....

રોજ સવારે ૧૦ વાગે શ્રીશ્રીમાની ઉપસ્થિતિમાં સત્સંગ થાય છે. સ્વામી સચ્ચિદાનંદજી પ્રવચન કરે છે. એમને પુષ્પચંદન વગેરે આપવાનો ભાર મારા ઉપર છે.

એક દિવસ સત્સંગ પછી માએ કહ્યું, "તને હાર્મોનિયમ વગાડતા આવડે છે ?" મેં કહ્યું, "હા, મા." મને હાર્મોનિયમ વગાડતા આવડે છે તે વાત આટલા દિવસ સુધી મેં પ્રગટ કરી ન હતી. પરંતુ શ્રીશ્રીમા તો બધું જ જાણે છે. માએ કહ્યું, "હાર્મોનિયમ સાથે अच्युतं केशवं रामानारायणम्। कृष्णदामोदरं वासुदेवं हरिम्॥ श्रीधरं माधवं गोपिकावल्लभम्। जानकीनायकं रामचन्द्रं भजे॥ ગા તો."

હૉલના ઓટલા પર સત્સંગ ચાલતો હતો, પણ 'અચ્યુતમ્ કેશવમ્' ગાવા માટે માએ મને હૉલમાં મોકલી દીધો. વિશુદ્ધાદિ પણ મારી સાથે હૉલમાં આવ્યાં. એમણે કહ્યું, 'અચ્યુતમ્ કેશવમ્' પછી 'જય જય માઁ' પણ ગાવામાં આવે છે." મેં એ પણ ગાયું.

(ક્રમશઃ)

•

> બુદ્ધિ પંગુ છે અને શ્રદ્ધા સર્વસમર્થ. બુદ્ધિ બહુ લાંબો સમય ચાલતી નથી. તે થાકીને ક્યાંક ને ક્યાંક ઊભી રહી જાય છે. શ્રદ્ધા અસંભવિત કાર્ય સિદ્ધ કરી બતાવે છે.
>
> - શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃ-પ્રસંગ

- અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત.

નવદ્વીપ, ૧-જાન્યુઆરી ૧૯૩૭, શુક્રવાર.

એમ સાંભળ્યું કે મા કોઈ વૈષ્ણવીને ત્યાં જવાનાં છે. જે પાછલા ૨૨ વર્ષોથી અનાહાર છે.

.... એ મકાનમાં પ્રવેશતાં જ જોયું - એક પ્રકાંડ મંદિર છે. મંદિરમાં રાધા-કૃષ્ણની મૂર્તિ છે. શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ દેખાવમાં સુંદર છે. મંદિરના વરંડામાં શ્રીશ્રીમા તથા અન્ય સાથીગણો બેઠા છે. મંદિરની સામે એક નાનો સરખો ચોક છે, જ્યાં એક ફૂલનો અને થોડાક તુલસીના છોડ છે. ડાબી બાજુ નાના નાના ઓરડા છે. મંદિરના વિગ્રહનું નામ ગોવિંદજી છે, વૈષ્ણવીના ઉપાસ્ય દેવતા. વૈષ્ણવીનું નામ સેવાદાસી છે. જ્યારે હું મંદિરના આંગણામાં પહોંચ્યો ત્યારે પ્રસાદ-વિતરણ થતું હતું. થોડોક પ્રસાદ મને પણ મળ્યો. મને થયું મારું ભાગ્ય સારું છે કારણકે હું બધાં કરતાં છેલ્લો આવ્યો અને તે પણ અનિચ્છાથી. મારા આવવાની બહુ વાર પહેલાં પ્રસાદ-વિતરણનું કાર્ય પતી જવું જોઈતું હતું.

મા તથા સેવાદાસીની સામે જ ખુકુની દિદિ મને વૈષ્ણવીનો પરિચય આપવા માંડ્યાં. માએ હસતાં હસતાં મારી સામે જોયું. દિદિએ સેવાદાસીને ઉદ્દેશીને મને કહ્યું, ''એમનું મકાન ઢાકા જિલ્લાના માણિકગંજ તાલુકામાં છે. છેલ્લાં બાવીસ વર્ષોથી તેઓ ભોજન નથી કરતાં. આજથી ૨૨ વર્ષ પહેલાં એક દિવસ ગોવિંદજીએ આમની સામે પ્રગટ થઈને કહેલું, 'આજથી તારાં સમસ્ત બહિર્દ્વારો બંધ કરી દઉં છું, અને તારો સમસ્ત ભાર ગ્રહણ કરું છું.' તે જ દિવસથી તેઓ આહાર પણ નથી કરતાં કે મળમૂત્ર ત્યાગે નથી કરતાં, એટલે સુધી કે ગોવિંદજીનું ચરણામૃત મસ્તક પર ધારણ કરે છે પણ મોંમાં કંઈ જ નથી નાખતાં. તેઓ ગોપાલજી સાથે વાતચીત કરે છે અને એમના આદેશ વિના બહાર ક્યાંય નથી જતાં.''

ખુકુની દિદિની વાતો સાંભળીને એ સમજતાં વાર ન લાગી કે નવદ્વીપના નિવાસીઓ શા માટે આમને નથી ઓળખતા. તેઓ આશ્રમની બહાર બહુ ઓછું જાય છે તેથી એમને વિષે કોઈને ખબર નથી.

દિદિએ કહ્યું, ' કાલે ગોવિંદજીએ આમને કહ્યું કે 'જે શરીરમાં ગોવિંદજી વિરાજમાન્ છે તે શરીર નવદ્વીપમાં હાજર છે. તું પોતે જઈને એમનું સ્વાગત કર.' એ જ કારણથી કાલે સાંજે વૈષ્ણવી આપણી ધર્મશાળામાં જઈને માને આમંત્રણ આપી આવ્યાં છે.''

એમણે ઉત્તર આપ્યો, ''જે શરીરમાં ગોવિંદજી વિરાજમાન્ છે તે નવદ્વીપમાં છે. હું પોતે જઈને તમારું સ્વાગત કરીને લઈ આવું.''.

માએ અમારા દેખતાં સેવાદાસીને પૂછ્યું, ''કેટલા દિવસથી આ શરીરમાં ગોવિંદજી વિરાજી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

રહ્યા છે ?''

સેવાદાસી : નાનપણથી જ.

મા : તો શું આ શરીર સારું છે ?

આ બધી વાતો સાંભળીને અવાક્ થઈને હું માની સામે જોતો રહ્યો. મનોમન વિચાર કર્યો કે તો પછી મા અત્યારે સ્પષ્ટ રૂપે પોતાનો આત્મ-પરિચય આપી રહ્યાં છે ! દેહરાદૂનમાં જે પરિચય મારી આગળ દાર્શનિક તત્ત્વના માધ્યમથી અસ્પષ્ટ રૂપે આપી ચૂક્યાં છે, તે જ અત્યારે સેવાદાસીના માધ્યમથી આપી રહ્યાં છે ! બાજિતપુરમાં નિશિબાબુના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સ્વયંને ''પૂર્ણ બ્રહ્મ નારાયણ'' કહીને પ્રગટ કરેલાં. આજે ફરી સેવાદાસીને મુખે 'ગોવિંદ' બોલાવીને પોતાનો પરિચય આપી રહ્યાં છે. આ વિચારતાં જ મારી આંખો ભીની થઈ ગઈ. થોડી થોડી વારે મા મારી સામે જોઈને હસ્યાં કરતાં હતાં.

માએ સેવાદાસીને પૂછ્યું, ''તમે તો ગોવિંદ સાથે વાતો કરો છો. તમારી સાથે ગોવિંદનો કયો સંબંધ છે ?''

સેવાદાસી નીરવ રહ્યાં, આથી માએ ફરી કહ્યું, ''સારું, મારા કાનમાં છાનેમાને કહી દો.''

આમ બોલીને મા એમના મુખ પાસે પોતાનો કાન લઈ ગયાં. સેવાદાસીએ અવાજ વગર છાનેમાને કંઈ કહ્યું, માએ એમને કહ્યું, ''આ કહે છે કે જેમને દેહ-પ્રાણ સમર્પિત કર્યા છે એની સાથે ક્યો સંબંધ હોય ? હવે તો તમે લોકો સમજી ગયાં હશો કે ગોવિંદની સાથે આમનો ક્યો સંબંધ છે.''

સેવાદાસીના જીવન વિષે બીજી કંઈ વાત સાંભળવા ન મળી. હું વારંવાર મા સામે જોયા કરતો હતો. મા આજે આનંદમાં મગ્ન છે..... મારી પત્નીને બોલાવી લાવવામાં આવી. માએ સેવાદાસીને કહ્યું, ''આ છે મારી વાસંતી મા. જુઓ. 'કૃષ્ણ યોગે રાત્રિ જેગે આંખિ ઢુલૂ-ઢુલૂ. માની આંખો બીડાતી જાય છે.''

મારી પત્ની શરમાઈને પાછળ ખસી ગઈ. મને થયું મા આ બધું શું કરે છે ? ''કૃષ્ણયોગ''માં કદીયે રાતે જાગતાં એને મેં નથી જોઈ. સાચું તો એ છે જ કે નવદ્વીપ આવ્યા પછી માની સાથે રાત્રિ-જાગરણ કરવું પડે છે. હું આમ વિચારું છું ને બીજી બાજુ મારી સામે જોઈને મા ખૂબ હસે છે ! માનું બધું આજે રહસ્યમય લાગે છે.

થોડી વાર આમ વિનોદ કર્યા પછી માએ બધાંને કીર્તન કરવાનું કહ્યું. સ્ત્રીઓએ ગાવાનું શરૂ કર્યું -

''શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્ય પ્રભુ નિત્યાનંદ, હરે કૃષ્ણ હરે રામ શ્રી રાધે ગોવિંદ.''

ગાયન આરંભ થતાં સાથે જ સેવાદાસી ભાવાવેશમાં આવીને માના ખોળામાં પડી ગયાં,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અને બન્ને હાથે માને એવી રીતે બાથમાં પકડી લીધાં જાણે લોખંડની સાંકળથી બાંધી ન દીધાં હોય ! ગાયનની સાથોસાથ એમનું શરીર થોડી થોડી વારે ધ્રૂજી ઊઠતું હતું.

થોડી વારમાં કીર્તન સમાપ્ત થયું. બધાં જ સેવાદાસીને જોવા માટે ઉત્કંઠિત થઈ ગયાં. સેવાદાસીને દેખાડતાંને મા બોલ્યાં, "જુઓ કેટલા જોરથી દબાવીને પકડી રાખી છે (મને)". સેવાદાસીના હાથોની આંગળીઓ બતાવતાં બોલ્યાં, "જુઓ, બન્ને હાથની આંગળીઓ કેવી રીતે પરોવી રાખી છે. આને છોડાવવાનું મુશ્કેલ થઈ રહ્યું છે. તમે લોકો જો ખેંચીને ખોલવા માગો તો ખોલી ન શકો."

અમારી બાજુ જોઈને બોલ્યાં, "જુઓ આ મને લઈ જાય છે. તમે લોકો મને છોડાવી લો."

માની વાત સાંભળીને હું બ્હી ગયો. મને થયું - આ વળી કેવી મુશ્કેલી આવી પડી ! મેં ખુકુની દિદિને કહ્યું, "દિદિ, ઊભાં ઊભાં શું જુઓ છો ? જાઓ, જલ્દી જોર કરીને માને છોડાવી લો."

દિદિ સિવાય બીજું કોઈ માને છોડાવી નહીં શકે, મને એવું લાગ્યું. દિદિએ પણ મારા ભયથી સંક્રમિત થઈને માને પકડી લીધાં. થોડી વારમાં જ દિદિ પાછાં આવીને બોલ્યાં, "માએ મને કહ્યું કે તું મને છોડી દે. હું થોડી વારમાં આવું છું." આ સાંભળીને હું નિશ્ચિંત થયો.

પેલી બાજુ મા હસતાં હસતાં સેવાદાસીને કહ્યા કરે છે, "મને છોડી દો, છોડી દો."

સેવાદારીના જે બે-ચાર ભક્તો હતા, એમણે અમને કીર્તન કરવાનું કહ્યું, તેથી ફરી કીર્તન શરૂ થયું. શચિબાબુ અને અવનિબાબુ નૃત્ય કરતા કરતા કીર્તન કરવા લાગ્યા. આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા માંડી. કોલાહલથી સહજ દૂર જઈને હું આંખો બંધ કર્યા વિના નામ જપતો હતો. એ વખતે ત્યાં ભાવની નદી વહેતી હતી, એમ બધાં એમાં તરતા હતા.

બરોબર ત્યારે જ ખુકુની દિદિએ મને ધક્કો મારીને કહ્યું - "તમે અહીંયાં ખૂણામાં કેમ ઊભા છો ? આવીને જુઓ, મા નૃત્ય કરે છે."

સાંભળતાંવેંત હું ફરી પાછો ભીડમાં પ્રવેશી ગયો. ત્યાં જઈને એક અપૂર્વ દૃશ્ય જોયું. શ્રીશ્રીમા પ્રાણકુમાર બાબુની પત્નીના ગળા ફરતે એક હાથ વીંટાળીને બીજા હાથને કીર્તનના તાલ સાથે હલાવે છે. પ્રાણકુમાર બાબૂની પત્નીને માથે પાલવ નથી, માથાના વાળ અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયા છે, આંખો પહોળી થઈ ગઈ છે, આંખોમાં અને મુખ પર એક અસ્વાભાવિક જ્યોતિ પ્રગટ થાય છે, જાણે કે ઉન્મત્ત થઈને નૃત્ય કરે છે ! મા જેને સ્પર્શ કરે છે તેની આવી જ દશા થઈ રહી છે. અત્યાર સુધી જેને કવિની કલ્પના માનતો હતો, તે જ આજે વાસ્તવમાં પરિણત થયું. ભાવસંચારમાં શરીરરૂપી નૌકાને સાચવી નથી શકાતી તે આજે આશ્ચર્યથી જોયું. ભૂલેચૂકે પણ મનમાં એવો વિચાર ન આવ્યો કે આમાં કંઈ કૃત્રિમતા છે. પ્રાણકુમાર બાબુની પત્નીને છેલ્લા સાત દિવસથી જોઉં છું. તેઓ અત્યંત શાંત પ્રકૃતિવાળાં છે. ક્યારેય મોઢું નથી ખોલતાં. વૃદ્ધ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હોવા છતાં ઘુમટો તાણીને ચુપચાપ બધાંની સેવા કરતાં હોય છે. તેઓ જ અત્યારે આટલા બધા પુરુષોના દેખતાં, પતિ-પત્ની સામે આત્મહારા થઈને નૃત્ય કરે છે ! એ દૃશ્ય જોયા વગર વિશ્વાસ ન બેસે. આ બાજુ મા તો હાસ્યનો ભંડાર વિતરણ કરે છે. એક દિવ્ય જ્યોતિથી એમની આકૃતિ ઉદ્‌ભાસિત છે. ગીતના પ્રત્યેક તાલ પર હાથ બહુ જ સુંદર રીતે હલાવે છે. તેમ છતાં મામાં ભાવાવેશ જરીકે નથી. ભાવ-કલ્લોલિત આ જનસમુદાયમાં ફક્ત માની આકૃતિ શાંત તથા હાસ્યમયી છે.

સેવાદાસી હજી અજ્ઞાનાવસ્થામાં પડી રહ્યાં છે. આ બાજુ નૃત્ય અને કીર્તન જ્યારે ચાલતું હતું ત્યારે એકાએક શી ખબર ક્યાંથી એક વૈષ્ણવી આવીને વીરતાપૂર્વક ભીષણ રૂપે હાથ હલાવતાં હલાવતાં નૃત્ય કરવા લાગ્યાં. ગોવિંદ-વિગ્રહ પ્રત્યે નિષ્પંદ દૃષ્ટિથી જોતાં જોતાં એમના નૃત્ય દ્વારા મંદિરના વાતાવરણને કંપાવી દેતાં હતાં. ક્યારેક આગળ તો ક્યારેક પાછળ આવ-જા કરતાં હતાં.

બરોબર ત્યારે જ ખુકુની દિદિએ શચિ બાબુને કહ્યું - ''વૈષ્ણવીની આંખો જોવાનું માએ તમને કહ્યું છે.''

શચિબાબુ મારી પાછળ ઊભા હતા. દિદિની વાત મેં સાંભળી લીધી. શચિબાબુએ વૈષ્ણવીને ધ્યાનથી જોયાં. ગઈકાલે રાત્રે આવી દૃષ્ટિની જ ચર્ચા ચાલતી હતી. માએ કહ્યું હતું કે ત્રાટક સાધના કરવાને લીધે કે નામના ગુણોને લીધે આંખોની દૃષ્ટિ નિસ્પંદ થઈ જાય છે. વૈષ્ણવીની આંખો આજે જેવી નિસ્પંદ દેખાય છે તે કદાચ નામના ગુણને કારણે જ.

મેં શચીબાબુને કહ્યું - ''બોલો, કાલે રાતે ત્રાટક સાધનાની ચર્ચા થતી હતી. આજે તમે એ જોઈ લીધું !''

શચીબાબુ - ''કાલે સાધના વિષે જેટલી ચર્ચાઓ થઈ તે વિષે આજે માએ બતાવી દીધું.''

થોડીક વાર કીર્તન થયા પછી મા નાવમાં પાછા જવા માટે તૈયાર થયાં. મેં માને કહેતાં સાંભળ્યાં, ''હવે હું જઉં છું. મા (અર્થાત્ સેવાદાસી) જ્યારે ઊઠીને બેઠાં થાય ત્યારે એમને કહેજો કે હું તો હમણાં અહીંયાં જ છું, ઈચ્છા થાય તો મા (અર્થાત્ સેવાદાસી) મુલાકાત કરી શકે છે.''

•

પુરુષાર્થ જીવભાવ અને બ્રહ્મભાવ

મા પાસેથી ઉપદેશ સાંભળવા માટે લોકો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. ગણેશબાબુ એક પ્રશ્ન પૂછવાના હતા. એમ જાણવા મળ્યું કે એ જ પ્રશ્ન કાલે રાતે મોતીબાબુએ માને પૂછ્યો હતો. એ જ ફરીથી પૂછાયો. પ્રશ્ન હતો - કાલે માએ કહેલું કે ભગવાનને મેળવવા માટે ચેષ્ટા કરવી આવશ્યક છે, પરંતુ માત્ર ચેષ્ટા કરવાથી જ ભગવાન મળી શકે એવું નથી. આ પરસ્પર-વિરોધી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઉક્તિઓમાં સામંજસ્ય કેવી રીતે હોઈ શકે ?

માએ કહ્યું, "જ્યાં સુધી લોકોમાં ચેષ્ટા છે, ત્યાં સુધી ચેષ્ટા કરવી જોઈએ. જ્યાં સુધી ચેષ્ટાની બુદ્ધિ છે, ત્યાં સુધી ચેષ્ટા કરવી જ પડશે. ચેષ્ટા કરતા કરતા વિશુદ્ધ બુદ્ધિ અને વિશુદ્ધ ભાવનો ઉદય થશે. એ વિશુદ્ધ ભાવ શું છે તે ભાષા દ્વારા પ્રગટ કરી શકાય એમ નથી. જ્યારે એનો ઉદય થાય ત્યારે જ એ સમજાય. જ્યારે એ જ વિશુદ્ધ ભાવ જાગે ત્યારે લોકો સમજી જાય છે કે ચેષ્ટા કે કર્મમાં કંઈ તત્ત્વ નથી. ત્યારે જ એ ભગવાનના હાથનું રમકડું બની જાય છે. તેઓ જેમ નચાવે તેમ નાચે છે.

"એ વિશુદ્ધ ભાવને જગાડવા માટે એક માર્ગનું અવલંબન લેવું જોઈએ. એ ભાવ દ્વૈતભાવનો હોય કે અદ્વૈતભાવનો હોય, એથી કંઈ ફેર નથી પડતો. "હું જ બધું" "હું જ બધું" અથવા "તમે જ બધું", "તમે જ બધું" - આવો એક ભાવ લઈને રહેવું જોઈએ. એ ભાવમાં રહેતાં રહેતાં જણાય છે કે છેવટે બે નથી. "હું" છે અથવા "તમે" છે. એક અખંડ સત્તામાં ત્યારે બધું લય થઈ જાય છે. આ જ બ્રહ્મની અનુભૂતિ છે, આ જ ભગવાન પ્રાપ્તિ કહેવાય છે. વાતચીત વડે એ પ્રગટ નથી કરી શકાતું. એને સમજવા માટે લાભાલાભ કહેવામાં આવ્યો. વાતોમાં આવે તો એ ખંડ થઈ જાય. ભાષા તો 'ભાસાઈ' (તરવું). એટલે કહેવાય છે કે જીવ હો તો શિવ ન બનાય. જીવ ભાવ કેવો છે ? મેદાનને ઘેરીને ઘર બનાવવા જેવો. મેદાન તો પડી રહ્યું છે. ઘેરીને ઘર તૈયાર કર્યા પછી પણ ઘરની અંદર મેદાન છે અને બહાર પણ મેદાન છે. જો ઘેરાવાને તોડી નાખો છો તો એ મેદાન પછી મેદાન જ રહેશે. એટલા માટે જ કહેવાય છે કે લાભાલાભ કંઈ નથી. જીવ તો સ્વરૂપતઃ ભગવાન છે, માત્ર બંધનને લીધે એ જીવ કહેવાય છે. બંધન ખુલી ગયા પછી એ જે ભગવાન છે, ભગવાન જ રહી જાય છે. માટે જ ફરીથી, કહેવાય છે કે જેટલા જીવ એટલા જ શિવ. એ જીવની નદીના તરંગો સાથે તુલના કરી શકાય. નદીના જળમાં લહેર પેદા થાય છે. એ લહેરો છે જીવ, અને પાણી છે શિવ. લહેરો પરંતુ પાણીમાં પેદા થાય છે, જ્યારે ખરેખર તો એ પાણી સિવાય બીજું કંઈ નથી. આ જ પ્રમાણે જીવની સ્થિતિ ભગવાનમાં છે, અને ખરેખર એ ભગવાન છે. આપણામાં બુદ્ધિભેદ છે, તેથી જ લહેરને આપણે જળથી જુદી માનીએ છીએ, અન્યથા લહેર અને પાણીમાં કોઈ ભેદ નથી, જેમ જીવ અને બ્રહ્મમાં કોઈ ભેદ નથી. આપણું અજ્ઞાન જ ભેદની સૃષ્ટિ કરે છે.

"તે ઉપરાંત સામાન્ય રીતે જોવાથી પણ મનુષ્યમાં બ્રહ્મનાં બધાં જ લક્ષણો દેખાય છે. મનુષ્યમાં પણ એકત્વ, અસીમત્વ અને અવ્યક્ત ભાવ છે. આપણે પાંચ મિનિટ સુધી કંઈ વાતનું ચિંતન કર્યું તે બધું કહી નથી શકતા. શું શું વિચારતો રહ્યો - એમાંની અધિકાંશ વાતો કહી શકે, પણ બધું ન કહી શકે. આથી મનનું અસીમત્વ પ્રગટ થાય છે. બીજી બાજુ એ અસીમત્વમાં પણ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એકત્વ છે, જેમ આપણે એક-એક કરીને વાતો કરીએ છીએ, એક-એક કરીને અક્ષર લખીએ છીએ, એક-એક પગ આગળ કરીને ચાલીએ છીએ, એક-એક ગ્રાસ બનાવીને ખાઈએ છીએ - આ બધાં એકત્વનાં લક્ષણો છે. બીજી તરફ જુઓ - આપણામાં અવ્યક્ત ભાવ પણ છે. આપણે કહીએ છીએ કે ફૂલ સુંદર છે, પણ એ કેવું સુંદર છે તે વ્યક્ત નથી કરી શકતા. કદાચ વ્યક્ત કરતી વખતે બીજી પણ અનેક વાતો કહી દઈએ છીએ, છતાં સંપૂર્ણ ભાવ વ્યક્ત નથી કરી શકતાં. કેટલુંક અવ્યક્ત રહી જાય છે. એટલા માટે જ જીવમાં બ્રહ્મનાં લક્ષણો છે, તેથી જ જીવ સ્વરૂપતઃ બ્રહ્મ છે. તે ઉપરાંત જીવમાં એક બીજી વસ્તુ છે જેને આપણે બધાં આનંદ કહીએ છીએ. જીવ સ્વભાવથી જ આનંદ ઈચ્છે છે. એની અંદર એ આનંદ છે એટલે જ તો એ તેને ઈચ્છે છે, અન્યથા એ તેની ઈચ્છા ન કરત. એ આનંદ માગ્યા વિના રહી નથી શકતો. ધ્યાન આપશો તો આનંદ અને શાંતિની એ આકાંક્ષા સમસ્ત જીવોમાં જોઈ શકો છો. કીટ-પતંગ જેવાં ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓ પણ તાપની દિશામાં જવા નથી માગતાં. તેઓ પણ ઈચ્છે છે શાંતિ અને આરામ. તડકામાં તપીને જીવ-જંતુ છાયા શોધે છે. મનુષ્ય પણ એ જ રીતે ત્રિતાપજ્વાળામાં તપીને શાંતિનું સ્થળ, આનંદના આકર એવા ભગવાનને શોધે છે. ત્રિતાપમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે અન્ય તાપની સહાય લેવી પડે. તાપ વડે જ તાપનો જય કરવો જોઈએ. એ જ કહે છે તપસ્યા. તાપ સહન કરવાને હું તપસ્યા કહું છું. સંસારમાં તાપ-ભોગ કરવામાં જેવું કષ્ટ થાય છે, પહેલવહેલું ભગવાનનું નામ લેતી વખતે એ જ પ્રકારનું કષ્ટ થાય. પણ કષ્ટ થયા પછી એ જ કષ્ટ દ્વારા ત્રિતાપમાંથી મુક્ત થઈ શકાય. એટલા માટે જરૂર છે પ્રયત્નની, જરૂર છે કર્મની. પશુપક્ષીઓમાં ભગવાનને મેળવવાની જરાયે ગરજ નથી. એ માત્ર મનુષ્યોમાં છે. જીવને ભગવાને અજ્ઞાનના પડદાથી ઢાંકી રાખ્યો છે, છતાં જ્ઞાનનો દરવાજો ખુલ્લો રાખ્યો છે. એ તે જ દરવાજામાંથી મુક્ત થઈ શકે છે. પણ આટલું યાદ રાખવું પડશે કે પરમ વસ્તુ મેળવવા માટે, ભગવાનને મેળવવા માટે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનથી પર થવું પડશે. જ્યાં સુધી જ્ઞાન ને અજ્ઞાન છે અર્થાત્ ભેદબુદ્ધિ છે, ત્યાં સુધી બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ ન થઈ શકે. જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે, સમસ્ત ભેદજ્ઞાન એમાં લય પામી જાય છે.''

હું : જો જીવ જળ-તરંગ જેવો છે તો એ જળ-તરંગની સૃષ્ટિ કોણે કરી ?

મા : જળે સ્વતઃ તરંગની સૃષ્ટિ કરી છે. ભગવાન પોતે જ જીવ બની ગયા છે.

હું : તો પછી જીવને કર્મબંધન નથી ?

મા : જ્યાં સુધી બંધનનું જ્ઞાન કે બુદ્ધિ હોય ત્યાં સુધી બંધન છે. એ બુદ્ધિના ગયા પછી કર્મબંધન ખસી જાય છે. બધું જ ભગવાનની ઈચ્છાથી થાય છે, એવો અનુભવ કર્યા પછી મુક્તિ. મારું કહેવું છે, આજે આ તમે ભગવાનને ઈચ્છો છો તે પણ વળી એમની જ ઈચ્છા છે.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આચાર્ય-પરંપરા (રામાનુજાચાર્ય)

- સંકલન - જયા કણિયા

મદ્રાસથી લગભગ ૨૫ માઈલ દૂર પેરુબુદુર ગામે કેશવ સોમાયાજી અને કાંતિમથી નામના ધાર્મિક દંપતિને ઈ.સ. ૧૦૧૭માં એક પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. નામ પાડ્યું ઈલિયા પેરુમલ, કે જે ભવિષ્યમાં રામાનુજ નામે ઓળખાયો. પુત્રની બાલ્યાવસ્થામાં જ એના પિતાનો સ્વર્ગવાસ થયો. બાળકે કાંચીપુરમ્ જઈને યાદવપ્રકાશ નામના ગુરુ પાસે વેદાધ્યયનનો આરંભ કર્યો.

રામાનુજ અત્યંત કાબેલ વિદ્યાર્થી હતા. પરિણામે એમના ગુરુ વેદોનું જે અર્થઘટન કરી સમજાવતા, તે એમને રુચતું નહીં. ઘણીવાર તેઓ ગુરુની ભૂલ સુધારતા. તેઓ પોતે જેવું અર્થઘટન કરતા તે ગુરુબંધુઓને વધારે સ્વીકાર્ય લાગતું. આથી ગુરુને શિષ્યની ઈર્ષ્યા થતી.

ગુરુએ મનોમન આવા સુપાત્ર શિષ્યની હત્યા કરવાનો વિચાર કર્યો. રામાનુજનો એક પિત્રાઈ ભાઈ ગોવિંદ ભટ્ટ એમનો સહપાઠી હતો. ગુરુએ ગોવિંદ ભટ્ટ સાથે રામાનુજને કાશીની યાત્રાએ મોકલ્યા. દરમ્યાન ગોવિંદ ભટ્ટને ગુપ્ત રીતે એ કાવત્રાની જાણ થઈ જવાથી એણે રામાનુજને ચેતવ્યા, અને ભાગી જવાનું સૂચવ્યું, તેમ જ એ કાર્યમાં સહાય પણ કરી.

ઈશ્વરકૃપાથી રસ્તામાં એક શિકારીના સકંજામાંથી ભયમુક્ત થયા અને ભિખારીઓના દળ સાથે ભાગી ગયા.

દસમી શતાબ્દીના અંતિમ તબક્કા સુધીમાં દક્ષિણ ભારતમાં વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ પૂર્ણપણે સ્થપાઈ ચૂક્યો હતો. વિશિષ્ટાદ્વૈતના અનુયાયીઓ કાંચીપુરમ્, શ્રીરંગમ્, તિરુપતિ ઈત્યાદિ મંદિરોમાં પ્રબંધકો હતા. મુખ્ય વૈષ્ણવ સંસ્થાના પ્રમુખપદે યમુનાચાર્ય હતા જેઓ પોતે એક પ્રકાંડ પંડિત અને સંત હતા, તથા શ્રીરંગમ્‌ના મઠાધિપતિપદે હતા. એમનો એક શિષ્ય શૂદ્ર જાતિનો હતો અને કાંચીપુરમ્‌ના મંદિરમાં સેવક તરીકે હતો. એનું નામ કાંચીપૂર્ણ હતું. ઘણો જ ભલો માણસ હતો. રામાનુજને પણ એને માટે બહુ માન હતું. રામાનુજે એને પોતાને ઘેર ભોજન લેવાનું આમંત્રણ આપ્યું, પરંતુ એ આવ્યો ત્યારે રામાનુજ ઘેર નહોતા. એમની પત્નીએ કાંચીપૂર્ણને ભોજન તો આપ્યું, પણ એક શૂદ્રને ઘરમાં જમાડ્યો તેથી ઘર ધોયું અને પોતે પણ સ્નાન કર્યું. આવી અન્ય ઘટનાઓ પણ ઘટી, પરિણામે રામાનુજને પત્ની પ્રત્યે અનાસક્તિ થઈ, સંસાર છોડ્યો અને સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો.

એ સમયે યમુનાચાર્યની વૃદ્ધાવસ્થા હતી. શ્રીરંગમ્ મઠના અધિપતિ થવા માટે કોઈ યોગ્ય યુવકની શોધમાં હતા. રામાનુજની ખ્યાતિ એમના સુધી પહોંચી હતી. અંતે રામાનુજની જ એ સ્થાને નીમણૂંક કરવાનું ઠરાવ્યું અને એમને બોલાવવામાં આવ્યા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

રામાનુજ પગપાળા શ્રીરંગમ્ પહોંચ્યા તે પહેલાં જ યમુનાચાર્યે દેહત્યાગ કરી દીધો. એમના દેહને સ્મશાને લઈ જતાં રામાનુજને જણાવવામાં આવ્યું કે એમની ત્રણ ઈચ્છાઓ અપૂર્ણ હતી જે રામાનુજે પૂર્ણ કરવાની હતી. રામાનુજે યમુનાચાર્યના દેહ પાસે જઈને વચન આપ્યું કે - (૧) વ્યાસના બ્રહ્મસૂત્ર પર વિશિષ્ટાદ્વૈતભાષ્ય લખીશ, (૨) પરાશર (વિષ્ણુપુરાણના લેખક) તથા (૩) સંત સદાગોપનાં નામો અમર રહે તેમ કરીશ. તે જ વખતે યમુનાચાર્યના મૃત દેહની ત્રણે વળેલી આંગળીઓ એક પછી એક છૂટી થઈ.

રામાનુજે ૧૨૦ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવ્યું, યમુનાચાર્યની ત્રણે ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરી, શ્રીરંગમ્‌ના યમુનાચાર્યના સ્થાને મઠાધિપતિ થયા. રામાનુજની ખ્યાતિ ચારે દિશાઓમાં પ્રસરી. એમનું બ્રહ્મસૂત્રનું ભાષ્ય 'શ્રીભાષ્ય' નામે અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે, તથા એમનો વૈષ્ણવ સંપ્રદાય શ્રીસંપ્રદાય તરીકે ઓળખાય છે.

રામાનુજાચાર્યે સમગ્ર ભારતમાં પરિભ્રમણ કરીને ભક્તિમાર્ગનો પ્રચાર કર્યો. તિરુપતિસ્થાનમાં વૈષ્ણવો અને શૈવો વચ્ચે મનમેળ નહોતો. ત્યાં એમના ઝગડાનું સમાધાન કર્યું. દક્ષિણ ભારતનાં વૈષ્ણવ મંદિરોમાં થઈને છેવટે શ્રીરંગમ્ આવ્યા અને ત્યાં જ સ્થાયી થયા, વિશિષ્ટાદ્વૈતનો પ્રચાર કર્યો ને પુસ્તકો લખ્યાં. હજારો લોકો એમનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવા આવતા. એમણે મંદિરોની સાફસુફી કરીને પૂજા ઈત્યાદિની પ્રથા નિશ્ચિત કરી, મઠો સ્થાપ્યા, મ્હેસુર તથા તેની આસપાસ વૈષ્ણવ મંદિરો બંધાવ્યાં.

રામાનુજમતમાં નારાયણ પરમ દેવતા છે. જીવ એમનો સેવક ભક્ત છે, જેણે વિષ્ણુનારાયણની ભક્તિ કરીને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે.

●

> જે માણસ પાસેથી બીજા લોકો સુખ મેળવી શકે તે માનવીને જ ખરું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.
>
> - શ્રી અશો જરથુષ્ટ્ર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીમદ્-ભાગવત કથાનો માર્મિક રહસ્યબોધ

વક્તા : શ્રી પ્રણવાનંદજી મહારાજ (વૃંદાવન) સ્થળ : શ્રી સંતરામ મંદિર, નડિયાદ

સંકલન તથા ભાવાનુવાદ : અનુરાધા જોષી

(ગતાંકથી આગળ)

વ્યક્તિના જીવનમાં વિકાસ માટે શક્તિ જરૂરી છે. તપ અને તપશ્ચર્યાથી જ શક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે. તપ એટલે કર્મેન્દ્રિયો ઉપરનું બહારી નિયંત્રણ કરીને આંતરિક આધ્યાત્મિક શક્તિની વૃદ્ધિ કરવી તે. બહિર્મુખતાથી અંદરની શક્તિ પણ બહાર ચાલી જાય છે. વધારે વિચારો કરવાથી પણ આંતરિક શક્તિનો વ્યય થાય છે, જેમ કે તેલ જલે તો જ દીપક જલે. તે રીતે આપણા મનનો દીપક વિચારોના તેલથી જલે છે. વિચારો = સંકલ્પ + વિકલ્પ કે જે સાધકની આધ્યાત્મિક શક્તિનો નાશ કરે છે. સંતો મહાત્માઓનું મન સંકલ્પ-વિકલ્પ રહિત શાંત હોય છે. સંતોનું જીવન બાળક સમાન પવિત્રતાભર્યું અને મન બાળકના મન જેવું સરળ, વિચારવિહીન હોય છે; પરંતુ એ જ બાળક જ્યારે મોટું થાય છે ત્યારે જો તેનું જીવન બહિર્મુખી બને તો અંદરની શાંતિ, પવિત્રતા, સરળતા તે ગુમાવતો જાય છે. તે માટે આંતરિક શાંતિ અને પવિત્રતા જાળવી રાખવી અને બહારની અશાંતિને, બહારની ગંદકીને અંદર (અંતઃકરણમાં) પ્રવેશવા ન દેવી, તો ભીતરની ચેતના સુરક્ષિત રહે છે. આનું નામ જ 'તપ' છે. બહારની ઈન્દ્રિયોના નિયંત્રણની સાથે જ્ઞાનેન્દ્રિય - મનનું નિયંત્રણ જેટલું વધારે તેટલી જ આત્મિક શક્તિ વધતી જશે. નવા કર્મ-સંસ્કારોનાં બીજ ઉત્પન્ન નથી કરવાનાં. ઈશ્વરે જે સાત્ત્વિક બીજ આપણને આપ્યાં છે, તેને સીંચીને ઉછેરવાનાં છે, અને આ તપ દ્વારા જ શક્તિ, પવિત્રતા ને શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે શક્તિનો દુર્વ્યય ક્યારેય ન કરવો.

હિન્દુધર્મમાં ચાર આશ્રમોની વ્યવસ્થા ઋષિમુનિઓએ નક્કી કરેલી છે :

૧. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ - જેમાં મનુષ્ય શક્તિનું અર્જન કરે છે.

૨. ગૃહસ્થાશ્રમ - જેમાં મનુષ્ય શક્તિનો સદુપયોગ કરે છે.

૩. વાનપ્રસ્થાશ્રમ - જેમાં મનુષ્ય શક્તિનો સંચય કરે છે.

૪. સંન્યાસાશ્રમ - જેમાં મનુષ્ય સર્વસ્વ દુન્યવી વસ્તુ, વ્યક્તિ અને પદાર્થનો સ્વેચ્છાએ ત્યાગ કરે છે.

●

ભક્તોનાં ચરિત્રો સાધકને ભગવાન સુધી પહોંચાડી દે છે. અખંડાનંદજી મહારાજ કહેતા કે, ગોપીને પકડો તો તે કૃષ્ણ સુધી પહોંચાડી આપશે. ભગવાનનું ચરિત્ર ભક્તોનાં ચરિત્ર સાથે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જોડાયેલું છે. માતાપિતાનું ઋણ ક્યારેય ન ભૂલવું. આમ મનુ મહારાજે બ્રહ્માજીની સ્તુતિ કરી. બ્રહ્માજી પ્રસન્ન થયા અને આજ્ઞા કરી કે પ્રજોત્પત્તિ કરો. એટલે પ્રજોત્પત્તિ એ પણ ભગવદીય કાર્ય છે. રાગદ્વેષ વિના, ધર્મપૂર્વક પૃથ્વીનું પાલન કરી સૃષ્ટિનું કાર્ય કરવું, નૈતિકતા સાથે ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવો. ગૃહસ્થાશ્રમની શરૂઆત મનુ મહારાજ અને સતી શતરૂપાથી થઈ.

સંધ્યા કરતી વખતે સદ્‌વિચારો જ કરવા, અને કોઈ જ કામના ન રાખવી. દિતિએ કસમયે પતિ કશ્યપમુનિ પાસે પુત્રપ્રાપ્તિની કામના કરી. પુત્રેચ્છા હતી, કામના ન હતી; છતાં સમય અનુકૂળ ન હતો. પ્રભુ-સ્મરણનો, સંધ્યા કરવાનો સાયંકાલ હતો. શ્રી ઠાકુર રામકૃષ્ણ પરમહંસ કહેતા કે રાક્ષસો સામે લડવાનું છે. "ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ગૃહસ્થાશ્રમના ચાર પાયા છે. તેમાં પતિ-પત્ની પરસ્પરને સહાય કરે છે, પરંતુ વિનાશકાલે વિપરીત બુદ્ધિ થવાથી દિતિએ અનુચિત કાર્ય કર્યું. માટે ધ્યાન રાખવું કે એકાદશી વિ. વ્રતોના દિવસોમાં ગૃહસ્થાશ્રમીઓએ કોઈજ અનુચિત કાર્ય ન કરવું, નહીં તો ફલસ્વરૂપે અધાર્મિક, અત્યાચારી સંતાનો અવતરે છે. દિતિને પછીથી પશ્ચાત્તાપ થયો, પરંતુ કશ્યપમુનિએ ક્રોધિત થઈને દિતિને શાપ આપ્યો કે, કસમયે જન્મનિમિત્ત બનનારાં તારાં બે સંતાનો - પુત્રો - અતિ પાપી છતાં ભારે શક્તિશાળી બનશે. પશ્ચાત્તાપ એ ભૂલનું ફળ છે. પછીથી શાંત થતાં કશ્યપમુનિએ આશિષ આપતાં દિતિને કહ્યું કે, તારા પુત્રો અધર્મીઓ બનશે પરંતુ તારો પૌત્ર પરમ ભગવદીય બનશે અને પરમાત્માના અવતારનું નિમિત્ત કારણ બનશે, અને અંતે તેનો વાસ વૈકુંઠમાં થશે. દિતિના પુત્રો હિરણ્યાક્ષ અને હિરણ્યકશિપુ. હિરણ્યકશિપુનો પુત્ર તે મહાન ભક્ત પ્રહ્લાદ થયો. પ્રહ્લાદ પ્રથમથી જ કોમળ હૃદયના હતા. તેઓ અન્યનું દુઃખ જોઈને વ્યથિત થતા. જે વ્યક્તિ બીજાનું દુઃખ જોઈને રાજી થાય છે તે વ્યક્તિ બીજાને દુઃખ આપીને પ્રસન્ન થાય છે, અને જે વ્યક્તિ અન્યના સુખે સુખી થાય છે અને અન્યના દુઃખથી સ્વયં દુઃખી થાય છે તે સર્જક વ્યક્તિ છે. બીજાના દુઃખથી સુખી થનાર વ્યક્તિ એ અસાધુ છે. માટે સાધકે હંમેશાં આત્મનિરીક્ષણ કરવું કે તે સાધુ છે કે અસાધુ.

ભગવાનના વૈકુંઠ ધામમાં જવા માટે સાત સીડીઓ છે એવી ભાગવતમાં કથા છે. આ પ્રતીકાત્મક કથા છે. આ ષટ્‌ચક્રભેદનની યૌગિક - પ્રક્રિયા છે. સૂક્ષ્મ શરીરમાં સૌથી નીચે આવેલ મૂલાધાર ચક્રથી સાધના કરતાં કરતાં સાધક અંતિમ ચક્ર સહસ્રાર સુધીનું ભેદન કરી, ભીતરની ચેતનાને જગાવીને રાગદ્વેષ જેવા બધા જ તન-મનના વિકારોને દૂર કરી અને સહસ્રારના અંતિમ ચક્ર સુધી પહોંચે છે. આ સાતમી સીડી તે સહસ્રાર છે. (મહાભારતમાં અભિમન્યુ સાત કોઠા પાર કરે છે એ સાત કોઠા તે પણ ચક્રભેદન છે. પરંતુ તેમાંથી પાછા ફરવાની પ્રક્રિયા પણ સાધકને આવડવી જોઈએ. જે અભિમન્યુ જાણતો ન હતો) આ સાતે ચક્રો પાર કર્યા બાદ (ચેતનયુક્ત કર્યા બાદ) સાધક પરમાત્માને મળવા અતિ વ્યાકુળ થાય છે. આ દિવ્ય પ્રેમની પરાકાષ્ઠા છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રી રામકૃષ્ણ માઁ કાલીને જાગૃત કરીને ભોગ આપતા. ચક્રભેદનની પ્રક્રિયામાં આ અંતિમ અવસ્થાએ પરમાત્મા પ્રત્યે એટલો તો ઉત્કટ પ્રેમ જાગે છે કે ભક્ત અને ભગવાન એક બની જાય છે. શ્રી ઠાકુર જે ભોગ લગાવતા તે પોતે સ્વયં ચાખીને મા સમક્ષ આપતા. સામાન્ય માનવી ભોગ સામાન્ય રીતે ધરાવે છે, જ્યારે પ્રેમની ઉત્કટતામાં તો ભક્ત ભગવાનને પોતાને હાથે ખવડાવે છે, ધરાવતો નથી. શ્રી ઠાકુર મા કાલીને ફૂલ ચઢાવતા ત્યારે ક્યારેક પોતાના મસ્તક પર જ ફૂલ મૂકીને નૃત્ય કરતા. (અદ્વૈતભાવ) ઉત્કટ પ્રેમમાં તો બધા જ નિયમો આપોઆપ તૂટી જાય છે. વિદુરને ત્યાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પધારે છે ત્યારે વિદુરજીની પત્ની એટલી તો ભાવવિભોર થઈ ગઈ કે સ્વયં ભગવાનને પોતાને ઘેર જોઈને ભાન ભૂલીને ભગવાનને કેળાની છાલ ઉતારીને તે છાલ જ ખવડાવવા માંડી અને કેળાનો ગર તેના હાથમાં જ રહી ગયો. ભગવાને પણ ભક્તની મનોભાવના સમજીને કેળાની છાલ જ ખાધી. ભગવાન તો પ્રેમના ભૂખ્યા છે, છત્રીસ જાતના ભોજનના નહીં. કરવું અને આપોઆપ થવું તેમાં અંતર છે. ભક્તિ અને ભાવ ઈચ્છાથી નથી જન્મતા, આપોઆપ સ્ફુરિત થાય છે. પરમ ભક્તથી નિયમોનું ઉલ્લંઘન આપોઆપ થઈ જાય છે, સહજ રીતે થાય છે. જાણી જોઈને તેઓ નિયમભંગ કરતા નથી.

એ જ રીતે વૈકુંઠમાં દ્વારપાલોની રજા લીધા વિના પ્રેમાવેશમાં સનત્કુમારો, કે જેઓ ભગવાનના પરમ ભક્ત હતા, તેઓએ પ્રવેશ કર્યો. ભગવાનના દ્વારપાલોએ તેમને રોક્યા ત્યારે સનત્કુમારોએ ક્રોધિત થઈ શાપ આપ્યો. આમ કેમ બન્યું ? જ્યાં કામના તૃપ્ત નથી થતી ત્યાં તે કામના ક્રોધમાં પલટાઈ જાય છે. પરંતુ ભગવદ્ કામનામાં આમ નથી બનતું. છતાં સનત્કુમારોને ક્રોધ એટલા માટે આવ્યો કે તેમને ભગવાનની ભક્તિનો થોડો અહંકાર આવી ગયો હતો કે ભગવાન માત્ર અમારા જ છે, અમે ધારીએ ત્યારે તેમને મળી શકીએ છીએ, અમને રોકવાની કોઈનામાં શક્તિ નથી. ભગવાન પોતાના પ્રિય ભક્તમાં જરાપણ અહંકાર - દોષ જોઈ શકતા નથી. તેથી દ્વારપાળો દ્વારા ભગવાને તેમને અટકાવ્યા. અહીં સાધકે વિચારવું કે સાધનાની અંતિમ સીડી પાર કર્યા બાદ પણ જો સાધકમાં સહેજે અહંકાર હશે તો ઈશ્વરપ્રાપ્તિમાં વિઘ્ન આવશે. માટે અહંકારનો સંપૂર્ણ નાશ કરવો, તો જ આત્મપ્રાપ્તિ કે પરમાત્મપ્રાપ્તિ થશે.

જ્યારે કોઈ અપશબ્દો બોલે ત્યારે સાધુની સાધુતાની પરીક્ષા થાય છે. જો ક્રોધ ન આવે તો સમજવું કે પરીક્ષામાં પાર ઉતરી ગયા છીએ.

પરંતુ જ્યારે પરમાત્માના દર્શનમાં કોઈ બાધા ઉભી કરે તો અવશ્ય ક્રોધ કરવોજ જોઈએ. સાધનામાં કોઈ વિઘ્ન કરે ત્યારે ક્રોધ પણ યથોચિત છે. ભગવાનમાં અને એમના ધામમાં કોઈ જ વિષમતા નથી. માટે ત્યાં કોઈ ભય નથી. તો ચોકીદારીની શી જરૂર છે ? એટલે દુષ્ટાત્મા અપરાધ કરે તો તેને અવશ્ય દંડ દેવો જોઈએ. દંડ એ અપરાધી માટે શુદ્ધિકરણની પ્રક્રિયા છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માટે જ સનત્કુમારોએ ભગવાનના પાર્ષદો જય-વિજયને શાપ આપી દંડિત કર્યા. બ્રાહ્મણ અને ઋષિનું અપમાન ભગવાન પણ સહન કરતા નથી. જય-વિજયે ક્ષમા માગતા સંતો પાસે એકજ પ્રાર્થના કરી કે, ''અમે ગમે ત્યાં જન્મ લઈએ, પરંતુ અમને કદી ભગવાનની વિસ્મૃતિ ન થાય એવી કૃપા કરો.'' ત્યાર બાદ સ્વયં પ્રભુ બહાર આવી પોતાના પાર્ષદો તરફથી સનત્કુમારોની ક્ષમાયાચના કરે છે, અને કહે છે, ''હે ભક્તો, તમારી ભક્તિને લીધે જ મારામાં સૌંદર્ય અને ઐશ્વર્ય આવ્યાં છે.'' આ બધી ઘટનાઓ ભગવાનની ઈચ્છાથી જ થાય છે. પાંદડું પણ ઈશ્વરેચ્છા વિના હાલતું નથી. 'ઈશ્વરેચ્છા જ સર્વોપરિ છે.' આ કથાથી બોધ મળે છે કે, ભગવાનના ભક્તો હોય કે પાર્ષદો હોય, તેમનામાં જો જરાપણ અહંકાર આવી જાય તો તેમને પણ દૂર કરવા માટે ભગવાન સ્વયં યથોચિત લીલાઓ કરે છે. સનત્કુમારોનો અહંકાર દૂર થતાં તેમનો ક્રોધ દૂર થયો અને સત્વર પરમાત્માનાં દર્શન થયાં.

સંતની કૃપા વગર ભગવાન મળતા નથી. પરંતુ 'બિનુ હરિકૃપા મિલેહુ નહીં સંતા' એમ તુલસીદાસજી સત્ય કહે છે. ભક્ત પર કૃપા કરવા સ્વયં પરમાત્મા સંતોને ગુરુરૂપે ભક્તો પાસે મોકલી આપે છે. અહીં એક વાત આવે છે કે, દેવતાઓને ભગવાન જોઈએ છે તેમ અસુરોને પણ ભગવાન જોઈએ છે. ભગવાનની કૃપા તો સુર-અસુર બધા પર એકસરખી વરસે છે. ઈશ્વરમાં વિષમતા નથી. પરંતુ અયોગ્ય વ્યક્તિને ભગવાન મળે તો પણ તે તેમને ખોઈ નાખે છે. સંત શિરોમણિ દેવર્ષિ નારદજી દ્વારા અસુરોને પણ પરમાત્માનાં દર્શન થાય છે, છતાં પરમાત્મા પાસે અસુરો ભૌતિક સુખ, ભૌતિક કામના પૂર્ણ કરવાનાં વરદાનો માગે છે. દેવતાઓ સ્વયં પરમાત્માનું સાન્નિધ્ય ઈચ્છે છે. ઉદાહરણાર્થ - મહાભારતના યુદ્ધમાં અસુરવૃત્તિવાળા દુર્યોધને ભગવાન પાસે તેમની સેનાની માગણી કરી, જ્યારે દેવવૃત્તિવાળા અર્જુને ભગવાન પાસે સ્વયં ભગવાનની જ માગણી કરી. આ યુદ્ધનો અંત બધાં જાણે છે. જ્યાં પ્રભુ છે ત્યાં અંતિમ જીત છે.

•

સૂનાં

માઁ વિના સૂનાં મન સખિરી, માઁ વિના સૂનાં મન.
પ્રભુ વિના સૂનાં રે મંદિર, ભાવ વિના ના ભજન સખિરી.
શશિ વિના સૂની રે શ્યામા, જલ વિના ના તરંગ સખિરી.
સુમન વિના સૂનાં રે ઉપવન, સ્નેહ વિના ના સજ્જન સખિરી.
કાન વિના સૂનું વનરાવન, પ્રાણ વિના ના તન સખિરી.

- હરબાળા દવે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંતાનવત્સલા શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી

(ગતાંકથી આગળ)

- સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થ

૧૯૩૦ કે ૧૯૩૧ની શારદીયા શ્રીશ્રી દુર્ગાપૂજા પૂર્વે માનાં દર્શન કરવા મન ખૂબ જ વ્યાકુળ થઈ ગયું. કર્મક્ષેત્રમાંથી ત્રણ માસની રજા લઈને માની પાસે જવા માટે યાત્રા કરી.

..... મનની એકાગ્રતા, વ્યાકુળતા કે ઉત્કંઠા એ જ ભગવદ્દર્શન માટેનો પ્રધાન ઉપાય. ભગવદ્-દર્શન અર્થે માનવીના મનમાં જો પ્રબળ ઉત્કંઠા ચિરજાગૃત ન હોય તો પછી સાધકજીવનની સાર્થકતા ક્યાંથી ? શ્રીભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે વ્યાકુળતા હોવી તે જ મોટી સાધના. ભગવત્પ્રાપ્તિની વ્યાકુળતા જો જીવનમાં ન હોય તો એમને પામવાની આશા સુદૂરે જતી રહેલી જાણવી.

રમના મેદાનની વચ્ચોવચ એક મોટું તળાવ. પુષ્કરિણીને કાંઠે જઈને જોયાં બે મંદિરો. એમાંનું એક અત્યંત પુરાતન મોટું મંદિર અને બીજું થોડેક દૂર અપેક્ષાકૃત નવીન નાનું મંદિર. નવનિર્મિત નાનું મંદિર જ માના આશ્રમનું શ્રીશ્રીઅન્નપૂર્ણા મંદિર છે તે સમજતાં વાર ન લાગી, કારણકે હજી એનું નિર્માણકાર્ય પૂરું થયું નહોતું એવા સમાચાર મને કાશીમાં હતો ત્યારે જ મળેલા. આ જ મંદિર માટે શ્રીશ્રીમાના પુરાતન ભક્ત શ્રીભૂપતિનાથ મિત્ર અર્થ-સંગ્રહાર્થે વારાણસીમાં થોડા દિવસ રહ્યા હતા. આશ્રમ તરફ દૃષ્ટિ ફેરવતાંમાં જ જોયું કે માનાં તે વખતનાં સેવિકા મરણીદિદિ તળાવ બાજુ આવે છે. આ મહિલાને આ પહેલાં મેં માની સાથે કાશીમાં જોયાં હતાં. મને જોઈને હસ્યાં અને બોલ્યાં, "તમે ક્યાંથી અહીંયાં ? ક્યાંથી આવો છો ?"

હું : હમણાં જ ગાડીમાંથી ઊતર્યો છું. માનાં દર્શન કરવા કાશીથી આવ્યો છું. મા ક્યાં છે ?

મરણીદિદિ : કાલે રાત્રે મા બોલ્યાં હતાં કે એક જણ ખૂબ વ્યાકુળ થઈને આ શરીર પાસે આવે છે. હવે સમજી કે તમારી જ વાત મા ગઈકાલે રાત્રે કરતાં હતાં. મા હમણાં બહાર જ બેઠાં છે. જાઓ, દર્શન કરો જઈને.

એમણે આશ્રમનો રસ્તો મને બતાવી દીધો અને સ્નાન કરવા માટે તળાવે ગયાં. મા આપણા મનની સર્વ અવસ્થાઓને જાણે છે તેનું પ્રમાણ આજે મરણીદિદિની વાતથી મળ્યું. ગત રાત્રિની મારા મનની વ્યાકુળતા જે માએ અહીંયાં રહીને જાણી તે સાંભળીને જે આનંદ મને ત્યારે થયો તે ભાષામાં લખીને કે વાક્યમાં બોલીને પ્રગટ કરવાની શક્તિ મારી પાસે નથી. આનંદ તો અનુભવવાની વસ્તુ છે, તેને બોલીને કે લખીને કોઈને પણ સમજાવી શકાય ?

આશ્રમનો ફાટક પાર કરીને જોયું. સન્મુખે શ્રીશ્રીઅન્નપૂર્ણાનું મંદિર. મંદિરને ઈશાન કે પૂર્વોત્તર ખૂણે એક નાનું ઘાસનું મકાન. એની ચારે બાજુ વેષ્ટિત કે ઘેરાવો કરેલો વરંડો. એ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જ વરંડામાં શ્રીશ્રીમા આશ્રમને આલોકિત કરતાં બેઠાં છે. એમના પરિધાનમાં છે મોટી લાલ ચટક કિનારવાળી સાડી, લલાટે કંકુનો ચાંલ્લો, બે હાથમાં સોનાની અને શંખની બંગડીઓ અને માથા પર થોડો ઘુંમટ. મા મારાં રાજરાજેશ્વરી શ્રીશ્રીઅન્નપૂર્ણા મૂર્તિરૂપે આશ્રમને અજવાળતાં વિરાજિત છે. મંદિરમાં માનું જ પ્રતીક સ્વર્ણનિર્મિત શ્રીશ્રીઅન્નપૂર્ણા વિગ્રહ ! માના રક્તિમ ચરણોમાં મસ્તક મૂકીને પ્રણામ કર્યા કે તરત ગઈકાલની આખી રાતનું શારીરિક કષ્ટ અને માનસિક ગ્લાનિ મુહૂર્તમાત્રમાં દૂર થઈ ગયાં. પ્રણામાંતે માથું ઊંચું કર્યું કે માએ પૂછ્યું, ''તું કેમ છે ?'' મેં કહ્યું, ''મા, તમારાથી દૂર રહીને જેમ રહેવું ઉચિત, તેમ જ છું.'' માએ વધારે વાત ન કરી અને બોલ્યાં, ''તળાવે જઈને સ્નાન કરી આવ.'' માને ફરી પ્રણામ કરીને એમના આદેશાનુસાર તળાવે સ્નાનાદિ કરવા ગયો. સ્નાન, સંધ્યા અને તર્પણ ઈત્યાદિ પતાવતાં મને થોડીક વાર થઈ. આશ્રમે આવીને જોયું તો મટરી પિશિમા (ફોઈ) અર્થાત્ બાબા ભોલાનાથનાં નાનાં બહેન મારે માટે ભાત પીરસીને બેઠાં છે. મટરી પિશિમા બહુ જ શાંત પ્રકૃતિનાં છે, લોકો સાથે વાતચીત ઓછી કરે છે, મૂગે મોઢે સહુની સેવા કર્યા કરે છે. પછીથી એમણે શેષ જીવનમાં માના કાશી આશ્રમમાં રહીને બાબા વિશ્વનાથના ચરણોમાં ચિર શાંતિ પ્રાપ્ત કરી હતી.

ઢાકાનું પ્રસિદ્ધ સ્થાન રમનાનું મેદાન. આ જ મેદાનમાં ઘોડદોડની પ્રતિયોગિતા થાય છે. વર્તમાન સમયમાં ઢાકા શહેર બાંગ્લાદેશની રાજધાની છે તથા રમના મેદાનને 'શહીદ મેદાન'માં પરિણત કરેલું છે. આ વિશાળ મેદાનની વચ્ચે એક મોટું સરોવર છે. એની જ ઉત્તર દિશામાં રમનાનું વિખ્યાત કાલી-મંદિર છે. (અત્યારે એનું ચિહ્ન સુદ્ધાં નથી ! પાકિસ્તાન સરકારે મંદિર તોડી પાડીને જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યું છે.) એ મંદિરના વાયવ્ય કોણમાં અર્થાત્ ઉત્તર-પશ્ચિમે આવેલો છે શ્રીશ્રીમા આનન્દમયીનો નવનિર્મિત આશ્રમ. આશ્રમના વિભિન્ન સ્થાનોમાં કેળ, આંબો, ફણસ, નાળિયેરીનાં વૃક્ષો, વિવિધ ફૂલોવાળાં વૃક્ષો, તુલસીના છોડવા, પામ અને યુકેલિપ્ટસનાં વૃક્ષો શોભી રહ્યાં છે. આશ્રમનું સ્થાન ઈંટોની દીવાલ વડે ઘેરાયેલું અને સુરક્ષિત છે.

જોઈને એમ લાગે કે આ અત્યંત પુરાતન સ્થાન છે. આ જગા બહુ પહેલાં સાધુ-સંન્યાસીઓનું સમાધિક્ષેત્ર હતું એમ લાગે છે, કારણકે અન્નપૂર્ણામાતાના મંદિર માટે જ્યારે પાયો ખોદાયો ત્યારે કોઈ કોઈ સ્થળે નરકંકાલો અને માટીનાં કમંડલો મળ્યાં હતાં. સંન્યાસીઓને સમાધિ આપતી વખતે કમંડલ મૂકવાની પ્રથા સર્વત્ર જોવામાં આવે છે. આ સ્થાન દશનામી સંન્યાસીઓમાંના ગિરિસંપ્રદાયને અધીન હતું. એમની પાસેથી જ માસિક પચીસ રૂપિયાને ભાડે જમીન આશ્રમ માટે લેવામાં આવી.

આશ્રમની મધ્યે માતા અન્નપૂર્ણાનું મંદિર. આ મંદિરમાં જ મા અન્નપૂર્ણા સહિત મા કાલી, શિવ, વિષ્ણુ અને ગણેશદેવતા પ્રતિષ્ઠિત છે. (પાકિસ્તાન થયા પછી દેવતાઓને ઢાકામાંથી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કાશીધામે લાવીને ગંગાતટે આવેલા શ્રીશ્રીમાના આશ્રમમાં સ્થાપિત કર્યા છે.) મંદિરના પ્રત્યેક ખૂણે સાધુ-બ્રહ્મચારીઓની સાધના માટેની નાની નાની ગુફાઓ બનાવેલી છે. ઉત્તર બાજુ એક મોટું ચાર બાજુના છાપરાવાળું પતરાનું મકાન છે. એની ભીંતો અને જમીન માટીની છે. આશ્રમના ઈશાન ખૂણામાં માનું ઘર છે. એની પૂર્વ અને પશ્ચિમ બાજુએ એમ બે બારણાં છે, તથા ઉત્તર એ દક્ષિણ બાજુએ બે બારીઓ. ઘરને ફરતો ચારે બાજુ બે હાથ પહોળો વરંડો. આ ઘરની ભીંતો, જમીન અને વરંડો પાક્કાં બનાવેલાં તથા છાપરું સૂકા ઘાસનું છે. આમાં જ દક્ષિણ બાજુ મા શયન કરે તથા ઉત્તર બાજુ બાબા ભોલાનાથ. બંનેની શય્યાઓ સ્વતંત્ર છે.

મોટું પતરાનું જે ઘર છે તેમાં મટરી પિશિમા રહે છે, અને અન્નપૂર્ણા મંદિરના ત્રણ બાજુથી ખુલ્લા 'નાટમંદિર' (અર્થાત્ ખુલ્લો ઓરડો કે હૉલ)માં શ્રીયોગેશ બ્રહ્મચારી, શ્રીકમલાકાંત બ્રહ્મચારી અને શ્રી અતુલ બ્રહ્મચારી રાત્રે શયન કરે. મોટા પતરાના ઘરની પશ્ચિમે આંબાના ઝાડ નીચે એક છાપરાવાળું એક મોટું પતરાનું ઘર છે. ઘર વાંસની દીવાલ દ્વારા બે ભાગમાં વહેંચાયેલું છે.

આની ચારે બાજુ વાંસની દીવાલ અને મકાન માટીનું છે.

મંદિરની પશ્ચિમે પાકો કૂવો છે. કોઈ અતિથિ કે આગંતુકને રહેવા માટે કોઈ જગા નથી. મારી અત્યંત સામાન્ય નાની પથારી અને પતરાની એક નાની પેટી મટરી પિશિમાના ઘરમાં મૂકી. મા તથા બાબા ભોલાનાથ એ જ ઘરમાં બેસીને મધ્યાહ્ન - ભોગ ગ્રહણ કરે છે. રાત્રે શયન માટે સગવડવાળું એક્કે સ્થાન ન મળવાથી આખરે મેં માના ઘરના દક્ષિણ બાજુના વરંડામાં જ જગા કરી દીધી, ઘરની અંદર મા જ્યાં શયન કરે છે બરોબર તેની બહારની બાજુએ. માએ આ જ જગાએ બેસીને આજે સવારે મને પ્રથમ દર્શન આપ્યાં હતાં. જેટલા દિવસ આશ્રમમાં રહ્યો તેટલા દિવસ રાત્રે એ જ જગાએ રોજ શયન તેમ જ પ્રાતઃસંધ્યા અને બન્ને વખતનું આહ્નિક કરતો.

●

(ક્રમશઃ)

જીવવાની ઈચ્છા બધાં દુઃખોની જનની છે. મરવાની તૈયારી બધાં સુખોની જનની છે.

- સ્વામી રામતીર્થ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છિન્ન દલ

- ડૉ. પ્રફુલ્લ ચંદ્ર દત્ત

તારીખ હતી ૪ જૂન, ૧૯૬૨. સ્થાન કિશનપુર આશ્રમ (દહેરાદૂન). સવારનો સત્સંગ પૂરો થયા પછી પ્રણામ-મંત્રો ગાયા શ્રી બ્રહ્માનંદે.

મા આવીને ત્યાં બેઠાં. બેઠાં પ્રતીક્ષારત સંતાનો પાસે, અને સંતાનોમાં અંદર-અંદર શરૂ થયું રીતસરનું 'કૉમ્પિટિશન' - કોણ માની કેટલી નજીક બેસી શકે. આ બધાં બાળકોને આમ કરતાં જોઈને એક વૃદ્ધ પ્રશ્ન કરી બેઠા, ''મા, આ જે અનેકો તમારી પાસે ખૂબ જ ભરાઈને પાસે બેઠા છે, અને અનેકોને દૂર બેસવું પડ્યું છે. આ દૂર અને પાસે બેસવાના ફળમાં કંઈ વ્યવધાન ખરું કે ?

મા સહાસ્ય બોલ્યાં સુદૃઢ કંઠે - ''કંઈ જ નહીં બાબા, કંઈ જ નહીં. (આ) શરીરની પાસે ભરાઈને બેસવા છતાં કોઈ જો ઘરનું ચિંતન કરે, સ્ત્રીપુત્રાદિ અને વિષય આશયની વાતનો વિચાર કરે, (તો) તેને પાસે બેસવાનો લાભ શો ? અને દૂર બેસીને પણ જે ભગવત્-ચિંતન લઈને રહે તે તો ''એનો'' જ સંગ કરે છે.

''તો પણ બધાં જ તમારી પાસે આટલી દોડાદોડી કરતાં ધસી કેમ પડે છે ?''

મા હસ્યાં મીઠું મીઠું તોફાની હાસ્ય.

બોલ્યાં, ''હસવાની વસ્તુ જોઈને બધાં જ ધસી આવે કે નહીં ? બહુરૂપીને જોઈને માણસ ભીડ કરે કે નહીં ? કોઈ જો અદ્‌ભુત પોષાક પહેરીને ચાલતું હોય, એક પગે ફક્ત મોજું પહેરીને અને એક પગે ફક્ત જૂતું - માણસ શું એને ઉત્સુક થઈને જોવા માગે નહીં ? આ શરીરનું પણ બધું જ 'ઉટપટાંગ' - ઉટપટાંગ ચેહરો, ઉટપટાંગ હાવભાવ, ઉટપટાંગ ચાલ-ચલન, કર્થા-વાર્તા'' - એમ બોલીને હસવાનાં અનેક ઉદાહરણો આપ્યાં, ફરી હસતાં હસતાં બોલ્યાં - ''કેમ, ''એક્ઝામ્પલો'' બરાબર થયા ને ?''

''બીજી એક વાત છે'' મા બોલ્યાં,

''આ જે શિવજી છે મંદિરમાં - નિત્ય પૂજા થાય - બહુ લોકો એમની પાસે આવે, એમને પૂજા ચઢાવે, સ્પર્શ કરે, પ્રણામ કરે. પરંતુ સાચા શિવ તો પોતાની અંદર જ રહે છે - જનરૂપી જનાર્દન - એ જ શિવની પાસે બધું જ કહે, એ શિવને જ સ્પર્શ કરે - બહારના શિવ ઉપલક્ષ્ય માત્ર.''

પ્રશ્ન પૂછાયો, ''વ્યથિત મન સાથે આવે જેઓ તમારી પાસે નિવેદન કરવા માટે, અને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જેઓ મનોમન જણાવે મનની વેદના પોતાના ઘરમાં બેઠાબેઠા - બન્ને શું એક સરખું જ ફળ મેળવે ?

મા બોલ્યાં, "સર્વનાં અંતરમાં જે આત્મારૂપી શિવ રહ્યા છે, એમને જ જે જણાવવાનું છે તે જણાવવું - તે મનોમન જ જણાવવું કે પછી મુખની ભાષાથી જ જણાવવું."

પ્રશ્નકર્તાનો પ્રશ્ન વધુ નિઃસંશય થવા માટે - "જેઓ આવે છે તેઓ બધાં શિવની જ પાસે આવે છે ?"

માએ દૃઢ સ્વરે કહ્યું, **"ચોક્કસ જ, શિવની જ પાસે આવે છે... આ શરીરને લોકો પ્રણામ કરે શા માટે ? સર્વે પોતાના આત્માને જ પ્રણામ કરે, શિવને જ પ્રણામ કરે.** અને જેઓ આવે છે તે બધાં પણ શિવ જ. જન એ જ જનાર્દન. યત્ર જીવ તત્ર શિવ. શિવ જ શિવની પાસે આવે છે. આત્મા જ આત્માને પ્રણામ કરે છે.

"બીજી એક વાત છે" - આ વખતે રડવાને લક્ષ્ય કરીને મા બોલ્યાં, સમજાયું નહીં, બોલ્યાં, "બહુ લોકો આવે છે ને. એમના મન પ્રમાણે બોલવું પડે, ચાલવું પડે, જેમની જે જાતની ઈચ્છા તે પ્રમાણે કરવું પડે, તે ન થાય તો ગાલ ફૂલાવીને જશે. કેટલા લોકો કેટલી જાતના ભાવે લઈને આવ્યા, શિક્ષક થઈને તેઓ આવે-જાય."

"બીજી એક દિશા છે" મા બોલતાં ગયાં, "આ શરીરને કેટલા લોકો કેટલો સ્નેહ કરે, કેટલું આદર-સમ્માન કરે, જેમ નાની છોકરીને મા-બાપ કર્યા કરે. કેટલે દૂરથી માણસ કેટલું કષ્ટ વેઠીને દોડી આવે છે, કેટલી સેવા-યત્ન સ્નેહ કરે છે એટલે જ તો. કેટલી પ્રીતિ એમની - એ પણ એક દિશા (ની વાત).

●

૫, જૂન, ૧૯૬૨. કિશનપુર આશ્રમના પ્રાતઃકાલીન સત્સંગમાં એક સજ્જને પ્રશ્ન પૂછ્યો, "મા, તમારી પાસે જેઓ આવે છે તેમની કંઈ ઉન્નતિ કે લાભ થાય છે ?"

"એમને જ પૂછો ને" - માનો સંક્ષિપ્ત ઉત્તર.

એક મહિલા બોલ્યાં, "હા, મા, સમસ્ત શોક-તાપ જતો રહેવાથી શાંતિ થાય છે."

મા તોફાની હાસ્ય કરતાં બોલ્યાં - "મુખથી તો કહો છો, પરંતુ પતિ વાત ન સાંભળે તો ઝગડો. એવું નથી શું ? વાત ન સાંભળે તો મુખ ભારે, વાતો બંધ - કેટલાકને દસ દિવસ, કેટલાકને દસ માસ, કેટલાકને વળી દસ વર્ષ." હાસ્યનાં મોજાં ઉછળ્યાં સભાંગણમાં.

મા તોફાની હસીને, મોટી આંખો કરીને સામેના અનેક જણ તરફ જોતાં જોતાં બોલ્યાં, "બધાંની જ એક સરખી જ વાત છે નહીં ?" ઘણાં બધાંએ સહાસ્ય સ્વીકૃતિ આપી. માની પાસે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્વીકૃતિથી પણ શાંતિ, જાણે ઘણા દિવસોની રુંધાયેલી મલિનતા ઓછી થઈ ગઈ. સકળ વાતો ખુલ્લેખુલ્લી કહેવા માટે આવો આશ્રય બીજે ક્યાં ? એ આશ્રય જ તો નિરાશ્રયનું આકર્ષણ.

મા આગળ બોલ્યાં, ''કોઈ કોઈ પત્ની પતિને માને, શ્રદ્ધા કરે, દેવતાજ્ઞાન કરે (અર્થાત્ દેવતા ગણે), કહે હું તમારી દાસી, બીજું કોઈ કહે એ જો મારી વાત ન માને તો હું શા માટે એની વાત માનું ? બરોબર દુકાનદારી. - એકદમ પાક્કા શેઠજી.'' ફરી હાસ્યની હિલ્લોળ. **મા** બોલ્યાં, ''સંસાર હોય છે આશ્રમ. ગૃહસ્થાશ્રમ ને ? આશ્રમ હોય છે જ્યાં શ્રમ નથી, કલેશ નથી. ત્યાં પત્ની પતિને માને, પતિ પત્નીને માને, માનવું જોઈએ.

સેવાજ્ઞાનથી ચાલશે, ત્યારે જ તો શાંતિ. એમ ન થાય તો અશાંતિ. તે જ રીતે પુત્ર માતાને, માતા પુત્રને માને, સેવાજ્ઞાનંથી આચરણ કરે. ''એમની'' જ પ્રીતિ માટે સેવા. જન-જનાર્દન ને ? તેથી જ સર્વેની અંદર ઇષ્ટ જોઈને ઇષ્ટની પ્રતિ માટે સેવા. તો જ શાંતિ. સંસાર જો શાંતિનો ન થાય, તો પરમાર્થ પથે અગ્રસર થવાનું પણ મુશ્કેલ બહુ જ... બીજી એક વાત - કોઈને પણ સંસારમાં શત્રુ માનવો નહીં. કારણ, ''એક'' સિવાય બીજું તો નથી ! તેઓ જ તો બધું થયા છે. તેઓ જ તો બહુરૂપે બહુભાવે આવ્યા છે. અહીંયાં શત્રુ-મિત્ર એવા બધા ભાવોને સહેજે સ્થાન આપવું નહીં મનમાં. કારણ, એનાથી જ અશાંતિ, દુઃખ.''

ડૉ. પન્નાલાલે પ્રશ્ન પૂછ્યો - ''ઘણા કહે છે કે મહાપુરુષોનાં દર્શન થયા પછી સમસ્ત પાપ ધોવાઈ જાય. અમને આપનાં જે દર્શન થયાં, તેનાથી બધાં પાપો ધોવાઈ ગયાં ?''

મા બોલ્યાં - ''હા, આપને જો દર્શન થાય તો તરત જ સકળ ઉપદ્રવનો અંત થઈ જાય.'' હિરણ્મય હાસ્ય કર્યું માએ. પ્રશ્નકર્તા વિનીત ભાવે બોલ્યા, ''ના મા, મને છળો નહીં. મા બોલ્યાં, ''છળતી નથી બાબા, સત્ય કહું છું. - બરોબર દર્શન.

●

૮, જૂન, ૧૯૬૨. કિશનપુર આશ્રમ. સવારના સત્સંગમાં. સત્સંગ પૂરો થયા પછી જાતજાતની ચર્ચા થાય છે. મા બેઠાં છે શિવમંદિરના પ્રાંગણમાં.

પંડિત સુંદરલાલે પ્રસ્તાવ મૂક્યો, ''ભયાનક ગરમી લાગે છે મા, હૉલમાં બેઠાં હોત તો.'' મા રસિકતા ભર્યા સ્વરે બોલ્યાં, ''અહીંયાં જ શો વાંધો ? સત્સંગ માટેનું ઉન્મુક્ત પ્રશસ્ત સ્થાન છે ને.''

''બહુ તડકો લાગે છે, મા''. - પંડિતજી

''એમાં વાંધો શો ? થોડું કષ્ટ સહ્ય કરો ને. વૃદ્ધ સુંદરલાલ સહેજ આત્મીયતાના ભાવથી બોલ્યા, ''તમે બહુ સરસ જગ્યાએ આરામથી બેઠાં છો કે નહીં !''

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા ગંભીર થઈ ગયાં. ધીરે ધીરે દઢ સ્વરે બોલ્યાં, "ના, (આ) આરામથી બેસવાનું નથી. આ શરીરને આરામે નથી કે વિરામે નથી. આ શરીર પાસે જે છાયા તે જ તડકો, વૃષ્ટિ પણ તે જ. અહીંયાં જે, ત્યાં પણ તે જ. તમે જ તો આ શરીરને અહીંયાં બેસાડ્યું છે, તમારે માટે જ બધું છે ને."

માના સુદઢ ગંભીર મુખ પ્રત્યે જોઈને કોણ જાણે કેમ મને બીક લાગી. જાણે કે સભામાં એક જાતનો સ્તંભિત ભાવ. પંડિતજી હાથ જોડીને નમ્ર નયને જોઈ રહ્યા.

•

મસ્ત રહે

મન, મસ્ત રહે ભજનમાં
મન, મસ્ત રહે કીર્તનમાં,
માઁ આનંદમયીના ભજનમાં
માઁ કરુણામયીના કીર્તનમાં.

કોણ છે તારું ? કોણ છે મારું ?
છે ઘડીકના સથવારા,
છોડ ને મનવા તારું-મારું !
લાગી જાને ભજનમાં.

આતમ ઓળખ ભૂલી ગયો,
બંધાઈ ગયો બંધનમાં,
છોડને મનવા રાગ-દ્વેષને
લાગી જાને ભજનમાં.

આજકાલ કરતાં વર્ષો વીત્યાં
તોયે ન આવે ભાનમાં !
છોડને મનવા અહંતા-આળસ
લાગી જાને ભજનમાં.

માઁ માઁ કરતાં થૈ થૈ નાચું
ભાવે ભક્તિ ભજનમાં,
આનંદસિંધુમાં સમાઈ ગઈ છું
'હું' ને 'તું' ના ભેદ કેવા !

•

ગમતું નથી

માડી વિના મને ગમતું નથી,
ગમતું નથી જરી ગમતું નથી.

માડી વિના મન રમતું નથી,
રમતું નથી જરી રમતું નથી.

માઁનાં મંદિરમાં જ્યોત બની રહું,
માઁના મંદિરને અજવાળી દઉં,
ઝબક્યા વિના મને ગમતું નથી.

માઁના મંદિરમાં ધૂપ બની રહું,
ખુશ્બુથી માઁનું મંદિર ભરી દઉં,
મહેક્યા વિના મને ગમતું નથી.

માઁના મંદિરમાં ફૂલ બની રહું,
માઁના ચરણોમાં ચંપાતી રહું,
શરણ વિના મને ગમતું નથી.

માઁના મંદિરમાં મલકાતી રહું,
માડીના હેતે છલકાતી રહું,
ભજન વિના મને ગમતું નથી.

- હરબાળા દવે

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીમાના જન્મસ્થાન ખેઉડાની યાત્રા

- જગત કંથારિયા

૩-૧-૨૦૦૦. કલકત્તાથી અડધા કલાકના ઉડ્ડાણ બાદ અમે ઢાકા ઉતર્યાં. શ્રી પિનાકિ ભટ્ટાચાર્ય ટોયોટો સ્ટેશનં વેગન લઈને આવી પહોંચ્યા. તેઓ ખૂબ પ્રેમાળ અને ભાવિક હતા. એરપોર્ટથી સીધા અમે શ્રીમાના સિદ્ધેશ્વરી આશ્રમે પહોંચ્યાં. આશ્રમ સિદ્ધેશ્વરી લેનમાં જ છે. રસ્તામાં સાંકડી જગ્યા અને અત્યંત ટ્રાફિક હતો. વર્ષોથી જે જોવાની અને દર્શન કરવાની ઉત્કંઠા હતી, જ્યાં માના પ્રારંભિક કાળના પ્રસંગોનાં વર્ણનો વાંચ્યાં છે તે ભૂમિમાં પગ મૂકતાં અનેરો આનંદ થયો. આ આશ્રમનો વહીવટ શ્રીમતી ઈન્દુપ્રભા ભૌમિક કરે છે. એમણે પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીનું અને અમારું ખૂબ ભાવપૂર્વક સ્વાગત કર્યું. શ્રીશ્રીમાએ જે જગ્યાએ હાથ મૂક્યો હતો, જ્યાંથી ગરમ લાલ પાણી નીકળ્યું હતું અને શ્રી ભોલાનાથજીને દર્શન કરાવ્યાં હતાં કે તે જગ્યામાં હજારો વર્ષ તપશ્ચર્યા થયેલી છે, તે જ સ્થાન ઉપર નાની ૨' x ૨'ની વેદી બનાવવામાં આવી છે. એની ઉપર શિવલિંગ, મા પાર્વતી, ગણપતિ તથા નંદીની સ્થાપના કરેલી છે. સામે માનો ફોટો છે. ત્યાં ખૂબ ભાવથી બધાંએ દર્શન કર્યાં. બંગલાદેશ ભારતની પૂર્વમાં હોવાથી અને શિયાળો હોવાથી અંધારું થઈ ગયું હતું. રમજાન મહિનો ચાલતો હતો અને રોજા છોડવાનો સમય હોવાથી ટ્રાફિક ઘણો હતો. અમારો ઉતારો પિનાકિ બાબુએ કરેલી વ્યવસ્થા મુજબ શ્રી અરુણ ભટ્ટાચાર્યના ફ્લેટ પર હતો. શ્રી અરુણ ભટ્ટાચાર્ય ચિતાગોંગમાં Executive Engineer છે અને હાલમાં તેઓ ફ્લેટમાં એકલા હતા. તેમના ત્રણ બેડરૂમના ફ્લેટમાં અમે ગયાં. થોડો વિશ્રામ કર્યો. સિદ્ધેશ્વરી આશ્રમમાં રોકાયા.

૪-૧-૨૦૦૦. સવારે ઉઠી નિત્યકર્મ પતાવી અમે બધાં અમારો સામાન લઈને વાનમાં ગોઠવાઈ ગયાં અને સિદ્ધેશ્વરી આશ્રમે ગયાં. ત્યાં માને પ્રણામ કરીને પૂજા માટે સ્વામીજી, કનુભાઈ, સુતપા, પદ્મકાંતભાઈ, રેણુકાબહેન તથા કશ્મીરાબહેન વિગેરે બેઠાં. ત્યાં બ્રાહ્મણ (પંડિત) આવ્યા અને ખૂબ વિધિ પૂર્વક માની ષોડશોપચાર પૂજા કરાવી. અમે પણ બેસીને ત્યાં જપ કર્યા. ખૂબ આનંદ અને અનુભૂતિ થઈ, જીવન ધન્ય થઈ ગયું. સ્વામીજીએ પ્રસાદ-વિતરણ કર્યું.

ત્યાંથી બાજુમાં જ આવેલા સિદ્ધેશ્વરી (કાળીમાતા) મંદિરમાં દર્શન કરવા ગયાં. કાળી માતાની મૂર્તિ ખૂબજ તેજસ્વી લાગી. આજુબાજુ શ્રીશ્રીમાના ફોટા હતા. મંદિરના પૂજારી જીવનમહારાજે ખૂબ પ્રેમથી સત્કાર્યા. માની આજ્ઞાથી ૧૯૭૫ થી તેઓ ઢાકામાં છે. મૂળ તેઓ ઉ. ભારતના છે અને ભારતના અનેક આશ્રમોમાં રહી ચુક્યા છે. મંદિરની બાજુની રૂમમાં ૧૯૨૮માં શ્રીશ્રીમા છ દિવસ રહ્યાં હતાં. મંદિરના આગળના ભાગમાં પીપળાનું વૃક્ષ છે જે શ્રીમાને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બાજીતપુરમાં 'ખ્યાલ'માં આવ્યું હતું. પૂજારીએ પ્રસાદ તથા પુષ્પો આપ્યાં જે લઈને લગભગ ૧૨.૦ વાગે બ્રાહ્મણવાડિયા જવા નીકળ્યાં. વચમાં ટ્રાફિક પુષ્કળ હોવાથી અમારી ગતિ ઘણી ધીમી હતી. આખે રસ્તે ધુન, ભજન તથા સ્તોત્રો વિ. કરતાં કરતાં અમે સાંજે ૫.૨૫ વાગે પિનાકિબાબુને ત્યાં પહોંચ્યાં. રસ્તામાં મેઘના નદી પસાર કરી. નદીનો પટ ઘણો મોટો હતો નદી પાર કરવા માટે બધાં વાહનોને ફેરીમાં ચઢાવવા પડતાં. જોકે ફેરીને નદી પાર કરતાં ૧૦ મિનિટ લાગે પરંતુ બન્ને બાજુ વાહનોની લાંબી કતારો હતી જેને કારણે નદી પાર કરતાં લગભગ ૧ કલાક જેવું થઈ ગયું. રસ્તાની બન્ને બાજુએ રાઈનાં ખેતરો હતાં, એટલે પીળાં ફૂલોની જાજમ જેવું લાગતું હતું. જમીન ખૂબ ફળદ્રુપ હોવાને કારણે લીલોતરી સારી હતી.

સાંજે સવા પાંચ વાગે પિનાકિબાબુને ત્યાં પહોંચ્યાં ત્યારે તેમના ગૃહમંદિરમાં તેમનાં કાકીશ્રી પૂજા કરતાં હતાં. ત્યાં શાલિગ્રામ ભગવાનની સ્થાપના હતી. પિનાકિબાબુ મોટા જમીનદાર છે અને બ્રાહ્મણવાડિયાના પ્રતિષ્ઠાવાન્ વ્યક્તિ છે. માના દૂરના સગા થાય છે. શ્રીશ્રીમા પિનાકિબાબુના મકાનમાં જે રૂમમાં રહ્યાં હતાં તે રૂમ જોયો. માની સૂટકેસ જે હજુ પિનાકિબાબુએ સાચવી રાખી છે તે પણ જોઈ. તેમનું મકાન વિશાળ છે તથા મકાનની પાછળના ભાગમાં મોટું 'પુકુર' (તળાવ) છે. અમે બધાં ખૂબ થાકી ગયાં હતાં. કનુભાઈની તબીયત પણ નરમ હતી પિનાકિબાબુનાં કાકીએ અમને રસોઈ કરી જમાડ્યાં. સ્વામીજી કનુભાઈ તથા સુતપા પિનાકિબાબુને ત્યાં રોકાયાં. હું, પદ્મકાંતભાઈ, રેણુકાબહેન તથા કાશ્મીરાબહેન સરકારી ડાક બંગલા પર, જ્યાં પહેલેથી બુકીંગ કરાવ્યું હતું ત્યાં ગયાં. બીજે દિવસે સવારે ખેઉડા જવાનું હતું, તેની તૈયારી કરી સૂઈ ગયાં.

૫-૧-૨૦૦૦, ગઈકાલે રાત્રે ખૂબ ઠંડી હતી. ગરમ બ્લૅન્કેટ પણ ઠંડી રોકી શકે તેમ નહોતાં. સવારે વહેલા ઉઠી નાહી ધોઈ પૂજા પાઠ કરી તૈયાર થઈ ગયા. આજે ખેઉડા જવાના ખ્યાલથી જ મનમાં અનેરો આનંદ હતો. અમે તૈયાર થઈને વાનમાં પિનકિબાબુને ઘેર ગયા. ત્યાં સ્વામીજી, કનુભાઈ, સુતપા વિ. તૈયાર જ હતાં. સ્વામીજીને પ્રણામ કરી અમે લગભગ ૯.૧૫ વાગે સવારે ખેઉડા જવા રવાના થયા. ખેઉડા લગભગ સવારે ૧૦.૩૦ વાગે પહોંચ્યાં. હાઈવેથી ગામમાં દાખલ થયા પછી નાની કેનાલ આવે છે જેના ઉપર લાકડાનો પુલ હતો એટલે અમારે વાન ત્યાં છોડી દેવી પડી. ત્યાંથી ચાલતા પહેલાં શ્રીશ્રીમાના આશ્રમ પર ગયાં. આશ્રમ નાનો છે પરંતુ અંદર શ્રીશ્રીમાની પ્રતિમા છે. ત્યાં દર્શન કર્યાં. આશ્રમ માણેક મહારાજ સંભાળે છે. તેમની રહેવાની રૂમ પણ આશ્રમના પ્રાંગણમાં જ છે. આશ્રમની બન્ને બાજુ 'શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી શાળા' છે, જેની સ્થાપના ૧૯૭૫માં કરવામાં આવી હતી. શાળાના આગળના ભાગમાં પુકુર (તળાવ) છે. સવારના ૧૦.૩૦ થયા હોવા છતાં તેના ઉપર ધુમ્મસ હતું. શાળા તથા આશ્રમની આગળ પાછળ ડાંગરનાં અને રાઈનાં ખેતરો છે. આશ્રમથી થોડાંક ખેતરો પસાર કર્યા પછી માની જન્મભૂમિના સ્થળે પહોંચ્યાં. ત્યાં હાલમાં નાનું મંદિર બનાવેલું છે અને કમ્પાઉન્ડમાં તુલસી ક્યારો વિ. છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મંદિરની ચારે બાજુ ખૂબ લીલોતરી તથા આગલા ભાગમાં પણ તળાવ છે, જેમાં મા સ્નાન કરતાં. પુકુર કાંપને કારણે પુરાવા માંડ્યું છે, પરંતુ ત્યાંની આશ્રમ સમિતિ તથા ભક્તોના સહકારથી અને સ્વામીજીની પ્રેરણાથી પુકુરને થોડું વ્યવસ્થિત કરવાનું, એક ઘાટ બનાવવાનું તથા મંદિર તથા આશ્રમમાં વીજળીની વ્યવસ્થાનું કામ વિચારણા હેઠળ છે.

મંદિર ઘણું નાનું છે. મંદિરમાં વેદી છે જે લગભગ ૩ x ૩ ની હશે. વેદી ઉપર શ્રીશ્રીમાનો ફોટો તથા શ્રીચરણોનો ફોટો સ્થાપિત છે, એક શાલિગ્રામ તથા શિવલિંગ સ્થાપિત છે, પાસે કલશ અને ત્રિશૂલ મૂકેલાં છે. મંદિરમાં એક વ્યક્તિથી જ બેસી શકાય તેમ હોવાથી હું મંદિરની બહાર નાનો ઓટલો છે ત્યાં, તેના ઉમરા પાસે પદ્મકાંતભાઈ બેઠા. સામે સ્વામીજી અને કનુભાઈ બેઠા. બાજુમાં સુતપાદિદિ બેઠાં. પદ્મકાંતભાઈની પાછળ નાની લાકડાની બેન્ચ મુકી હતી તેના ઉપર રેણુકાબહેન બેઠાં. અમદાવાદથી કલકત્તા અને બ્રાહ્મણવાડિયાથી લાવેલી પૂજાની સામગ્રી ગોઠવી. કૅસેટ વગાડીને માની ષોડશોપચાર પૂજા કરી. પૂજન વિધિ ખૂબ ભાવપૂર્વક સંપન્ન થઈ. પૂજન વિધિ વખતે આગળ પાછળ વસતાં હિન્દુ-મુસ્લીમ ભાઈ-બહેનો પણ આવી ગયાં હતાં. અમને જેવું આવડ્યું તે રીતે પૂજા, આરતી અને સ્વામીજીએ પ્રસાદ-વિતરણ કર્યું. ત્યાં હાજર રહેલા દરેક ભાઈ બહેનોને પ્રસાદ આપ્યો. ત્યાર બાદ શ્રી પદ્મકાંતભાઈએ ઉપનિષદ્‌ના શાંતિમંત્રોનો પાઠ કર્યો. આ રીતે લગભગ પોણો કલાક પૂજા ચાલી. સાથે આવેલ પિનાકિબાબુ, મંદિરના પૂજારી વિ. બધાને ખૂબ આનંદ થયો. બાજુમાં એક રૂમ છે તેના પર બંગાળીમાં માની વાણી લખેલી હતી જેનો સુતપાએ અનુવાદ કર્યો : "જે કોઈ અહીં જપ ધ્યાન વિ. કરશે તેમની સર્વે મનોકામના પૂરી થશે. આ સ્થાનની યથા યોગ્ય સાચવણી કરશો તે લોકહિતમાં છે."

પિનાકિબાબુએ મા જ્યાં આળોટતાં તે તુલસી ક્યારો બતાવ્યો. આ જગ્યાની પવિત્ર માંટી, રજ અને તુલસી અમે બધાંએ લઈ લીધાં. આજે લાગ્યું કે અમારું જીવન ધન્ય થઈ ગયું. જે દિવસની કેટલા સમયથી રાહ જોતાં હતાં તે ઈચ્છા આજે પૂર્ણ થઈ. ત્યાં પૂજામાં મૂકેલી સાડી તથા શાલ વિ. આશ્રમમાં લાવી માની મૂર્તિને પહેરાવ્યાં. આશ્રમમાં થોડો સમય બેઠાં. આ રીતે ખેઉડાથી નીકળતાં લગભગ ૧ વાગી ગયો. પાછા વળતાં ખેઉડાના બજારમાં અમારી વાનને પંકચર પડ્યું. વ્હીલ બદલવા જેક ચઢાવ્યો તો છટકી ગયો અને નકામો થઈ ગયો. આગળ પાછળના માણસો ભેગા થઈ ગયા અને ગાડીને ઊંચકી નીચે ઇંટો ગોઠવી અને વ્હીલ બદલ્યું. આગળ પાછળની વસ્તી ખૂબ ગરીબ અને માયાળુ છે. બ્રાહ્મણબાડિયા બપોરે ૨.૧૫ ના આરસામાં પહોંચ્યાં પિનાકિબાબુને ત્યાં રસોઈ તૈયાર હતી પણ રોટલીનો સવાલ હતો. રેણુકાબહેને લોટ બાંધી રોટલી વણી અને પદ્મકાંતભાઈએ શેકી. પિનાકિબાબુએ ખૂબ પ્રેમથી આગ્રહપૂર્વક બધાંને જમાડ્યાં. બપોરે થોડોક આરામ કરી સાંજે ચ્હા પી પિનાકિબાબુ સ્વામીજી સાથે અમને બધાંને તેમનાં દાદીમા વખતનું શિવમંદિર જોવા લઈ ગયા. ત્યાં ભગવાન ભોળાનાથનાં દર્શન કર્યાં. ત્યાં બાજુમાં એક

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માળ જેટલી ઉંચી ભૈરવની વિરાટ મૂર્તિનાં પણ દર્શન કર્યાં. એક બાજુ પાર્વતી તથા બીજી બાજુ કાળીમાતાની મૂર્તિ છે. ત્યાંથી બીજા એક શિવમંદિરમાં દર્શન કરી પાછા ઘેર આવ્યાં.

રાત્રે પિનકિબાબુએ તેમના ઘરે ઉસ્તાદ અફઝલઉલ રહેમાન અને તેમની ત્રણ દીકરીઓનો અને એક નાના દીકરાનો સંગીતનો કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો, જેમાં અફઝલ ઉલ રહેમાન સરોદ વગાડી હતો, એક દીકરીનો અવાજ ખૂબ જ સુંદર અને કેળવાયેલો હતો. તેણે બંગાળી ગીતો, ભજનો, રવીન્દ્ર સંગીત તથા હિંદી ભજન પણ સંભળાવ્યું. સુતપાએ બંગાળી ગીતો, ભજનનો હિંદીમાં અનુવાદ કરી સમજાવ્યું. સ્વામીજીને પણ ખૂબ ગમ્યું. તેમનો સૂવાનો સમય થઈ ગયો હોવા છતાં મોડે સુધી હાજરી આપી. પિનાકિબાબુના પુત્ર પ્રણવ પણ ખુબ સુંદર ગાય છે. તેને કાર્યક્રમમાં હારમોનિયમથી સંગત કરી અને પોતે પણ ગીતો અને ભજનો સંભળાવ્યાં. આ રીતે અમારો દિવસ સવારથી રાત્રિ સુધી ખૂબજ આનંદમય ગયો અને આજે અમે ધન્ય થઈ ગયાં. આજના આનંદમાં સતત માનું અસ્તિત્વ અમારી સાથે આનંદમય સ્વરૂપમાં રહ્યું.

૬-૧-૨૦૦૦, સવારે વહેલા તૈયાર થઈ અમે વાનમાં ઢાકા જવા નીકળ્યાં. રસ્તામાં વાનમાં સત્સંગ કરતા કરતા અમે લગભગ ૧૨.૩૦ની આસપાસ ઢાકા પહોંચ્યાં. સિદ્ધેશ્વરી આશ્રમની બાજુમાં આવેલ સિદ્ધેશ્વરીમાતાના મંદિરમાં ત્યાંના પૂજારી જીવનલાલે જમવાની વ્યવસ્થા કરી હતી, જેથી ત્યાં જમી અમે અરુણબાબુના ફલેટ પર ગયા. સ્વામીજી અને સુતપા આશ્રમમાં રોકાયાં. બપોરે આરામ કરી સાંજે ઢાકા આશ્રમમાં નિત્યક્રમ પ્રમાણે સત્સંગ કર્યો.

૭-૧-૨૦૦૦, આજે શુક્રવાર હોવાથી ઢાકામાં રજાનો દિવસ હતો એ રમજાન મહિનો હોવાંથી રસ્તાઓ તથા બજારમાં ખૂબ ભીડ હતી. સવારે આશ્રમ પર ભેગાં થયાં. ત્યાં માના કક્ષમાં વેદી અને શિવલિંગ પાસે બેસી સત્સંગ કર્યો, તથા બધાંએ બેસીને જપ કર્યા. સવારે કનખલથી પુષ્પરાજ ફ્રાન્સથી આવેલ ભક્ત મી. ક્લૉડ સાથે આશ્રમ પર મળ્યા. તેઓ સ્વામીજી સાથે વાર્તાલાપમાં રોકાયા તે દરમ્યાન અમે સિદ્ધેશ્વરીમાતાના મંદિરના પ્રાંગણમાં પિનાકિબાબુ તથા પૂજારી સાથે શ્રીશ્રીમાની પુરાણી વાતો કરી, આશ્રમ તથા મંદિરની જૂની સ્મૃતિઓને માણી. માના સિદ્ધેશ્વરી આશ્રમ તરફથી ભંડારાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. ભોજન લીધા બાદ સાંજે ૫.૦૦ વાગે અમારે કલકત્તા જવાનું હોવાથી જવાની તૈયારીમાં લાગી ગયાં. સાંજે અમે ઢાકા વિમાનઘરથી કલકત્તા રવાના થવા નીકળ્યાં. એરપોર્ટ પર અમને પિનાકિબાબુ મૂકવા આવ્યા હતા. ફલાઈટ ઘણી મોડી હોવા છતાં તેઓ છેક સુધી રોકાયા. શ્રી પિનાકિબાબુ અમને વાન લઈને ઢાકા લેવા આવ્યા હતા તે અમે ઢાકા છોડ્યું ત્યાં સુધી અમારી સાથે રહી અમને સારામાં સારી રીતે રાખી સ્વાગત કર્યું તે બદલ તેમનો આભાર માનીએ તેટલો ઓછો. આ રીતે બાંગ્લાદેશ યાત્રા પૂર્ણ થઈ.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમારી વર્ષોની ઈચ્છા શ્રીશ્રીમાની કૃપાથી ફલીભૂત થઈ, અને પુણ્યમય માતૃભૂમિની પુણ્યયાત્રા નિર્વિઘ્ને પુણ્યસ્મૃતિઓ સાથે સંપૂર્ણ થઈ.

જય મા.

•

આશ્રમ સમાચાર

કનખલ : મહાશિવરાત્રિની ચાર પ્રહરની પૂજા ધોધમાર વર્ષા, વીજળી અને વાદળોના ગડગડાટની વચ્ચે લગભગ અંધારામાં સુંદર રીતે થઈ.

બ્રહ્મલીન સ્વામી ભજનાનન્દજીના પાર્થિવ દેહને કનખલ લાવવામાં આવ્યો હતો, જેજે વિધિપૂર્વક જળસમાધિ આપવામાં આવી.

વૈશાખમાં શ્રીશ્રીમાનો જન્મોત્સવ બધા આશ્રમોમાં ઉજવાશે.

ભીમપુરા

- પદ્મકાંત ત્રિવેદી

ભીમપુરા આશ્રમ આયોજીત ચતુર્થ સંયમ સપ્તાહ તા. ૨૯-૦૧-૨૦૦૩ થી ૪-૦૨-૨૦૦૩ દરમ્યાન દિવ્ય ધામ, ચાંગોદર (અમદાવાદ) મુકામે યોજાયો. 'દિવ્યધામ-આશ્રમ' તરફથી સુંદર વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

તા. ૦૬-૦૨-૨૦૦૩ના રોજ 'દિવ્યધામ' ચાંગોદર મુકામે શ્રીશ્રી સરસ્વતી પૂજાનું આયોજન થયું. 'શ્રી શ્રી માં આનન્દમયી આશ્રમ' કનખલના બ્ર. સર્વાનંદજીએ પૂજા કરી. બન્ને ઉત્સવોમાં પૂ. સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદજી મહારાજની ઉપસ્થિતિ હતી.

તા. ૦૯-૦૨-૨૦૦૩ થી ૧૬-૦૨-૨૦૦૩ દરમ્યાન ભીમપુરા આશ્રમમાં શ્રીમદ્ ભાગવત-પારાયણનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. વૃંદાવન નિવાસી શ્રી રાજેશકિશોરજી ગોસ્વામી વ્યાસપીઠ પર બિરાજ્યા હતા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તા. ૧૪-૦૨-૨૦૦૩ના રોજ ભીમપુરા આશ્રમમાં નર્મદા તટે નવનિર્મિત 'શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી ઘાટ'નું ઉદ્‌ઘાટન પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીના કરકમળ દ્વારા સંપન્ન થયું.

'શ્રી શ્રી માએ કહેલી વાર્તાઓ' - સ્વામી શિવાનંદજી દ્વારા મૂળ બંગાળીમાં સંકલિત પુસ્તકની શ્રીમતી જ્યોતિબહેન થાનકી દ્વારા અનુવાદિત ગુજરાતી આવૃત્તિનું વિમોચન તા. ૦૪-૦૨-૨૦૦૩ના રોજ સંતોની ઉપસ્થિતિમાં પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી-હસ્તે થયું.

બ્રહ્મલીન સ્વામી ભજનાનંદજીની ષોડશી નિમિત્તે તા. ૦૪-૦૩-૨૦૦૩ના રોજ આશ્રમમાં સાધુભોજન કરાવવામાં આવ્યું.

તા. ૦૧-૦૩-૨૦૦૩ના રોજ આશ્રમમાં લઘુરુદ્ર, ષોડશોપચાર પૂજન તથા ચાર પ્રહરની શિવપૂજા થઈ.

શોક સમાચાર

શાંતનુ બ્રહ્મચારી : ૧૯૭૮-૭૯માં અલ્મોડા આશ્રમમાં શ્રીશ્રીમાનાં દર્શન કર્યા પછી, ત્રણ ત્રણ ગૉલ્ડમેડલ જેમને મળેલા તે વૈજ્ઞાનિક, કાયમ માટે કનખલ આશ્રમમાં સ્થાયી થયા અને કનખલમાં જ દેહ સમાપ્ત કર્યો. એમની ચિર શાંતિ માટે શ્રીચરણોમાં પ્રાર્થના.

સ્વામી ભજનાનંદજી : પૂર્વાશ્રમનાં પુષ્પાદી ૧૯૪૮માં નાની વયે આશ્રમવાસી થઈ શ્રીશ્રીમાના ભક્તોમાં ભજનકીર્તન માટે પ્રિય થઈ ગયાં. પૂ. સ્વામી ચિદાનંદજી પાસેથી સંન્યાસદીક્ષા લઈ સ્વામી ભજનાનંદ બન્યાં. પૂનામાં એમનો દેહ શાંત થયા પછી એમને કનખલ લાવીને નીલધારામાં જલસમાધિ આપવામાં આવી.

॥ જય મા ॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

STATEMENT ABOUT OWNERSHIP & OTHER PARTICULARS ABOUT NEWSPAPER ENTITLED "MA ANANDAMAYEE AMRIT VARTA" AS REQUIRED TO BE PUBLISHED U/S 190 OF THE PRESS AND REGISTRATION ACT. FORM IV (RULE 8)

1. Title of Newspaper	:	**Ma. Anandamayee Amrit Varta**
2. Place of publication	:	**Shree Shree Anandamayee Sangha, Bhadaini, Varanasi-1**
3. Periodicity of publication	:	**Quarterly**
4. Printer's Name	:	**Panu Brahmachari**
Whether citizen of India	:	**Yes**
Address		**Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-1**
5. Publisher's Name	:	**Panu Brahmachari**
Whether citizen of India	:	**Yes**
Address	:	**Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-1**
6. Editor	:	**Panu Brahmachari**
Whether citizen of India	:	**Yes**
Address	:	**Shree Shree Ma Anandamayee Ashram Bhadaini, Varanasi-1**
7. Name & address of the owner, who owns the Newspaper	:	**Shree Shree Anandamayee Sangha (Regtd) H.O., Kankhal, Hardwar-249408**

I, Panu Brahmachari, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

March, 1.2003

(Sd) PANU BRAHMACHARI
Publisher.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

With best compliments from

RAM PANJWANI & COMPANY

Timber Merchants & Financiers
1—Birla Road
Harwar—249401

227266, 228672, Fax : 01334-226001

Suppliers of :
Best Quality Himalayan Pine Timbers

Branches :

Jammu (J & K) **Yamuna Nagar (Haryana)**
Parwanoo (H.P.)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

With best compliments from :

"हरि कथा ही कथा

और सब वृथा व्यथा ।"

–श्री श्री माँ

MODTECH MACHINES Pvt. Ltd.,

Plot No. C2A/2, G.I.D.C. Phase I,
Nr. Choksi Tubes,
Vatva, Ahmedabad-382 445.

Tel/Fax : 079-589 3784
e-mail : modtech@icenet.net

Manufacturer/Exporter :

Investment Casting Machines.

With best compliments from :

At the lotus feet of Shree Shree Ma

B.K. Jhala & Associates

"NIRMAL" Commercial Complex

158, M.G. Road,

Pune.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❄ Branch Ashrams ❄

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 020-25537835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa. (Tel : 06752-223258)
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001 (Tel: 0651-2312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233. W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 0542-2310054+2311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 0565-2442024)

IN BANGLADESH :

1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 8802-9356594)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ

ॐ माँ

मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड, वाराणसी, फोन- २३१२८२०

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

VOL. 7 JULY, 2003 NO.3

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHIREE ANANDAMAYEE SANGHA

Branch Ashrams

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Palace Compound P.O. Agartala- 799001. West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Patal Devi. P.O. Almora-263602, (Tel : 05962-233120)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Dhaul-China. Almora-263881. (Tel : 05962-262013)
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhimpura. P.O. Chandod, Baroda- 391105. (Tel : 02663-233208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Bairagarh. Bhopal-462030, M.P. (Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kishenpur.P.O. Rajpur, Dehradun-248009 (Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalyanvan, 176, Rajpur Road, P.O. Rajpur. Dehradun-248009, (Phone : 135-2734471)
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005
11. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kankhal.Hardwar-249408, (Tel : 0133-4216575)
12. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445.
13. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir.P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૭ જુલાઈ, ૨૦૦૩ સં - ૩

પ્રધાન સંપાદક : પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી

સંપાદક :
ઉત્તરા ચિનુભાઈ

મૅનેજીંગ સંપાદક :
શ્રી પાનૂ બ્રહ્મચારી

પરામર્શ સમિતિ :
બ્ર. વસુમતી મહેતા, જ્યોતિબહેન થાનકી
નિરંજન મહેતા, કાર્તિકેય ભટ્ટ

વાર્ષિક લવાજમ :

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૯.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક
"મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા" (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિંટિંગ વર્કર્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચ્છા, વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી ૧
૦૨. શક્તિસ્વરૂપિણી મા આનન્દમયી .... મહામંડલેશ્વર સ્વામી સંતોષપુરીજી (શ્રી ગીતાભારતી) ૫
૦૩. આશ્રમ-જીવન-સ્મૃતિ .... બ્ર. યોગાનંદ ૭
૦૪. શ્રીશ્રીમાની કૃપા .... સાંબસદાશિવ ઉપાધ્યાય ૧૪
૦૫. શંકરાચાર્યકૃત વિષ્ણુસહસ્રનામભાષ્ય .... ડૉ. વસંત પરીખ ૧૮
૦૬. સ્મૃતિ-દર્પણ .... વાંસતી મૈત્ર ૨૫
૦૭. સંતાનવત્સલા મા આનન્દમયી .... સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થ ૨૮
૦૮. શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી પ્રસંગ .... સ્વ અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત ૩૩
૦૯. પુષ્પાદિને અંજલિ .... પૂ. સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજ ૩૭
૧૦. આશ્રમ સમાચાર ૩૯

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમેરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું. ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

મહાદેવ પટેલ

C/o. MA Ananadmayee Seva Samiti, Inc.
212, Moore Road, Wallingford 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 -6862
Fax : 610 - 876 - 1351
email : mahadevpatel@netscape.net

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

ગુરુના નિર્દેશ પ્રમાણે ચાલવું તે જ આત્મોલબ્ધિનો ઉપાય છે. ભગવાનની પ્રાપ્તિની ઈચ્છાથી કુંડલિની-જાગરણની ક્રિયાઓ જ્યાં થાય છે, તે ઉત્તર નથી આપતી એવું હોઈ ન શકે. ભગવાનને યથાર્થમાં પ્રેમ કરવાથી તેઓ પ્રગટ નહીં થાય, એવું કદી બની શકે ? ભગવાનને મેળવવા માટે કુંડલિની જાગ્રત કરવાની ક્રિયા કરવાની છે, અને ફળ નથી મળતું એવું નથી - આવો વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ.

●

જન્મબંધન કરતાં ધર્મબંધન મોટું છે ને ? એ આનંદ જ વિશેષ છે ને. સાધનાથી, તપસ્યાના પરિવેશથી, સ્થાનને એવું પ્રભાવિત કરી દેવું કે બહારથી કોઈ આવે તો પણ સમજી શકે. આશ્રમ-જીવન ધન્ય કરજો. એમ જ તો થવું જોઈએ. શાંત સૌમ્ય ભાવ - આંખ, મુખ, આખા શરીરમાં - ખીલી ઉઠશે.

●

(કોઈના પત્રોત્તરમાં :) આખું જીવન જ તો અર્થકરી વિદ્યા આદિ લેવામાં પસાર કરી દીધું. સાંસારિક સેવા યથાશક્તિ કરે જ છે. ભગવદ્-ભાવની સેવા કરવાનું પણ સહેજ શીખવાડી દો, જેથી મનને એ ભગવાનના ચરણોમાં રાખે.

●

સ્વરૂપમાં જવું - તેનો અર્થ શો છે ? જેઓ છે તે જ થવું, સર્વમય બધા રૂપોમાં, બધા ભાવોમાં તે જ સ્વયંપ્રકાશ છે. ત્યાં ભાષા, વાણી ન ચાલે. સ્વરૂપ, અરૂપ, કોઈ પણ ભાષામાં કહેવા છતાં કહી શકાય છે ? કેવળ એકમાત્ર તે જ.

●

જેમ તમારી આંગળીને અડકવાથી પણ તમને અડકાયું, પણ તમે કપડું નથી. તમારો અંશ જેમ તમે, તેમ સંપૂર્ણ 'તમે પણ તમે'. એક હોવા છતાં તેઓ બહુ છે, અને બહુ હોવા છતાં એક છે. એ જ એમની લીલા છે. એક રેતકણમાં પણ તેઓ જે રીતે પૂર્ણ છે, મનુષ્યમાં પણ તે જ રીતે પૂર્ણ છે, અને અખંડમાં પણ તે જ રીતે પૂર્ણ પરિપૂર્ણ છે.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રણવનો અર્થ છે અક્ષર બ્રહ્મ. સર્વ અક્ષરોમાં એ અક્ષર કે જે ક્ષરિત નથી થતો. એ જ શબ્દ બ્રહ્મ છે.

●

દુશ્ચિંતા કેમ થાય છે જાણો છો ? ભગવાનને દૂર રાખવાથી જ દુશ્ચિંતા થાય છે. દુર્બુદ્ધિનો અર્થ પણ એ જ છે. ભગવાનને દૂર રાખવાનું નામ દુર્બુદ્ધિ છે, અથવા તેઓ દૂર છે (એવી) જે બુદ્ધિ, માટે જ દુબુદ્ધિ છે.

●

અતીત, સર્વાતીત પ્રકાશ માટે જ્યાંથી 'એમના' ઉદ્દેશ્યથી જે કરે છે, એમની પાસે જ પહોંચે છે. તેઓ જ કરે છે, કરાવે છે - તેઓ જ મંત્ર અને લક્ષ્ય સ્વયં જ તો. જેવી રીતે કરનાર, કરાવનાર, ક્રિયા, લક્ષ્ય એક જ. આ પ્રકાશ જ જોઈએ - તેઓ સર્વદા જ - પોટલી અર્થાત્ ત્રિપુટી નાશ માટે.

●

તેઓ જ પરમ પિતા, પરમ માતા, પરમ બંધુ, સખા, સ્વામી - બધું જ એકાધારમાં - સર્વનામ, સર્વરૂપ, અનામ, અરૂપ એમનું જ તો. એટલા માટે જ જેથી એમને હરહંમેશ મન-પ્રાણથી સ્મરણ કરવાથી શાંતિ થાય તેવું જ કરજો.

●

મહાશૂન્ય એ જ એકમાત્ર એમનું રૂપ છે. પરંતુ જ્યાં એ શૂન્ય છે, ત્યાં મહાશૂન્યની પ્રતીતિ નથી થતી. શું છે, શું નથી, વળી બધું જ છે, પણ, નથી પણ. 'નથી' પણ નથી, 'છે' પણ નથી બધું જ ખોઈ નાખીને બધું જ મેળવવું - આ જ જોઈએ.

●

આ જેમ તમે અને હું બે જણ છીએ. વળી તમે અને હું બન્ને એક જ છીએ, પરંતુ આ જે બે જણ વચ્ચે શૂન્ય છે તે પણ હું છું. બેનો કંઈ પ્રશ્ન જ નથી. બેનો ભાવ (દ્વૈત) રહેવાથી જ રાગદ્વેષ થાય છે.

●

આ શરીરની નિકટ એક સિવાય બે તો છે જ નહીં. કોણ કોને કષ્ટ આપે ? બીજું કોઈ હોય તો કષ્ટનો પ્રશ્ન આવે.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જગતમાં તમે લોકો તમારી દૃષ્ટિથી કેટકેટલું જુઓ છો. વળી તે જ દૃષ્ટિથી દૂરબીનની સહાયતા વડે બીજુંયે કેટકેટલું દેખાય છે. એટલા માટે જ કહેવાય છે કે અનંતમાં એક છે અને એકમાં અનંત.

●

શબ્દ જ જગતનું આદિ કારણ છે, વિવર્તનની સાથોસાથ સૃષ્ટિનો વિકાસ અને વિવર્તન થતાં જાય છે.

●

ચિત્ત-સમાધાન (તે) કેટલેક અંશે સૂકા લાકડામાં આગ ચાંપવા સમાન છે. ભીના લાકડામાંનું પાણી સૂકાયા પછી જેમ ધક્ ધક્ કરતી આગ સળગવા માંડે, તે જ રીતે ઉપાસનાની એકાગ્રતાથી જ્યારે વાસના-કામના આદિનો રસ ઓછો થાય તો ચિત્ત હલ્કું થઈ જાય. એ અવસ્થાને જ ચિત્ત-સમાધાન કે ભાવશુદ્ધિ કહે છે. આ પ્રકારની અવસ્થામાં કોઈ કોઈને ભાવોન્માદ, વિહ્વળતા, આવેશ આદિ થાય છે. એક પરમાર્થ સત્તાનો આશ્રય લઈને એ વિશેષ-વિશેષ ભાવાવેગમાં પ્રગટ થાય છે.

●

ભોગમાત્ર ખાદ્ય જ છે. તેથી સચેત રહેજો, આ ખાદ્યો તમને ન ખાઈ જાય. તમે હંમેશાં ખાદ્યને આત્માધીન રાખવાની ચેષ્ટા કરો.

●

જ્યાં સુધી દૃષ્ટિ છે ત્યાં સુધી સૃષ્ટિ છે. હું - તમે, સુખ-દુઃખ, પ્રકાશ-અંધકાર આ બધાં દ્વંદ્વો છે. સ્વાભાવિક કાર્યો તથા સ્વધર્મ પર ભાર મૂકો, અભાવ અને ઈન્દ્રિયોનાં કાર્યો ત્યાગવાથી અંતરાત્મા જાગૃત થશે. ત્યારે એમાં દૃષ્ટિ નિબદ્ધ કરવાથી દૃષ્ટિ અને સૃષ્ટિના દ્વંદ્વનું સમાધાન થઈ જશે.

●

પૅરાલિસિસ (તે) જીવનો સ્વભાવ છે. મનુષ્ય જે સમયે જે કંઈ કરે છે, અવશ થઈને જ કરે છે. જુઓ, આંખમાં એક નાનકડો રેતીનો કણ પડી જાય તો આપણે આંખેથી જોઈ નથી શકતા. આખી આંખ જળથી ભરાઈ જાય છે. તે જ પ્રમાણે વિષયોના સામાન્ય સંસ્પર્શથી પણ મન ચંચળ થઈ ઊઠે છે. આપણા મનમાં કેટલા જન્મ-જન્માંતરોના વિષયોની છાપ પડી છે. તે કંઈ સહેજમાં જ ભૂંસાઈ જશે ? આ બધા સંસ્કારોને જ કારણે આપણે લોકો અવશ થઈને કામ કરી નાખીએ છીએ. એટલા માટે અભ્યાસ કરવો પડે. એ અભ્યાસના ફળસ્વરૂપે બીજી દિશામાંયે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

તો પૅરાલિસિસ થઈ શકે. જાગતિક કામો જેમ આપણે પૂર્વ સંસ્કારોને કારણે, ઈચ્છા વિરુદ્ધ પણ અવશ થઈને કરી નાખીએ છીએ, આધ્યાત્મિક કામો પણ એ જ રીતે કેમ અભ્યાસવશ ન થાય ?

●

જુઓ, 'એકલક્ષ્ય' જ ઉપાય છે. એ એકને મેળવવા માટે એકલક્ષ્ય થવું તે જ ઉત્તમ ઉપાય છે, અને જુઓ પિતાજી, આપણે સહુ અક્કેક કોળિયો ખાઈએ છીએ, અક્કેક ડગલું ભરીએ છીએ, એક જ રસ્તે જઈએ છીએ, અક્કેક અક્ષર લખીએ છીએ, તેથી આપણે એકને લઈને જ (રહ્યા) છીએ, વળી આપણા સહુની અંદર જ અવ્યક્ત અને અનંત બધું જ છે.

●

एकान्तवासो लघुभोजनादौ मौनं निराशा करणावरोधः।
मुनेरसोः संयमनं षडेते चित्तप्रसादं जनयन्ति शीघ्रम्॥

એકાંતવાસ, ઓછું ભોજન, મૌન, કોઈ આશા ન રાખવી, ઈન્દ્રિયસંયમ, પ્રાણાયામ - આ છ મુનિને સત્વર ચિત્ત-પ્રસાદ ઉપજાવનારાં છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શક્તિસ્વરૂપિણી મા આનન્દમયી

- મહામંડલેશ્વર સ્વામી સંતોષપુરીજી (શ્રી ગીતા ભારતી)

શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી સ્વયં આનન્દસ્વરૂપ હોઈ સર્વને આનંદ પ્રદાન કરે છે. આનંદ શબ્દબ્રહ્મનો વાચક છે. વેદમાં કહ્યું છે કે :

"आनन्दात् एव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्वभिसंविशन्ति ॥" અર્થાત્ આનંદરૂપી બ્રહ્મમાંથી સમસ્ત જીવો ઉત્પન્ન થયા છે, આનંદની ઈચ્છાથી જ આ સંસારમાં જીવિત રહે છે અને અંતે આત્માનંદરૂપી શક્તિને પામીને આનંદરૂપી બ્રહ્મમાં જ લીન થઈ જાય છે. એ આનંદરૂપી બ્રહ્મ અને આનંદમય શક્તિ જ જીવની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લયનું પ્રધાન કારણ ગણાય છે. શક્તિતત્ત્વનું જ્ઞાન એવું જ સૂક્ષ્મ છે જેવું બ્રહ્મતત્ત્વનું. બન્ને દુર્જ્ઞેય છે. બન્નેને યથાર્થરૂપે સમજવા માટે અનેક દર્શનોનો પ્રપંચ રચાયો. એકનો યથાર્થ બોધ બીજાને બરાબર જણાવવાને ઘણો સમર્થ છે, અથવા તો આ બેમાંથી ગમે તે એકને જાણી લેવું તે જ બીજાને બરોબર સમજી જવા બરાબર છે. બેમાંથી કોઈ પણ એકને જાણવું, ઓળખવું અને એને સ્વીકારીને એના મૂળ સુધી જવું તે જ પરમ પુરુષાર્થ છે. એ જ પરમ પ્રયોજનને દૃષ્ટિમાં રાખીને જ શાસ્ત્રોની, આગમોની તથા દર્શનોની પ્રવૃત્તિ થઈ છે. આ બેમાંના એકનીયે આરાધના ન કરવી અને જીવન વ્યતીત કરવું તે બુદ્ધિ મેળવ્યા છતાં પશુતુલ્ય હોવા સમાન છે.

આ જ જ્ઞાન અર્થે ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષ એવો ચતુર્વિધ પુરુષાર્થ પ્રવૃત્ત થયો છે. માનવ-જીવનનું લક્ષ્ય એવા આ બેમાંના ગમે તે એકનું જ્ઞાન જેણે લાધી લીધું, તેણે બન્નેને જાણી લીધા એમ માની લેવું. કેમ કે શક્તિનો સીધો સંબંધ ઈશ્વર સાથે છે. પ્રકૃતિની જેટલી શક્તિઓ છે તે બધી ઈશ્વરીય શક્તિની જ અભિવ્યક્તિઓ છે. તેથી જ એ મૂલશક્તિને સામર્થ્યયુક્ત કહી છે કે જે આનન્દમય બ્રહ્મ અથવા આનન્દમયી શક્તિને નામે ઓળખાય છે, અને જે પરમ સુખ, પરમ શાંતિમય આનન્દ જ આનન્દ પ્રદાન કરનાર કે કરનારી છે, માટે જ આનન્દમય કે આનન્દમયી કહેવાય છે.

વિશ્વમાં જ્યાં જ્યાં શક્તિનું સ્ફુરણ દેખાય છે, ત્યાં ત્યાં એ જ સનાતન પ્રકૃતિની જ સત્તા છે. એ શક્તિને પિતા નહીં પણ માતા કહેવી તે જ યુક્તિસંગત પ્રતીત થાય છે, કારણ કે જનનીની માફક એ સૃષ્ટિને વિકાસ પૂર્વે પોતાના ઉદરમાં રાખે છે, તેની વૃદ્ધિ તથા પોષણ કરે છે, તેનો પ્રસાર કરે છે તેમ જ ઉત્પન્ન થઈ ગયા પછી તેનું સંરક્ષણ કરે છે, એટલા માટે એ સમસ્ત ક્રિયાશીલ જગતનું મૂળ છે. ઉત્પત્તિમાં બ્રાહ્મીશક્તિ નામે, પાલનમાં વૈષ્ણવીશક્તિ નામે, તથા સંહારમાં રૌદ્રીશક્તિ નામ ઓળખાય છે. એક હોવા છતાં અનેક રૂપે ભાસનારી એ શક્તિ એક જ છે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જે જગજ્જનની મા કહેવાય છે. જો એ એના જગતનો સંપૂર્ણપણે સર્વગ્રાસ કરી લે તો પછી કોની તાકાત છે કે ક્ષણવાર પણ જીવિત રહી શકે ? એ જગજ્જનની માનું જ દાન છે જેથી આપણે જીવન ધારણ કરીએ છીએ અને આપણું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખીએ છીએ. આપણી અંદર ઈચ્છાશક્તિ - ક્રિયાશક્તિ - જ્ઞાનશક્તિને રૂપે એ જ **મા** વિરાજમાન્ છે, એનો સતત બોધ હોય તો હૃદય એ માશક્તિની આરાધના કરે છે કે, "હે જગજ્જનની મા, તમે જ સનાતન શક્તિ છો, તમે જ વિશ્વનો અનંત મૂલસ્રોત છો, તમે જ સંસારના તુચ્છ પદાર્થોમાં સુખનો અનુભવ કરાવો છો, અને તમે જ આત્માનન્દરૂપી સાગરનાં મોજાંની જેમ હૃદયમાં આનન્દરસ પ્રવાહિત કરો છો. તેથી જ તમે **આનન્દમયી** છો, **મા** છો અને **કરુણાનિધિ** છો. ઈતિ શુભમ્.

●

"યાદ રાખજો, ફળવાળાં વૃક્ષો નમીને રહે છે અને અમૃતતુલ્ય સ્વાદવાળાં ફળો આપીને અન્યને તૃપ્ત કરે છે, પરંતુ ફળહીન વૃક્ષો ટટ્ટાર તણાઈને ઊભાં રહે છે, સર્વની ઉપેક્ષાને પાત્ર બને છે. સર્વ પ્રકારના ઉત્તમ લાભો વિનયમાં છે."

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આશ્રમ-જીવન-સ્મૃતિ

(૨)

- બ્ર. યોગાનંદ

(ગતાંકથી આગળ)

(નૈમિષારણ્ય :) અહીંયાંની ગાયત્રી-યજ્ઞશાળાનું ઉદ્‌ઘાટન શ્રીશ્રીમાના સાન્નિધ્યમાં સુંદર રીતે થઈ ગયું. એક દિવસ રાતે મનીશદા અને કમલ (ભાસ્કરાનંદજીનો ભત્રીજો) સાથે વાતચીત ચાલી. એ લોકો મને સમજાવતા હતા કે શ્રીશ્રીમા સાક્ષાત્ ભગવતી છે, અને હું કહ્યા કરતો હતો કે, ‘‘હું એવું સાંભળીને જ આવ્યો છું, પણ મને તો કોઈ વિશેષ અનુભવ થતો નથી.’’ કમલ બોલ્યો, ‘‘ખબર છે જે.વી. ? (એ મને આ નામથી બોલાવતો) આ એ જ મા છે જેમનાં દર્શન રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવે કરેલાં.’’ મારી તો એક જ વાત કે, ‘‘તમારા કહેવાથી શું ? મને તો વિશેષ અનુભવ થતો નથી.’’ આ પ્રમાણે મોડે સુધી ભાંજગડ ચાલી, પછી બધા ચુપ થઈ ગયા....

એ રાતે અમે મોડા ઊંઘ્યા. બીજે દિવસે મા પાસે જતાં સહેજ મોડું થઈ ગયું. જઈને જોયું તો મા નીચેના ઓરડામાં બેઠાં છે. ‘કોલકાતા સંસ્કૃત કૉલેજ’ના અધ્યાપક ચિત્તદા માની સન્મુખ બેસીને નારાયણ ઉપનિષદ્‌નો શ્લોક બોલી રહ્યા છે. માને વંદન કરીને હું બાજુ પર ઊભો રહ્યો.

હવે શ્રીશ્રીમાએ બોલવાનો આરંભ કર્યો. તે વખતે શ્રીશ્રીમા એવા દિવ્ય રૂપમાં પાટ પર વિરાજમાન્ હતાં કે જાણે સમસ્ત કક્ષ માના ઉજ્જ્વળ પ્રકાશમાં પ્રકાશિત થતો હતો. મા પોતાને વિષેની અલૌકિક વાતો કહેવા માંડ્યાં. એક એક વાત કહેતાં અને મારી સામે જોતાં. હું સમજી ગયો - રાત્રે મેં જે જે શંકાઓ દર્શાવેલી તે બધાંનું સમાધાન શ્રીશ્રીમા કૃપા કરીને કરી રહ્યાં હતાં. શ્રીશ્રીમાની એ અલૌકિક વાતો સાંભળતો સાંભળતો હું પરમાનંદિત થઈ ગયો. માની એ બધી વાણી અહીંયાં નથી લખતો, ફક્ત એક વાતનો ઉલ્લેખ કરું છું. વાતો માં બંગાળી ભાષામાં કરતાં હતાં. ‘‘ચિનબાર શક્તિ તો કારો નાઈ.’’ અર્થાત્ ‘‘ઓળખવાની શક્તિ તો કોઈની જ પાસે નથી.’’

શ્રીશ્રીમાને શ્રીમુખેથી આ બધી વાણી નિ:સૃત થતી હતી ત્યારે અચાનક મેં જોયું કે ભાસ્કરદા દરવાજા પાસે આવ્યા. માને આમ બોલતાં સાંભળીને તેઓ તરત એમના પોતાના ઓરડા બાજુ દોડ્યા. હું સમજી ગયો કે ટેપરેકૉર્ડર લેવા ભાગ્યા છે. એમનો ઓરડો થોડે દૂર હતો, અને એટલી વારમાં તો મા બોલતાં બંધ થઈ ગયાં. દરવાજા પાસે ભાસ્કરદા દેખાયા. એમની ઓઢેલી ચાદર નીચે ટેપરેકૉર્ડર હતું. માની વાતો બંધ થઈ ગઈ તેથી તેઓ હતાશ થઈ ગયા.

આ બાજુ મારા મનનો અંધકાર શ્રીશ્રીમાની દયાથી હવે દૂર થઈ ગયો. એ જ દિવસે મેં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંઘ-ભાઈઓને ફરી પત્ર લખ્યો – જેમ એક દિવસ પરમ જિજ્ઞાસુ નરેનના કાન શ્રી રામકૃષ્ણદેવનાં અમૃતતુલ્ય વચનોથી કૃતાર્થ થઈ ગયા (પ્રશ્ન : આપે ભગવાનને જોયા છે ? રામકૃષ્ણદેવ: કેવળ જોયા જ નથી, તને પણ દેખાડી શકું.) તેમ મારા કાન પણ માએ કૃતાર્થ કરી દીધા.

●

થોડા દિવસ પછી અચાનક એક સાંજે માએ બોલાવ્યો. શ્રીશ્રીમા બીજા માળના ઓરડાની જોડેની અગાશી પર એક પાટ ઉપર વિરાજતાં હતાં. મેં પ્રણામ કર્યા. મા બોલ્યાં, ''પેલો મંત્ર બોલ.''મને લાગ્યું કે મા અમુક મંત્ર બોલવાનું કહે છે, તેથી તે જ મંત્ર બોલવા માંડ્યો. મારું અનુમાન બરોબર હતું. મા હાથથી તાલ આપતાં હતાં. એ તાલની સાથે સાથે હું મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરતો ગયો. મને થયું જાણે મા પણ અંદરથી એ મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરે છે. થોડી વાર પછી એક તુલસીની માળા માએ એવી રીતે ફેંકી કે સીધી મારા ગળામાં આવીને પડી. પછી મા બોલ્યાં, ''આ મંત્રના સાડા ચાર કરોડ જપ કરજે.'' સંખ્યાનો હિસાબ રાખવા માટેની રીત પણ માએ શીખવાડી, પછી કહ્યું, ''આ માળાથી જ્યારે જપ કરવાનું શરૂ કરે, ત્યાર પછી ગળામાં નહીં પહેરતો. આજે ગુરુવાર છે, કાલે મુંડન કરીને મંત્રસ્નાન કરજે.''

ડાયરીમાં મા પાસેથી મંત્ર પ્રાપ્ત કર્યાની તારીખ નોંધી ૨૪-૪-૭૫. મને નવાઈ લાગી કે આ તો અમારા સંઘ (બાંગ્લાદેશના)નો જન્મદિવસ છે. ત્યારથી થોડા દિવસ તો શ્રીશ્રીમાને જોતાં જ મારા મનમાં એટલો બધો ભાવ થતો કે આશ્ચર્ય ! ભગવાન માતૃરૂપ ધારણ કરીને બેઠા છે !

ત્યાં રહ્યો તે દરમ્યાન માએ સેવા કરવાની કેટલીક ગુપ્ત વાતો સમજાવી હતી. એક દિવસ મધ્યાહ્ન-ભોજન પતાવીને હૉલની સન્મુખ થોડીક વાર માટે હું ડાબે પડખે સૂતો હતો. એકાએક માના ઘરની અગાશી પરથી ઉદાસદિએ મને બૂમ પાડીને બોલાવ્યો. જોયું તો મા પણ ત્યાં જ ઊભાં છે. હું ગયો કે તરત માએ પૂછ્યું, ''ઊંઘતો હતો કે ?'' મેં કહ્યું, ''ના, મા. ભોજન પછી થોડી વાર માટે ડાબે પડખે સૂઉં છું.'' માએ કહ્યું, ''બોલ, કદીયે દિવસે ઊંઘીશ નહીં, બોલ.'' ત્યારે હું નવો નવો હતો. મેં કહ્યું, ''સારું મા, દિવસે નહીં ઊંઘું.'' શ્રીશ્રીમાની આ વાતની રક્ષા માટે ઘણી વાર, ખાસ કરીને ઉનાળાના દિવસોમાં મને બહુ મુશ્કેલી લાગે છે. વચ્ચે એકાદ દિવસ માની વાતની રક્ષા ન થઈ શકી.

●

સન્ ૨૦૦૧. વાત યોગેશદા (વૃંદાવન આશ્રમના વૃદ્ધ બ્રહ્મચારી) પાસેથી સાંભળી છે : ''એક વાર માએ જગન્નાથપુરીમાં એક ઘરમાં ત્રણ વિધવા વૃદ્ધાઓની દેખરેખ માટે રહેવાનું કહ્યું. મને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ત્યાં તાવ આવ્યો. એક દિવસે એ ત્રણે વૃદ્ધાઓ જગન્નાથજીનાં દર્શન કરવા ગઈ. હું તો તાવમાં મોઢે માથે ઓઢીને પડેલો. એ લોકો જ્યારે પાછાં આવ્યાં ત્યારે રડવાનો અવાજ સંભળાયો. મેં પૂછ્યું, ''શં થયું ? કેમ રડો છો ?'' તો બોલ્યાં, ''જગન્નાથનાં દર્શન કરવા ગયાં ત્યારે જગન્નાથને સ્થાને માને ઊભેલાં જોયાં. એટલે માના ઉદ્દેશ્યથી પ્રણામ કર્યા. પછી જોયું તો મા નથી.'' તરત જ હું રજાઈ ફેંકીને કૂદીને બહાર ગયો, જગન્નાથજીના મંદિર બાજુ ભાગ્યો. પરંતુ ત્યાં માને ન જોયાં, અને તાવની વાત તો સાવ ભૂલી ગયો.''

''આ જ વાત પર બ્રહ્મચારિણી ચંદનદિએ કહ્યું : એક વાર મા હરિદ્વારમાં 'જયપુરિયા હાઉસ'માં હતાં. સાથે દિદિમા (નાનીજી) હતાં. શ્રીશ્રીમાના જન્મ પછી તરત દિદિમા માને બહાર તુલસીના છોડ નીચે મૂકવા લઈ ગયાં. એ એક અલૌકિક કર્મ હતું. સંતાનના જન્મ્યા પછી તરત કોઈ પણ સામાન્ય સ્ત્રી દ્વારા આવું થવું અસંભવ છે. વાતવાતમાં એ વાતની ચર્ચા ચાલી. માએ સસ્મિત વદને દિદિમાને કહ્યું, ''તમે તો જનમતાં સાથે જ આ શરીરને ઘરમાંથી કાઢી મૂકેલું.'' દિદિમા બોલ્યાં, ''ત્યાંથી પછી છાતીએ વળગાડીને 'હરિબોલ હરિબોલ' બોલતી બોલતી અંદર લાવેલી.'' ત્યારે ગુરુપ્રિયાદિએ હસતાં હસતાં કહ્યું, ''એમ કે ! ત્યારે તો તમે જ માના આદિગુરુ છો, માને હરિનામ મંત્ર આપ્યો.''

●

''પૂ. યોગેશદાએ કહ્યું : વર્ષો પહેલાં એક ઘટના વિષે સાંભળેલું. એક વાર નાનાજી જઈને માને ઘેર લઈ આવ્યાં (સાસરેથી). થોડા દિવસમાં ભોલાનાથજીના મોટા ભાઈ રેવતી બાબૂ આવ્યા. નાનાજીએ એમને બેસાડ્યા. તે વખતે શ્રીશ્રીમા સખીઓ સાથે તળાવમાં સ્નાન કરવા ગયાં હતાં. લૌકિક રૂપે રેવતી બાબૂના આવવાની વાત એમને જણાવવામાં નહોતી આવી. સ્નાન પછી મા ડાબી કૂખમાં કળશી અને જમણા હાથમાં લોટો ભરીને જળ લાવતાં હતાં. જેઠને જોયા કે તત્ક્ષણ શ્રીશ્રીમા 'ચાર-ભુજા' થઈને ઉપરના બે હાથો વડે ઘુમટો તાણીને ચાલ્યાં, સાથોસાથ ઉપરની બે ભુજાઓ અદૃશ્ય થઈ ગઈ. (માએ બતાવ્યું કે ઘુંઘટ નારીનું એક આવશ્યક અંગ છે.)

આ દૃશ્ય જોઈને રેવતી બાબૂએ ભક્તિભાવે માને પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યા, ''વધૂ-મા હવે પોતાને છુપાવી નહીં શકે. મેં જોઈ લીધું.''

●

નૈમિષારણ્ય-આશ્રમની વાત છે. એક દિવસ બપોરે (કદાચ માર્ચ મહીનામાં) શ્રીશ્રીમા હૉલની સામેના બિલ્વવૃક્ષ (હવે ત્યાં શિવ-મંદિર છે)ની સામે ખુરશીમાં બેઠાં હતાં. હું માની પાછળ ઊભો હતો. ઉદાસદિદિ વગેરે બીજા ઘણા લોકો હતા. કોઈએ એક નાનકડી છાબડીમાં સૌનપાપડી જેવી કોઈ મિઠાઈ માના હાથમાં આપી. મા અક્કેક મિઠાઈ દરેકને આપવા લાગ્યાં.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તે વખતે પાનુદા ઘણા બધા મજૂરો પાસે નિર્માણકાર્ય કરાવતા હતા. માએ અક્કેક મિઠાઈ દરેક મજૂરને પણ આપી. આશ્રમમાં તે વખતે બહુ જ લોકો હતા. પ્રત્યેકને મિઠાઈ આપ્યા પછી પણ થોડીક મિઠાઈ વધી. હું આશ્ચર્ય સહિત જોઈ રહ્યો. બધાંને વહેંચ્યા પછી મા હસ્યાં, ને બોલ્યાં, ‘‘જુઓ, નાનકડી છાબડીમાંથી બધાંને પ્રસાદ આપવા છતાં ખાલી નથી થઈ.’’ માની વાતથી મારું અનુમાન ખરું પડ્યું - શ્રીશ્રીમા સાક્ષાત્ અન્નપૂર્ણા છે.

●

કોલકાતામાં મિલનદાને ઘરે ઊતર્યો. તેઓ ત્યારે એકલા હતા. મને મળીને ખૂબ ખુશ થયા. ૨-૩ દિવસ પછી ગંગાદર્શનની તીવ્ર લાલસા થવાથી પાર્કસર્કસથી પગપાળો દક્ષિણેશ્વર જઈને ચાલતો જ પાછો આવ્યો. ત્યાર બાદ એક દિવસ અચાનક માને સ્વપ્નમાં જોયાં - માએ મને કહ્યું, ‘‘આગરપાડા આશ્રમે આવજે.’’

મેં વિચાર કર્યો કે માની આજ્ઞા સ્વપ્નમાં મળી હોય તો પણ એનું પાલન કરવું જોઈએ. તેથી હું આશ્રમ તરફ ચાલ્યો. લગભગ ૧૨વાંગે આગરપાડા પહોંચ્યો, જોયું તો આશ્રમમાં કીર્તન ચાલે છે, બહુ જ લોકો ભેગા થયા છે. એકાએક નિર્વાણદા દેખાયા એટલે કુતૂહલ થયું. થોડી વારે ભાસ્કરદાને જોયા. મને થયું આ લોકો તો માની સાથે સાથે જ રહે છે - મા આવ્યાં છે કે શું ? આવો વિચાર આવતાં જ જોયું તો માતૃ-મંદિરની સામે મા વિરાજમાન્ છે. માના આકસ્મિક રૂપે દર્શન કરીને જે આનંદ થયો તેનું વર્ણન કરવાની ભાષા મારી પાસે નથી. **પૂર્ણરૂપે એ સિદ્ધ થઈ ગયું કે શ્રીશ્રીમાનાં સ્વપ્નો વાસ્તવિક સત્ય છે.**

દૂરથી જ માને પ્રણામ કર્યા. નિર્વાણદાએ મને જોઈ લીધો. મારી પાસેથી દિલ્હીની બધી વાતો એમણે જાણી. (નિર્મલદાએ ખાવા-પીવા પ્રત્યેનો કટાક્ષ કર્યો હતો તે વાત.) મને તેઓ માની પાસે લઈ ગયા અને નિર્મલદાવાળી વાત માને કરી તો માએ એ બાજુ ધ્યાન ન આપ્યું, અને મને કહ્યું, ‘‘તને રસ્તામાં બહુ કષ્ટ પડ્યું છે. અહીંયાં ક્યાં ઊતર્યો છે ?’’ મેં કહ્યું, ‘‘મા, સંઘભાઈ મિલન ચક્રવર્તીને ઘેર ઊતર્યો છું.’’ માને ફરી પ્રણામ કર્યા. માએ શ્રીહસ્તની અંગુલીથી મારા મસ્તકને સ્પર્શ કર્યો અને બોલ્યાં, ‘‘જા, બધો સામાન લઈ આવ.’’ દયામયી માએ મને અપનાવી લીધો છે તેથી મારું હૃદય ભરાઈ ગયું, અને માની શ્રીઅંગુલીના સ્પર્શથી હું આનંદમગ્ન થઈ ગયો. મિત્રને ઘેર જાણે ઊડતો ઊડતો પહોંચી ગયો. બધો સામાન લઈ આવ્યો. પછી જાણ્યું કે તે જ દિવસે કલાક પહેલાં જ મા પધાર્યાં છે, અને બીજે દિવસે બપોરે વિભૂતિ ચક્રવર્તીને ત્યાં ભાષાગ્રામે જવાનાં છે.

●

મા અજ્ઞાત રૂપે આવ્યાં હોવા છતાં ગમે તે રીતે પણ જનતાને ખબર પડી ગઈ. બીજા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

દિવસની સવારથી જ માના દર્શન માટે અપાર ભીડ થઈ ગઈ. હું માંડ માંડ માને પ્રણામ કરવા જઈ શક્યો. પ્રણામ કર્યા કે તરત માએ કહ્યું, "સ્વરૂપને બોલાવી લાવ." મહામહેનતે સ્વરૂપદાને બોલાવી લાવ્યો. અમે પ્રણામ કર્યા. માએ સ્વરૂપદાને કહ્યું, "(મને દેખાડીને) આ છોકરો એમ.એસ.સી. પાસ છે. આને તું.... કરીને રાખજે." શ્રીશ્રીમા હૉલની અગાશી ઉપરના માતૃ-નિવાસમાં હતાં. ત્યાં ભીડ ન થાય તે માટેની કડક વ્યવસ્થા હતી. દર્શન કરવા માટે ક્રમથી પંક્તિબદ્ધરૂપે થોડા થોડા કરીને લોકોને છોડવામાં આવતા હતા. આવે વખથે વિશિષ્ટ જનો મહાત્માઓની મદદથી માનાં દર્શન કરી જતા હતા. પેલી બાજુ નીચે ઊભેલી જનમેદનીમાં કેટલીક ગરીબ સ્ત્રીઓ બે-ત્રણ કલાક રાહ જોવા છતાં જ્યારે દર્શન ન પામી શકી, ત્યારે પરસ્પર કહેવા લાગી કે "મા તો મોટા લોકોની છે. આપણે તો ગરીબ છીએ, દર્શન ક્યાંથી થાય ? વિ.વિ."

બરોબર એ જ સમયે મા એમના કક્ષમાંથી બહાર આવ્યાં, અગાશીમાંથી નીચે પેલી ગરીબ સ્ત્રીઓ સામે જોઈને બોલ્યાં, "મા, મા, તમે લોકો શું બોલતાં હતાં ? હું મોટા લોકોની મા છું? જુઓ, (પોતે પહેરેલા વસ્ત્રનો છેડો બતાવીને) હું પણ તમારા જેવું સામાન્ય વસ્ત્ર પહેરું છું...." માનાં દર્શન કરીને જનતા આનંદિત થઈ ગઈ. પેલી ગરીબ બહેનોમાંની એકે માને કહ્યું, "મા, શું કરું ? સવારથી પ્રયત્ન કર્યો, બપોર પડી ગઈ તોયે આપનાં દર્શન નહોતાં થતાં. ઓ મા ! એટલા માટે આમ બોલી. મા, આપ તો દયામયી છો, અમને ક્ષમા કરો." આટલું બોલતાં બોલતાં એમની આંખોમાંથી અશ્રુપાત થવા માંડ્યો. વારંવાર માને પ્રણામ કરવા લાગ્યાં. થોડી વારમાં મા ભાષાગ્રામે જવા નીકળી ગયાં.

●

.... આગરપાડા આશ્રમમાં રહેતી વખતે હું કોઈ કોઈ વાર સ્વરૂપદાની અનુમતિ લઈને આદ્યાપીઠ દક્ષિણેશ્વર મુરાલદાને મળવા માટે જતો રહેતો. રાતે ત્યાં રહીને સવારે પાછો આવી જતો. એક વાર રાતે સ્વરૂપદાની અનુજ્ઞા લઈને આદ્યાપીઠ ગયો. સવારે પાછો ફર્યો ત્યારે સાંભળ્યું કે રાત્રે ભીષણ ચોરી થઈ ગઈ. ગૌર-નિતાઈની મૂર્તિઓ પણ ચોરો લઈ ગયા. મને જોઈને આંખો કાઢીને સ્વરૂપદા બોલ્યા, "તારે એવું કયું કામ છે ? જરા જેટલીયે માની સેવા નથી કરી શકતો ? વારંવાર આદ્યાપીઠ !" મેં કહ્યું, "હું તો તમારી અનુમતિ લઈને ગયેલો." સ્વરૂપદાની વાતથી થોડું માઠું લાગ્યું. મેં માને લખ્યું કે અહીંયાં સ્વરૂપદાએ કહ્યું કે ખાસ કંઈ કામ નથી, હું બેકાર રહેવા નથી માગતો." થોડા દિવસમાં જ નિર્વાણદાનો મની ઑર્ડર આવ્યો, સાથે લખેલું - માએ તને હરિદ્વાર આવી જવાનું કહ્યું. હું ખુશ થઈ ગયો. પહેલાં કોઈ વાર હરિદ્વાર ગયો ન હતો. હું હરિદ્વારમાં કનખલ આશ્રમે પહોંચી ગયો.

કનખલમાં એ દિવસોમાં નવું અતિથિ-ભવન બનતું હતું. સાધુ-કુટિયા પણ નવી જ બની

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હતી. સત્સંગ-હૉલનું કામ પૂરું નહોતું થયું. ત્યારનું જે દૃશ્ય હતું એની અત્યારે કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે. આશ્રમની સામેનું બે માળનું જૂનું શિવમંદિરવાળું મકાન હતું, તે સિવાય બધી જગ્યા ખાલી હતી. કનખલ ગામડા જેવું હતું. સંધ્યાકાળ પછી ખાસ કંઈ અવર-જવર નહોતી રહેતી. માનો નિવાસ શિવમંદિરવાળા ખંડમાં હતો. તે વખતે મા ત્યાં હતાં. હું ત્યાંથી કદાચ માની સાથે નૈમિષારણ્ય ગયો. ત્યાં પુરાણપુરુષની પ્રતિષ્ઠા થવાની હતી, તે માટે અષ્ટધાતુની મૂર્તિ પહેલેથી આવી ગઈ હતી.

●

એ દરમ્યાન એક દિવસ (બાંગ્લાદેશના સંઘભાઈઓ) અનિલદા અને મુરાલદા માનાં દર્શન કરવા નૈમિષારણ્ય આવ્યા. અનિલદા થોડાંક વર્ષો પહેલાં રામકૃષ્ણ મિશનમાંથી દીક્ષા લઈને ચટ્ટગાઁવ પાછા ગયા હતા. ત્યારે હું ત્યાં હતો. થોડા દિવસ પછી અનિલદા એમના ગુરુ (સ્વામી વિશ્વેશ્વરાનંદજી)ને ગાળો આપતા હતા, ત્યારે અમે સહુ સંઘ-ભાઈઓએ ટોક્યા, "અનિલદા, તમે જ કહેલું ને કે ગુરુ બ્રહ્મા, ગુરુ વિષ્ણુ, ગુરુદેવ મહેશ્વર - હવે કેમ ગાળો આપો છો ?" ત્યારે એ રડતા રડતા કહેતા, "અરે ભાઈ, શું કરું ? એમની પદ્ધતિ પ્રમાણે ધ્યાન કરું છું તો મારું મસ્તિષ્ક ગરમ થઇ જાય છે."

અહીંયાં એમની એ સમસ્યા વિષે શ્રીશ્રીમાની સાથે વાત કરવા ઈચ્છતા હતા. એ બન્નેને મા પાસે લઈ ગયો. પ્રણામ કર્યા એટલે મેં એ બન્નેનો પરિચય માને કહ્યો. (અનિલદા વિષે તો પહેલાં જ માને સવિસ્તાર કહેલું.) અનિલદાએ માને પોતાની સમસ્યા વિષે વાત કરી. મા બોલ્યાં, "જુઓ, આ નૈમિષારણ્ય પ્રાચીન તીર્થ છે. શ્રીકૃષ્ણ પાંડવોને લઈને અહીં આવ્યા હતા. અહીંયાં ગોમતી તટે બેસીને ઈષ્ટમંત્રના જપ કરીને ઇષ્ટના ચરણોમાં સમર્પણ કરજો. જુઓ, કેમ લાગે છે."

સાંજે અમે ત્રણે જણે વ્યાસગદ્દી પાસે ગોમતીતટે બેસીને જપ કર્યા. અનિલદાએ જપ સમર્પણ કર્યા અને બોલ્યા, "ભાઈ, સારું લાગે છે." પછીથી આશ્રમમાં જઈને પણ માને એ જ કહ્યું. માએ કહ્યું, "આ રીતે જપ કરીને જપ સમર્પણ કરજો."

...... ત્યાંથી હું પાછો આગરપાડા આશ્રમે ગયો.... ત્યાં ભોલાદાને મળવા એક મુસલમાન યુવક (ફકીર) આવતો. ઉંમર આશરે ૨૪-૨૫ વર્ષ. ભણેલો યુવક, મોઢા પરથી કોઈ મોટા ઘરનો હોય એવો દેખાતો હતો. હંમેશાં એના ભાવમાં મસ્ત રહેતો. મારી પાસે માનો ફોટો જોઈને વારંવાર સલામ કરતો. મને મળીને બહુ પ્રસન્ન થયો હતો. મારી પાસેથી લઈને ભાઈજી દ્વારા સંગ્રહિત 'સદ્‌વાણી' વાંચીને એટલો આનંદિત થઈ ગયો કે મારું એ પુસ્તક એણે માગી લીધું. પોતાની પાસે કંઈ રાખતો નહીં. માત્ર 'સદ્‌વાણી' જ એની પાસે હંમેશ જોવા મળતી.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

(ઉત્તરકાશી) ..... કાલી પૂજાની તૈયારી ચાલતી હતી. થોડી વારમાં મા આવીને કાલી મંદિરની સામે પાટ પર બેઠાં. ભક્તગણો સામે બેઠા છે. અમે પણ જઈને બેસી ગયા. એકાએક માએ મારી સામે જોઈને પૂછ્યું, "તને કીર્તન કરતાં આવડે છે ?" મેં હા પાડી. માએ કહ્યું, "થોડી વાર કીર્તન કર તો." મેં પૂછ્યું, "મા, કયું કીર્તન કરું ?" મા બોલ્યાં, "જય માઁ કાલી, જય માઁ ભવાની." હાર્મોનિયમ વગાડીને થોડુંક કીર્તન કર્યું, એટલે માએ પૂછ્યું, "ભજન આવડે છે ?" મેં હા પાડી. મને થયું આજે કાલીપૂજા છે માટે રામપ્રસાદી ભજન ગાઉં. હું જેવો ગાવા ગયો કે તરત જ કેટલાક જણ બોલ્યા, "હાર્મોનિયમ એમને (એક વૃદ્ધને કે જે મારી બાજુમાં બેઠેલા) આપો. એ ગાશે." એ લોકોએ ખૂબ આગ્રહ રાખ્યો. મેં માની સામે જોયું. મારી સામે મા જોઈ રહ્યા હતાં. આખરે મને એમ લાગ્યું કે હાર્મોનિયમ પેલા વૃદ્ધને જ આપી દેવું રહેશે, કારણ એ લોકો સતત બોલ્યા કરતા હતા, અને મા ચુપચાપ મને જોયા કરતાં હતાં. મેં વૃદ્ધને હાર્મોનિયમ આપી દીધું. એમણે જેવું ભજન ગાવાનું શરૂ કર્યું કે શ્રીશ્રીમા ઊઠીને કાલીમંદિરમાં જતાં રહ્યાં. હવે કદાચિત પેલા લોકોને એમની ભૂલ સમજાઈ (કે માના આદેશનો અનાદર થયો.) અમે પણ ઊભા થઈને અન્યત્ર જતા રહ્યા.

(ક્રમશઃ)

●

"ચિંતા જીવનને અને ચિતા મરેલાને ભસ્મ કરી નાંખે છે."

\- સ્વામી રામતીર્થ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીમાની કૃપા

- સાંબસદાશિવ ઉપાધ્યાય

(શ્રી સાંબસદાશિવ શ્રીશ્રીમાના અનન્ય ભક્ત છે. એમણે એમની સ્મૃતિઓને ટેપરેકૉર્ડરમાં રેકૉર્ડ કરીને સાચવી રાખી છે. અહીંયાં આપેલા અનુભવો ટેપ નં.૪-ભાગ-૧માંથી લીધા છે.)

શ્રીશ્રીમા વારાણસી આશ્રમમાં છે. ગુરુપૂર્ણિમાનો ઉત્સવ દેહરાદૂન-રાજપુર રોડ પર શ્રી ખેતાન સાહેબના નવા બંગલામાં ઉજવાશે, તેથી માતાજી કનખલ થઈને દૂન એક્સપ્રેસમાં ત્યાં પધારશે. અમે લોકો હમણાં થોડા દિવસથી જ માના સાન્નિધ્યમાં આવ્યા છીએ.

હું અને વિવેકસિંહ બનારસની હૉસ્પિટલમાં એક સગાને મળવા ગયા. ત્યાં જ મારું ધ્યાન માની સ્મૃતિમાં જતું રહ્યું. એવું થયું કે બધું જ છોડીને આશ્રમમાં ચાલી જઉં. રસ્તામાં મેં વાંસની બે નવી ટોપલીઓ મંગાવી, અને બન્ને ટોપલીઓમાં નારંગીઓ ભરાવી. હું ને મારી પત્ની બે જુદી રિક્ષાઓમાં બેઠાં. અમારો ઉદ્દેશ્ય એ હતો કે નારંગીઓને અમારા પગ ન અડકે. જો એક રિક્ષામાં બેસીએ તો નારંગીઓ મૂકવાની જગા ન રહે, અને ટોપલીઓને પગનો સ્પર્શ થઈ જવાની સંભાવના રહે. હું જતાં જતાં એમ વિચારતો હતો કે માને જો કોઈ પ્રસાદ ધરાવે છે તો મા તરત જ વહેંચીને પૂરો કરી દે છે. મારા મનમાં વારંવાર આ એક જ વિચાર આવ્યા કરતો હતો કે જો મા થોડુંક એમને પોતાને માટે રાખે તો એમની મોટી કૃપા. મા કન્યાપીઠના દરવાજામાં ખુરશી પર બેઠાં બેઠાં સહુને મળતાં હતાં. અમે પણ લાઈનમાં ઊભા રહી ગયાં. અમે જ્યારે એમને સંતરાનો પ્રસાદ ધરાવ્યો, ત્યારે જોયું કે જે ટોપલી પર અમે વિશેષ ધ્યાન આપેલું કે મા એમને પોતાને માટે રાખી લે, તે જ ટોપલીને બિલ્લો દીદીને આપીને કહ્યું - ઈસે અંદર લે જાઓ, ઉદાસકો દે દો, કહો હમારે સામાનમેં રખ લે, યહ હમારે ડબ્બેમેં હમારે સાથ જાયેગા, યહ મેરે ઈસ્તેમાલ કે લિયે હૈ.

બીજી ટોપલીમાંથી નારંગી કઢાવી કઢાવીને મા બધાંને વહેંચવા મંડ્યાં. જોતજોતામાં તો ટોપલી ખાલી થઈ ગઈ.

માને પ્રણામ કરીને અમે સ્ટેશને ગયાં. એમની ટ્રેન ચાલી ત્યાં સુધી સ્ટેશન પર જ રહ્યાં. એ દરમ્યાન જોધપુરના કલેક્ટર શ્રી ડી.એસ.ત્યાગી તથા વારાણસીના કલેક્ટર શ્રી વિશ્વાસ મા પાસે આવ્યા. માએ ડી.એસ.ત્યાગીનાં પત્નીને કહ્યું, "તુમ જો સોચ રહે હો વહી હુઆ." હું સમજી ગયો કે માએ એમને ભાવી સંતાન વિષે કંઈક કહ્યું હશે. ટ્રેન ઊપડી કે તરત મેં ડી.એસ. ત્યાગીજીને કહ્યું, "તમે બન્ને જે વિચારો છો તે જ થવાનું છે. હમણાં જ તમારાં પત્ની પ્રત્યે માએ ઈશારો કર્યો." એટલામાં ટ્રેન આંખોથી દૂર થઈ ગઈ.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ત્યારબાદ ઘણાં વર્ષો પછી ૧૯૯૮માં જ્યારે હું ડી.એસ.ત્યાગીને મળ્યો ત્યારે તેઓ પ્રિન્સિપલ સેક્રેટરી બની ગયા હતા. મેં એમને માની પેલી વાત યાદ કરાવી તો એમણે કહ્યું, ‘‘આપણે કોઈને એક મુઠ્ઠી પ્રેમ આપી શકીએ, અને એ આપતાં બધો પ્રેમ ખલાસ થઈ જાય છે. પણ મા પાસે તો અગાધ સમુદ્ર જેવો પ્રેમ ભરેલો છે.’’ એમણે કહ્યું કે જે દિવસે સ્ટેશને તેઓ માનાં દર્શન કરવા આવ્યાં, તે રાત્રે એમનાં પત્નીના મનમાં એક કન્યાની ઈચ્છા જાગેલી. પરંતુ પત્નીને સંતાન-સાફલ્ય નહોતું તેથી તેઓ માનાં દર્શન કરવા આવ્યાં હતાં. માની અસીમ સ્નેહધારા એમના પર વરસી અને એક કન્યાને એમણે જન્મ આપ્યો ને સુખી થયાં. આજે એ કન્યા ભણી-ગણીને મોટી થઈ ગઈ છે અને ઊંચો હોદ્દો ધરાવે છે.

હવે જૂની યાદોમાં પાછો ફરું છું. અમે સ્ટેશનેથી આવ્યાં, અમારે ગુરુપૂર્ણિમાએ દેહરાદૂન પહોંચવાનું હતું. અમે બે થેલા ‘લંગડા’ કેરી ખરીદી અને સાવધાનીપૂર્વક મૂકી રાખી જેથી કોઈનો પગ ન લાગે. મા પાસે જવા માટે અમે સેકંડ ક્લાસ સ્લીપરમાં બે ટિકિટો કરાવી. એમાંની એક બર્થ ઉપર કેરીનો થેલો રખાવ્યો, અને બીજી પર બાળબચ્ચાં સમેત અમે રહ્યાં. સમયસર રાજપુર રોડ પહોંચ્યાં. અમે એ ‘ભોગ’ માની સામે મૂક્યો એટલે માએ તરત કહ્યું, ‘‘ઈસકો ગુરુપૂર્ણિમા કે પૂજનકે લિયે રખા જાય.’’

મારાં પત્ની એક રુદ્રાક્ષની માળા પણ સાથે લઈ ગયાં હતાં. એમણે જ્યારે એ માળા માને આપી ત્યારે માએ એને ગળામાં ધારણ કરી લીધી. હવે એ એવા વિચારમાં પડ્યાં કે - એ માળાને પાછી કેમ માગવી, હું તો એને મારા જપ માટે લાવેલી, હવે કેવી રીતે માગું ?

ખેર, અમે જેવાં પ્રણામ કરીને બહાર આવ્યાં કે ઉદાસજી અંદરથી આવ્યાં અને પૂછ્યું, ‘‘માળા કોની છે ? આ માળા માને આપી દીધી છે કે પોતાના કાર્ય માટે લાવવામાં આવી છે ?’’ મારાં પત્નીએ કહ્યું, ‘‘હું તો માળા મારા જપને માટે લાવેલી અને માને ચઢાવેલી.’’ હજી સુધી અમારે એટલો પરિચય નહોતો થયો, અને આશ્રમવાસીઓ સાથે નિકટતા પણ નહોતી થઈ.

રાજપુર પાસે જ નીચેની બાજુ અમારા રહેવાની વ્યવસ્થા હતી. મુંબઈથી આવેલા ડૉ. ડી. એચ.દવે પણ ત્યાં જ ઊતર્યા હતા. સાંજે મારા દાંતમાં ખૂબ દુઃખાવો શરૂ થયો. મેં વિચાર કર્યો કે જે કોઈ ડેન્ટિસ્ટ મળે તેની પાસે દાંત કઢાવી દઈશ. હું ડૉક્ટર પાસે ગયો અને જણાવ્યું કે હું એક વિશેષ કાર્ય માટે આવ્યો છું, અને દુઃખાવો સહન નથી થતો, તો અત્યારે જ દાંત પાડી આપો. એમણે ખટાક્ કરીને દાંતો ખેંચી કાઢ્યા. પછી ખૂબ બધું રૂ મોમાં ખોસી દીધું અને કહ્યું કે આને દાંત નીચે દબાવી રાખજો.

હું શાંતિથી વેદનાવિહીન થઈને સંધ્યા પછી મા પાસે ગયો. તે વખતે બહુ વરસાદ પડતો હતો. મને માની પાસે બેસવાનું સ્થાન મળી ગયું. માએ મને કહ્યું, ‘‘દેખો, ઈસ તરફ મુઁહ કરકે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બૈઠો.'' પછી માને લાગ્યું હશે કે એમનું બાળક તકલીફમાં છે, અને એમણે ટોક્યું - એટલે સમજાવતાં કહ્યું, - ''દેખો, તુમ્હારા ધ્યાન તોડને કે લિયે મૈંને નહીં કહા, પર યહ નિયમ હૈ કિ આજ સબ દેવતાઓંકી તરફ મુઁહ કરકે બૈઠતે હૈં, ઔર ઈસીલિયે ઈસ શરીર કો ખયાલ આયા, તુમ્હેં બુરા તો નહીં લગા હોગા.''

મા ત્યારે મને એવાં લાગતાં હતાં કે જાણે એમની અને મારી વચ્ચે બહુ જૂની ઓળખાણ હોય ! પરંતુ માને બદલાતાં પણ વાર નથી લાગતી. ક્યારેક એવાં લાગે જાણે ઓળખતાં જ ન હોય ! પણ એની અસર મારા પર નહોતી પડતી, ઉલટો હું મા પ્રત્યે ખેંચાતો જતો હતો.

ખેતાન સાહેબના નવા ઘરમાં ગુરુપૂર્ણિમાની ભવ્ય પૂજા સંપન્ન થઈ લગભગ ૧૨.૩૦ વાગે. માએ ઈશારો કર્યો કે તમે લોકો ભોજન લઈ લો અને ભોજન બાદ કિશનપુર આશ્રમમાં આવી જજો.

મને ડાયાબિટિઝનો રોગ હતો, છતાં આશ્રમમાં જે કંઈ પીરસાતું તે બધું જ હું લેતો. એની મારા પર કંઈ ખરાબ અસર ન થતી. એક વાર ખાનગીમાં મેં માને કહ્યું હતું કે મા, મને 'શુગર'ની બીમારી છે, પણ હું એને કોઈની આગળ પ્રગટ કરવા નથી માગતો, કારણ કે મારે હજી નોકરી કરવાની છે, હું આગળ વધવા માગું છું.

માએ પણ કદીયે કોઈની આગળ એ વાતનો ઉલ્લેખ ન કર્યો. અમે ખૂબ ખીર, મિઠાઈ, રબડી ખાઈને કિશનપુર આશ્રમે આવ્યાં. જોયું તો મા અગાશીમાં ઊભાં છે, નીચે લોકોની ભીડ છે. હું એક ધોતિયું પહેરીને અને શરીર ઉપર ચાદર ઓઢીને ખુલ્લે પગે આવ્યો હતો. પૂજામાં પણ એ જ રીતે ભાગ લીધો હતો. માએ ઉપરથી રુમાલો નાખવાનું શરૂ કર્યું. નીચે બધાં એને 'લૂંટી' રહ્યા હતા. બધાંનાં મનમાં એમ હતું કે જેટલા વધારે 'લૂંટાય' એટલા 'લૂંટી' લઉં. દિલ્હીથી ઘણી કિશોરાવસ્થાની અમારી બહેનો આવેલી. કલકત્તા, દહેરાદૂન વગેરેની દૂર-દૂરની પણ બહેનો હતી. જેવા રુમાલ મારા હાથમાં આવતા કે તરત જ તેઓ મારા હાથને કોણી સુધી ઘસીને રુમાલ લઈ લેતી. મેં જોયું કે એમના નખો ઘસાવાને લીધે મારો હાથ લોહીલૂહાણ થઈ ગયો હતો. રુમાલ આવતાંવેંત આદરણીય બહેનો એમના નખો મારીને મારી પાસેથી ઝૂંટવી લેતી. આ બધું માએ જોયું અને મને ઉપર બોલાવ્યો, ઉદાસજીને કહ્યું, ''ઉદાસ, ઉસકો એક રુમાલ દો.'' પછી બોલ્યાં, ''તુમ્હારી સ્ત્રી કે લિયે લે લો.'' થોડીક વારમાં કહ્યું, ''ઈસકા હાથ લહૂલૂહાન હો ગયા હૈ, ઈસકો એક રુમાલ ઔર દે દો.'' એમ કરતાં કરતાં બધાં જ બાળકો માટે અનેક રુમાલો ભેગા થઈ ગયા, અને મને બે વધારે પુરસ્કારરૂપે મળી ગયા. હું બહુ જ ખુશ થઈને નીચે ગયો.

એ જ સાંજે શુકતાલથી મહાત્મા વિષ્ણુ આશ્રમજી પધાર્યા. એમણે માને કીર્તન કરવાનો આગ્રહ કર્યો. માએ ''સત્યમ્ જ્ઞાનમ્ અનન્તમ્ બ્રહ્મ આનન્દમ્ બ્રહ્મ શાન્તમ્ બ્રહ્મ અદ્વૈતમ્ બ્રહ્મ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

થી ગાવાનું શરૂ કર્યું. જ્યાં જ્યાં અટકતાં, ત્યાં-ત્યાંથી પુષ્પાદીદી એ જ સ્વરમાં એ જ ગાતાં. મા ગાય પછી લોકો ઝીલતા.

શ્રીશ્રીમાના કંઠનું સુમધુર કીર્તન સાંભળવાનો મારે માટે આ પહેલવહેલો અવસર હતો.

ત્યાર પછી મહાત્માજીના પ્રવચનનો આરંભ થયો. આ ચર્ચાનો અહીંથી વિરામ કરું છું. જય મા.

•

"આત્મસ્વરૂપમાં રત ચિત્ત બાહ્ય વિષયોની ઈચ્છા નથી કરતું, જેમ કે દૂધમાંથી નીકળેલું ઘી ફરી દૂધ નથી બનતું."

- આદિ શંકરાચાર્ય

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આદિ શંકરાચાર્યકૃત વિષ્ણુસહસ્રનામભાષ્ય

(ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક એકતાનો પથદીપ)

- ડૉ. વસંત પરીખ

'પરંપરા અનુસાર વિષ્ણુસહસ્રનામભાષ્ય' એ શ્રી આદિ શંકરાચાર્યનું પ્રથમ ગ્રંથ-સર્જન છે. પોતાના ગુરુ પૂજ્યપાદ શ્રી ગોવિંદાચાર્યના ચરણકમળમાં સમર્પિત એ એક યુવાન શિષ્યની પુષ્પાંજલિ છે. વિષ્ણુસહસ્રનામ પરનું આ વિશદ, સરળ ભાષ્ય એક સહસ્રદલ કમળની શોભા ધારણ કરે છે અને એક દિવ્ય પમરાટથી વાતાવરણને મઘમઘતું કરી મૂકે છે. એનો અભ્યાસ તત્કાલ સ્પષ્ટ કરે છે કે શિશુવયમાં જ આદિ શંકરાચાર્ય ચૈતન્યની સર્વવ્યાપિની અને અધિકારી સત્તાનો નિર્ભ્રાંત અનુભવ કરી ચૂક્યા હતા. કૃષ્ણમૂર્તિ કહે છે કે 'ચેતનાનું આંતરસત્ત્વ પણ ચેતના જ છે' - આદિ શંકરાચાર્યે એ સત્યનો માત્ર પ્રબળ તર્કના જોરે જ નહીં પણ આંતરપ્રેરણાથી પણ સાક્ષાત્કાર કરી લીધો હતો. ઉપનિષદ્ જેને 'ભૂમા' કહે છે એની અનુભૂતિ-એનું રહસ્ય તેઓ જાણે કે પામી ચૂક્યા હતા !

શ્રી શંકરે જોઈ લીધુ હતું કે મનુષ્ય બેચેન છે, કારણ કે તે છિન્નભિન્ન થઈ ગયો છે. તેનું જીવન વેદના અને વ્યથાના ગુણાકારમાં ગૂંચવાઈ ગયું છે. તેનું અટકચાળું મન ખંડોમાં રાચે છે અને તેથી મનુષ્યને તે અખંડનાં દર્શન સુધી પહોંચવા દેતું નથી. માણસ તુલનાઓના દેશમાં જીવે છે, અને તેથી અભાવ, દુઃખ અને શોકનો પાક લણે છે. શ્રી શંકરે એ પણ જોયું કે માણસની બુદ્ધિ બહુશાખાઓમાં વહેંચાઈ ગઈ છે અને તેથી તે પોતે જ એક જટિલ સમસ્યા બની ગયો છે. પોતાની વ્યાખ્યા પ્રમાણેના સુખને પામવા તે ગમે તેવા હલકા ઉપાયોને શરણે જતાં પણ અચકાતો નથી. પરિણામે એના પ્રયત્નો વધારે ગૂંચવણ ઊભી કરે છે, વધારે દુઃખો અને હતાશાને જ નોંતરે છે, અને ધર્મ તો, જેમ હંમેશ બનતું આવ્યું છે તેમ, દિગ્ભ્રમનું જ નિમિત્ત બની રહે છે. કારણ કે નિતાંત સ્વાર્થ, ધર્મના મર્મને પામવાની ક્ષમતાનું હરણ કરી જાય છે. તેથી સામાન્ય જન ધર્મના નામે આભાસી સંતો, આભાસી પંડિતો અરે, આભાસી દેવદેવીઓની પાછળ પાછળ આથડ્યા કરે છે ! અનાવિલ અને ઉત્તમોત્તમ એવો ધર્મ આવા માણસોના હાથમાં પડી ગ્લાનિ પામ્યો, અને સેંકડો સંપ્રદાયોની શાખા પ્રશાખામાં વિખરાઈ ગયો ! સમાજમાં તેનાથી એવડું મોટું ભંગાણ પડી ગયું કે એક માણસને બીજા માણસ પ્રત્યે વિશ્વાસ જ ન રહ્યો, અરે તેને પોતાનામાં પણ વિશ્વાસ ન રહ્યો !

શ્રી આદિ શંકરાચાર્યના સમયમાં દેશમાં અનેક સંપ્રદાયો હતા. તેઓ પરસ્પરના કટ્ટર વિરોધી બની ચૂક્યા હતા. પ્રત્યેક પંથ પોતાને જ શ્રેષ્ઠ માનતો અને એવી ઘોષણા કરતો, અને એમ અનુયાયીઓ વધારવા મથતો હતો. શિવ, વિષ્ણુ, શક્તિ જેવા સમર્થ દેવોની સાથે સાથે બીજા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અનેક દેવો પણ સ્વીકારાયા હતા, અને સહુની પૂજા-ઉપાસના, માત્ર ઐહિક ક્ષુદ્ર ઈચ્છાઓની પૂર્તિ માટે જ થવા લાગી હતી. પૂજાવધિ પણ અનેક ક્રિયાઓને કારણે જટિલ બની ગઈ હતી. વિદ્વાનો પ્રજ્ઞાવાદમાં રમમાણ હતા. એટલે ઉપનિષદ્ અર્થાત્ શ્રુતિના શુદ્ધ સત્યને કોણ સમજાવે ? તેથી રામાયણ, મહાભારત અને પુરાણોનો (એટલે કે સ્મૃતિગ્રંથોનો) એકમાત્ર આધાર હતો. પરંતુ વિશાળ પુરાણ સાહિત્યમાં વિરોધી સિદ્ધાંતો અને ધાર્મિક માન્યતાઓનો ભારે મોટો ગૂંચવાડો હતો, તેમાંથી કોઈ સ્પષ્ટ દર્શન તારવવું એ સામાન્ય માણસ માટે લગભગ અશક્ય જ હતું. સુખ-શાંતિની શોધમાં બાહાવરો બની અથડાતો એ રુગ્ણ સમાજ જાણે કે તારણહારને ઝંખી રહ્યો હતો, અને એમની એ વ્યાકુળ ઝંખનાના પ્રતિવાદ રૂપે જ જાણે શ્રી આદિ શંકરાચાર્ય આવ્યા !

ચોતરફ પ્રવર્તેલી ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક અરાજકતાનો તાત્કાલિક અને સુલભ ઉપાય શ્રી શંકરે મહાભારતના વિષ્ણુસહસ્રનામમાં જોયો. મહાભારતના શાંતિપર્વમાં યુધિષ્ઠિરે બાણશય્યા પર સૂતેલા ભીષ્મ પિતામહને, સાંસારિક દુઃખોથી મુક્તિ અને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત કેમ થાય તેવી ભાવનાથી કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તે પ્રશ્નોના ઉત્તરરૂપે પિતામહે 'વિષ્ણુસહસ્રનામ'ની સંજીવની આપી. વિષ્ણુસહસ્રનામ એટલે ભગવાનના હજાર નામોની પુષ્પમાળા. પૂરી સમજણ અને એકાગ્રતાથી કરાતો તેનો પાઠ એ ભવરોગનો અમોઘ ઉપચાર છે. શ્રી આદિ શંકરાચાર્યે આ અવસર ઝડપી લીધો, અને 'વિષ્ણપસહસ્રનામ' સ્તોત્રના પ્રત્યેક નામમાં અવગાહન કરી ધર્મ અને સંસ્કૃતિમાં પડેલા ભંગાણને પૂરી દઈ એક નિરામય સમાજના નિર્માણ માટે ભવ્ય અભિયાન આરંભ્યું.

પ્રત્યેક ધર્મમાં જપનું મહત્ત્વ સ્વીકારાયું છે. જપ એ તો માનસિક સ્નાન છે. વ્યસ્ત અને ત્રસ્ત મન પર એ શીતલ ચંદનલેપ છે. ડૉ. યુંગ જેવા મનોવિજ્ઞાનીએ પણ અમુક ઉંમરે કોઈ અનુકૂળ ધાર્મિક વિધિની આવશ્યકતા દર્શાવી છે. કોઈ પણ ઈષ્ટ વ્યક્તિ કે વિચારનું સ્મરણ એકાગ્રતા દ્વારા શાંતિ આપી શકે છે. વિષ્ણુસહસ્રનામનો જપ કરતી વખતે ભાવકને, ચિત્ત પર હજાર હજાર અમીધારા વરસતી હોય એવો આહ્‌લાદ થાય છે.

આ નામોનો જપ સર્વ કોઈ કરી શકે છે. તેના માટે કોઈ પણ લાયકાત કે વિધિવિધાનની જરૂર નથી. અન્ય કોઈ પણ પૂજ્યવિધિ કરતાં પણ આ જપ કરવાના લાભ ઘણા છે તે દર્શાવતાં શ્રી શંકરાચાર્ય કહે છે કે – આ સ્તુતિરૂપી અર્ચન ઘણું લાભદાયક છે, કારણ કે તેમાં (૧) હિંસા વગેરે પાપકર્મો થતાં નથી. (૨) અન્ય કોઈની મદદની જરૂર પડતી નથી. (૩) ધન ખર્ચવું પડતું નથી. (૪) અમુક સમયે જ જપ કરવો એવું કોઈ બંધન નથી અને (૫) અમુક સ્થળે જ આ પાઠ કરવો એવો કોઈ નિયમ નથી. આમ કર્મકાંડના જટિલ અને ખર્ચાળ સાધનમાંથી ઉગારી લેનાર જપની પ્રતિષ્ઠા કરી શ્રી શંકરાચાર્યે સમાજને એક મુક્ત, તાજગીભરી હવાનો અનુભવ કરાવી આપ્યો.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જપ મનને અંતર્યાત્રા કરાવે છે, તેનાથી મનના ઉધામા શાંત પડતાં પ્રશાંતિનો અનુભવ થાય છે. પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને ગુણચિંતન સાથે સતત ઉચ્ચારાતા ઈષ્ટનામનું રટણ એ જ જપ છે. આવા જપથી વિશ્વમાં સાંસારિક વિરોધાભાસી કલેશો ઓગળી જાય છે. સંવાદિતા સધાય છે અને ઉચ્ચકોટિના આધ્યાત્મિક આનંદમાં ચિત્ત હિલ્લોળે ચડે છે. 'પરમાત્માના શક્તિ, જ્ઞાન અને કરુણા જેવા ગુણોનું ચિંતન કરીને, ભક્તિનમ્ર હૃદયે સતત તેનું રટણ કરીને, સત્સંગીઓ સાથે એમનો ગુણાનુવાદ કરીને તથા એ પરમેશ્વરના મહિમાનું ગાન કરીને, મનુષ્ય એ પરમદેવનું સાન્નિધ્ય અનુભવે છે."

આ ભાષ્યમાં શંકરાચાર્યે હજાર નામો પણ અંતે તો એક જ પરમતત્ત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. બ્રહ્મ જ એક અને અદ્વિતીય સત્ છે. જે કાંઈ છે તે કેવળ એની જ લીલા છે, આ કેવલાદ્વૈતના પ્રકાશમાં જ આ નામોની સાર્થકતા છે. એ સિદ્ધાંતને બરાબર હૃદયસ્થ કરવા માટે પ્રથમ તો ઉપનિષદોનો આધાર આપ્યો છે અને પછી સર્વકોઈ તેને પચાવી શકે તે હેતુથી ગીતા અને પુરાણોમાંથી ઉદ્ધારણો આપ્યાં છે. તેઓ વારંવારં વિવિધ પુરાણોના શ્લોક કંઈક વિશેષ પ્રમાણમાં આપી, મૂળભૂત રીતે પરમાત્મા એક જ છે એમ કહી જનસમુદાયના ચિત્તમાં-વિવિધ મતોની એકવાક્યતા સ્થાપવા ઉદ્યત થયા હોય એમ લાગે છે. લિંગપુરાણ, ગરુડ, વિષ્ણુ, નારદ અને બ્રહ્મપુરાણ તથા હરિવંશમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલા આ ભાષ્યના શ્લોકોનો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો પણ એક સુંદર સુભાષિતગ્રંથ બની રહે તેમ છે. આદિ શંકરાચાર્યે સહુકોઈને ગળે ઊતરે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યું કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, શક્તિ કે અન્ય દેવોનાં નામો છેવટે તો એક જ પરબ્રહ્મનું જ સૂચન કરે છે. તત્ત્વ તો એક જ છે, નામો જ વિવિધ છે.

વિશ્વ : વિશ્વ એટલે જગતનું કારણ હોવાથી બ્રહ્મને વિશ્વ કહે છે. વિશ્વ એ કાર્યશબ્દથી કારણબ્રહ્મનું ગ્રહણ થાય છે. તે કાર્યભૂત બ્રહ્મા વગેરે નામો દ્વારા થયેલી સ્તુતિ પણ વિષ્ણુની જ સ્તુતિ છે, એમ સ્પષ્ટ કરવા માટે જ આરંભમાં 'વિશ્વ' શબ્દ કહ્યો છે.

- અથવા વિશ્વ વાસ્તવમાં પરમપુરુષ પરમાત્માથી ભિન્ન નથી એટલા·માટે જ બ્રહ્મને વિશ્વ કહ્યું છે.

- અથવા પ્રવેશ કરે છે. માટે બ્રહ્મ વિશ્વ છે.

- અથવા 'મૃત્યુ' પામીને જેમાં પ્રવિષ્ટ થાય છે. "(તૈ. ઉ. ૨/૧) એ શ્રુતિ અનુસાર પ્રલય કાળે સમસ્ત પ્રાણીઓ આમાં પ્રવેશ કરે છે એટલે બ્રહ્મ જ વિશ્વ છે....

- સ્મૃતિઓમાં પણ વિશ્વ શબ્દથી ૐકારનું જ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે વાચ્ય અને વાચક વચ્ચે આત્યંતિક ભેદ નથી, એટલે વિશ્વ અર્થાત્ ૐકાર જ બ્રહ્મ છે. - એ જ તાત્પર્ય છે.

આમ સર્વ વૈવિધ્યના મૂળમાં આ એક જ તત્ત્વ વિલસી રહ્યું છે. એનું સ્મરણ-ચિંતન એ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તો માનસ-સ્નાન છે. અને આ માનસતીર્થના જ્ઞાન સરોવરમાં રાગદ્વેષરૂપી મળને દૂર કરનારા ધ્યાનજળમાં જે સ્નાન કરે છે તે પરમ ગતિને પામે છે."

આ જ રીતે આદિ શંકરાચાર્ય પ્રત્યેક નામનો અર્થ ઉઘાડતા જાય છે. અવતરણો આપતા જાય છે અને સર્વતોભદ્ર એકાત્મભાવનો મહિમા પ્રસ્થાપિત કરી આપે છે, તથા સાથે સાથે એમ પણ સિદ્ધ કરી આપે છે કે શાસ્ત્રોનો જો સમ્યક્ અભ્યાસ કરવામાં આવે તો તેમાંથી પણ અવિરોધરૂપે એક જ સનાતન અવિનાશી અવ્યય પરમાત્મા-બ્રહ્મની જ સત્તા ફલિત થતી જોઈ શકાશે. એમણે ભારપૂર્વક, તર્કબદ્ધ દલીલોથી સ્પષ્ટ કરી આપ્યું કે ભારતની આધ્યાત્મિક પરંપરામાં સમન્વય - અખિલાઈ અને અદ્વૈતની વિશાળ ભાવના જ અનુસ્યૂત રહી છે. અને એથી અહીં વિક્ષિપ્ત કરે તેવા સંકુચિત મત-મતાંતરો કે અભિગમોને સ્થાન નથી. ધર્મ એક અને માત્ર એક જ છે. એના અનુસરણની પદ્ધતિ-વિધિ કે ઉપાસનાઓમાં સાધક અને ભાવકની કક્ષા પ્રમાણે ભિન્નતા હોઈ શકે છે, કારણ કે મનુષ્યનું ચિત્ત ત્રિગુણાત્મિકા પ્રકૃતિના બહુરંગી સંભારથી ઘડાયેલું છે. "આપણા અસ્તિત્વના પ્રત્યેક સ્તરે સપાટી ઉપર નિરનિરાળા વિચારો, આવેગોએ રૂઢ કરેલા સંસ્કારો, આગ્રહો કે કર્મો હોવાનાં જ. તેનાથી અવરુદ્ધ થયેલી ચેતનામાં જ આપણો અહં ફસાઈ ન જાય તે આપણે જોવું જોઈએ. જ્યારે આપણે આપણી ઈન્દ્રિયોને વશ કરી લઈએ છીએ ત્યારે આપણા આત્માનો પ્રકાશ નિવાતસ્થ દીપના પ્રકાશની જેમ ઝળહળી ઊઠે છે."

વિષ્ણુસહસ્રનામની વિશેષતા એ છે કે, એમાં તમામ ધર્મો કે સંપ્રદાયોને સંતોષ આપી શકે તેવાં નામોનો સમાવેશ થયો છે. કોઈપણ ધર્મના અનુયાયીને તેમાં પોતાના ઈષ્ટદેવનાં દર્શન થઈ શકે છે. વિષ્ણુના ભક્તોને અહીં વિષ્ણુનાં ઘણાં નામો મળશે. જેમ કે વિષ્ણુ (૨), નારાયણ (૨૪૫), અચ્યુત (૧૭૦, ૩૧૮), પુરુષોત્તમ (૨૪), પદ્મનાભ (૪૮, ૧૯૬, ૩૪૬), હૃષિકેશ (૪૭), હરિ (૬૫૦) વગેરે.

તો ભગવાન શિવ માટે આ નામો છે : શિવ (૨૭, ૬૦૦), સ્થાણુ (૨૮), શંભુ (૩૮), રુદ્ર (૧૧૪), ઈશાન (૬૪), ઈશ્વર (૩૬, ૪૪), પરમેશ્વર (૩૭૭), ભૂતમહેશ્વર (૪૮૯), સર્વેશ્વર (૯૬), સ્થિર (૨૦૩), મહાદેવ (૪૯૧), કામહા (૨૯૪), અન્તક (૫૨૦) વગેરે.

અન્ય દેવોનાં નામો પણ અહીં સંગ્રહાયાં છે. જેમ કે બ્રહ્મા (૬૬૩), હિરણ્યગર્ભ (૭૦, ૪૧૧), પ્રજાપતિ (૬૯, ૧૯૭), મહેન્દ્ર (૨૬૮), વરુણ (૫૫૩), ભાનુ (૨૮૪), આદિત્ય (૩૯), સૂર્ય (૮૮૩), સવિતા (૮૮૪), વસુ (૧૦૪), ત્વષ્ટા (૫૨), યમ (૧૬૨), સોમ (૫૦૫), ગુહ (૩૮૩) અને સ્કન્દ (૩૨૭).

વિષ્ણુના મુખ્ય અવતારોનું પણ સ્મરણ થયું છે :-

મત્સ્ય - શ્રૃંગી (૭૯૭), રોહિત (૩૬૪), મહાશ્રૃંગ (૫૩૬).

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કૂર્મ	-	મહાવરાહ (૫૩૮), કપિ (૮૯૯), વૃષાકપિ (૧૦૧)
નૃસિંહ	-	નારસિંહવપુ (૨૧), સિંહ (૨૮૦, ૪૮૮)
વામન	-	વામન (૧૫૨), ઉપેન્દ્ર (૧૫૧), પ્રાંશુ (૧૫૩), ત્રિવિક્રમ (૫૩૦), ત્રિપદ (૫૩૪)
પરશુરામ	-	ખંડપરશુ (૫૬૮)
રામ	-	રામ (૩૯૪), ધન્વી (૭૬), ધનુર્ધર (૮૫૭), મહેષ્વાસ (૧૮૧), સુધન્વા (૫૬૭), સુવ્રત (૪૫૫)
બલરામ	-	હલાયુધ (૫૬૨)
કૃષ્ણ	-	કૃષ્ણ (૫૭), કેશવ (૨૩, ૬૪૮), કેશિહા (૬૪૯), મધુસૂદન (૭૩), દેવકીનન્દન (૯૮૯), શૌરિ (૩૪૦, ૬૪૪) યદુશ્રેષ્ઠ (૭૦૫), દાશાર્હ (૫૧૧), સાત્વતાં પતિ (૫૧૨), શિખંડી (૩૧૧), દામોદર (૩૬૭), સુયામુન (૭૦૮), ગોપતિ (૪૯૫, ૫૯૨), ગોવિન્દ (૧૮૭, ૫૩૯), મુકુન્દ (૫૧૫), જનાર્દન (૧૨૬), વાસુદેવ (૩૩૨, ૬૯૫, ૭૦૯).

યજ્ઞ કે યજ્ઞનાં અંગો તથા તેના ફળસ્વરૂપે પણ તે જ છે. જેમ કે - યજ્ઞ (૪૪૫, ૯૭૧), યજ્ઞપતિ (૮૭૩), યજ્ઞાંગ (૯૭૪), યજ્ઞવાહન (૯૭૫), યજ્ઞભૃત્ (૯૭૬), યજ્ઞકૃત્ (૯૭૭) યજ્ઞી (૯૭૮) વગેરે.

પરમાત્માનું માતા રૂપે કે શક્તિરૂપે પૂજન કરનારાઓ પણ આ મહાશક્તિ એ જ તત્ત્વ સાથે અભિન્ન છે તેમ જોઈ શકશે. પરમશક્તિ તે 'શ્રી' છે. આત્મવિદ્યા રૂપે લક્ષ્મી છે. જુઓ- લક્ષ્મી (૯૪૩), લક્ષ્મીવાન્ (૩૬૨), શ્રીમાન્ (૨૨), શ્રીનિવાસ (૧૮૩), શ્રીપતિ (૬૦૩), માધવ (૭૨), મહાશક્તિ (૧૭૫) વગેરે

આમ વિનોબા કહે છે તેમ વિષ્ણુસહસ્રનામ એ સર્વધર્મોનો સમન્વય કરે છે, સર્વસંગ્રાહક છે. એમણે તો બુદ્ધ, યહૂદી, ખ્રિસ્તી, જરથોસ્તી અને ઈસ્લામ ધર્મમાં સ્વીકારાયેલાં કેટલાંક નામોનું સામ્ય પણ વિષ્ણુસહસ્રનામમાં શોધ્યું છે. તેઓ એમ નિષ્કર્ષ તારવે છે કે "વિષ્ણુસહસ્રનામ એ અવિરોધક સાધન છે. જે લોકો વિષ્ણુસહસ્રનામ ગાય છે, એમને મોઢેથી ક્યારેય વિરોધી વચન નીકળવું ન જોઈએ."

ભગવાનના સગુણ સ્વરૂપનું ધ્યાન ધરવામાં આનંદ પામતા ભક્તો માટે ચિંતન કરવા જેવાં નામો અહીં મોતીની જેમ વેરાયેલાં છે. જેમકે - મનોહર (૪૬૧), સુન્દર (૭૯૧), સુમુખ (૪૫૬), સ્વાસ્ય (૮૪૪), સુલોચન (૭૪૪), અરવિંદાક્ષ (૩૪૭), સુદર્શન (૪૧૭), સુઘોષ (૪૫૮),

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શુભાંગ (૫૮૬, ૭૮૨), હેમાંગ (૭૩૮), સુભુજ (૨૬૫), ચતુર્ભુજ (૧૪૦), શંખભૃત્ (૯૯૩), ચક્રી (૯૫૦, ૯૦૮), ગદાધર (૯૯૭), પદ્મી (૩૪૪), શાર્ઙ્ગધન્વા (૯૯૬), ગરુડધ્વજ (૩૫૪), વનમાલી (૫૬૨), સ્રગ્વી (૨૧૬) વગેરે.

વળી નિર્ગુણ બ્રહ્મના ધ્યાનમાં મગ્ન જ્ઞાની ભક્તોના ચિંતનને અનુરૂપ નામો પણ અહીં છે જ : અવ્યય (૧૩), સાક્ષી (૧૫), ક્ષેત્રજ્ઞ (૯૫), અમેયાત્મા (૧૦૨, ૧૭૯), અતીન્દ્રિય (૧૬૮), અનિર્દેશ્યવપુ (૧૭૭, ૬૫૬), ગંભીર (૫૪૩), ગહન (૫૪૪), બ્રહ્મ (૬૬૪), અવ્યક્ત (૭૨૨), અમૂર્તિમાન્ (૭૨૦), શૂન્ય (૭૪૩), અમૂર્તિ (૮૩૦) અને તત્ત્વ (૯૬૩).

આદિ શંકરાચાર્ય પ્રત્યેક નામથી પ્રાથમિક રીતે સૂચિત થતા દેવને પૂરતો આદર આપે છે. પણ પછી કુશળતાપૂર્વક ભક્તને પ્રતીતિ કરાવે છે કે આ સર્વ નામોની પાછળ એક જ વ્યાપક પૂર્ણ ચૈતન્ય જ રહેલું છે. એમણે સ્વીકારેલી પદ્ધતિ અનુસાર ગીતા અને પુરાણોમાંથી પૂરતાં અવતરણો આપીને તેઓ સિદ્ધ કરે છે કે કોઈ પણ દેવને કરેલા નમસ્કાર અંતે તો એકમાત્ર પરબ્રહ્મમાં જ વિશ્રામ પામે છે, કારણ કે કોઈ પણ નામ કે શબ્દને તેનો અર્થ આપવો તે તો મનુષ્યની બુદ્ધિનું જ કાર્ય છે અને આ બુદ્ધિની પાછળ શક્તિ તો તે જ સનાતન અવ્યય, સર્વવ્યાપી પરમતત્ત્વની જ રહેલી છે. આ સત્ય જો બરાબર આત્મસાત્ થઈ શકે તો પછી ધર્મને નામે કલહ, સંઘર્ષ કે રક્તપાત કેવી રીતે થઈ શકે ? અહીં જાતિ, વર્ણ કે રાષ્ટ્રના ભેદને પણ અવકાશ ક્યાં રહે છે ?

આદિ શંકરાચાર્યની આશ્ચર્ય પમાડી દે તેવી બહુશ્રુતતા, તેમનું તત્ત્વ અને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન વિ.સ.ભા.માં અનુભવાય છે, પણ તેમાં ભાષાનું માધુર્ય અને અર્થની પ્રાસાદિકતા ભળી છે, તેથી તેનું વાચન આનંદપ્રદ બને છે. વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર અને વ્યાકરણશાસ્ત્ર પર એમનું પ્રભુત્વ એમના આ પ્રથમ ગ્રંથમાં પણ જોવા મળે છે. કોઈ પણ નામ કે શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આપ્યા પછી તેઓ પ્રાયઃ તદનુરૂપ પાણિનિ-સૂત્ર આપે છે, અને આમ છતાં પણ એમની પ્રતિભા તે નામના મૌલિક અર્થઘટનમાં પ્રકાશી ઊઠે છે ! કેટલીક વાર એક જ નામનાં એકથી વધારે અર્થઘટનો આપી આપણને તેઓ સંમોહિત કરી દે છે. આવાં માત્ર બે જ ઉદાહરણો જોઈએ :-

પુરુષ (૧) પુર એટલે શરીર. તેમાં જે શયન કરે છે તે પુરુષ અથવા (૨) अस् ધાતુના અક્ષરોને ઊલટાવીને તેની પહેલાં पुरा શબ્દ જોડવાથી, पुरा એટલે કે જે પહેલેથી आसीत છે - એમ વ્યુત્પત્તિ કરવાથી પણ 'પુરુષ' કહેવાય છે. અથવા (૩) पुरु એટલે કે અનેક ઉત્કર્ષશાળી જીવોમાં સ્થિત છે (पुरुष सीदति) એટલે 'પુરુષ' છે. અથવા (૪) સંહારકાળે પ્રચૂર ભુવનોનો નાશ કરે છે. (पुराणि भुवनानि स्यति) એટલે 'પુરુષ' છે. અથવા (૫) પૂર્ણ હોવાથી પૂરણ કરે છે તેથી કે સ્થિત હોવાથી તે પુરુષ છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કેશવ (૧) જેના કેશ સુંદર છે તે કેશવ અથવા (૨) 'ક' (બ્રહ્મા), 'અ' (વિષ્ણુ) અને ઈશ (મહેશ) - આ ત્રિમૂર્તિ જ કેશ છે. અને એ કેશ જેના વશમાં છે, તે કેશવ. અથવા (૩) કેશી (દાનવ)નો વધ કર્યો તેથી 'કેશવ' છે. અથવા (૪) સૂર્યાદિમાં વ્યાપ્ત કિરણોને કેશ કહે છે. તેનાથી યુક્ત હોવાથી તે કેશવ છે.

વિષ્ણુસહસ્રનામમાં આવેલાં સહસ્ર નામોમાં, ૯૦ નામોની પુનરુક્તિ થઈ છે, પરંતુ આદિ શંકરાચાર્ય પ્રત્યેક પુનરાવર્તનનું નવું જ અર્થઘટન કરે છે, અને તેથી એ નામ એકનું એક હોવા છતાં જાણે કે નવું જ છે એમ લાગે છે, જેમકે 'માધવ' નામ બે વાર આવ્યું છે. પરંતુ આદિ શંકરાચાર્ય પ્રથમ વાર (૧૬૭) તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરે છે - મા એટલે કે વિદ્યા(લક્ષ્મી)ના પતિ છે તે, તો બીજી વાર (૭૩૫)માં અર્થ કરે છે કે મધુકુળમાં જન્મ્યા તેથી માધવ.

'વસુ' આ નામ છ વાર આવ્યું છે અને પ્રત્યેક સમયે શ્રી શંકર એમાં નવી અર્થછાયા પ્રગટાવે છે :-

વસુ (૧૦૪) - ભગવાનમાં બધાં ભૂતો વસે છે અથવા તો ભગવાન બધાં ભૂતોમાં વસે છે, તેથી તે વસુ છે. અથવા તો "વસુઓમાં હું અગ્નિ છું." (ગીતા-૧૦-૨૩) એ રીતે અગ્નિ જ વસુ છે.

વસુ (૨૭૦) - આપવામાં આવતું ધન (વસુ) પણ તે જ છે, તેથી તે વસુ છે. અથવા માયાથી પોતાના સ્વરૂપને ઢાંકી દે છે, તેથી તે વસુ છે. અથવા અંતરિક્ષમાં જ વસે છે, અન્યત્ર નહીં તેથી તે વસુ છે.

વસુ (૧૦૫) (વસુમના અંતર્ગત) વસુ શબ્દથી તેની પ્રશસ્તતા લક્ષિત થાય છે. જેનું મન પ્રશસ્ત છે તે ભગવાન વસુમના છે. વસુ (૬૯૫) (વસુરેતા-અંતર્ગત) - વસુ એટલે સુવર્ણ. વસુ (૬૯૪) (વસુપ્રદ-અંતર્ગત) - વસુ એટલે મોક્ષ, વસુ (૬૯૩) (વસુપ્રદ-અંતર્ગત) વસુ એટલે પ્રચૂર ધન વગેરે.

આ રીતે વિષ્ણુસહસ્રનામ એ પરમાત્માના ચિંતનસભર મનમોહક પુષ્પો છે. આદિ શંકરાચાર્યે તેમાં અદ્વૈતનું સૂત્ર પરોવી તેની કદીયે ન કરમાય તેવી માળા બનાવી તે જ વિશ્વેશ્વરને સમર્પિત કરી છે. વિજ્ઞાન અને યંત્રવિદ્યાના સાંપ્રત યુગમાં પણ, જ્યારે માનવજાત એકલતા, નિરાશા, તનાવ અને વંચનાની પીડા ભોગવી રહી છે, ત્યારે વિષ્ણુસહસ્રનામ ભાષ્યનો સન્નિષ્ઠ અભ્યાસ અને તદનુસાર જીવનપ્રણાલિની પુનઃરચના થઈ શકે તો - હજુ પણ સમાજ વિચ્છિન્નતા અને સાંસ્કૃતિક પતનની ગર્તામાંથી ઊગરી શકે તેમ છે.

●

(સૌજન્ય-ગ્રંથ 'આદિ શંકરાચાર્ય)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્મૃતિ-દર્પણમાં

- વાસંતી મૈત્ર

સ્થાન : વિંધ્યાચલ. ૨૫-૧૨-૧૯૬૫

માતૃકૃપાથી ભીષણ રોગમાંથી હું મુક્ત થયાની ખબર જાણીને, માએ મને વિંધ્યાચલમાં માતૃસંગ કરવા માટે બોલાવી. એ આદેશ પ્રમાણે મારા લાડકા ગોપાલજીના ૨૫મી ડિસેમ્બરના વાર્ષિક ઉત્સવના ઉપલક્ષ્યમાં, મા પાસે હું વિંધ્યાચલ ગઈ.

માના ખોળામાં ગોપાલને બેસાડીને મારી ઈચ્છાનુસાર માની પૂજા કરી, ખવડાવ્યું, આરતી કરી. માએ બહુ પ્રસન્નભાવે બધું ગ્રહણ કર્યું. તે વખતે વિંધ્યાચલમાં ખાસ ભીડ નહોતી. હું પૂજા કરતી હતી ત્યારે એક 'સાહેબ' માના કક્ષમાં બેઠા હતા. પૂજા થઈ ગયા પછી માએ સાહેબને કહ્યું :

"વિગ્રહ-પૂજા જે જોઈ તેનો અર્થ કોઈને માટે સાકાર આરાધના, કોઈને માટે નિરાકાર આરાધના. આ બન્ને એક જ વસ્તુ, જેમ જળ અને બરફ. જેનો જે રસ્તો, એ જ્ઞાન હોય કે ભક્તિ હોય, પરંતુ બન્નેનું લક્ષ્યસ્થળ એક જ. જે નિરાકાર-ધ્યાન કરે તેનું સાકાર રૂપ જ આ વિગ્રહ. લક્ષ્ય બન્ને જણાનું એક."

આશ્રમના એક મહાત્માએ માની વાત સાહેબને અંગ્રેજીમાં સમજાવી.

સાહેબ : હું સમજી ગયો. તમે માને પૂછો કે હું જ્યારે ધ્યાન કરું છું, ત્યારે જોઉં છું કે મારે શરીર નથી, હું શૂન્ય છું. જેમ અરીસામાં દેખાય કે શરીર છે પણ એ શરીર મારું પ્રતિબિંબ છે, એ જ પ્રમાણે. ધ્યાનમાં હું એવું અનુભવું છું કે હું શૂન્ય છું. શરીરની અનુભૂતિ રહેતી નથી, છતાં હું જાણે સાક્ષીરૂપે શરીરને પ્રત્યક્ષ જોઉં છું.

મા : ધ્યાન જ્યારે ખૂબ ગહન હોય ત્યારે આ અવસ્થા થાય.

સાહેબ : રંગ, પ્રકાશ અત્યંત ઉજજ્વળ દેખાય. દુનિયાની બધી જ વસ્તુઓ અત્યંત સુંદર રૂપે દેખાય. ધ્યાન પૂરું થયા પછી જાગતિક વસ્તુ પર જ્યારે દૃષ્ટિ પડે ત્યારે પ્રત્યેક વસ્તુ વધારે પ્રકાશયુક્ત અને ઉજજ્વળ દેખાય.

મા : સંસારની બધી વસ્તુઓ 'એનો' આભાસ માત્ર. પરમાર્થના પથ પર જે અગ્રસર થાય તેની આંખોમાં બધું જ અતિ સુંદર લાગે જ. 'પરમ સુંદર'ના પથે જે યાત્રા કરે તેને આ જ રીતે સૌંદર્યની અનુભૂતિ થાય, કારણ 'પરમ સુંદર'ના રૂપનું પ્રતિફલન આ જગત. ડાકબંગલામાં કે જ્યાં રહેતા હો ત્યાં ધ્યાન કરો. જેટલું ધ્યાન ગહન થશે તેટલો સહુને એનો અંશ મળશે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જેવી રીતે મનુષ્ય વસ્ત્ર - અન્નદાન કરે, આ પણ તે જ રીતે ધ્યાન-દાન કરે.

સાહેબ : હું માની દયા અનુભવું છું. હું જેટલું આપી નથી શકતો તેના કરતાં અનેકગણું મેળવું છું.

મા : આત્મા તો એક જ, માટે ધ્યાન કરવાથી બધાં જ એનો અંશ ગ્રહણ કરે. જેમ તેજ, વાયુ, જળ, સર્વક્ષેત્રે સર્વદેશે એક જ. એની કોઈ પૃથક્ જાતિ નથી. તે જ પ્રમાણે આ શરીર પાસે કોઈ પૃથક્ ભાવ નથી. બધાં જ એક, વિદેશીનો પ્રશ્ન નથી, કોઈ જ નવું નથી, દૂર નથી. બે રાખવાથી (બંગાળીમાં 'નિયે' અર્થાત્ લઈને - બે લઈને દુ+નિયા) દુનિયા. દ્વંદ્વ, અભાવ - તેને લીધે જ સુખ-દુઃખ. જ્યાં એકત્વનો ભાવ ત્યાં એવો ભાવ નથી. ત્યાં બધાં જ સુખી, પોતાનાં.

માની કેટલીક વાણી લખી રાખી છે, તે અમૂલ્ય સંપદા ભક્તોના હાથમાં મૂકી.

●

સ્થાન : દેવઘર (બિહાર) શ્રી નરેંદ્રનાથ બ્રહ્મચારીજીનો આશ્રમ, ૧૯૭૭

પ્રશ્ન : પ્રારબ્ધ કેવી રીતે કપાય ?

મા : ગુરુ-ઉપદેશ-પાલન, શ્વાસે શ્વાસે નામ.

પ્રશ્ન : ગુરુ-ઈષ્ટની પાસે આધ્યાત્મિક વાતો છોડીને સાંસારિક સુખ-દુઃખની વાતો કહેવી તે અપરાધ છે ?

મા : પ્રાણ ખોલીને કહેવી જોઈએ.

પ્રશ્ન : અહૈતુકી કૃપા એટલે શું ?

મા : કૃપા કહો એટલે અહૈતુકી જ કહેવાય.

પ્રશ્ન : હું કાચો, હું પાકો - એ કેવી રીતે ખબર પડે ?

મા : જ્યારે ભાત ખાઓ છો, ત્યારે પેટ ભરાઈ ગયું એવું બીજું કોઈ કહે છે કે ?

●

હું દિદિમા (માતાજીનાં મા) ની મંત્રશિષ્યા નથી, છતાં તેઓ મને અત્યંત સ્નેહદૃષ્ટિથી જોતાં અને વ્યવહારમાં એ પ્રગટ પણ કરતાં. માનાં પ્રથમ દર્શન પછી એકવાર એક મંત્ર બાબત દિદિમાને પ્રશ્ન પૂછ્યો. દિદિમા માને ઉદ્દેશીને બોલ્યાં :

"એ પુરુષ પણ છે, નારી પણ. એ જ બધું."

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જ્યારે હું માની પૂજા કરીને કંકુનો કે ચંદનનો ચાંલ્લો કરવા ગઈ, ત્યારે માએ બહુ જ ધીમેથી મને કહ્યું, "ભ્રૂયુગલ મધ્યે આપ." મને કોણ જાણે કેમ ધ્રૂજારી થતી. જ્યારે જે રૂપે પૂજા કરવાની ઈચ્છા હોય (ગોપાલ કે દેવી) ત્યારે સાનંદે અનુમતિ આપે છે, અને પૂજા ગ્રહણ કરે છે. ઘણી વાર કહે છે, "તું ખુશ થઈ ને ?" આવી કરુણા હું ક્યાંથી પામીશ ?

બે વાર મારે ઘેર પધાર્યાં. એક વાર મેં માને લખ્યું - "હું મંડપ બંધાવી નહીં શકું, ખુલ્લું નીલ આકાશ, હશે તમારા ચંદ્ર-સૂર્ય. વરસાદ જેથી પડે નહિ." માએ ઉત્તરમાં લખાવ્યું - "એનો ભાવ સુંદર." શું કહું ? સંધ્યાકાળે મા આવ્યાં અમારે ઘેર. ચારે બાજુ વરસાદ. આવતાં પહેલાં અમારા ઘર પર પણ ખૂબ વરસાદ. મા આવ્યાં ને બોલ્યાં "શરીર "એલોમેલો" (બંગાળીમાં અર્થાત્ અસ્તવ્યસ્ત) અગાશીમાં જઈશ નહીં." આવી અનેક ઘટનાઓ છે. ગમે તેમ પણ મા જ્યારે આવ્યાં ત્યારે આસપાસ બધે વરસાદ હતો, પણ અમારે ઘરે વરસાદ નહીં ! જે સ્ત્રીઓ આવેલી તે બધાંની સાડીઓ ભીની થઈ ગયેલી હતી. ૧૯૫૮માં જ્યારે માની પ્રથમવાર કૃપા પામી, ત્યારે મા બોલ્યાં હતાં, "આ શરીર હંમેશાં તારી સાથોસાથ છે." એમાંની એક વાત મેં કહી. પરવર્તી જીવનમાં ડગલે ને પગલે એની ખાત્રી મળી છે માને કહું છું, "સાચેસાચ એવું જ છે, હું તમને જેટલો પ્રેમ કરું છું, તેના કરતાં તમે મને અનેકગણો વધારે પ્રેમ કરો છો." મા હસે છે, મારા માથા પર શ્રીહસ્ત મૂકે છે.

●

चींटी के पग नेवर बाजे,
सो भी साहब सुनता है।

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંતાનવત્સલા શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી

- સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થ

(૧૯૩૦ કે ૩૧ની સાલ. શારદીય દુર્ગા પછી ઢાકાના રમના આશ્રમમાં શ્રીશ્રીમાનાં દર્શનની ઘટનાઃ)

એક દિવસ જ્યોતિષબાબૂએ (ભાઈજી) ખૂબ વહેલી સવારે આશ્રમમાં આવીને જોયું તો મા હજી પથારીમાં શાયિત છે. તેઓ પંચવટીમાં (વટ, અશ્વત્થ, બિલ્વ, આમલકને અશોક) બ્રહ્મચારીઓ માટેની એક ઘાસની ઝૂંપડીમાં જઈને બેઠા. હું માના ઓરડાની દક્ષિણ બાજુના વરંડામાં બેઠો બેઠો મારું નિત્યકર્મ - સંધ્યા અને તર્પણ વગેરે-કરતો હતો. આશ્રમના બ્રહ્મચારીઓ પોતપોતાનાં નિર્દિષ્ટ કાર્યોમાં વ્યસ્ત હતા. માની કુટિરની સન્મુખે આશ્રમ-પ્રાંગણમાં કોઈ જ લોકો નહોતા. સૂર્યોદય થઈ ગયો તે જોયું એટલે જ્યોતિષબાબૂ પણ ઘરે ગયા, કારણકે તડકો નીકળ્યા પછી મા મેદાનમાં જાય નહીં.

આવે વખતે એક બ્રાહ્મણ, જેમણે શરીર પર નામાવલિ ઓઢેલી હતી, માના ઓરડાની પશ્ચિમ બાજુના બારણા સામે આવીને ઊભા રહ્યા. એમની ઉંમર કદાચ પચાસ કે પંચાવન વરસ હશે. એમના પરિધાનમાં બહુ જ ઓછી પહોળાઈવાળા સફેદ કટકાનું ધોતિયું હતું, અને તે પણ ઢીંચણ પર્યંતનું. તેઓ ઉઘાડા પગે જ આવ્યા હોય એવું લાગ્યું, કેમ કે એમના બન્ને પગ ધૂલિ-ધૂસરિત હતા. એમને જોઈને લાગ્યું કે માતૃદર્શન અર્થે ઘણે દૂરથી આવ્યા હશે. કોઈને જ કશીયે જિજ્ઞાસા કર્યા વગર ચુપચાપ એકી નજરે માના કક્ષના દ્વારની અભિમુખ થઈને જોઈ રહ્યા છે. હું મારા પ્રાતઃકર્મમાં વાતચીત ન કરી શક્યો. એમણે પણ મને મા સંબંધી કોઈ જ પ્રશ્ન ન પૂછ્યો. તેઓ આ જ રીતે થોડી વાર ઊભા રહ્યા. પછી એકાએક માના કક્ષનાં દ્વાર ખુલી ગયાં. બારણું ખુલવાનો અવાજ સાંભળીને હું માને પ્રણામ કરવા માટે નજીક ગયો, સાથોસાથ પેલા બ્રાહ્મણ પણ માની પાસે વરંડામાં આવી પહોંચ્યા. અમને બન્નેને એમની દિશામાં અગ્રસર થતા જોઈને મા એકદમ ઊભા રહી ગયાં. એમનો દક્ષિણ ચરણ ઉમરા ઉપર તથા વામ પદ પાછળ ઓરડામાં. શ્રીશ્રીમા કાલી જે રીતે દક્ષિણ ચરણને આગળ કરીને અને વામપાદ પાછળની બાજુએ રાખીને ઊભાં હોય છે, બરોબર તે જ રીતે મા ઊભાં રહ્યાં. એમના જમણા પગની બધી જ અંગુલિઓ ઉમરા ઉપર થઈને બહાર અર્થાત્ શૂન્યમાં હતી. માના માથા પર કપડું નહોતું (માથે ઓઢેલું નહોતું) કારણ હજી હમણાં જ તેઓ શય્યામાંથી ઊઠ્યાં હતાં, એમના ઘન કૃષ્ણવર્ણના કેશગુચ્છ પીઠ પર પથરાયેલા હતા. માનાં સુંદર નયનયુગલ ભાવના પ્રાબલ્યથી અધબીડાયેલાં તથા લાલિમાયુક્ત હતાં. તે સમયની શ્રીશ્રીમાની અનુપમ રૂપમાધુરી અને ઊભા રહેવાની ભંગિમા જોઈને મા આદ્યાશક્તિ જ લાગતાં હતાં. પેલા સજ્જને કોઈ પ્રકારની વાતચીત કે જિજ્ઞાસા ન

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કરી, અને એકાએક સર્વ પ્રકારનાં લજ્જા-સંકોચનો પરિત્યાગ કરીને માના દક્ષિણ પાદપદ્મના અંગૂઠાને મુખમાં લઈને ચૂસવા માંડ્યા.

જનની મારાં સ્થિરભાવે ઊભાં રહ્યાં, તથા એકદૃષ્ટિએ એમનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યાં. બ્રાહ્મણ તો વારંવાર માના જમણા અંગૂઠાને ગટગટ કરતા ચૂસે છે. જેમ વાછરડું ગાયના આંચળે મુખ રાખીને પીએ અને વચ્ચે વચ્ચે ધક્કો મારીને આંચળમાંથી દૂધ બહાર કાઢે, બરોબર એ જ રીતે એમણે પણ ધક્કાથી માના પગના અંગૂઠામાંથી સુધા લેતાં લેતાં આકંઠ પાન કર્યું. આ પ્રમાણે એકાદ બે મિનિટ સુધી માતૃ-ચરણામૃત પાન કરીને, પછી પ્રણામ કરીને માના મુખકમળ પ્રત્યે અત્યંત કરુણ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરતાં કરતાં ધીરે ધીરે એમના ગંતવ્યસ્થાને જવા માટે ઉદ્યત થયા. એ ભાગ્યશાળી બ્રાહ્મણને પૂછતાં મને એ જાણવા મળ્યું કે તેઓ વિક્રમપુરના કોઈક ગામના રહેવાસી છે. 'માલીબાગ'માં એમના કોઈ યજમાનના ગૃહે શ્રીશ્રીદુર્ગાપૂજા કરવા માટે ઢાકા આવ્યા છે. આ સ્મરણીય ઘટના ઘટ્યા પછીના સુદીર્ઘ પચાસેક વર્ષમાં એ ભાગ્યશાળી સજ્જનને ફરી ક્યારેય મેં જોયા નથી.

●

શ્રીશ્રીમા વારાણસીમાં આવ્યાં છે, શ્રી નિર્મલચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય મહાશયને ઘરે રહ્યાં છે. એક દિવસ માનાં દર્શન કરીને ઘરે પાછાં ફરતાં બહુ મોડી રાત થઈ ગઈ. મોડી રાત્રે ઘરમાં આવતાંવેંત મારાં પંચોતેર વર્ષની વયનાં વૃદ્ધ ફોઈએ અત્યંત ઉત્કંઠા સહિત મને પૂછ્યું, "આજે ઘેર આવતાં તને આટલી રાત કેમ પડી ગઈ ? તું ક્યાં ગયો' તો ?"

હું : આનન્દમયીમાનાં દર્શન કરવા નિર્મલબાબૂને ઘરે ગયો' તો. તેઓ આજે જ અહીંયાં આવ્યાં છે.

ફોઈ : મને એક વાર આનન્દમયી માનાં દર્શન કરવા લઈ જા ને. આજકાલ અનેક લોકોને મુખે એમની સુખ્યાતિ સંભળાય છે. તેઓ સ્વયં મા કાલી છે ને ! જગદંબા. જગતના કલ્યાણ અર્થે આવ્યાં છે. આવાં માને જોઉં નહીં ?

હું : એમનાં દર્શન કરવા તમે કેવી રીતે જશો ? તમે તો જરા પણ ચાલી નથી શકતાં ! તેઓ તો રહે છે અહીંયાંથી બહુ દૂર. રામાપુરાની 'નવી બસ્તી'માં. તમે એટલે દૂર ચાલીને જઈ શકશો?

ફોઈ : હું ચાલી નથી શકતી, એમાં શું થયું ? મને એક ડોળી કરીને લઈ જા.

એ દિવસોમાં ડોળી કે પાલખીમાં સ્ત્રીઓના યાતાયાતનું પ્રચલન હતું. અત્યારે તો એ બધું આંખે જોવા પણ મળતું નથી. વૃદ્ધા ફોઈનો માનાં દર્શન કરવા માટેનો તીવ્ર આગ્રહ જોઈને બીજે દિવસે બપોરે આહારાદિ પછી એક ડોળી કરીને એમને નિર્મલબાબૂને ઘરે લઈ ગયો. ત્યાં ગયા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પછી જોયું કે મા ભોગમાં બેઠાં છે. તે જ સમયે ફોઈને માના ઓરડામાં બેસાડી દીધાં. મધ્યાહ્ન સમય હોવાથી લોકોની ભીડ હતી નહીં. ભોજનાંતે મા વિશ્રામ માટે એમના નિર્દિષ્ટ કક્ષમાં પાટ ઉપરના પાથરણા પર બેઠાં. મારાં ફોઈએ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. માએ મને પૂછ્યું, "આ મા કોણ છે ?" મેં કહ્યું, "આ મારાં ફોઈ છે, ઉંમર લગભગ પંચોતેર વરસ. બહુ જ અલ્પ વયે વિધવા થયાં હતાં. ઘણા સમયથી કાશીવાસ કરે છે. આ ઉંમરે અત્યારે પણ પોતાને હાથે રસોઈ કરીને ખાય છે. અન્ય કોઈનાયે હાથનું રાંધેલું ખાતાં નથી. ગંગાજળથી રસોઈ બનાવીને નારાયણને ભોગ આપે છે. એ પ્રસાદ જ ફક્ત ગ્રહણ કરે છે. મોટે ભાગે પૂજા અને જપ કર્યા જ કરે છે. પહેલાં દરરોજ સવારે ગંગાસ્નાન કરતાં. હવે ગંગા સુધી જઈને સ્નાન કરી શકતાં નથી. તમારાં દર્શન કરવા માટેનો અત્યંત આગ્રહ જોઈને ડોળીમાં લઈ આવ્યો છું. ફોઈને સંતાનાદિ કંઈ નથી. આમણે જ મારું પાલન-પોષણ કર્યું છે."

શ્રીશ્રીમા આહારાંતે વિશ્રામ માટે પાટ ઉપરની શય્યામાં સૂતાં. મારી વૃદ્ધા પિતૃભગિની માની પાટ સન્મુખ જમીન પર બેસીને માના એ પવિત્ર અનિંદ્ય સુંદર સદ્યઃપ્રસ્ફુટિતશ્વેતકમલ સમાન મુખના લાવણ્યને નિષ્પંદ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરવા લાગ્યાં. ઓરડામાં મા, ફોઈ અને હું, તે સિવાય ચતુર્થ કોઈ વ્યક્તિ હતી નહીં. મા શયનાવસ્થામાં રહીને જ ફોઈને ઉપલક્ષ્ય કરીને બોલ્યાં, "મા, તમારી આ નાની છોકરીને લઈને સૂઓ ને આ જ પથારીમાં."

ફોઈ : મા ! તમને લઈને હું કેવી રીતે સૂઉં તમારી પથારીમાં ! તમે તો દેવી સ્વયં ભગવતી.

મા : કેમ, નાની છોકરીને લઈને મા શું એક પથારીમાં ન સૂએ ? સૂઓ ને મા, તમારી આ છોકરી સાથે.

માની પથારીમાં બેસતાં પહેલાં તો ફોઈને વિશેષ સંકોચ થયો. મનુષ્યને પક્ષે એમ થવું તે સ્વાભાવિક જ છે. મેં કહ્યું, "મા જ્યારે પોતે જ એમની સાથે સૂવાનું તમને કહે છે, તો એમાં તમારે વાંધો લેવા જેવું શું છે ?

મેં આમ કહ્યું એટલે એમણે અત્યંત સરળ ભાવે નિઃસંકોચ થઈને માની પથારીમાં જઈને શયન કર્યું, શ્રીશ્રીમા ફોઈની છાતીમાં એકદમ લપાઈને નાના બાળકની જેમ સૂઈ રહ્યાં. મારાં વૃદ્ધ ફોઈ માના આવા અકૃત્રિમ શિશુભાવમાં આવિષ્ટ થઈને અકુંઠિત રૂપે માને પોતાના જ શિશુસંતાનની માફક છાતીએ લગાડીને બોલ્યાં,

"મા, તમારા શરીરમાં આવી સુંદર ચંદનની ગંધ આવે છે ક્યાંથી ? મનુષ્યના શરીરમાં તો આવી જાતની સુંગધ ના હોય. તમે તો દેવી, સ્વયં ભગવતી, આ મધુર ગંધ જ એનો પરિચય આપે છે."

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એના ઉત્તરમાં મા બોલ્યાં,

"તમારી આ છોકરી રોજ સ્નાન નથી કરતી, દરરોજ કપડાં સુદ્ધાં નથી બદલતી, તમને એના શરીરમાં ચંદનની ગંધ મળી ક્યાંથી ?"

જેટલી વાર સુધી એમણે માને છાતીએ લગાડીને શયન કર્યું, ત્યાં સુધી એમને માના અપ્રાકૃત ચિન્મય પવિત્ર શરીરમાંથી અપૂર્વ ચંદનની સુગંધ આવ્યા કરી. મારા મતે અહીંયાં એક વાત કહેવાનું અપ્રાસંગિક નહીં લાગે કે આટલાં પચાસ વર્ષોમાં કદાપિ માની શય્યામાં કોઈને જ શયન કરતા જોયાનું મને યાદ નથી. માતૃલીલાનું આ એક અભિનવ દૃશ્ય હતું એનો સ્વીકાર કરવો જ પડશે. એનું કારણ તો ફક્ત મા જ કહી શકે. એ પંચોતેર વર્ષનાં વૃદ્ધામાં એવું કયું વિશેષત્વ હતું કે જેને લીધે મા એમની દીકરી બન્યાં ? સામાન્ય દૃષ્ટિએ વિચારતાં એમ લાગે કે વૃદ્ધાના અવચેતન મનમાં કદાચ સંતાનસ્નેહ છુપાયેલો હશે, જેથી દયા કરીને માએ એને પૂર્ણ કર્યો. શ્રીશ્રીમાના દિવ્ય, પૂત તથા અનૈસર્ગિક શ્રીદેહમાંથી મને પણ ચંદનની સુવાસ જે રીતે આવી છે તે લખું છું.

૧૯૨૯ કે ૧૯૩૦માં ચોમાસામાં શ્રીશ્રીમા વિંધ્યાચલ ઉપર એમના સુંદર આશ્રમમાં વાસ કરતાં હતાં. ત્યારે હજી આશ્રમના બીજા માળનું નિર્માણ કાર્ય પૂર્ણ નહોતું થયું. નીચે ફક્ત એક મોટો ઓરડો અને એની ચાર બાજુ ચાર દરવાજા હતા. ઓરડાની ચતુર્દિકે લોખંડના મોટા સળિયાથી ઘેરેલો વરંડો. અત્યારે જ્યાં ઉપલે માળે જવાનો દાદર છે ત્યાં હતું એક નાનું રસોડું. રાત્રે મા ઉત્તર દિશાના બારણા પાસે દક્ષિણ બાજુ મસ્તક રાખીને સૂતાં છે. ઓરડામાં ખુકુનીદિદિ (ત્યારે હજી 'ગુરુપ્રિયા' નામ પડ્યું નહોતું) સહિત બધી જ છોકરીઓ માની આસપાસ સૂતી છે. ઓરડાની ચારે બાજુના વરંડાના ઘેરાવામાં પુરુષોએ પોતપોતાને સૂવા માટેનું સ્થાન કરી દીધું છે. માના પગ પાસે ઉત્તર દિશામાં હું જુદો સૂતો છું. વરસાદના દિવસો છે, વરંડામાં તે દિવસે કોઈ સૂતું નહીં. હું માના ચરણતલે સૂવાનો લોભ સંવરણ ન કરી શક્યો અને વર્ષાના જળમાં ભીંજાવા છતાં પણ હું ત્યારે ઉત્તર દિશામાં ઓટલા પર સૂઈ રહ્યો. શ્રીશ્રીમાના ચરણો અને મારા માંથી વચ્ચે ઘણું વ્યવધાન તો હતું, પણ બે હાથ જેટલું જ. ઓટલો ઘર કરતાં કદાચ એક હાથ નીચો હતો. અતિશય સુંદર મીઠી ચંદનની સુગંધથી મારી નિદ્રા ખુલી ગઈ. માથું ઊંચું કરીને જોયું તો આવી પ્રગાઢ રજનીમાં બધાં જ્યારે અઘોર નિદ્રામાં નિમગ્ન છે, ત્યારે મારાં જનની રાતાં, ચળકતાં, સુંદર બે ચરણકમળોને મારા માથા પાસે પ્રસારિત કરીને એમના ભાવમાં બેઠાં છે, અને એમનાં એ અલોકસુંદર રાતાં પદ્મસદૃશ ચરણયુગલમાંથી પ્રસરી રહી છે મનોમુગ્ધકરી દિવ્ય ચંદનસુવાસ. હું જે વરંડામાં સૂતેલો તે સ્થાન ચંદનગંધ દ્વારા આમોદિત થઈ ગયું. મારા જોવાથી શ્રીશ્રીમાને કોઈ રીતે અસુવિધા ન થાય તેથી તરત હું ફરી સૂઈ ગયો. હું જાગતો રહ્યો

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ત્યાં સુધી એ ચંદનની સુગંધ આવ્યા કરી, જાણે કોઈએ માના ચરણોમાં ચંદનનું અત્તર ન ઢોળી દીધું હોય ! સામાન્ય રીતે મનુષ્યના દેહમાંથી આ જાતની સુગંધ નીકળતી જોવામાં નથી આવતી, તેમ જ મા તે સમયે પણ કોઈ પ્રકારની સુગંધ - અત્તર કે એસેન્સ - વાપરતાં નહીં. મેં એવું સાંભળ્યું છે કે પ્રત્યેક દેવતાના શરીરમાં પૃથક્ પૃથક્ ગંધ હોય છે.. જેઓ એ સર્વ ગંધોથી પરિચિત હોય, તેઓ ગંધથી જ કહી શકે કે કયા દેવતાની કઈ ગંધ છે. ચંદન, કેસર, કપૂર અને કસ્તૂરી - એકી સાથે ભેળવી દઈએ તો જે અપૂર્વ સુવાસ થાય તે જ શ્રીકૃષ્ણની અંગગંધ તથા શ્રીમતી રાધારાણીની અંગગંધ ને પદ્મની ગંધ જેવી ! ચંદનની આ સુગંધથી પણ શ્રીશ્રીમાની વિભૂતિનો જ પરિચય મળે છે. માનાં પહેરવાનાં વસ્ત્રોમાંથી પણ એક જાતની સુગંધ આવે છે જે ધોયા પછી પણ સહજ રૂપે જતી નથી.

સૂક્ષ્મમાં કયા દેવતાનો આવિર્ભાવ થયો તેનો નિર્ણય ગંધ દ્વારા કરી શકાય.

●

(ક્રમશઃ)

"હે અર્જુન, શરીરરૂપી યંત્ર પર આરૂઢ થયેલાં બધાં પ્રાણીઓને એમનાં કર્મો પ્રમાણે અંતર્યામી પરમેશ્વર પોતાની માયાથી ભ્રમણ કરાવતો બધાં પ્રાણીઓનાં હૃદયમાં સ્થિત છે."

- (ગીતા : ૧૮ : ૬૧)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી પ્રસંગ

- સ્વ. અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત

કાશીમાં શ્રીશ્રીમાનું પ્રત્યાવર્તન :

૧૩-મહા, મંગળવાર, ૨૭-૧-૧૯૫૩.

દક્ષિણ ભ્રમણ પછી દ્વારકા વગેરે સ્થળોએ થઈને માતાજી લગભગ ચાર મહીનાના અંતરાલ પછી કાલે વિંધ્યાચલ પહોંચ્યાં, તથા આજે સંધ્યાકાળે સાત વાગે કાશી આવ્યાં. કાલે પાછાં વિંધ્યાચલ જશે.

હરિબાબાજી વગેરે મહાત્માગણ વિંધ્યાચલમાં જ છે. મુક્તિબાબા, દેવીજી વગેરેને જોવા માટે જ આટલા થોડા સમય માટે માતાજીનું વારાણસી આવવાનું થયું.

આશ્રમમાં આવતાંવેંત માતાજીએ પૃથક્ પૃથક્ બધાના ઓરડામાં જઈને બધાનાં કુશળક્ષેમ પૂછ્યાં. તદનંતર માતાજીને વિશ્રામકક્ષમાં લઈ જવામાં આવ્યાં. આજે માતાજીની શયનની પાટને ફૂલોની માળાઓથી સુંદર રીતે શણગારી છે. માતાજી તથા દિદિમા (નાનીજી)ને એના પર વિરાજમાન્ કરાવીને કન્યાપીઠની બ્રહ્મચારિણીઓએ ભજન-કીર્તન સહિત આરતી કરી. આવી જાતનાં અનુષ્ઠાનો કન્યાપીઠની કન્યાઓ અત્યંત ભાવપૂર્ણ, નિષ્ઠાયુક્ત, સુંદર રૂપે કરે છે, જે જોઈને દર્શનગણ પણ સાત્ત્વિક ભાવાવેગથી વિહ્વળ થઇ જાય છે. આરતી વગેરે પછી માતાજીએ સુશ્રી બુબાને મૌન (રાતના ૮.૪૫) થાય ત્યાં સુધી ભજન ગાવાનું કહ્યું. એણે પણ બહુ જ સુંદર ગાયું.

મૌન પત્યા પછી માતાજીને ભોગ માટે અંદર લઈ જવામાં આવ્યાં. માતાજીને ભોગ અપાયા પછી અમે સહુએ પ્રસાદ લીધો (જમ્યાં), અને માતાજીનાં પુનઃ દર્શનની આશાએ આશ્રમમાં જ બેસી રહ્યાં.

દક્ષિણ ભ્રમણનું વિવરણ :

રાત્રે લગભગ સાડા દસ વાગે માતાજી કન્યાપીઠના નીચેના વરંડામાં આવીને બેઠાં. કથાપ્રસંગમાં દક્ષિણ-ભ્રમણની વાત નીકળી. માતાજીએ કહ્યું - "આટલા દિવસ જે ભ્રમણ કરવામાં આવ્યું, તે દરમ્યાન મુંબઈમાં માત્ર ૧૫ દિવસ રહેવાનું થયું, નહીં તો અધિકતર સ્થાનોમાં બે-એક દિવસથી વધારે રહેવાનું નથી થયું. રેલ દ્વારા યાતાયાત પણ બહુ જ ઓછું થયું. મોટરમાં જ વધારે ફરવાનું થયું. મજાની વાત તો એ હતી કે સ્થાન-પરિવર્તનની સાથોસાથ ભાષાનું પરિવર્તન પણ થયેલું દેખાયું છે. મદ્રાસ વગેરે પ્રાંતોના લોકો હિંદી તો સમજતા જ નથી, તે ઉપરાંત ત્યાંનાં અનેક સ્થાનોમાં લોકો એકબીજાની ભાષા સુદ્ધાં નથી સમજતા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"શ્રીઅરવિંદ તથા શ્રીરમણમહર્ષિના આશ્રમોમાં પણ જવાનું થયું. ત્યાંના (દક્ષિણના) ભ્રમણની વ્યવસ્થા પણ શ્રીરમણમહર્ષિનાં એક શિષ્યા (શ્રીમતી તલ્યારખાન) એ કરી હતી. એમનો સેવાભાવ પણ ઘણો સુંદર હતો. એણે મને કહેલું, 'માતાજી, સેવા કરતી વખતે ગુરુની સુખ-સુવિધા પ્રત્યે લક્ષ્ય રાખવાને જ હું એકમાત્ર કર્તવ્ય સમજું છું. મને પોતાને શું ગમે છે કે નથી ગમતું તેના પર ધ્યાન આપવાનું પ્રયોજન નથી. બધાંની સેવા કર્યા કરવાનું જ મારા જીવનનું લક્ષ્ય છે. આ જ સેવાના ફળથી ચિત્તશુદ્ધિ આદિ જે કંઈ થવાનું છે તે તો આપોઆપ જ થશે. જો એમ નહીં થાય તો હું માનીશ મારી સેવા જ દોષ-ત્રુટિપૂર્ણ રહી ગઈ છે." સાચે જ એમણે વિવિધ સ્થાનોમાં આ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરી હતી, જે જોઈને હરિબાબાએ પણ બહુ પ્રસન્નતા બતાવી હતી. અમે લોકો જ્યાં જ્યાં ગયાં, ત્યાં પહેલેથી જ અમારે અનુકૂળ તૈયારી રહેતી, એટલે સુધી કે સત્સંગનું સ્થાન પણ સુંદર રીતે વ્યવસ્થિત કરીને રાખવામાં આવતું. આ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટ વ્યવસ્થા જોઈને કેટલાકનું કહેવું હતું કે નિરંતર પરિભ્રમણમાં રહીને સર્વત્ર આ પ્રકારનો સુંદર બંદોબસ્ત કરવાનું તો રાજાઓ માટે પણ સંભવ નથી હોતું. તાલેયારખાં અને કાંતિભાઈ મુન્શા - આ બન્નેએ (સાથે) મળીને આ બધો બંદોબસ્ત કર્યો છે. કાંતિભાઈએ એમની ક્રાઈઝર મોટર અમારે વ્યવહાર કરવા માટે મૂકી દીધી હતી, તે સિવાય અન્યાન્ય વ્યવસ્થા પણ એમણે થોડીક કરી હતી."

રાત્રે અગિયાર વાગ્યા સુધી માતાજીએ આ બધી વાતો કરી. આખરે ખુકુની દિદિએ માતાજીને શયન કરવાનો અનુરોધ કર્યો ત્યારે અમે પ્રણામ કરીને જતાં રહ્યાં.

૧૪-મહા, બુધવાર, ૧૮-૧-૧૯૫૩

આજે સવારે દસ વાગે આશ્રમમાં ગયો ત્યારે જોયું કે માતાજી ખુકુનીદિદિ સાથે શ્રી કુમાર (ભટ્ટાચાર્ય) બાબૂને જોવા માટે નીકળ્યાં. કુમારબાબૂ ઘણા અસ્વસ્થ થયા હતા. માતાજી કાશીમાં પધારે ત્યારે કુમારબાબૂ સર્વદા આશ્રમમાં યાતાયાત કરતા રહે છે. ભાગવત પાઠ ઈત્યાદિમાં એમને ખૂબ શ્રદ્ધા છે. ઘણા દિવસથી તેઓ ઉચ્ચ રક્તચાપને લીધે તકલીફમાં હતા. હમણાં ત્રણ-ચાર દિવસથી બેભાન છે. એવું જાણવા મળ્યું કે થોડાંક વર્ષો પહેલાં પણ એમની આવી હાલત થઈ હતી. ચિકિત્સા તથા સ્થાન-પરિવર્તનથી તે વખતે તો સ્વસ્થ થઈ ગયા, પણ આ વખતનું આક્રમણ થોડું ઉગ્ર છે. ગઈકાલે રાત્રે કુમારબાબૂનાં પત્નીએ આવીને માતાજીને કુમારબાબૂની હાલત વિષે કહ્યું, એટલે આજે માતાજી એમને જોવા ગયાં છે.

માતાજી પાછાં ફર્યાં ત્યારે લગભગ ૧૨.૦૦ વાગ્યા હતા. કુમારબાબૂની હાલતનું વિવરણ આપતાં માતાજીએ કહ્યું - જોયું, હાલત ઠીક નથી, વાત નથી કરી શકતા. મેં જ્યારે કહ્યું - પિતાજી, હવે આવજો (અર્થાત્ જઉં) ? ત્યારે ફક્ત એમણે આંખોનાં પોપચાં નમાવીને સહમતિ દર્શાવી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

લોકો વાત ન કરી શકવા છતાં કોઈ ને કોઈ પ્રકારે પોતાની ભાવના પ્રગટ કરી શકે છે.

એમની (કુમારબાબૂની) હાલત સારી નથી તે માતાજીએ એકાધિક વાર કહ્યું. માતાજીના હાવભાવ જોતાં લાગ્યું કે કદાચ કુમારબાબૂ આ વખતે નહીં બચે.

ત્યાર પછી માતાજી આહાર ઈત્યાદિ કરવા ગયાં. હું પણ પાછો આવ્યો. ભોજન ઈત્યાદિ પછી ફરી આશ્રમમાં ગયો, પણ સાંજના ચાર પહેલાં માતાજી મળ્યાં નહીં.

આજે વિંધ્યાચલ જવાની થોડી વાર પહેલાં માતાજી અન્નપૂર્ણા-મંદિરના વરંડામાં આવીને બેઠાં. મારે કૉલેજ જવાનો સમય થઈ ગયો હોવાથી હું દૂરથી જ પ્રણામ કરીને ચાલી ગયો. કપડાં બદલીને કૉલેજ જવા નીકળ્યો ત્યારે જોયું તો માતાજીની ગાડી વિંધ્યાચલ બાજુ જઈ રહી છે. મને જોઈને માતાજીએ ગાડી ઊભી રખાવી. હું પાસે ગયો એટલે માતાજીએ કહ્યું, ''સંયમ-સપ્તાહ વખતે બે-એક દિવસ હોય તો પણ વિંધ્યાચલ ફરીને (પાછા) આવી શકો છો. નોકરી તો મળી ગઈ, થોડા રૂપિયા જ ખર્ચાશે ને.'' માતાજીની વાત સાંભળીને હું હસી પડ્યો. માતાજી પણ હસતાં હસતાં ચાલ્યાં. મેં વિચાર કર્યો કે આ વખતે વિંધ્યાચલ ગયા વિના નહીં ચાલે. ગઈકાલે રાત્રે માતાજીની સામે ખુકુનીદિદિએ જ્યારે મને પૂછેલું કે હું વિંધ્યાચલ જવાનો છું કે નહીં, ત્યારે મેં અસ્વીકૃતિ દર્શાવી હતી. કદાચ એટલા માટે જ આજે માતાજી પોતે મને વિંધ્યાચલ આવવાનું કહી ગયાં.

વિંધ્યાચલ-ગમન :

માતાજી અહીંયાંથી ગયાં તેના ચાર દિવસ પછી હું બે દિવસની રજા લઈને વિંધ્યાચલ ગયો. બસમાં ન ગયાં, અમે મુગલસરાયથી ટ્રેન પકડી. વિંધ્યાચલ આશ્રમે પહોંચ્યાં ત્યારે સાંજના પાંચ વાગ્યા હતા. માતાજી તે વખતે શ્રીહરિબાબાજીના સત્સંગમાં બેઠાં હતાં. પરમાનંદ સ્વામીજીએ મને ડાક બંગલામાં રહેવા જણાવ્યું. મારી ધર્મપત્ની તથા પુત્રીઓને 'પિતૃમંદિર'માં ઊતારો આપ્યો. મારી સાથે નૃપેશ (ગુહ) બાબૂ પણ હતા. અમે બન્ને જણ ડાકબંગલામાં અમારી રહેઠાણની વ્યવસ્થા જોઈ આવ્યા. હવે માતાજી સાથે મુલાકાત થઈ. માતાજીને પ્રણામ કર્યા, માએ હસતાં હસતાં કહ્યું, ''હવે અહીંયાં આવ્યા છો તો થોડી ઠંડી ભોગવીને જાઓ.'' કાશી કરતાં અહીં ઠંડી થોડીક વધારે છે તે જોયું. પહાડ ઉપર હોવાને લીધે ધ્રુજારી અધિક છે.

ગયે વખતે સંયમ-સપ્તાહની દિનચર્યા જેવી હતી, તેવી જ આ વખતે પણ છે, ફક્ત દેવી-ભાગવતનું નવાહ્ન પારાયણ નિયમિત તાલિકા ઉપરાંતનું છે, તેથી આ વખતનું અનુષ્ઠાન સપ્તાહવ્યાપી નહીં પણ નવ દિવસનું છે. એવું લાગ્યું કે સોલનના રાજાસાહેબના સંકલ્પ અનુસાર દેવી-ભાગવતનો પાઠ થઈ રહ્યો છે. આશ્રમમાં લોકોની સંખ્યા ઓછી નથી. લગભગ ૭૦-૮૦ જણ તો છે જ. દરરોજ લોકો આવે છે. કોઈ કોઈ બે-એક દિવસ રોકાઈને જતા પણ રહે છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બે સપ્તાહ માટે ડાકબંગલો ભાડે રાખ્યો છે. મહેશ ભટ્ટાચાર્યનું 'ભજનાલય' તો છે જ. આશ્રમ તેમ જ આસપાસનાં મકાનો લોકોથી ભરાઈ ગયાં છે. આશ્રમ પહાડ ઉપર હોવાને લીધે અહીંયાં પાણીની તકલીફ તો છે જ, તે ઉપરાંત આટલા બધા લોકો માટે ભોજનાદિની વ્યવસ્થા કરવાનું પણ અઘરું છે. તેમ છતાં મેં એ જોયું કે માતાજીની ઉપસ્થિતિમાં કોઈ ચીજનો અભાવ નથી રહેતો. પ્રત્યેક નિવાસસ્થાનમાં પર્યાપ્ત માત્રામાં જલસંગ્રહ કરી રાખવામાં આવે છે. ભોજનાદિની વ્યવસ્થા યંત્રવત્ સુચારુ રૂપે થઈ રહી છે.

સત્સંગ ઈત્યાદિ 'ભજનાલય'માં જ થાય છે. રાત્રે માતાજી સાથે વાતચીત તથા મહાનિશાધ્યાન માતૃમંદિરમાં થાય છે. અધિકાંશ સમય જપ, ધ્યાન, પાઠ વગેરેમાં પસાર થાય છે. માતાજી સાથે વાતો કરવાનો મોકો બહુ ઓછો મળે છે. રાત્રિ સાડા નવથી દસનો સમય માતાજી સાથે વાર્તાલાપ માટે નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે, જ્યારે માતાજીને કંઈ પણ પૂછીએ તો માતાજી એનો જવાબ આપે છે. ડૉ. પન્નાલાલ જ વધારે વખત પ્રશ્નો કરતા હોય છે. હું જે બે દિવસ રોકાયો તે દરમ્યાન કોઈ ખાસ જ્ઞાતવ્ય વિષયની આલોચના ન થઈ. તે સિવાય વધુ સમયના અભાવને લીધે કોઈ પણ પ્રસંગની આલોચના ઊંડાણથી ન થઈ શકી.

●

પંચામૃત

- પરિવ્રાજક

આપણે સૌ ભગવાનનાં જ છીએ.

આપણે ગમે ત્યાં રહીએ, ભગવાનના દરબારમાં જ રહીએ છીએ.

આપણે જે શુભ કાર્ય કરીએ છીએ તે ભગવાનનું જ કામ કરીએ છીએ.

આપણે જે શુદ્ધ સાત્ત્વિક વસ્તુ ખાઈએ છીએ અને પીએ છીએ તે ભગવાનનો પ્રસાદ છે.

ભગવાને જે હાથ-પગ આપ્યા છે, તેનાથી યંત્ર હિસાબે, જે યંત્ર ચલાવે છે, તેની જ સેવા કરીએ છીએ.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

(પુષ્પાદિને અંજલિ)

- પૂ. શ્રી સ્વામી ચિદાનંદજી મહારાજ (અધ્યક્ષ - 'દિવ્ય જીવન સંઘ')

'પુષ્પાદિ'ને નામે જાણીતા સ્વ. શ્રી ભજનાનંદજી એ દિવ્ય સત્તામાં 'અનંત વિશ્રાંતિ' માટે બોલાવી લેવાયાં છે, જે 'દિવ્ય સત્તા' પૃથ્વી પર આપણી વચ્ચે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા તરીકે ઓળખાયાં તથા પૂજિત થયાં.

જ્યારે ભજનાનંદજી સદેહે હતાં ત્યારે એમની બાલસુલભ સરળતા તથા અત્યંત પ્રેમ-ભક્તિને લીધે શ્રીશ્રીમાનાં સ્નેહભાજન બન્યાં હતાં. 'આદિ શંકરાચાર્ય હૉલ'માંના બધા સામાન્ય સમારોહો તેમ જ સત્સંગો વખતે, વિશેષતઃ દિવાળી પછી યોજાતા વાર્ષિક 'સંયમ-સપ્તાહ' દરમ્યાન પ્રત્યેક 'સંયમ-સભા'નો પ્રારંભ તથા અંત પુષ્પાદિ દ્વારા કરવામાં આવતો. પુષ્પાદિનું સ્થાન હંમેશાં શ્રીશ્રીમાના ચરણો પાસે રહેતું, આગલી હરોળમાં અને માના ચરણોની તદ્દન નિકટ. હાર્મોનિયમ લઈને બેઠેલાં તેઓ સહુને પરિચિત હતાં. પ્રત્યેક કાર્યક્રમનો આરંભ તેમ જ પૂર્ણાહુતિ એમના એવા કોમળ તથા મધુર સ્વરમાં થતો કે તેઓ જ્યારે 'સત્યમ્ જ્ઞાનમ્ અનંતમ્ બ્રહ્મ' ગાતાં ત્યારે તે બહુ ઊંચે જતો. પુષ્પાદિ નીચા સ્વરથી શરૂ કરતાં, અને જેમ જેમ આગળ ગવાતું તેમ તેમ તે ઊંચે ને ઊંચે ચઢતો અને 'આનંદમ્ બ્રહ્મ' સુધી પહોંચતાં પહોંચતાં ઊચ્ચતમ થઈ જતો. તે જ પ્રમાણે 'જય જય મા' ગાઈને સમાપ્ત કરવાનું કાર્ય પણ એમનું હતું.

ભજનાનંદજી 'મા'ની અંદર એવાં તલ્લીન રહેતાં કે ભરચક હૉલમાં એમની પાછળ બેઠેલા લોકો પ્રત્યે પણ તેઓ સભાન ન રહેતાં. મા સાથેનું એમનું તાદાત્મ્ય એટલું બધું હતું કે જ્યારે હૉલમાં ભીડમાં બેઠેલા ભક્તો માને એમનું સર્વપ્રિય અને જાણીતું 'હે ભગવાન' ગાવાની ખૂબ વિનંતિઓ કરતા, ત્યારે કેટલીક વાર મસ્તક હલાવીને મા અસ્વીકાર કરતાં. તેમ છતાં જ્યારે ભક્તોનો આગ્રહ ચાલુ રહેતો કે "મા, ફક્ત બે મિનિટ માટે, ફક્ત બે મિનિટ માટે," ત્યારે મા સમ્મત થઈને પુષ્પાદિ પ્રત્યે માત્ર દૃષ્ટિપાત કરતાં, (તે વખતે પુષ્પાદિ હજી ભજનાનંદજી નહોતાં બન્યાં.) અને મસ્તક હલાવીને નિર્દેશ આપતાં. તત્ક્ષણ જ પુષ્પાદિ સમજી જતાં, તેઓ પણ સામે માથું નીચે નમાવતાં અને હાર્મોનિયમ પર નીચા સ્વરે આરંભ કરી દેતાં, "હે ભગવાન". પછી શ્રીશ્રીમા એમના શ્રીમુખ પાસે વામહસ્તે ટુવાલ રાખીને ગાતાં, "હે ભગવાન". શ્રીશ્રીમાના આરંભ કરવાની સાથે જ પુષ્પાદિ ગાવાનું બંધ કરી દેતાં અને હાર્મોનિયમથી સંગત કરતાં. આ તાદાત્મ્યને મેં વખતોવખત ખૂબ પાસેથી જોયું છે, કારણકે પ્રારંભના દિવસોમાં હું શ્રીશ્રીમાની અત્યંત નિકટ બેસતો.

શ્રીશ્રીમાની સાથેનો પુષ્પાદિનો આત્મીય સંબંધ સમજવો કે સમજાવવો ઘણો અઘરો છે. એક બાળકને પોતાની મા પ્રત્યે જેવો ભાવ હોય તેવો જ ભાવ પુષ્પાદિને શ્રીશ્રીમા પ્રત્યે હતો.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીમા પણ માતૃત્વથી પુષ્પાને જોતાં. એમની વચ્ચે જે સહજ સમજૂતી હતી તેને સમજાવી શકાય નહિ.

આશ્ચર્ય એ વાતનું છે કે મને ક્યારેય પુષ્પા મોટી ઉંમરની નથી લાગી. હું હંમેશ એને મારી નાનકડી પૌત્રી જેવી ગણતો. એનો પણ મારા પ્રત્યે એવો જ ભાવ હતો - એક પૌત્રીનો એના પિતામહ પ્રત્યેનો. હું જ્યારે જ્યારે વારાણસીની કન્યાપીઠે જતો, ત્યારે પુષ્પાદિ ગમે તે સ્થળે હોય છતાં ત્યાં હંમેશાં આવી પહોંચતાં. કન્યાપીઠમાંથી મારો જવાનો સમય થતો ત્યારે જે મોટરમાં મારે એરપોર્ટ જવાનું હોય તેની પાસે પહેલેથી જઈને તેઓ ઊભાં રહેતાં. હું આવી પહોંચું એટલે ડ્રાઈવરની જોડેની સીટ પર મને બેસવા માટે મોટરનો આગળનો દરવાજો ખોલી દેતાં. હું બેસું અને મોટર ચાલવાની તૈયારી હોય ત્યારે દરવાજો અધખુલ્લો રાખીને, એમનું માથું અંદર નમાવીને, એમના માથા પર મારા હાથ મૂકીને આશીર્વાદ આપવાનો વારંવાર આગ્રહ કરતાં. જો કોઈએ પહેલાં દરવાજો બંધ કરી દીધો હોય તો અધીરતાથી હાથ હલાવી હલાવીને મને કાચ ખોલી નાખવાનો સંકેત કરતાં, એમના બન્ને હાથ બારીમાંથી અંદર નાખીને, મારા બન્ને હાથ પકડીને, બહાર ખેંચીને, એમના નીચે નમેલા માથા પર મૂકતાં અને મારા હાથ ઉપર એમના હાથ મૂકીને દબાણ આપતાં; જાણે કે વિશેષ દબાણથી વધારાના આશીર્વાદ ન મળતા હોય ! વળી મોટર જ્યારે ચાલવા માંડે ત્યારે હજી મારા હાથ એમના માથા પર રાખીને જ થોડાંક ડગલાં ખસતાં ખસતાં મોટર સાથે ચાલે. છેવટે કોઈ બૂમ પાડે, ''પુષ્પા, શું કરે છે ? ગાડી ચાલવા માંડી છે ! સ્વામીજીના હાથ છોડી દે.'' ત્યારે આખરે તેઓ મારા હાથ છોડતાં. દર વખતે આ નાટકનું પુનરાવર્તન થતું.

ખરેખર, પુષ્પા શ્રીશ્રીમાનું એક સરળ હૃદયનું સંતાન હતું. તા. ૧૫-૦૨-૨૦૦૩ને દિવસે પૂણેમાં એમણે દેહત્યાગ કર્યો તે શ્રીશ્રીમાનો અનંતલોકમાંથી આપેલો સાદ જ હતો. પુણેના એમના અંતિમ દિવસો, એમની માંદગી અને એમણે સહન કરેલી વેદના એ બધાં કાર્યો તે જુદી જુદી રીતે વ્યક્ત થયેલો માનો અકળ ''ખયાલ'' જ હતો. શ્રી ભજનાનંદજી માના અસંખ્ય ભક્તોની સ્મૃતિમાં હંમેશ જીવિત રહેશે. પુષ્પાદિએ ફરીથી શ્રીશ્રીમાની સામે એમનું સ્થાન લીધું છે અને 'એમની' સમીપ છે.

ઓમ્ મા શ્રી મા જય જય મા.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આશ્રમ સમાચાર

ભીમપુરા

- પદ્મકાંત ત્રિવેદી

શ્રી કુમારચંદ્ર ભટ્ટાચાર્ય સંકલિત 'ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ'ના ગુજરાતીમાં ભાષાંતરિત પુસ્તકનું ચૈત્ર પ્રતિપદાને દિવસે પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીને હસ્તે વિમોચન. ચૈત્રી નવરાત્રિમાં અનેક ભક્તો દ્વારા આશ્રમમાં સાધના તથા અનુષ્ઠાન. રામનવમીએ વડોદરાના શ્રી નૈષધ જોષી દ્વારા શ્રીશ્રીમા, શ્રીરામ તથા કુમારિકાનું પૂજન. હનુમાન-જયંતીએ શ્રીહનુમાન્-પૂજન તથા હનુમાન્-ચાલીસાના સામૂહિક ૧૦૮ પાઠ. ૧૮-૫-૦૩ની રાત્રે ૩.૦૦ થી સવારે ૫.૩૦ સુધી શ્રીશ્રીમાના જન્મોત્સવ ઉપલક્ષ્યે શ્રીશ્રીમાતૃપૂજન તથા ત્યાર બાદ પ્રસાદભોજન.

•

આશ્રમમાં 'આનન્દધામ' નામક ભક્તનિવાસ (ગેસ્ટહાઉસ) બાંધવાનું આયોજન છે, જે માટેનું ભૂમિપૂજન શ્રીશ્રીમાની જન્મજયંતીને દિવસે થયું. ભીમપુરા આશ્રમ સંભાળવા માટે બ્ર. વાસુદેવાનંદજીની પુનઃ નિયુક્તિ કરવામાં આવી છે. આગામી ગુરુપૂર્ણિમા તા. ૧૩-૦૭-૦૩ ને દિવસે શ્રીશ્રીમાતૃપૂજન થશે.

નોંધ : ભીમપુરા આશ્રમનાં હાલમાં પ્રકાશિત પુસ્તકો :

૧. શ્રીશ્રીમાએ કહેલી વાર્તાઓ

૨. ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ

આશ્રમના નવા ટેલિફોન નંબરો :

(૦૨૬૬૩) - ૨૩૩૨૦૮ તથા ૨૩૩૭૮૨.

•

શોક સમાચાર

માતૃભક્ત સેવાભાવી શ્રી કણિયાભાઈનું મુંબઈમાં દેહાવસાન થયું છે. સર્વ ભક્તો તરફથી શોકાંજલિ તથા માતૃચરણોમાં પ્રાર્થના.

॥ જય મા ॥

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

With best compliments from

RAM PANJWANI & COMPANY

Timber Merchants & Financiers
1—Birla Road
Hardwar—249401

227266, 228672. Fax : 01334-226001

Suppliers of :
Best Quality Himalayan Pine Timbers

Branches :

Jammu (J & K) **Yamuna Nagar (Haryana)**
Parwanoo (H.P.)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

With best compliments from :

"हरि कथा ही कथा
और सब वृथा व्यथा।"
–श्री श्री माँ

MODTECH MACHINES Pvt. Ltd.,
Plot No. C2A/2, G.I.D.C. Phase I,
Nr. Choksi Tubes,
Vatva, Ahmedabad-382 445.

Tel/Fax : 079-589 3784.
e-mail : modtech@icenet.net

Manufacturer/Exporter :
Investment Casting Machines.

With best compliments from :

At the lotus feet of Shree Shree Ma

B.K. Jhala & Associates
"NIRMAL" Commercial Complex
158, M.G. Road,
Pune.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम्　　शरणागतोऽहम्　　शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❁ Branch Ashrams ❁

14. NEW DELHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
15. PUNE	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Ganesh Khind Road, Pune-411007. (Tel : 020-25537835)
16. PURI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
17. RAJGIR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O.Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
18. RANCHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Main Road,P.O. Ranchi- 834001 (Tel : 0651-2312082)
19. TARAPEETH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233.
20. UTTARKASHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193.
21.VARANASI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Bhadaini, Varanasi-221001, U.P. (Tel : 0542-2310054+2311794)
22. VINDHYACHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Ashtabhuja Hill, P.O. Vindhyachal. Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
23. VRINDABAN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Vrindaban, Mathura-281121 U.P. (Tel: 0565-2442024)

*

IN BANGLADESH	:	
1. DHAKA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. 14, Siddheshwari Lane, Dhaka- 17 (Tel : 405266)
2. KHEORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

*

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ

ॐ माँ

मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कमच्छा, वाराणसी, फोन- २३९२८२०

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

VOL. 7 OCTOBER, 2003 NO. 4

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHIREE ANANDAMAYEE SANGHA

Branch Ashrams

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Palace Compound P.O. Agartala- 799001. West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Patal Devi. P.O. Almora-263602, (Tel : 05962-233120)
4. ALMORA : ShreeShree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Dhaul-China. Almora-263881, (Tel : 05962-262013)
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhimpura. P.O. Chandod, Baroda- 391105, (Tel : 02663-233208+ 233782)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Bairagarh. Bhopal-462030, M.P. (Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN : ShreeShree Ma Anandamayee Ashram, Kishenpur.P.O. Rajpur, Dehradun-248009 (Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalyanvan, 176, Rajpur Road, P.O. Rajpur, Dehradun-248009, (Phone : 0135-2734471)
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005
11. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kankhal.Hardwar-249408, (Tel : 01334-246575)
12. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445,
13. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir.P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૭ ઓક્ટોબર, ૨૦૦૩ સં - ૪

પ્રધાન સંપાદક : પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી

સંપાદક :
ઉત્તરા ચિનુભાઈ

મૅનેજીંગ સંપાદક :
શ્રી પાનૂ બ્રહ્મચારી

પરામર્શ સમિતિ :
બ્ર. વસુમતી મહેતા, જ્યોતિબહેન થાનકી
નિરંજન મહેતા, કાર્તિકેય ભટ્ટ

વાર્ષિક લવાજમ :

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રીં મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૯.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક
''મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા'' (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિંટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચ્છ વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી ૧

૦૨. મધુરલીલા .... સ્વામી નારાયણાનન્દ તીર્થ ૪

૦૩. મહાકરુણા .... પરિવ્રાજક ૭

૦૪. "ધ્યાન કરના, ધ્યાન હોના" .... પ્રો. કાર્તિકેય અ. ભટ્ટ ૮

૦૫. આશ્રમ-જીવન-સ્મૃતિ .... બ્ર. યોગાનન્દ ૧૬

૦૬. એક યુરોપિયનની ડાયરીમાંથી .... મેલિટા મૅશમૅન (જર્મની) ૨૧

૦૭. શ્રીશ્રીમા ની સાથે પ્રશ્નોત્તરો .... નીલમણિ ૩૨

૦૮. ચાંદોદ પાસેનું 'સૌભાગ્યતીર્થ' ૩૬

૦૯. આશ્રમ સમાચાર ૪૦

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમેરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું. ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

મહાદેવ પટેલ

C/o. MA Ananadmayee Seva Samiti, Inc.
212, Moore Road, Wallingford 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 -6862
Fax : 610 - 876 - 1351
email : mahadevpatel@netscape.net

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

આદેશ પાલન કરવો તે સૌથી મોટી સેવા. પુસ્તકમાં છે - 'આત્મેન્દ્રિય પ્રીતિ ઈચ્છા તેને કહે કામ, કૃષ્ણેન્દ્રિય પ્રીતિ ઈચ્છા તેને કહે પ્રેમ'. તેથી ગુરુ જે આદેશ આપે તેનું નિર્વિચારે પાલન કરવાથી જ સર્વાપેક્ષા મોટી સેવા થાય છે.

●

ભગવાનને પ્રેમ કરી શકાય તો પછી દુઃખ ન મળે. એમને માટે જે વિરહ તે પણ સુખ જ છે. એમને પ્રેમ કરવાથી જ તો એમને માટે વિરહ થશે.

●

તમે જ્યાં ઊભા છો, તે સ્થિતિમાં રહીને જ તો તમે આદેશ પાલન કરશો. વળી કોઈ વાર ગુરુ જે આદેશ આપે, તેઓ પોતે જ એનું પાલન કરવાની વ્યવસ્થા કરી દે છે, છતાં ચેષ્ટા કરવાથી પાલન કરવાની શક્તિ પ્રગટ થઈ શકે. આદેશમાં પૂર્ણરૂપે નિષ્ઠા હોવી જોઈએ.

●

એમને જોયા નથી, પરંતુ એમને માટે વ્યાકુળતા આવી જાય છે, પોતાના (છે) ને ! જે (એમને) જુએ છે તેને પછી વ્યાકુળતાનો પ્રશ્ન ક્યાં ? આપણી પોતાની વસ્તુ ખોવાઈ ગઈ છે, એટલે કે પડદા પાછળ જતી રહી છે, તે માટે વ્યાકુળતા આવે છે.

●

અમૂલ્ય સમય ચાલ્યો જાય છે. પ્રત્યેક મુહૂર્ત સફળતા પ્રયોજન. સત્યાનુસંધાનમાં પરોવાઈ જાઓ. સત્ય-લાભ-આકાંક્ષાથી એમની પાસે પ્રાર્થના કરો - 'ભગવાન, તમારા વિના મારા દિવસો વૃથા ચાલ્યા જાય છે. મારા પર દયા કરો.'

●

અશાંત થયા પછી જ સુશાંતને મેળવી શકાય. શાંતિ મેળવવા માટે એમને માટે વ્યાકુળ થાઓ. તેઓ તો હાથ પ્રસારીને જ રહ્યા છે.

●

આ શરીરની એકમાત્ર વાત આ જ કે સર્વેએ પ્રતિદિન નિજ નિજ નિર્દિષ્ટ સમયે ભક્તિ-શ્રદ્ધા સહિત નિજ નિજ ઉપાસનાનું અનુષ્ઠાન કરવું. એમ થવા છતાં જો ફળ-લાભ ના થાય, (તો) તે માટે આ શરીર જવાબદાર.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભગવાનનું એક નામ ચિંતામણિ. તેઓ સકળ કામના પૂર્ણ કરે એમ કહેવાય, જીવ એમનું ચિંતન કરે તો ક્રમે ક્રમે એમના ચિંતનથી ભિન્ન અન્ય કોઈ ચિંતન રહે નહીં.

●

જેઓ સંન્યાસનો ઉદ્દેશ્ય લઈને બહાર પડ્યા છે, તેઓ જો સર્વરૂપે નિઃસ્વાર્થપર થઈને ન ચાલે અથવા વિહિત આચારે આચારવાન્ ન થાય, તો એનાથી જાતજાતની વિશ્રૃંખલા દેખાય. સંન્યાસીનો ભાવ લઈને ગૃહી થવું તે જેટલી પ્રશંસાનો વિષય, સંન્યાસી ન થાય (ને) સંન્યાસીનો વેશ લઈને બહાર પડે, તે એના કરતાં ઘણા વધારે અપરાધની વાત. એનાથી માત્ર પોતાની ક્ષતિ થાય એમ નથી, સાથોસાથ સંન્યાસ-આશ્રમના પવિત્ર આદર્શનું પણ અપમાન કરવામાં આવે છે.

●

પ્રાર્થનાની શક્તિ અસીમ છે. પ્રાર્થનાના જગતમાં અસંભવ કંઈ જ નથી. પ્રાર્થનામાંથી જ શક્તિ મળે છે. ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ—ભગવાન પાસે પ્રાર્થનાના ફળથી (આ) બધાનો જ લાભ સંભવ.

●

તમે જો શાંત અને સમર્પિત થઈને માને પોકારો, અશાંતિની છાયા પણ તમને સ્પર્શ નહીં કરી શકે.

●

જેઓ બ્રહ્મચારી, સાધુ બનવાની ચેષ્ટા કરે એમણે તો ત્યાગનો ભાવ રાખવો જ પડે. આલસ્ય, લાલસા, પ્રતિષ્ઠા, પ્રશંસા, અધૈર્ય—વિશેષ વિઘ્ન. એ બધા તરફ લક્ષ્ય રાખીને સમસ્ત કાજ સેવા-બુદ્ધિથી કરો. બ્રહ્મચારી સાધુની જે નીતિ, તે દિશામાં પણ વિશેષ ખ્યાલ રાખો. લોકચક્ષુમાં જે દૃષ્ટિકટુ થઈ શકે તથા પોતાનું જેનાથી સહેજ પણ અકલ્યાણ થાય, તે બાજુ જવું નહીં.

●

ભલે ધ્યાન, કે ભલે જપ-કંઈ પણ એક કરો. ભગવત્ ચિંતનની ચેષ્ટા કરો. જન્મ જન્માંતરના સંસ્કાર આવરણ બની ગયા છે-નિવારણ કરવાની ચેષ્ટા કરો.

●

પ્રશ્ન : સર્વરૂપે સર્વજીવે જ્યારે તેઓ જ છે, તો પછી કોઈ નાનું કે કોઈ મોટું એનો અર્થ શો ?
મા : કોઈ નાનું કોઈ મોટું નથી તે બરાબર જ છે, પરંતુ એનો પ્રકાશ જોઈએ.
જે જેટલું શુદ્ધ તે તેટલું જ નિર્લિપ્ત.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભગવાનની પરીક્ષા ન લેવી જોઈએ, એટલા માટે કે ભગવાને તમારું ભોજન ક્યાં ક્યાંથી સૃષ્ટિ કરી રાખ્યુ છે. ક્યાં ક્યાંથી સૃષ્ટિ થઈને, પાર્સલ થઈ થઈને આવે છે. તમને શક્તિ આપી છે, પૈસો પણ આપ્યો છે. પ્રૉફેસર, ડૉક્ટર, મેહતર બધાં રૂપે મા. મા જુએ છે બાળકને ઝાડો નથી થતો, ખોળામાં ઝાડો કરી નાખે તો મા ખુશ થાય છે. ઝાડો નથી થતો, પેટમાં દુ:ખાવો થઈ જશે, મા ખ્યાલ રાખે છે. માની છાતીમાં દૂધ મૂકીને પછી તમારી સૃષ્ટિ કરી છે. આટલો બંદોબસ્ત જેણે કરી રાખ્યો છે, એમની શું પરીક્ષા ચાલે ! ભગવાન પોતે તમારી ક્યાં પરીક્ષા લે છે ?

●

ભગવાનનાં બધાં જ નામોમાં શક્તિ છે. તમે ગમે તે નામ લો ને, તે જ નામ દ્વારા તમારા ગંતવ્ય સ્થાને પહોંચી શકશો.

●

ભગવાન સાથે દુકાનદારી ચાલે નહીં. 'આટલા બધા દિવસ સુધી કર્યું, છતાં મેળવ્યું નહીં, હવે વધારે સાધન ભજન કરવાથી શું થશે ?' આવો ભાવ બરાબર નથી.

●

જે કોઈ જે પગથિયા પર ઊભો રહીને જેવી વાત કહે, બધું બરાબર છે, કારણકે એ જેટલું જુએ છે તેટલું જ કહે છે. બધાંને માટે એક વાત સમાન નથી હોતી. અધિકારી-ભેદથી વાત ન કહેવાથી નુકશાન થાય.

●

ધૈર્ય અને સહનશક્તિ સાધનાના મેરુદંડ સ્વરૂપ.

●

મનુષ્ય એનું કામ કરે જાય. ઈશ્વરની અનંત મહિમા, અનંત લીલાને કંઈ સમજી શકશો ? ઈશ્વરનાં બધાં કામોની પાછળ રહે છે ભક્તનું સાર્વિક કલ્યાણ.

●

હંમેશાં શાંત ભાવે મનમાં એવું રહેવું જોઈએ (કે) ભગવાન જ્યારે જે કરે (તે) મંગળ. પરિસ્થિતિ જો સામયિક ભાવે એકરૂપ ન હોય (તો) વિચારવાનું શું ? જ્યારે જે થાય, એમની ઈચ્છાથી જ.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મધુરલીલા

- સ્વામી નારાયણાનન્દ તીર્થ

વાત્સલ્યમયી શ્રી શ્રી માને સંતાન પ્રત્યે કેવો સ્નેહ, કેવી કરુણા, કેવી ક્ષમા છે ! એકલા બેસીને વિચાર કરતાં હૃદયમાં કૃતજ્ઞતા ઉભરાય છે અને આનંદથી મન-પ્રાણ ગદ્‌ગદ્‌ થાય છે. મન જ્યારે સંસારના વિવિધ ઘાત-પ્રતિઘાત વડે તૂટી જાય, નિરાશા ઘેરી વળે ત્યારે શ્રીશ્રીમાનાં સ્નેહ-કરુણાનું સ્મરણ કરવાથી મનમાં શક્તિનો સંચાર થાય છે. સમુદ્રમાં ડૂબતાને નૌકા સમાન, ભવસાગરમાં ડૂબતા આપણે માટે શ્રીશ્રીમા આપણું આશ્રયસ્થળ છે. આવી દયામયી મા જેમની છે, એમનું જીવન કંઈ આમ વ્યર્થ જાય ખરું ?

દરિદ્ર પિતા-માતાના ઘરમાં જન્મ્યા છતાં જીવનમાં ખાવા-પીવાની સ્વાધીનતા હતી. શ્રી ભગવાનની કૃપાર્થે જે થોડું-ઘણું હતું, તેના વડે જ બાકીનું જીવન ગમે તે રીતે પસાર થઈ જવાનું હતું. જે પ્રકારના વાતાવરણમાં ઊછર્યો હતો, તેમાં આવકના પ્રમાણમાં જ વ્યય કરવાની યોગ્યતા મેળવી હતી. જીવનનું સ્તર કદીયે બહુ ખર્ચાળ નહોતું. જીવનનો એવો આદર્શ હતો કે પ્રાચીન ઋષિઓની જેમ - Simple living and high thinking, cut your coat according to your cloth. - આવું શિક્ષણ મળેલું. આદર્શને વ્યવહારમાં મૂકતાં ગર્વ થતો, કદીયે દીનતા ન અનુભવી, એનો અસ્વીકાર કરવાની વૃત્તિ કદીયે ન થઈ. હું એ સ્વીકારું છું કે મારા અચેતન મનમાં કંઈક અભિમાન, અંતરાત્મામાં આત્મસમ્માન હોઈ શકે, પરંતુ એણે જીવનમાં હીન કાર્ય સંપાદન કરવામાંથી મારી રક્ષા કરી છે, એમાં લિપ્ત નથી થવા દીધો.

કાશીમાં ગંગા તટે આશ્રમ-પ્રતિષ્ઠા થઈ ત્યારથી પરમ સ્નેહમયી, કરુણામયી મા મને આશ્રમમાં રહેવાનું કહે છે, પણ હું એવો અભાગિયો છું કે એમના પ્રસ્તાવને પ્રસન્ન ચિત્તે સ્વીકૃતિ નથી આપી શકતો. મુક્તિપથના યાત્રીને લક્ષ્યસિદ્ધિમાં આ મહાવિઘ્નકારક છે, એમ જાણવા છતાં પૂરેપૂરી સમ્મતિ નહોતો આપી શક્યો. કોઈ ચીજ મને બાધારૂપ હતી. અકૃત્રિમમંગલાકાંક્ષી શ્રીશ્રીમા જેના પર કૃપા કરે એનું સર્વ પ્રકારે મંગળ થાય તે બાજુ એમની વ્યાપક દૃષ્ટિ રહે છે, અને એને કાર્યમાં રૂપાંતરિત કરી દે છે. સંતાનો પ્રત્યેની એમની આવી કરુણા છે.

બહુ જૂની વાત છે. ૧૯૪૫માં આશ્રમ-પ્રવેશ પછી શ્રીશ્રીમાના આદેશથી થોડા દિવસ આશ્રમમાં રહીને પાછો પહેલાંના નિવાસે આવતો રહ્યો. સ્થાયી રૂપે આશ્રમવાસી નહોતો થતો. એ પણ સાચું છે કે આશ્રમમાં રહેવાની યોગ્યતાનો મારામાં અત્યંત અભાવ હતો.

શ્રીશ્રીમા કાશી આવ્યાં છે એવી ખબર મળતાં જ સાંજે માનાં દર્શનની ઈચ્છાથી આશ્રમમાં ગયો. મા ત્યારે કન્યાપીઠની અગાશીમાં ફરતાં હતાં, એ જોઈને અમે લોકો નીચેથી જ એમની

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અનુમતિ લઈને ઉપર પહોંચ્યા. કન્યાપીઠમાં જવા માટે શ્રીશ્રીમાની અથવા ગુરુપ્રિયા દેવીની રજા લેવી પડતી. અનુમતિ વિના કન્યાપીઠમાં પ્રવેશવાનો નિષેધ હતો. અગાશીમાં અમે મા સાથે વાતચીત કરતા હતા, એટલામાં કોઈએ આવીને માને નીચે આવવાની પ્રાર્થના કરી. કહેતાવેંત મા નીચે આવી ગયાં. અમે લોકો અગાશી પર જ રહી ગયા. અમે ધારેલું કે નીચેનું કામ પૂરું થતાં જ મા ફરી અગાશી પર આવશે અને ત્યારે અમે માની સાથે વાત કરીશું.

થોડી વારમાં માની પાસે જવા માટે મને કહેણ આવ્યું. હું મા પાસે જઉં છું એ જોઈને નલિનીદા, હરલાલ બાબૂ વગેરે જે લોકો ત્યાં હતા તે બધા મારી પાછળ ચાલ્યા. અમને થયું કે મા કદાચ ઉપર નથી આવવાનાં, માટે અમને નીચે બોલાવ્યા છે. નીચે જઈને જોયું તો, અત્યારે જ્યાં કન્યાપીઠની ઑફિસ છે, તેની સામે એક મુંજના ખાટલા પર મા બેઠાં છે. મેં પાસે જઈને પૂછ્યું, ''મા, આપે મને બોલાવ્યો છે ?'' માએ હસીને કહ્યું, ''હા'', અને તે સાથે જ એમની ઓઢવાની ચાદરની અંદરથી એક કાંસાની વાડકી કાઢી. વાડકી ગાયના દૂધની બનેલી ખીરથી ભરેલી હતી. એની ઉપર ચંપાના ફૂલ જેવી પીળી મલાઈ હતી. માએ વાડકી મારા હાથમાં મૂકતાં કહ્યું, ''આમાંથી આ શરીરે ખાધું છે, હવે તું ખા.'' જોયું તો વાડકીને એક છેડેથી ચમચી ભરીને માના મુખમાં આપવામાં આવ્યું છે. માને માટે દીદી ગુરુપ્રિયાએ કેટલા પ્રેમથી આ ખીર બનાવી છે કે મા ગ્રહણ કરશે. એ ખીર મા પોતે નથી ખાતાં અને મને આપે છે. આથી હું ખૂબ શરમાયો, અને મનોમન પ્રાર્થના કરવા માંડ્યો કે, હે ધરતી માતા, ફાટી જાઓ કે હું એમાં સમાઈ જઉં. દીદીને પણ આ ન ગમે એ સ્વાભાવિક છે. આ દૃશ્ય જોઈને બુનીદિ સહેજ હસ્યાં. બુની આવું કરે તે સ્વાભાવિક હતું, તે માટે એને દોષ ન અપાય. જે માની વાત નથી માનતો, એને જાડી ખીરની વાડકી આપવી તે કેવું અયોગ્ય છે, તે વાતનો બધા સ્વીકાર કરશે. આને જ કહેવાય દુષ્ટ માણસને ઊંચું આસન આપવું. આ કેવડો મોટો દંડ કહેવાય તે જેનામાં બુદ્ધિ હોય તે સમજી શકે. આવું કટાક્ષપૂર્ણ હસવા બદલ માએ બુનીને કહ્યું, ''તું હસી કે ? તમારા લોકોનો સ્વભાવ હજી સુધર્યો નહીં, આ શરીર જો ખીર ન લે.'' (અર્થાત્ - તો સુધરશે.) માને શ્રીમુખેથી આ વાત સાંભળીને બુની સજ્જડ થઈ ગઈ. (દિદિએ પછીથી અમને કહ્યું.) એ કટાક્ષપૂર્ણ હાસ્ય માને ગમ્યું નહોતું એ માની વાતોથી જ સમજાઈ ગયું. શ્લેષ અર્થમાં કે પ્રચ્છન્ન ભાવે કોઈને એની સામે જ કહેવું તે વધારે સારું (અર્થાત્ નમ્રતાથી), એમાં અપરાધ ઓછો છે.

ખીરની વાડકી મારા હાથમાં આપીને મા વારંવાર મને ખાવાનું કહે છે. ગાંડા માણસ સિવાય કોણ આવી રીતે ખાય ? માએ ઉપરાઉપરી કહ્યું ત્યારે બીજો કોઈ ઉપાય ન દેખાવાથી મેં બધાંને પ્રસાદી ખીર વહેંચવાનું નક્કી કર્યું. એ જોઈને માએ કહ્યું, ''આમાંથી કોઈને પણ થોડુંકે નહીં આપી શકે. બધી તારે ખાવી પડશે.'' માના આ આદેશ સામે મેં કહ્યું, ''આમાંથી કોઈને પ્રસાદ આપીને પણ આ વિષ હું નહીં ખાઈ શકું, આ તો ખીરની વાડકી નથી. આ ભેટ વિષનો પ્યાલો

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે. આ ઝેરી સાપનું તીવ્ર હલાહલ છે.''

મા હસતાં હસતાં બોલ્યાં, ''આ તીવ્ર વિષ ખાઈને તું શું કરે છે તે જોઈશ.'' કઠોર ભાષા, ખાસ કરીને 'મરો' શબ્દ માતાજી નથી કહેતાં, પણ મારા ભાગ્યમાં એ દિવસે માને મુખેથી એવી ભાષા નીકળી. કહેવાય છે કે - જો મા એના સંતાનને 'મરો' કહીને ગાળ આપે તો સંતાનનું આયુષ્ય વધે. એટલા માટે જ આટલો દીર્ઘાયુ છું.

બીજો કોઈ ઉપાય ન જોતાં, બધી ખીર મારે ખાવી પડી. માની વાત ન માનવાના દંડરૂપે સુસ્વાદુ ખીર મળી, આવું કોઈ વિચારી પણ શકે ?

આપણી મા લોકાતીત છે, એમનું શાસન પણ લોકાતીત છે. કોઈ કલ્પનાયે કરી શકે ? મા આપણા સર્વ અપરાધો ક્ષમા કરતી આવી છે. માના ક્ષમાગુણ આગળ વસુંધરાએ પણ હાર માનવી પડે. આપણા અપરાધોના બદલારૂપે વર્ષાની ધારાની જેમ આપણને મળે છે અકૃત્રિમ સ્નેહ, ક્ષમા તથા કરુણા કે જે વિશ્વમાં ખોળવા છતાં ક્યાંય ન મળે.

આવી સ્નેહમયી માને યથાર્થ મર્યાદા ન આપી શકવાને કારણે હું અત્યંત લજ્જિત છું, અને મર્માંતક રૂપે અનુતપ્ત છું.

●

''માત્ર નામ. હું જાણું છું નામથી જ બધું થાય. જેટલો બને તેટલો વધારે સમય તેને માટે આપો. નામમાં વધુ સમય ન આપી શકાય (તો) એમનો પ્રસંગ આલોચના કરો, અથવા સંકીર્તન કે સદ્‌ગ્રંથાદિ પાઠ કરો. ગમે તે કરો, વધારે સમય એમની દિશામાં મન રાખવાની ચેષ્ટા કરો.'' - શ્રીશ્રીમા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મહાકરુણા

- પરિવ્રાજક

ભગવતી ઉમાએ શિવને પ્રસન્ન કરવા માટે ઉગ્ર તપશ્ચર્યા આરંભી. હિમાલયની કન્યા પ્રચંડ તાપમાં, શીતમાં મહાદેવના ધ્યાનમાં લીન થઈ ગઈ. કંદમૂળ ખાઈને તપશ્ચર્યાનો આરંભ કર્યો, પરંતુ એટલું પર્યાપ્ત નહોતું, તેથી માત્ર પર્ણો ખાઈને જીવનરક્ષા કરી અને ઉગ્ર શિવધ્યાન શરૂ કર્યું. પણ ક્યાં એ શિવની ઝાંકી ! હવે તો પર્ણો ખાવાનું યે છોડ્યું. યક્ષ-કિન્નર-ગંધર્વ વિચલિત થઈ ગયા. દેવોએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી, અને નામ આપ્યું અપર્ણા.

હવે તો જળનોયે ત્યાગ. અલ્પ જળ, અલ્પ નિદ્રા લઈને ઘોર શિવારાધનામાં પરોવાઈ ગઇ ઉમા. એક પગે ઊભી રહીને તપશ્ચર્યા કરવા માંડી. પગ વજ્ર જેવો થઈ ગયો, અને તપ્ત ધરતી એ પદ તળે શીતળ થઈ ગઈ, વાયુ શીતળ થઈ ગયો. શિવ-ઉપેક્ષાનો પાર ન હતો અને ઉમાની શક્તિ પારાવાર હતી. પૃથ્વી-અંતરિક્ષ-દેવો સ્તંભિત થઈ ગયા.

અને એક સામાન્ય ઘટના ક્ષણવારમાં બની ગઈ. લોઢાને પીગળાવી નાખે એવા પ્રચંડ તાપથી સામેના સરોવરનું જળ સૂકાવા માંડ્યું. એક ખૂણામાં કાદવકાળી માટીમાં જળ સહેજ ચળકતું હતું. એક પશુના નાનકડા શિશુએ કાદવમાંથી પાણી પીને તૃષા શાંત કરવા માટે અંદર પગ મૂક્યો. પગ માટીમાં ખૂંપી ગયો. અપર્ણાની દૃષ્ટિ ત્યાં પડી. એક કરુણાનો ઉમંગ આવ્યો અને દૃષ્ટિ ફેરવી લીધી. રખે ને તપશ્ચર્યા ભંગ થાય ! પરંતુ કરુણાના તરંગો તીવ્ર થઈ ગયા. દૃષ્ટિ ફેરવીને જોયું તો પશુ-શિશુની આંખો અને શિર માત્ર બહાર. શેષ અંગો, હલન-ચલન કાદવની અંદર અને....અને અપર્ણાની પરાવાણીમાંથી એક સત્યસંકલ્પધારા નીકળી પડી. એક જીવની રક્ષા સમક્ષ તપની આહુતિ થઈ.

શિવને મુખેથી પ્રગટ થઈ દિવ્યવાણી, ''એક પ્રાણની રક્ષા અર્થે સમસ્ત તપશ્ચર્યાનું બલિદાન આપીને મને પ્રસન્ન કરી લીધો. ભિન્ન હોવા છતાં તું અભિન્ન છે. શિવ-શક્તિ અભિન્ન છે અને રહેશે.''

પૃથ્વીએ દેવોઓ ઉમા-મહેશ્વરને પુષ્પો વડે અભિષેક કર્યો. ઉમાની મહાકરુણાનું એક કિરણ જો માનવ પર પડે તો જીવ શિવ થઈ શકે.

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

''ધ્યાન કરના, ધ્યાન હોના''

(શ્રીશ્રી મા દ્વારા ધ્યાન વિષે સમજૂતી)

- પ્રો. કાર્તિકેય. અ. ભટ્ટ

ધ્યાન એટલે શું ? :

ધ્યાન શબ્દના જુદા જુદા અર્થો કરવામાં આવે છે. અધ્યાત્મમાં ધ્યાન શબ્દનો અર્થ 'વિચારોની નિવૃત્તિ' કરવામાં આવે છે. જ્યારે વિચાર તેના બધા કલ્પો સાથે, શબ્દો સાથે અને ખ્યાલો સાથે થંભી ગયો હોય ત્યારે તે ધ્યાન કહેવાય છે. સૌમ્યદર્શન કહે છે, ''ધ્યાન નિર્વિષયં મનઃ'' મન નિર્વિષય બને, તેને ધ્યાન કહે છે. પૂજ્યશ્રી હરિઃૐ મોટા કહે છે : ધ્યાનનો અર્થ એટલો જ છે કે વિચારો, લાગણી અથવા અન્ય ભાવો બહારને અંગે કે જગતના સંબંધને અંગે કે ઈન્દ્રિયો, મન, ચિત્તને છેવટે પ્રાણના સંસ્કારોને અંગે આપણને આવે છે. એનાથી પર થવાય અને તે સ્વાભાવિક રીતે ઉદ્ભવતા મટે, લગભગ અદશ્ય થાય.'' શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી ધ્યાન શબ્દની સ્પષ્ટતા કરતાં કહે છે, ''ધ્યાન એટલે વિચારમાત્રની વિસ્મૃતિ કરતાં કરતાં એનામાં જ તદ્રૂપ થવું, નિમગ્ન થવું.'' મા કહે છે, ''તે આપોઆપ થાય છે આરંભમાં તમે એની સ્તુતિ કરો, મનને શાંત કરવા પ્રયત્ન કરો, પછી અભ્યાસથી એકાગ્રચિત્તે બેસતાં જ આપોઆપ ધ્યાન થાય છે, જો કે અહીં પણ શરૂઆતમાં તમારું મન આમતેમ દોડે છે, તમને એ સમયે અનેક વિચારો આવે છે ને મન સ્થિર થતું નથી, તમારા પ્રિયજનના વિચાર તે સમયે જ ધારણા ન કરવા છતાં આવે છે, પરંતુ પછી કુદરતી સઘળી જ વિસ્મૃતિ થઈ મન એકાગ્ર થતાં તમે ધ્યાન કરી શકો છો.''

એકાંશને લઈને ધ્યાનનો આરંભ :

''ધ્યાન માટે આરંભમાં પ્રતીકની જરૂર છે. પછી ગમે તે એક દેવની મૂર્તિ કે છબિ હોય અથવા જ્યોતિને સમક્ષ રાખી ધ્યાન કરવું ?'' એવા એક પ્રશ્નના ઉત્તરમાં શ્રીશ્રીમાએ કહ્યું : ''ગમે તે દેવ કૃષ્ણ, કાલી, અલ્લાહ કે ક્રાઈસ્ટ હોય, વાસ્તવમાં પ્રકાશ કે જે તમારામાં છે, સહુનામાં છે અને જેનાથી સઘળું કંઈ પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે તેનું ધ્યાન ધરો છો.'' શ્રીશ્રીમાને જિજ્ઞાસુએ પ્રશ્ન કર્યો : ''એકાંશ (ઉપર કહ્યા પ્રમાણે) ધ્યાનમાંથી સર્વાંશ ધ્યાનમાં કેવી રીતે જવાય ?'' ઉત્તરમાં શ્રીશ્રીમાએ કહ્યું : ''તમે જે તરફથી જિજ્ઞાસા કરી, એકાંશને લઈને જે ધ્યાન આરંભ કરવાની વાત કહી, એકાંશની ભીતરમાં તો સર્વાંશ રહેલો છે. એનો પ્રકાશ થવા માટે ગુરુશક્તિયુક્ત આદેશ પાલન.'' શ્રીશ્રીમાની આ દિવ્યવાણીની વિશેષરૂપે સમજૂતી આપતાં શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ લખે છે : ''સાધારણ રીતે પ્રતીત થાય છે કે જે (ભિન્ન) અંશનું ચિત્ત અવલંબનના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે એ અંશથી અતિરિક્ત કોઈ અંશ અથવા સત્તા ચિત્તમાં પ્રકાશિત થઈ શકતી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

નથી. પરંતુ એ સત્ય નથી, જેમ લૌકિક રીતે એકની સાથે બીજાનો ભેદ સંબંધ છે અને કોઈપણ એક સાથે સમગ્રનો ભેદ સંબંધ છે. જો કે અંશ અને અંશી મૂળમાં અભિન્ન છે એટલા માટે એ ભેદના મૂળમાં અભેદ સંબંધ પણ છે ..... યોગીગણ કહે છે - ''जात्यनुच्छेदेन सर्वं सर्वात्मकम्'' એટલે ભલે ગમે તે કોઈ જાતીય વસ્તુ કેમ ના હોય તેનો બીજી કોઈ જાતીય વસ્તુ સાથે તાદાત્મ્ય (એકપણાનો) સંબંધ છે, એટલે બધામાં જ બધું છે. પરંતુ જે અંશ સ્પષ્ટ અને પ્રધાન (મુખ્ય) હોય છે તે બાહ્યદષ્ટિમાં પરિસ્ફુટ થાય છે. (સ્પષ્ટ તરી આવે છે.) બાકીનું સઘળું બાહ્યદષ્ટિથી અગોચરમાં પ્રચ્છન્ન રહે છે. પરંતુ જેની દૃષ્ટિ અંતર્ભેદી છે એની દૃષ્ટિથી પ્રચ્છન્ન કે ગુપ્ત કંઈ પણ રહી શકતું નથી. એ સ્પષ્ટરૂપે જુએ છે કે પ્રત્યેક વસ્તુમાં સમસ્ત વિક્રય ભાસમાન છે. મા કહે છે : ''ગુરુશક્તિના અનુગ્રહની પ્રાપ્તિ માટે નિર્વિચાર ચિત્તે ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કર્યે જવું જોઈએ. તે ઉપરાંત એકાંશના ધ્યાનથી સર્વાંશનો કઈ પ્રકારે આવિર્ભાવ (સ્ફુરિત) થઈ આવે, એ પ્રશ્ન ફરી મનમાં પેદા થતો નથી.''

વાસ્તવિક ધ્યાન કોને કહેવાય ?

ધ્યાન શબ્દ ઘણા અર્થનો વાચક છે. ઘણા સાધકોએ ઘણી અવસ્થાઓનું ધ્યાનના રૂપમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ લખે છે કે પોતાની દૃષ્ટિ અનુસાર તેઓએ ઠીક જ કર્યું છે. પણ કહેવું પડશે કે ધ્યાનનો એક વાસ્તવ અને અવાસ્તવ ભેદ છે. શ્રીશ્રીમા વાસ્તવિક અથવા તો સાચા ધ્યાનની સમજૂતી આપતાં કહે છે : ''કોઈ વાર એમ થાય કે ધ્યાનમાં બેસતાં હોશ નહોતા. કોઈ કોઈને થાય કે એક નશાના ભાવનો આનંદ બોધ, જાણે શિથિલ થાય, દીર્ઘ સમય વીતી જાય. ઊઠીને કહે, શું એક આનંદમાં હતો. પરંતુ એ તો જ્ઞાન નથી. એટલે ધ્યાનનું પણ એક સ્થાન છે. આનંદ બોધ કરી, જાણે આનંદમાં જ ડૂબી ગયો હતો. કોણ હતું ? મન જ તો. પરંતુ એ પણ કોઈક જગ્યામાં વિઘ્ન કરે. વારે વારે આ જગ્યાએ જઈને પણ એ ફરી ફરી સ્થિત રહે ત્યારે **મૂળનો સ્વાદ મળશે નહીં.** સાચું ધ્યાન જ્યારે થશે, જાગતિક રસબોધ રહેશે નહીં. જ્યારે વાસ્તવિક બ્રહ્મભાવ અથવા આત્મઉપલબ્ધિની દિશા, ત્યારે ક્યાં હતા, અથવા આટલી વાર સુધી તો કાંઈ પણ જાણ્યું નહીં. અજાણ્યું તો એ પણ રહેશે નહીં. મુખથી જ્યારે કહી શકાય કે શું આનંદમાં હતો, એ છે રસાસ્વાદ-વિઘ્ન. સચેતન રહેવું જોઈએ, જાગ્રત્ રહેવું જોઈએ, જડ અથવા યોગનિદ્રા થયે ચાલશે નહીં ?''

શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ માની પરાવાણીને સ્પષ્ટ કરતાં લખે છે : ''વાસ્તવિક ધ્યાનમાં રસાસ્વાદ કે અજ્ઞાન આ બેમાંથી એક પણ નથી રહેતું. વેદાંતનાં સુપ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંતો છે : ''सुखमहमस्वाप्सम्'' હું ખૂબ આનંદમાં સૂતો; અને બીજું છે, ''न किंचित् अवेदिषम्'' મને કંઈ જ ખબર ના પડી. રસાસ્વાદ એક પ્રકારે ભોગની અંતર્ગત, અને કંઈજ ન જાણવું અજ્ઞાનનું સ્વરૂપ લક્ષણ. યથાર્થ વાસ્તવિક ધ્યાનમાં આનંદ નથી રહેતો એમ નથી, પરંતુ એ સ્વરૂપની

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

(પ્રાપ્તિનો) દિશાનો આનંદ છે, ભોગાનંદ નથી. શ્રીમાની ભાષામાં મૂળનો સ્વાદ છે. શ્રી રમણમહર્ષિ ઉત્તમ ધ્યાન વિશે કહે છે : "ઉત્તમ ધ્યાન એ છે કે જે, ત્રણેય અવસ્થાઓમાં સતત ચાલ્યા કરે. તે ધ્યાન એવું તો પ્રગાઢ હોવું જોઈએ કે જેમાં 'હું ધ્યાન કરી રહ્યો છું' એ વિચારને પણ અવકાશ ન મળે. જેમ જાગ્રત અને સુપ્ત અવસ્થાઓ આ રીતે ધ્યાન વ્યાપ્ત હોય તેમ સુષુપ્તિ (ગાઢ નિદ્રા) પણ (ધ્યાતા, ધ્યેય, ધ્યાનના) ભેદ વગરનું ધ્યાન બની રહે એમ ધારી શકાય." મા કહે છે કે વાસ્તવિક ધ્યાનની ગહનતા વધે છે તેમ વૈરાગ્યનો ઉદય થતો જાય છે તથા નિત્ય-અનિત્યનો વિવેક આપોઆપ જાગી ઊઠે છે.

વાસ્તવિક ધ્યાનમાં જાગૃતિ :

શ્રીશ્રીમા કહે છે : "ધ્યાનમાં શરીરનું જ્ઞાન (બોધ) રહે કે ના રહે. દેહાત્મબોધ વિશેષરૂપથી રહે કે ના રહે, જાગૃત રહેવું જોઈએ, અજ્ઞાન થઈ જવું ના જોઈએ. એક જ સત્તાબોધ કે મૂર્તિલક્ષ્ય હોય. આ ધ્યાનથી શું થાય છે ? પ્રકાશની દિશા ખૂલે છે - જે નિત્ય. શરીરમાં કંઈ વ્યથા કે દર્દ હતું, ધ્યાન પછી લાગ્યું, વાહ શરીર હળવું ફૂલ જેવું, કોઈ ગ્લાનિ જ નથી. જાણે કેટલો સમય વીતી ગયો, ઉદ્વેગનો કોઈ પ્રશ્ન જ રહ્યો નહીં. એ સારું છે. પરંતુ જે આનંદને પ્રથમ સૂત્ર લઈને પછી તેમાં ડૂબીને ક્યાં હતા તે કહી ના શકીએ, જાણી ના શકીએ એ સારું નથી. ખરા ધ્યાનની દિશા - જ્યાં જે કંઈ થોડો સ્પર્શ થાય એટલો જ બહારના સર્વની અંદર પણ આનંદ જ આનંદ"

"ધ્યાનમાં આ પોતાનું ખોવાઈ જવાનું હોય, જાણે જડવત્, પછી ઊઠીને ખૂબ આનંદમાં હતો, એ જ આનંદ. વિઘ્ન, પ્રાણશક્તિ જડ લાગવી, જાણે ગાઢ નિદ્રા પછી આનંદ બોધ પ્રતીતિ, પરંતુ અહીં જ અટકી જાય. એજ આસક્તિ. એ જે આસક્તિ તે જ ધ્યાનનું વિઘ્ન, જો વારંવાર એક જ જગ્યાએ સ્થિર થવાનું હોય, દુનિયાની દૃષ્ટિએ અવશ્ય આ જુદું, મનને લાગે ખૂબ આનંદદાયક, ઉન્નતિ તરફ તો ખરું જ. એક જગ્યાએ સ્થિત એટલે વિઘ્ન, અટકી જવું, બીજું શું ?"

પૂજ્ય શ્રી મોટા પણ ધ્યાનની યોગ્યતા માટે જાગૃતિના અખંડ સાતત્યને અનિવાર્ય ગણાવે છે. તેઓ કહે છે : દિલ પ્રકટવું જોઈશે, એની લગની લાગવી જોઈએ, તેમાં 'Unbroken Continuity' અખંડ સાતત્ય પ્રકટવું જોઈશે. અંતરના સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરવાને માટે સર્વ ભાવોને સર્વ રીતે વારીવારીને ફના થઈ જવાની તાકાત આપણે કેળવવાની છે. તેથી દિન-પ્રતિદિન જીવન વિકાસની તમન્ના, તે માટેની હૃદયની ઉત્કટ ભાવના વધારે ને વધારે તેજસ્વી અને પ્રાણવાન બને એવા પ્રકારની જાગૃતિ આપણા આધારમાં પ્રકટેલી હોવી જોઈશે."

સામાન્ય રીતે ધ્યાનમાં પાંચ વિઘ્નો અથવા વિક્ષેપો દર્શાવાય છે જેમાં ઇન્દ્રિયતૃષ્ણા,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અસદિચ્છા, સુસ્તી-તંદ્રા, ચિંતા-ઉપાધિ અને ગૂંચવણ. શિવાનંદ સ્વામી કહે છે કે ઝોકાં આવવાં, કામનાઓ જાગવી, મનની દ્વિધા-અવસ્થા, મનોરાજ્ય (હવામાં કિલ્લા બાંધવાની વૃત્તિ) એ ધ્યાન સમક્ષનાં વિઘ્નો છે. પૂજ્ય શ્રી મોટા તંદ્રાને અને શ્રી રમણમહર્ષિ ઊંઘને ધ્યાનના મહત્ત્વના વિઘ્ન તરીકે વર્ણવે છે. આ બધામાં શ્રીશ્રીમાએ દર્શાવેલ ધ્યાન માર્ગનાં વિઘ્નો વિશિષ્ટ છે. ઉપર જોયું તે પ્રમાણે જડતા (યોગનિદ્રા) અને રસાસ્વાદ (આનંદભોગ)ને મા મહત્ત્વના વિક્ષેપો તરીકે વર્ણવે છે. શ્રીશ્રીમાએ કહ્યું છે તે પ્રમાણે તેનાથી સાવધાન રહેવા માટે પળેપળની જાગૃતિ અનિવાર્ય છે. શ્રી રમણમહર્ષિએ કહ્યું છે : "સહજ અવસ્થા (વાસ્તવિક / સાચું ધ્યાન) એટલે વિચારમુક્ત અવસ્થાના પડદા (Screen) ઉપર જાગ્રત્ અને સ્વપ્ન અવસ્થા એ તો માત્ર ચિત્રો છે, તે ચિત્રોને તેમના વિશે જાણ પણ ન થાય તે રીતે પસાર થવા દો." જે. કૃષ્ણમૂર્તિએ કહ્યું છે : "દિવસ દરમ્યાન જો મન ધ્યાન રાખતું હોય, આત્મનિરીક્ષણ કરતું હોય તો રાતે ધ્યાન એક આશીર્વાદની જેમ આવે છે.

વાસ્તવિક ધ્યાનથી શું થાય (વિઘ્નો દૂર થાય) :

સાચા, ખરા કે વાસ્તવિક ધ્યાનનું ફળ વર્ણવતા શ્રી મા કહે છે : "સાચા ધ્યાનમાં સ્પર્શ થઈ જાય છે. જેમ અગ્નિસ્પર્શ થવાથી એક ડાઘ રહી જાય એવી રીતે આ સ્પર્શ પણ ડાઘ જેવો છે. એનાથી શું થાય ? વિઘ્ન હટી જાય. પરિણામે **વૈરાગ્યથી બળે કે ભક્તિથી ગળે.** વિષયો ફિક્કા લાગશે, જાણે અળગા અળગા, સાંસારિક વાતો કરવી ગમતી નથી, નીરસ-ક્રમશઃ કષ્ટદાયક. વિષયોની બાબતમાં (એવું છે કે) કંઈક ગુમાવવું પડે કે નુકસાન થાય એટલે મન વ્યાકુળ થાય, પાપ વિષયોએ મનને પકડી રાખ્યું છે ને, એ જ ગ્રંથિ. ધ્યાનથી કે જપથી અથવા જે કોઈ પારમાર્થિક ક્રિયાથી. જેની જે લાઇન હોય (એનાથી) ગ્રંથિ ઢીલી પડતી જાય. પહેલાં વિષયોમાં રોકાઈ ગયા હતા, પરિણામે તડફડાટ (વિષયમાંથી નીકળવાનો તડફડાટ) આવે છે. જ્યારે અળગા થવાય, ત્યારે ક્રમિક પ્રકાશના વિકાસનાં જુદા જુદા Stage માં થઈને આવો છો ત્યારે ખબર પડે છે ને - બધાંમાં જ બધું છે, એક આત્મા અથવા સર્વના દેવ, બધા દાસ છે ને બધાંના જ એક પ્રભુ - જેની જે દિશા, પ્રત્યક્ષ બોધ થાય કે જેમ હું છું, તેમ જ બધાં છે. વળી એક માત્ર તેઓ જ છે - નથી કંઈ આવતું, નથી કાંઈ જતું. વળી આવે પણ છે, જાય પણ છે. ભાષાથી સઘળો પ્રકાશ ક્યાં થાય ? જેમ જેમ વિષયવાસનાથી અલગ થશો તેમ તેમ ભગવાન તરફ ગતિ થશે."

ધ્યાન કરવું અને ધ્યાન થવું :

શ્રી માની જેમ શ્રી રમણમહર્ષિએ પણ આવા જ શબ્દો ધ્યાન માટે પ્રયોજ્યા છે. શબ્દો છે : "ધ્યાન ન કરો, રહો !"

શ્રી મા કહે છે : "ધ્યાન આવે ધ્યાન થાય, ધ્યાન તો થવું જોઈએ." એનાથી સમજાય

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે કે સ્વાભાવિક ભાવથી ધ્યાનસ્થ થવાની એક દિશા છે. એ અવસ્થાનો ઉદ્ભવ થતાં પ્રયત્નપૂર્વક ધ્યાન કરવું પડતું નથી, ચિત્ત આપોઆપ જ ધ્યાનમગ્ન થઈ જાય છે. એ અવસ્થાનું શ્રીમાએ "ધ્યાન પામવું" કહીને વર્ણન કર્યું છે. પરંતુ આ સ્વાભાવિક ધ્યાનની અવસ્થા શરૂઆતથી જ પ્રાપ્ત થતી નથી. આથી કૃત્રિમ ઉપાય દ્વારા ધ્યાન માટેનો પ્રયત્ન કરવો પડે છે.

મહર્ષિ પતંજલિએ સમાધિયોગ અને ક્રિયાયોગ એમ બે વિભાગોમાં યોગને વિભાજીત કર્યો છે. જેનું ચિત્ત અંતર્મુખ હોય અથવા સમાધિ પ્રબળ હોય તેને માટે સમાધિયોગની જોગવાઈ છે પરંતુ જે સાધકનું ચિત્ત વ્યુત્થિત અથવા બહિર્મુખ હોય તેને માટે ક્રિયાયોગની જોગવાઈ છે. ક્રિયાયોગમાં (૧) તપસ્યા અથવા સ્વાધ્યાય (૨) જપ અને સદ્ગ્રંથપાઠ તથા (૩) ઈશ્વર-પ્રણિધાન અર્થાત્ ભજન આ ત્રણેયનું લક્ષ્ય કરાયું છે. મહામહોપાધ્યાય શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ લખે છે કે પ્રત્યેક સાધકની ચિત્તની પ્રકૃતિ અનુસાર કોઈપણ ક્રિયા તપસ્યાપ્રધાન હોય છે. પરંતુ એમાં પણ ગૌણરૂપે બીજાં બે અંગોનો સન્નિવેશ પણ રહે છે. કોઈ વ્યક્તિવિશેષમાં આ ત્રણે અંગો સમભાવથી પણ અનુષ્ઠિત થઈ શકે છે. દીર્ઘ સમય સુધી યથાવિધિ પોતપોતાના ગુરુ દ્વારા નિર્દિષ્ટ પ્રક્રિયાથી ક્રિયાયોગના માર્ગમાં અગ્રતા પ્રાપ્ત થતાં, એના પ્રભાવથી ચિત્ત ક્રમશઃ બહિર્મુખ ભાવનો ત્યાગ કરી શાંતભાવ ધારણ કરે છે અને અંતર્મુખ થતું જાય છે ત્યારે એ સમાધિયોગનો અભ્યાસ કરી શકે છે. ચિત્તની ચંચળતા દૂર ન થાય ત્યાં સુધી અંતર્મુખતા આવતી નથી. શ્રી મા કહે છે : "પથ ગુરુ નિર્દેશ કરે છે. તેથી ગુરુની ધારા પકડી રાખવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. આ આસને બેસીશ, આ જપ કરીશ, ક્રમશઃ સમય અને સંખ્યા વધારો. આ પ્રયાસથી આ જે ધારા એ ધારામાં ગંભીરતા આવશે એ તમને પરિવર્તિત કરી દેશે. જોશો કે તમારી ભોગની વૃદ્ધિની દિશા ઘટાડી દેશે."

ક્રિયાયોગની અનિવાર્યતાને સ્પષ્ટ કરતાં શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ લખે છે : "ક્રિયાયોગ સિવાય બીજા કોઈ પણ ઉપાયથી ક્લેશ-ક્ષય થવાનો સંભવ નથી. સાધકના મનમાં અનંત ક્લેશ સંસ્કારરૂપે સંચિત થઈને પડ્યા હોય છે. ક્લેશો અનંત હોવા છતાં સમજવા અને સમજાવવાની દૃષ્ટિએ તેના મુખ્યત્વે પાંચ પ્રકાર પાડવામાં આવે છે. અવિદ્યા-અસ્મિતા, રાગ-દ્વેષ, અભિનિવેશ (મૃત્યુનો ભય). શ્રી ગોપીનાથ લખે છે, "ક્રિયાયોગ સિવાય બીજા કોઈપણ ઉપાયથી આ ક્લેશ ક્ષય થવા સંભવ નથી." ક્રિયાયોગમાં એવું સામર્થ્ય છે કે તે એને જીર્ણશીર્ણ કરી શકે છે. તેનું તેજ મંદ થઈ જાય છે છતાં પણ તે નિઃશેષ નષ્ટ થતો નથી. તેનો એકમાત્ર ઉપાય જ્ઞાનાગ્નિ છે. જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ છે. પરંતુ ક્રિયા જ્ઞાનની ઉદ્બોધક હોવાને કારણે પરંપરાથી એનું કારણ છે એ સત્ય છે."

જેનું ચિત્ત પહેલેથી જ અંતર્મુખ હોય એને માટે ક્રિયાયોગની આવશ્યકતા ન પણ હોય.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પરંતુ જેઓ સૌ પ્રથમ વખત સાધનમાર્ગમાં - ધ્યાનમાર્ગમાં પદાર્પણ કરે છે એને માટે ક્રિયામાર્ગ અવશ્ય ગ્રહણીય છે. ચિત્તમાં ધ્યાનને માટે ઉન્મુખતા જાગૃત થતાં ચિત્ત-મન વિના પ્રયત્ને જ ધ્યાનસ્થ થઈ જાય અને ધ્યાનના ગંભીર સ્તરમાં મગ્ન થવામાં સમર્થ થાય. ચંચળ ચિત્તથી પ્રયત્નપૂર્વક ધ્યાન કરવાની કોશિશ કરવામાં આવે તો એમ થતું નથી. આથી જ શ્રી માંએ કહ્યું છે : ''ધ્યાન આવે ધ્યાન થાય'' એ જ વાસ્તવિક ધ્યાન, એ જ થવું આવશ્યક. પ્રથમ અભ્યાસીને માટે કૃત્રિમ ધ્યાન પણ પ્રસંશનીય, પરંતુ એ પ્રાથમિક અવસ્થા. ક્રમશઃ એ કૃત્રિમ ધ્યાન સ્વાભાવિક ધ્યાનમાં પરિણત થઈ જાય. એ કૃત્રિમ ધ્યાન અને વાસ્તવિક ધ્યાનની વાતને મનઃસંયમ અને ધ્યાનની રીતે દર્શાવતા સ્વામીશ્રી બુધાનંદ લખે છે : "Unless you meditate the mind cannot be controlled, and unless the mind is controlled, you cannot meditate. But if you think first let me control the mind and then I shall meditate, you will never enter the path of spiritual life. You must do both at the same time - steady your mind and meditate." - જો તમે ધ્યાન ન કરો તો, મનને કાબૂમાં લઈ શકશો નહીં, અને જો તમે મનને કાબૂમાં ન લઈ શકો તો, તમે ધ્યાન કરી શકશો નહીં. પરંતુ જો તમે એમ વિચારો કે પહેલાં મનને કાબૂમાં લાવવા દો અને પછી હું ધ્યાન કરીશ, તો તમે અધ્યાત્મ જીવનના પંથમાં કદી નહીં પ્રવેશી શકો. તમારે એક જ સમયે બંને કરવાં જોઈએ. તમારા મનને સ્થિર કરો અને ધ્યાન કરો.'' શ્રી રમણમહર્ષિએ કહ્યું છે : ''ધ્યાન અને મનઃ સંયમ એ બંને એકબીજા ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુતઃ ધ્યાનમાં મનઃ સંયમનો સમાવેશ થઈ જાય છે. મનઃ સંયમ એટલે ધસી આવતા વિચારોની સામે સૂક્ષ્મ જાગરૂકતા. શરૂઆતમાં મનઃ સંયમ માટેના પ્રયત્નો, ખરા ધ્યાન માટેના પ્રયત્નો કરતાં વધારે હોય છે. પરંતુ સમય જતાં ધ્યાનનો વિજય થતો જાય છે અને ધ્યાન પ્રયત્ન વગર આપોઆપ થવા માંડે છે.'' મહર્ષિ વાસ્તવિક ધ્યાનને તમારા અસલ સ્વભાવ તરીકે વર્ણવતા કહે છે : ''ધ્યાન તમારો સાચો સ્વભાવ છે. (મા જેને સ્વ-ભાવ તરીકે વર્ણવે છે) અત્યારે તમે એને ધ્યાન કહો છો, કારણ કે બીજા વિચારો વિક્ષેપ કરે છે. જ્યારે આ વિચારો શમી જાય છે, તમે એકલા રહો છો, એટલે નિર્વિચાર ધ્યાનની અવસ્થામાં રહો છો. એ તમારો અસલ સ્વભાવ છે. જેને તમે અત્યારે વિચારોનું શમન કરી અનુભવવા માગો છો, આવું દૃઢ થાય છે ત્યારે તમારો અસલ સ્વભાવ ધ્યાન તરીકે પ્રગટ થાય છે.'' જેને **શ્રીશ્રીમા ''મૂળનો સ્વાદ''** તરીકે વર્ણવે છે.

કેટલીક વાર કેટલાક ઉદાહરણોમાં એમ જોવામાં આવે છે કે કેટલાક સાધકોનો ખૂબ પ્રયત્ન કરવા છતાં ધ્યાનમાં પ્રવેશ થતો નથી. જ્યારે કેટલાક સાધકોને નજીવા પ્રયત્નથી પ્રગાઢ ધ્યાનમાં જવાની સફળતા મળતી હોય છે. આમ શાથી બનતું હશે તેની સમજૂતી શ્રી મા દ્વારા આપવામાં આવે છે, જે નીચે પ્રમાણે છે :

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ધ્યાન અભ્યાસથી કે પૂર્વ સંસ્કારથી ?

ભારતના પ્રથમ ભૂતપૂર્વ વડાપ્રધાન સ્વ. શ્રી જવાહરલાલ નહેરુનાં ફોઈ તા. ૧૬-૦૯-૧૯૪૮ના રોજ સોલનમાં શ્રીશ્રીમાનાં દર્શને ગયાં હતાં. તેમણે શ્રીશ્રીમાને પ્રશ્ન કર્યો : "ધ્યાન શું અભ્યાસથી થાય કે પૂર્વસંસ્કાર રહેવાથી ? ઉત્તરમાં શ્રીશ્રીમાએ કહ્યું હતું કે ધ્યાન પૂર્વસંસ્કાર કે વર્તમાન અભ્યાસથી અથવા તો બન્ને રીતે થઈ શકે. પ્રતિદિન ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. જેવી રીતે બાળકોને મારપીટ કરીને ભણવા બેસાડીએ છીએ, તેવી રીતે પરાણે ધ્યાનમાં બેસવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. જન્મજન્માંતરનાં સંસ્કાર દુઃખ આપે છે છતાં પ્રયાસ કરતા રહેવું જોઈએ. મનનો જે અહંકાર છે તેને બળપૂર્વક-પ્રયત્નપૂર્વક બેસાડી દેવાથી આત્મસમર્પણની દિશા ખૂલી જાય છે. અર્પણભાવ હંમેશાં રાખતા રહેવાથી ક્યારેક અર્પિત થઈ જવાય છે.

શ્રીશ્રીમાની આ વાણીનું સવિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરતાં શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ લખે છે કે ધ્યાન સર્વ કોઈ માટે સહજ નથી. આમ છતાં પૂર્વસંસ્કાર અથવા તો વર્તમાન કર્મોના પ્રભાવથી ધ્યાનમાં પ્રવેશ થઈ શકે છે. શ્રીશ્રીમાના કહ્યા પ્રમાણે જે સાધક પહેલાં ધ્યાનનો અભ્યાસ કરી આ સમયે બીજી અવસ્થામાં પડ્યો છે એના ચિત્તમાં ધ્યાનજનિત સંસ્કાર સૂક્ષ્મ ભાવે વિદ્યમાન રહે છે. પરંતુ જેને ધ્યાનના પૂર્વસંસ્કાર નથી, તેણે નવા ચીલાથી જ પ્રયત્ન કરવો પડે છે. એ પ્રયત્ન કષ્ટસાધ્ય હોવા છતાં પણ ધ્યાનાર્થી માટે અવશ્ય કર્તવ્ય છે. જેને પૂર્વસંસ્કાર છે તે સાધક થોડા પ્રયત્નથી જ ગાઢ ધ્યાનમાં પ્રવેશ પામે છે. પરંતુ જે સાધકને પૂર્વસંસ્કારનું બળ ન હોય તેણે તેને ગમે કે ન ગમે પ્રયત્નપૂર્વક અભ્યાસ કરતા રહેવું પડે. વિક્ષેપ અથવા ચંચળતાના સંસ્કાર અનાદિકાળથી વ્યક્તિમાં પડેલા હોવાને કારણે ધ્યાનમાં જલ્દીથી સફળતા તેને મળતી નથી પરંતુ શ્રીશ્રીમા કહે છે તે પ્રમાણે અભ્યાસ અથવા પ્રયત્ન છોડવો ન જોઈએ કારણ કે પ્રયત્ન દ્વારા જ શક્તિનો વિકાસ થાય. શ્રી ગોપીનાથજી અતિસૂક્ષ્મ બાબતની સમજૂતી આપતા જણાવે છે : "એક સમય એવો આવે કે જ્યારે સંઘર્ષ બિલકુલ જ રહેતો નથી. કારણ કે પહેલાંના પ્રતિકૂળ સંસ્કાર અને નવીન અનુકૂળ સંસ્કાર તુલ્યબળ (સમાન બળવાળા) હોવાથી પરસ્પરનો વૃત્તિરોધ કરતા રહે છે. ત્યારે તે તટસ્થ અવસ્થામાં ચિત્ત શૂન્યવત્ થતાં નિત્યસિદ્ધ ભગવત્-કરુણા એ ક્ષેત્રમાં પડે છે તથા એ મહાપ્રવાહમાં સાધકના મન-પ્રાણને ખેંચી લઈ જાય છે." શ્રીશ્રીમાએ કહ્યું છે તે પ્રમાણે આ પ્રકારના નિરંતર પ્રયત્નથી અભિમાન-અહંકાર વિલીન થતાં તેના પરિણામે કોઈ એક મહાક્ષણમાં આપોઆપ આત્મસમર્પણ સિદ્ધ થઈ જાય છે.

ધ્યાન : સાકાર - નિરાકાર :

સાકાર અને નિરાકાર ધ્યાનની સમજૂતી આપતાં 'દિવ્યજીવન સંઘ'ના મહર્ષિ શિવાનંદ સ્વામી કહે છે, "ધ્યાન બે પ્રકારનું છે : સગુણ અને નિર્ગુણ (સાકાર અને નિરાકાર). ભગવાન

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ સામે રાખીને ખુલ્લી આંખે જે ધ્યાન કરવામાં આવે તેને સગુણ ધ્યાન કહે છે. આંખો બંધ કરીને પણ ભગવાનનું ધ્યાન કરી શકાય. પ્રકાશનું ધ્યાન ધરવું તેને નિર્ગુણ ધ્યાન કહે છે. તે પહેલા કરતાં વધારે સૂક્ષ્મ છે.'' પૂજ્ય શ્રી મોટા સાકાર ધ્યાનની સુલભતાને સમજાવતા કહે છે : ''સાકાર ધ્યાન સિવાય બીજું કરવું બહુ અઘરું હોય છે. સામાન્ય માનવીના કાજે - તે જીવનવિકાસમાં પગ માંડવા કાજે તો સાકાર ધ્યાન જ યોગ્ય છે. નિરાકારની તેવી કાજે શક્યતા જ નથી. નિરાકારમાં ગયેલાઓ પણ સાકારમાં પાછા આવે છે, કારણકે તેમાં ઑર આનંદ હોય છે. જો કે સાકાર અને નિરાકારની પણ આગળ એવી એક સ્થિતિ છે જ્યાં કેટલાક પહોંચે છે.''

૨૧-૯-૧૯૪૮ના રોજ કેશવ સેનની પૌત્રી સોલનમાં શ્રીશ્રીમાનાં દર્શને ગઈ હતી. તેણે ધ્યાનમાં બેસતી વખતની પોતાની સમસ્યા મા સમક્ષ રજૂ કરતા કહ્યું હતું. : ''હું ધ્યાનમાં બેસું છું. કોઈ કોઈ વાર ધ્યાનમાં કેટલાંયે રૂપો દેખાય.'' ઉત્તરમાં શ્રીશ્રીમાએ કહેલી વાતનો સંક્ષિપ્ત સાર આ પ્રમાણે છે : ભગવાન વિશ્વરૂપ છે તેમ અરૂપ પણ તેઓ જ. હૃદયક્ષેત્રે જ્યારે જે કોઈ રૂપમાં એ પ્રકટ થાય તેને સર્વમય શ્રી ભગવાનનું રૂપ સમજીને તેનામાં ચિત્ત લગાવવું ઉચિત છે. ગમે તે રૂપ હોય, એ જો પૂર્ણભાવે પ્રાપ્ત કરી શકાય તો એમાં વિશ્વરૂપે, એટલે સુધી કે એમાં અરૂપનાં (નિરાકારના) દર્શન પણ થઈ શકે છે.

શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ મા ની પરમવાણીનું વિશ્લેષણ કરતાં લખે છે કે સાકારનું ધ્યાન કરવું અને સાકારનું ધ્યાન કર્યા વિના પણ અંચિતભાવે એકદમ રૂપનો આવિર્ભાવ થવો આ બંનેમાં ફેર છે. આ પ્રકારના રૂપનો આવિર્ભાવ વર્તમાન / પૂર્વજન્મના સંસ્કારથી પણ થઈ શકે છે. પરંતુ તેની પાછળ એક ગંભીર રહસ્ય પણ રહેલું છે. યોગીજનો દ્વારા વર્ણવાયેલી વિસર્ગશક્તિની અતિવિચિત્ર લીલા છે. શાસ્ત્ર અનુસાર ત્રણ પ્રકારની વિસર્ગશક્તિના ત્રણ પ્રકારનાં દર્શનો છે અનુભવો છે; જેમ કે :

શાંભવ વિસર્ગ : વિશુદ્ધ અભેદજ્ઞાનનું સ્ફુરણ.

શાક્ત વિસર્ગ : ભેદ હોવા છતાં અભેદજ્ઞાનનો આભાસ.

આણવ વિસર્ગ : ભેદજ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય.

અહીં ધ્યાન સમયે રૂપના દર્શનની મા સમક્ષ જે વાત કરવામાં આપી છે તે આણવ વિસર્ગની દિશા દર્શાવે છે. એક પ્રકારે અચિંતિત (અણધાર્યા) રૂપનો જે આર્વિભાવ ધ્યાન સમયે સાધકને થાય છે તેનો ત્યાગ ન કરતાં એનું ચિંતન કરવું જોઈએ. ઉપર માના ઉપદેશમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે ગમે તે રૂપે હોય, એ જો પૂર્ણભાવે પ્રાપ્ત કરી શકાય તો એમાં વિશ્વરૂપ, એટલે સુધી કે એમાં (નિરાકારનાં) અરૂપનાં દર્શન પણ થઈ શકે છે. માના શબ્દો છે : ''જેટલું એમનું ધ્યાન કરશો એટલી પ્રગતિ પામશો. આકારરૂપે જે આવી ગયું છે એ પણ તમે, વળી નિરાકાર પણ તમે...''

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આશ્રમ-જીવન-સ્મૃતિ

(૩)

- બ્ર. યોગાનન્દ

(ગતાંકથી આગળ)

(ઉત્તરકાશી :) કાલીપૂજા પછી એક દિવસ એવું સાંભળ્યું કે મા 'બડે રામાનંદજી'ને મળવા જવાનાં છે. 'બડે રામાનંદજી' અત્યંત ઉચ્ચ કોટિના મહાત્મા હતા. ત્યારે સ્વામીજીની આયુ દોઢસો વર્ષથી પણ વધારે હતી. એમણે ઉત્તરકાશીની ગંગામાં કલાકો સુધી ઊભા ઊભા વર્ષો સુધી તપસ્યા કરી હતી, જે ગંગામાં આંગળી બોળીએ તો પણ એવી ઠરી જતી કે રડવું આવી જાય.

અમે લોકો પહેલેથી જ ત્યાં પહોંચી ગયા. બીજા પણ અનેક માતૃભક્તો ત્યાં એકઠા થયા હતા. માના આવવાનો સમય થયો ત્યારે સ્વામીજીના ભક્તો-શિષ્યો એમને વરંડામાં લઈ આવ્યા અને એક વેદી ઉપર બેસાડ્યા. એમનાં દર્શન કરવાની જીવનની એક મોટી ઈચ્છા આજે પૂરી થઈ. વારાણસીના પ્રસિદ્ધ તૈલંગસ્વામીને જોયા નહોતા તે વાતનો મને ખેદ હતો, પરંતુ બડે રામાનંદજીનાં દર્શનથી એ ખેદ દૂર થઈ ગયો. તેઓ જાણે તૈલંગસ્વામીનું જ બીજું રૂપ જોઈ લો ! વિશાળ શરીર, જાડી ચામડી અને સંપૂર્ણ અવધૂત રૂપ. સ્વામીજી નાનાં બાળકોની માફક બેઠાબેઠા ખસીને વેદી પર બેઠા. ઉપસ્થિત જનસમુદાયે પંક્તિબદ્ધરૂપે પ્રણામ કરવાનું શરૂ કર્યું. મેં જ્યારે ભક્તિભાવથી એમને પ્રણામ કર્યા ત્યારે એમનો ગંભીર અવાજ પહેલી વાર સાંભળવા મળ્યો, ''કોણ છે ?'' હું ઉત્તર આપું તે પહેલાં જ એમના સેવક મહાત્માએ વઢતા હોય તેમ કહ્યું, ''બાબા, કેટલા બધા લોકો છે. આપ કોને કોને પૂછશો ?'' તરત સ્વામીજી બાલકવત્ ચુપ થઈ ગયા. મને વિચાર આવ્યો કે સ્વામીજીએ કોઈને જ કંઈ ન પૂછ્યું, પણ મેં પ્રણામ કર્યા ત્યારે ''કોણ છે ?'' એમ પૂછ્યું. કદાચ મારા પાપોનું વજન વધારે હશે.

થોડી વારમાં શ્રીશ્રીમા પધાર્યાં. માને માટે આસન પાથરવામાં આવ્યું. આવતાં જ માએ સ્વામીજીને કહ્યું, ''નારાયણ નારાયણ.'' તે પછી મા ચાલી ગયાં. અમે પણ જતા રહ્યાં. શ્રીશ્રીમા શા માટે સ્વામીજી પાસે આવ્યાં તેનું કારણ ત્યારે ન સમજાયું, પરંતુ ઘણાં વર્ષો પછી ૧૯૯૮માં એમના વિશિષ્ટ ભક્તો પાસેથી જાણવા મળ્યું કે એ લોકોએ જ શ્રીશ્રીમાની પાસે આવીને પ્રાર્થના કરલી કે મા પધારે અને સ્વામીજીને મંત્ર આપે. આનું વર્ણન આગળ ઉપર આવશે.

●

ઉત્તરકાશીથી માની સાથે અમે કનખલ આવ્યા. ત્યાં થોડા દિવસ અમે ત્રણે (હું, ભોલા અને આદિત્ય) જણે શ્રીશ્રીમાને લખાયેલા પત્રોના ઉત્તરો લખ્યા. જૂના નિવાસમાં મા પાટ ઉપર બેસતાં. અમે ત્રણે જણ ત્રણ બાજુએ જમીન પર બેસી જતા. એક જણ માને પત્ર વાંચી સંભળાવે,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જેના ઉત્તરમાં બે-એક વાક્યોની મૂળ વાત મા બોલતાં. પહેલો વાંચનાર એ મૂળ વાતને પત્રમાં લખે તે દરમ્યાન બીજો જણ બીજો પત્ર વાંચે. આ રીતે ઓછા સમયમાં ઘણા બધા પત્રોના ઉત્તરો લખાઈ જતા. એક વાત પર ધ્યાન ખેંચાયું, તે એ કે લગ્નપ્રસંગે જે કોઈ ભક્ત આશીર્વાદ-પ્રાર્થના પત્રમાં લખે તો શ્રીશ્રીમા એક જ વાણી બોલે, **"ઋષિ પંથા ગૃહસ્થાશ્રમ પ્રવેશ." "ઋષિ પુત્ર ઋષિ કન્યા પણ હતાં."**

(પછીથી મેં અનુશોધન કર્યું કે આજ સુધી કોઈ પણ ગૃહસ્થે ઋષિઓના નિયમથી ગૃહસ્થાશ્રમનો નિર્વાહ કર્યો છે કે નહીં, તો એમાં મને નિરાશા જ સાંપડી. હા, યોગાનન્દ પરમહંસના 'યોગી કથામૃત'માં છે કે એમના માતા-પિતા એવા જ નિયમથી ગૃહસ્થાશ્રમનો નિર્વાહ કરતાં.)

એક દિવસ આમ લગભગ અડધા કલાક પછી મારા હાથમાં એક પત્ર આવ્યો જે પ્રદીપ હોરનો લખેલો હતો. (પ્રદીપ પણ ચટગાંવમાં 'રામકૃષ્ણ-સેવાશ્રમ'માં રહેતો હતો. મારા કરતાં પહેલાં એણે કનખલ આશ્રમમાં માનાં દર્શન કરેલાં.) એણે માને લખ્યું છે : "જેમ વિભિન્ન પ્રકારનાં ફૂલો વિભિન્ન દેવી-દેવતાઓને પ્રિય હોય છે, તેમ કયું ફૂલ આપને પ્રિય છે ?" પત્ર વાંચતી વખતે મારા મનમાં કુતૂહલ હતું કે મા શો ઉત્તર આપશે. મા બોલ્યાં, "જવાફૂલ મા કાલીને પ્રિય, અતસી અપરાજિતા દેવીને પ્રિય, ઉપસ્થિત .... ફૂલ." આમ બોલીને તરત માએ કહ્યું, "ઉપસ્થિત ફૂલની વાત નહીં લખતો." તે જ પ્રમાણે મેં પ્રદીપને ઉત્તર લખ્યો. શ્રીશ્રીમાની દયાથી પ્રદીપને કારણે માના પ્રિય (?) ફૂલનું નામ સાંભળવા મળ્યું. મારા જીવનની એ એક મહાન સંપદા છે.

હરિદ્વારથી માની સાથે કાનપુર ગયા. જયપુરિયાના 'સ્વદેશી-હાઉસ'માં સંયમ-સપ્તાહ થવાનો હતો. આ જ સ્થાનમાં એકાદ વર્ષ પૂર્વે શ્રીશ્રીમાનાં પ્રથમ દર્શન પામ્યો હતો, અને આ જ અમારો પ્રથમ સંયમ-સપ્તાહ હતો..... એક દિવસ માતૃ-સત્સંગ વખતે કોઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો જે નિર્મલદાએ માઈકમાં માને કહ્યો, "મા, એક વ્યક્તિએ પૂછ્યું છે કે ઈન્દિરા ગાંધી જેવા મોટા મોટા લોકો આપની પાસે આવે છે ત્યારે આપને કેવું લાગે છે ?"

મા : આ શરીરને કેવું લાગે છે ?

નિર્મલદા : હા, મા. આપને કેવું લાગે છે ?

સ્વગત ભાવે મા બોલ્યાં, "કેવું લાગે"- અને હસવાનું શરૂ કર્યું. હસવાનું વધતું ગયું. મંચની નજીક બેઠેલી દિદિઓ પણ હસવા માંડી. ત્યાર પછી આખા મંડપમાં બેઠેલા લોકો હસવા લાગ્યા. આવી જાતનું દૃશ્ય મેં તો પહેલી જ વાર જોયું. થોડીક વાર પછી મા જાણે પરાણે હાસ્ય રોકીને બોલ્યાં, **"કેવું લાગે ? જો મનોજગતની અંતર્ગત હોત, તો તમને જેવું લાગે તેવું જ લાગત."**

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માનો ઉત્તર સાંભળીને સમજાઈ ગયું કે હકીકતમાં એ પ્રશ્ન જ કેટલો હાસ્યાસ્પદ હતો !

●

'સ્વદેશી-હાઉસ'થી શ્રીશ્રીમાની સાથે અમે સિંઘાનિયાના જે. કે. મંદિરે આવ્યા. ગત વર્ષે હું એકલો હતો, આ વખતે અમે ત્રણે હતા. માને માટે બહાર તંબૂ બંધાવેલો હતો. ત્યાં ભક્તો માની સાથે ગોપનીય વાતો કરતા. એક દિવસ દાસુદા આવીને બોલ્યા કે મા તમને બોલાવે છે. અમે પ્રણામ કરીને બેસી ગયા. થોડી વાર પછી માએ અમને નવાં વસ્ત્રો (ધોતી) આપીને કહ્યું, "પીળો રંગ કરીને પહેરજો." અમે ત્રણે જણ અવાક્ થઈને માની સામે તાકી રહ્યા, મનમાં વિચારો ચાલતા હતા કે હજી થોડા દિવસ પહેલાં તો અમે પાટલૂન પહેરતા હતા, તો પછી પીળા વસ્ત્રની મર્યાદા રાખી શકીશું ? મા તો અંતર્યામી છે ને ! માએ કહ્યું, "હંમેશાં જો ન પહેરો તો જપ-ધ્યાન-પૂજા આદિ સમયે પહેરજો. પછીથી જોયું જશે." તે પછી બે યૌગિક ક્રિયાઓ માએ કરી બતાવી, જેમાં પહેલાં પ્રાણાયામ પણ માએ શીખવાડ્યો, અને સવાર-સાંજ સંધ્યા કરતી વખતે એ ક્રિયા કરવા કહ્યું. ધ્યાનની પણ માએ બીજી એક પ્રક્રિયા બતાવી, અને તે ફક્ત બે મહીનામાં એક જ દિવસ કરવાનું કહ્યું. (હજી અમારી દીક્ષા નહોતી થઈ.) પછીથી સમજાયું કે પેલી ક્રિયાયોગીની દીક્ષા હતી.

પછી માએ કહ્યું, "..... વાગે તમે લોકો આ શરીરને પામ્યા છો. કોઈ કોઈ તે સમયે જપધ્યાન કરે છે. આ યોગક્રિયા તે સમયે પણ કરી શકો છો."

પછી શ્રીશ્રીમા પોતાની મેળે જ હરિબાબા વિષે બોલ્યાં, "હરિબાબા સાચા મહાત્મા હતા. એક વાર બાબાએ આ શરીરને બાંધ (પંજાબ)ના ઉત્સવમાં બોલાવેલું. બાંધ જવા માટે હાથીને લાવવામાં આવ્યો, પણ હાથી પર ચઢવાની કંઈ વ્યવસ્થા નહોતી રાખી. ત્યારે આ શરીરને અચાનક "ખયાલ" આવ્યો એટલે એકદમ ઝટ હલકું થઈને ઉપર ચઢી ગયું. પણ કોઈએ એના પર ધ્યાન ન આપ્યું."

ફરી મા બોલ્યાં, "પછી હરિબાબાએ દિદિને પકડીને ઉપર ચઢાવી દીધી. બાબા આ શરીરને બહુ સ્નેહ કરતા. જ્યારે હાથી બાંધના આશ્રમ તરફ ચાલતો થયો, તો બાબા બધા ભક્તો સાથે કીર્તન કરતા કરતા આ શરીરની સામે મુખ કરીને પાછા ખસતા ખસતા આશ્રમે આવ્યા."

શ્રીશ્રીમાની વાતોથી સમજી ગયો કે આજે અમારા જન્મજન્માંતરોનાં પુણ્યોનો ઉદય થયો છે, એટલે જ મા દયા કરીને એમને શ્રીમુખેથી આવી અલૌકિક વાતો પ્રગટ કરી રહ્યાં છે, કે જેને ત્યારે હરિબાબા કે દિદિ પણ સમજી ન શક્યાં. વચ્ચે દાસુદાએ તંબૂમાં ડોકિયું કર્યું. માએ એમને જોઈને જાણે કડક શબ્દોમાં કહ્યું, "તમારા લોકો માટે થોડી વાતો પણ ન કરી શકાય ?" દાસુદા લજ્જિત થઈને ઝટપટ જતા રહ્યા. પછીથી ભક્તોની હાજરીમાં અમને ત્રણને ચીંધીને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બોલ્યા, "બાપ રે બાપ ! માએ આ લોકો પર કેટલી બધી કૃપા કરી, ખબર નથી. કલાકો સુધી મા તંબુમાં રહ્યાં. હું જોવા ગયો તો બાપ રે ! મા એવું વઢ્યાં કે હું તરત જ ભાગી આવ્યો."

(દાસુદા ભોલાનાથજીના બનેવી કુશારીજીના પૌત્ર, ભોલાનાથજીએ જેનું કન્યાદાન કરેલું તે મરણી દિદિના નાના ભાઈ, શ્રીશ્રીમાના સારથિ તથા દ્વારપાલ, નાનપણથી વિદ્યાપીઠમાં હતા. પછીથી મહેનત કરીને મોટર ચલાવતા શીખ્યા. શ્રીશ્રીમાની સાથે અન્યાન્ય સ્થાનોમાં જતા. સદા પ્રસન્ન, ગમે તે પરિસ્થિતિમાં ..... પ્રભુપાદ વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામીના અનન્ય ભક્ત સદાપ્રસન્નમૂર્તિ એવા સર્વપ્રિય 'શ્રીધર પાગલા' સાથે દાસુદાની તુલના થઈ શકે.) દાસુદાની આવી સરળ વાતોથી અમને આનંદ થયો.

●

બીજે દિવસે શ્રીશ્રીમાએ અમને બોલાવ્યા એટલે માના કક્ષમાં ગયા. સ્વામી પરમાનંદજી પણ ત્યાં હતા. અમે પ્રણામ કરીને બેઠા. મા ખાટલા પર અર્ધશાયિત અવસ્થામાં હતાં, અમને પૂછ્યું, "તમે લોકો ભોપાલ જઈ શકો ?" અમે હા પાડી, એટલે માએ વિસ્તારપૂર્વક કહ્યું કે ભોપાલમાં નવીન આશ્રમ બન્યો છે અને અમારે ત્રણે એનું ઉદ્‌ઘાટન કરવાનું છે. એક શુભ દિને ત્રણે બ્રહ્મચારીઓ કેવી રીતે જલપૂર્ણ ઘટ માથા પર મૂકીને આશ્રમમાં પ્રવેશ કરશે તે બધું વિગતવાર સવિસ્તાર માએ સમજાવ્યું. કૃપાલદિ ત્યાં હતાં. (તેઓ પંડિત નહેરુના મિત્ર સર દાતારસિંહનાં પુત્રી છે.) સર દાતારસિંહ માના પરમ ભક્ત છે. ભોપાલમાં એમના રહેઠાણની સામે એક વિશાળ સરોવર છે. એમના ઘરની સામે સરોવરની પાસે એમણે શ્રીશ્રીમાને માટે નાનો સરખો આશ્રમ બનાવ્યો છે.

..... માએ કૃપાલદિને કહ્યું, "કૃપાલ, આ બ્રહ્મચારીઓ જ્યાં સુધી આશ્રમમાં રહે ત્યાં સુધી કોઈ પણ છોકરી કે મહિલા આશ્રમની અંદર નહીં જાય. કોઈ બ્રહ્મચારીઓનાં દર્શન કરવા ઈચ્છે તો બ્રહ્મચારીઓ બહાર આવશે, ત્યારે જ દર્શન કરશે." કૃપાલદિએ કહ્યું, "મા, હું નહીં જઈ શકું ?" સહેજ ચુપ રહીને મા બોલ્યાં, "બ્રહ્મચારીઓ જ્યારે ભોજન કરે ત્યારે જ તું જઈ શકીશ." આ સાંભળીને કૃપાલદિ ખુશ થઈ ગયાં. તે વખતે રસોઈ કેમ બનાવવી માએ અમને કહ્યું, "તમે લોકો ૧૨ વાગ્યાની અંદર ભોજન કરી લેજો." કૃપાલદિને કહ્યું, "ત્યાં બધા ધાર્મિક ગ્રંથોને લોખંડના કબાટમાં મૂકી દેજો."

કાનપુરથી અમે ભોપાલ કૃપાલદિના બંગલા પર પહોંચી ગયા. કૃપાલદિનાં માતા ભક્તિમતી મહિલા હતાં. માએ અમને જે પ્રમાણે કરવાનું કહ્યું હતું તે પ્રમાણે જલપૂર્ણ માટીનો ઘટ માથે મૂકીને કીર્તન કરતા કરતા અમે ત્રણે જણે આશ્રમમાં પ્રવેશ કર્યો.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જ્યારથી માએ નિર્દિષ્ટ સંખ્યા જપ કરવા આપ્યા છે, ત્યારથી જપ પ્રત્યે એક જાતનું આકર્ષણ થયું છે. હવે ભોપાલમાં એ તીવ્ર રૂપે પ્રગટ થયું. કેટલા વાગે પાઠ ને સત્સંગ, કેટલા વાગે રસોઈ વિ. કરવું તે બધું માએ સમજાવી દીધું છે. અહીંયાં સમય કેટલો જલદી પસાર થઈ જતો હતો તેની જાણે ખબર નહોતી રહેતી. ઘડિયાળનો કાંટો જલદી ફરતો ન હોય ! દરરોજ લગભગ સવા લાખ જપ થતા. થોડા દિવસમાં ભોલાદા બીજે જતા રહ્યા. હવે હું ને આદિ (આદિત્ય ઉર્ફે જ્યોતિર્મયાનંદ) રહી ગયા. એટલામાં એવા સમાચાર મળ્યા કે દેવઘર (બિહાર)ના શ્રીનરેન બ્રહ્મચારીજી કનખલમાં શ્રીશ્રીમાની સમક્ષ અત્યંત ધૂમધામથી અન્નપૂર્ણા-પૂજા કરવાના છે. અમે માને પત્ર લખ્યો. ઉત્તરમાં માએ લખાવ્યું કે સારો દિવસ જોઈને અમારે યાત્રા કરી કનખલ જવું.

પંચાંગ જોયું, પરંતુ તદ્દન સારો દિવસ ન મળવાથી રાત્રે પ્રસ્થાન કરી આશ્રમમાં રહ્યા, અને બીજે દિવસે યાત્રા કરી. આ રીતે દિલ્હી આવ્યા, ત્યારે દિલ્હીમાં અમારું ઘણું બધું ચોરાઈ ગયું. (માનો આદેશ ન માનવાનું ફળ.)

●

.... પૂજા પત્યા પછી જાણવા મળ્યું કે શ્રીશ્રીમા અતિથિ-ભવનને બીજે માળે એમના શ્રીહસ્તે પ્રસાદ-વિતરણ કરી રહ્યાં છે. એકદમ ઝડપથી ઉપર ગયો, તો બ્રહ્મચારિણીઓથી વીંટળાયેલાં મા નીચે જતાં હતાં. શ્રીહસ્તોમાં વામમાં અન્નપૂર્ણ રજત ઘટ અને દક્ષિણમાં રજત ચમચો - અન્નપૂર્ણા રૂપ ! માની સામે ભૂમિ પર મેં મસ્તક નમાવીને પ્રણામ કર્યા. મને જોઈને મા પણ ઊભા રહી ગયાં. પ્રણામ કરીને મેં પ્રસાદ માટે હાથ લંબાવ્યો, પરંતુ માએ તરત પ્રસાદ ન આપ્યો. એટલે મેં મા સામે જોયું તો મા પણ મારી સામે દૃષ્ટિપાત કરતાં હતાં. એ દૃષ્ટિ જ માનો ખરો પ્રસાદ ! એ રીતે દૃષ્ટિસ્નાત થઈને માએ મારા હાથમાં પ્રસાદ આપ્યો. એ હતો ખીરનો પ્રસાદ....... પછીથી બ્રહ્મચારી સાધનદાએ મને પૂછ્યું, ''રમાપ્રસાદ, તને માના હાથનો પ્રસાદ મળ્યો ?'' મેં કહ્યું, ''હા, દાદા.'' એમણે કહ્યું, ''બસ, હવેથી જીવનમાં ક્યારેય અન્ન-વસ્ત્રનો અભાવ નહીં રહે.''

(ક્રમશઃ)

●

જે પોતાને અને પોતાનાં પત્ની-બાળકોને જ ચાહે છે તે શૂદ્ર છે.
જે પોતાના બુહદ્ પરિવાર અને સમાજને ચાહે છે તે વૈશ્ય છે.
જે પોતાના સંપૂર્ણ દેશ અને દેશબાંધવોને ચાહે છે તે ક્ષત્રિય છે.
જે સમગ્ર માનવજાતને ચાહે છે તે બ્રાહ્મણ છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એક યુરોપિયનની ડાયરીમાંથી

- મેલિટા મૅશમૅન (જર્મની)

(લેખિકા જર્મન ભાષાનાં પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર છે. એમનાં પુસ્તકોનાં વિદેશી ભાષાઓમાં ભાષાંતર થયાં છે. એમની નવલકથા 'ધ થર્ટીન્સ'નાં અંગ્રેજી સહિત છ ભાષાઓમાં ભાષાંતર થયાં છે. તેઓ ૧૯૬૨ના ઉનાળામાં પ્રથમવાર મા પાસે આવ્યાં, ત્યારથી, કાર્યવશાત્ જર્મની જવા સિવાય, સતત માના સાન્નિધ્યમાં રહ્યાં. માની પાછળ બહારગામનાં સ્થળોએ પણ જતાં. કનખલની એક ધર્મશાળામાં કાયમ રહેવા માટે ઓરડો પણ રાખ્યો હતો. મા એમને 'માલતી' નામે બોલાવતાં.)

વારાણસી, નવેમ્બર ૧૯૬૩ :

આ સપ્તાહને અંતે અમે મુંબઈ જવાનાં છીએ. માતાજીના ભક્તોને સમાચાર મળી ગયા હોવા જોઈએ, કારણ કે માતાજી સાથે એકાંત મુલાકાત કરવા લોકોની ભીડ પ્રતિદિન વધી રહી છે. હું કલ્પના નથી કરી શકતી કે માતાજી કેવી રીતે પહોંચી વળે છે. રાત્રે મોડેથી આશ્રમમાંથી જઉં છું, ત્યારે પણ ઘણા લોકો ઊભા હોય છે. માતાજી એક મિનિટનો પણ જો વિશ્રામ ન કરે તો યે બધાંનો વારો ન આવે, અને વહેલી સવારે જ્યારે હું આવું છું ત્યારે પણ ૪૦-૫૦ જેટલા વળી ત્યાં બેઠેલા હોય છે.

તે ઉપરાંત માતાજીનું સ્વાસ્થ્ય પણ એક જેવું નથી. એમને આટલો શ્રમ ન આપવો જોઈએ, પરંતુ સેંકડો લોકો એમની ઈચ્છાઓ પૂરી કરવા માટે તૈયાર ઊભા છે, અને એથીયે વધારે માતાજીનું ધ્યાન ખેંચવા.... કદાચ આપણી માફક એમને 'સહન કરવાનું' નથી, એમનું અને પરબ્રહ્મનું એક હોવાનું એનાથી બદલાતું નથી. (માતાજીને શારીરિક કષ્ટ ન આપવું જોઈએ એમ લેખિકા કહે છે.) એક વાર 'એમણે' મને કહેલું, ''એક જ અસત્ છે અને તે પણ સાચું નથી, માત્ર માયા છે - ભગવાનથી દૂર રહેવું તે.''..... આ કષ્ટ તો માતાજી આપણી જેમ નથી ભોગવતાં....

●

આજે દર્શન વખતે માતાજી અંતર્મુખી દેખાતાં હતાં, કંઈ બોલ્યાં નહીં. આવા ભાવમાં મને વધારે ગમે છે, તે કદાચ, વ્યક્તિગતરૂપે એ કારણે હશે કે મને એમની ભાષા નથી સમજાતી. બે પૂજારીઓ એમની નજીક બેઠા હતા અને ધીમા સ્વરે પૂજા કરતા હતા. એક વૃદ્ધ સ્ત્રી ધક્કા મારીને આગળ આવી અને માતાજી પાસે નીચે બેસી ગઈ. એ સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે માતાજી પૂજારીને સાંભળતાં હતાં, છતાં વૃદ્ધાએ એના હાથ અને પગ હલાવતાં હલાવતાં લગભગ ૨૦ મિનિટ સુધી ખૂબ મોટેથી માતાજી આગળ બોલ્યા કર્યું. માતાજીને માટે બે ઈંચ પણ ખસવું અશક્ય

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હતું. પેલી સ્ત્રીની અસભ્યતા માઠી લાગતી હતી, તો પણ 'એમણે' કંઈ જ ન કર્યું, બળપૂર્વક ઘુસી આવેલીને દૂર કરવા માટે પણ નહીં. એની વાત સાંભળી અને પ્રેમાળ સ્મિત કર્યું. બે-ચાર વાર હાથ જોડ્યા, પરંતુ એ વૃદ્ધા સ્ત્રીએ માતાજીને છોડીને જવામાં રસ ન બતાવ્યો. એનો અવાજ વધારે મોટો થયો, વધારે જીવંત, અને માતાજી હસ્યાં વિશેષ કરુણાપૂર્વક. આખું દૃશ્ય (સ્ત્રીને લીધે) ગુસ્સો પ્રેરે એવું તથા હાસ્યજનક હતું (અને માને લીધે) હૃદયસ્પર્શી પણ ખરું. એક વાર માતાજીની દૃષ્ટિ મારા પર પડી, જાણે કહેતાં ન હોય કે જો, આવા છે આ લોકો, બાળક જેવાં, છે કે નહીં ? પોતાનો જ વિચાર કરે છે, પણ એમને સ્નેહ કરવો પડે છે.

•

વારાણસીની છેલ્લી બે સાંજે એક સ્વામીએ મારા પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપવાની કૃપા કરી. તેઓ વિદ્વાન છે અને આનંદી છે, એમની પવિત્રતા એમને બધાં સાથે મૈત્રીપૂર્ણ વ્યવહાર કરવામાં આડે નથી આવતી. ઘણા વિદ્વત્તાપૂર્ણ પ્રવચન દ્વારા તેઓ મને સમજાવે છે કે માતાજી આપણી જેમ શા માટે સૂતાં નથી. એમનું શરીર તો વિશ્રામ કરે છે, પણ એમનું ચૈતન્ય સદાજાગ્રત્ છે. એમનું વિવેચન એટલું અઘરું હતું કે હું સમજાવી શકું એમ નથી. ચૈતન્ય એટલે આપણે જેને ચેતના કહીએ છીએ તે નહીં, પણ આત્મપ્રકાશની અવસ્થા. મેં વધારે સ્પષ્ટીકરણ માગ્યું. એમણે એક શંકાશીલ વ્યક્તિની વાત કરી જેની સાથે એમને આ પ્રકારની ચર્ચા થોડાં વરસ પહેલાં થઈ હતી. ઉપરાઉપરી ત્રણ રાત સુધી એ મહાનુભાવ સહેજે અવાજ કર્યા વગર માની પાટ સુધી પહોંચી ગયા, એ જોવા માટે કે 'તેઓ' કેવી રીતે સૂતાં છે. પ્રત્યેક વખતે 'એમણે' મસ્તક ઊંચું કરીને 'નમસ્કાર' મુદ્રામાં હાથ જોડ્યા.

.... મને જાણવાની આતુરતા છે કે આપણી વચ્ચે જે મનુષ્ય શરીરે છે તે સર્વજ્ઞ પણ હોઈ શકે. સ્વામીએ કહ્યું, ''તમે ક્રાઈસ્ટનો વિચાર કરો. એ સારું ઉદાહરણ છે, પણ મને એક વાત યાદ આવી- એક રાજા ગંગામાં હોડીમાં બેસીને જતો હતો. એ દિવસોમાં એક પ્રસિદ્ધ મહાત્મા (કાશીના સિદ્ધ શ્રી તૈલંગ સ્વામી) નદી કિનારે રહેતા હતા. એમનું શરીર ખૂબ સ્થૂળ હતું. કલાકો સુધી તરતા. શવાસન કરતા કરતા વહેણમાં તણાયા કરવું એમને પસંદ હતું. એક દિવસ રાજાની હોડી પાસેથી પસાર થયા. રાજાને થયું કે આ ડૂબતા માણસને બચાવવો જોઈએ. મહા મહેનતે મહાત્માને હોડીમાં ઢસડી લાવ્યા. મહાત્માને તો ડૂબતા માણસનો પાઠ ભજવવામાં પણ આનંદ આવ્યો. પછી પગ નીચે લોઢું લાગ્યું ને કૂદીને ઊભા થયા અને હસવા લાગ્યા. રાજાને ગમ્મત પડી અને મિત્રતા કરી. પોતાની રત્નો જડેલી કીંમતી તલવાર બતાવી. મહાત્માએ ઠંડા પેટે નદીમાં ફેંકી દીધી. રાજા ક્રોધથી તડૂક્યો. મહાત્મા પાણીમાં કૂદ્યા અને તદ્દન એક સરખી બે તલવારો લઈને પાછા આવ્યા. ''આમાંથી તમારી કઈ છે ?'' પૂછ્યું, પરંતુ રાજા એની તલવાર ઓળખી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ન શક્યો. ''આ રહી''. એમણે હસતાં હસતાં કહ્યું, ''આ નાનો છેદ દેખાય છે ? તમારા બખ્તરધારીને પૂછો. આ તમારી તલવાર છે.''.....

●

આજે દર્શન માટે હું મોડી આવી. માતાજી મંદિરની સામેના સ્ટૂલ પર બેઠાં હતાં. મને એવી જગા મળી જ્યાંથી માતાજીની પીઠ જ દેખાતી હતી, પરંતુ જે લોકો માતાજીના ચરણ પાસે બેઠેલાં તેમને હું સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકતી હતી. એમાં બે યુરોપિયનો હતા - સ્વીડ (સ્વીડનના) - એવી મને ખબર પડી, એક મોટી ઉંમરના અને એક યુવાન. એમની આંખોને જોવામાં રસ પડ્યો, બીજાંઓ સાથે એમની આંખોના ભાવોને સરખાવ્યા. એક વાત મારા ધ્યાનમાં આવી છે કે ભારતીય દૃષ્ટિ 'ગ્રહણ કરનારી' હોય છે અને વિદેશી દૃષ્ટિ 'ક્રિયાશીલ'....

મારું માનવું છે કે માતાજીની દૃષ્ટિ ઘણી વાર 'ગ્રહણ કરનારી' નથી લાગતી, ખાસ કરીને જ્યારે એમની 'સર્ચ લાઈટ' ચાલુ હોય છે. પણ તેઓ તો સદાયે એમનો પ્રકાશ ફેલાવતાં જ હોય છે.....

●

કલકત્તા, ડીસેમ્બર - ૨૨, ૧૯૬૩ :

મુંબઈથી કલકત્તાની મુસાફરીમાં અમને ૫૮ કલાક થયા. આરંભના થોડા દિવસો માટે મા એક ધનવાન ભક્તના કુટુંબના અતિથિ છે. શાંત ગલીમાં એમનું મકાન છે, ઘરની પાછળ એક નાનો મંડપ બાંધ્યો છે, માતાજીની ઘાસની ઝૂંપડીમાં એકાંત વાર્તાલાપ માટે આતુર ભક્તો જાય છે. વીજળીના રંગબેરંગી બલ્બો બગીચાના ઝાડ-છોડ ઉપર લગાડેલા છે, માતાજીનો તંબૂ પુષ્પો તથા પુષ્પમાળાઓથી અતિશય શણગારેલો છે. પહેલા દિવસની સાંજથી જ બસોથી ત્રણસો માણસો માતાજીને આદર તથા પૂજ્ય ભાવથી આવકારવા માટે ભેગા થયા છે. ધીરે ધીરે લોકોનો ઉત્સાહ એવો વધી જાય છે કે માતાજી પહોંચી શકશે ? બધી બાજુથી એકીસાથે લોકો એમને વળગી પડતા ધસી રહ્યા છે. આજ પહેલાં મે કદાપિ માતાજીને આવી રીતે જોયાં નથી કે લોકોને શારીરિક રીતે આટલા નિકટ આવવા દે. ધસમસતી ભીડની વચમાં હસતાં હસતાં બેઠાં છે, અને જરાયે થાક્યા વગર હસ્ત-સ્પર્શ દ્વારા આશીર્વાદ આપે છે. વચ્ચે વચ્ચે બન્ને હાથે કોઈનું માથું પકડે છે, વળી પાછાં કોઈ વૃદ્ધાના મુખને થાબડે છે, નીચે નમીને પ્રણામ કરી રહેલા એક છોકરાના વાળ હસતાં હસતાં ખેંચે છે. પ્રત્યેક સાથે નિરંતર હાસ્યપૂર્વક વ્યવહાર કરે છે.

ત્યાં તો એક વૃદ્ધ માણસ ધાર્મિક સમસ્યાઓ વિષે ચર્ચા શરૂ કરે છે. ચર્ચા થાય છે, વચ્ચે વચ્ચે જોરથી હસવાના અવાજો આવે છે. કોઈએ મારા કાનમાં કહ્યું કે એ માણસ ઘોર નાસ્તિક છે. આ સઘળા મનોરંજનમાં એકાએક માનું મુખ ગંભીર થઈ જાય છે, આંખો મીંચીને માતાજી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મૌન થઈ જાય છે. થોડીક વારમાં મંડપના છેડા સુધી બધે જ એક ચુપકી સધાય છે.

પછી મા બોલવાનું શરૂ કરે છે. બહુ વાર સુધી તેઓ બોલે છે ખૂબ શક્તિશાળી વચનો, વચ્ચે વચ્ચે ખૂબ ભારપૂર્વક, અને જે રીતે તેઓ વારંવાર પેલા માણસને સંબોધીને બોલે છે, તેથી હું માનું છું કે એની નાસ્તિકતા ભંગ કરશે જ. પેલા ભાઈ એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના અત્યંત ધ્યાનથી સાંભળે છે. કોઈક વાર ભીડમાંથી પણ કંઈક બોલવાના અવાજો આવે છે, પરંતુ માતાજી હાથના નિર્દેશપૂર્વક એને બાજુએ ખસેડી દે છે. આવું પણ મેં આ પહેલાં કદી જોયું નથી. ઘણું ખરું તો દર્શનાર્થીજનોના ઉદ્‌ગારો પ્રત્યે તેઓ તરત જ ધ્યાન આપતાં હોય છે, પરંતુ અત્યારે તો એક જ વ્યક્તિનું કલ્યાણ પાસામાં છે.

માતાજીનાં વચનોની સમાપ્તિ થતાં ગૃહિણી આરતી કરે છે. માતાજીનું મસ્તક એક બાજુએ સહેજ નમેલું છે. એમની મુખાકૃતિ જોતાં લાગે છે કે ધ્યાનસમાધિમાં છે. કેવું આશ્ચર્ય ! કે અત્યારે એમના યુવાનીનાં ચિત્રોમાં દેખાય છે તદ્દન એવાં જ દેખાય છે ! વારંવાર લાગે કે એમની ઉંમર ઢંકાઈ ગઈ છે. એમની આધ્યાત્મિક શક્તિના ખેલથી આ કાલાતીત અવસ્થા છે, એમના દેહને વૃદ્ધાવસ્થા વશમાં નથી કરી શકતી, જાણે એ દેહ પરિવર્તિત થઈ શકે છે અબાધિત યૌવનની મુગ્ધતામાં.

બીજે દિવસે સવારે પણ એ યૌવનાવસ્થા હજી દૃષિટગોચર થાય છે. નારાયણ સ્વામી કોઈ ધાર્મિક પુસ્તકમાંથી પાઠ કરીને વિવેચન કરે છે. અવાર-નવાર માતાજી અત્યંત સ્ફૂર્તિથી વચ્ચે કંઈને કંઈ કહ્યા કરે છે, અને એક ઓજસ્વી ચર્ચા પૂર જોશમાં ચાલે છે.

કલકત્તા, ડીસેમ્બર, ૨૫, ૧૯૬૭ :

(માતાજીનો નિવાસ અત્યારે એક અતિ વ્યસ્ત રસ્તા પર આવેલા કોઈ ભક્તને ત્યાં છે.)

ગઈકાલે ભીડની વચ્ચે એક વયસ્ક ભારતીય મહિલા સાથે હું વાતો કરતી બેઠી હતી. એમણે વાત કરી કે માતાજીએ એમના દીકરાને એક ખરાબ આદતમાંથી કેવી રીતે બચાવ્યો. કઈ કુટેવ હતી તે ન કહ્યું, પણ હું એવું સમજી કે કદાચ દારૂ કે નશીલા પદાર્થનું સેવન હશે. એમણે કહ્યું કે એ છોકરો એમાંથી છૂટવા માગતો હતો પણ હિમ્મત નહોતી થતી. એક દિવસ માતાજીએ એને કહ્યું - સાંભળ, હું જાણું છું કે આવી ટેવમાંથી છૂટવું બહુ અઘરું છે, તેથી એકદમ છોડી દેવાનું હું નથી કહેતી, મારું એમ કહેવું છે કે મને વચન આપ કે મારી હાજરીમાં તું એ નહીં લે. મારા દીકરાએ વચન આપ્યું. તે દિવસથી જેવો એની તલબ સંતોષવા જવાનો વિચાર આવતો કે ત્યાં જ એનાં મનઃચક્ષુ સામે માતાજી પ્રગટ થતાં. બધા ડૉક્ટરો કરતાં પણ વધારે સહાયક એ બન્યું. એની કુટેવ છૂટી ગઈ.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મને ઘણી વાર લોકો કહે છે કે - "અરે, કેવું કહેવાય કે તમે માતાજીને છેક અત્યારે જાણ્યાં. છેલ્લાં કેટલાક વર્ષોથી 'તેઓ' એટલાં "સામાન્ય" બની ગયાં છે (?) છતાં હજી પણ તેઓ હજારો લોકોને એટલા જ આકર્ષે છે. પહેલાં તો તેઓ વારંવાર સમાધિમાં ચાલી જતાં અને ચમત્કારો કરતાં. ઘણાં વર્ષો પહેલાં જ અમને એવો ભય લાગ્યો કે તદ્દન બોલવાનું બંધ કરી દેશે અથવા તો સમાધિમાંથી પાછાં નહીં આવે, તો એમણે અમને કહ્યું, "તમે લોકો ચિંતા ન કરો. એક સમય એવો આવશે જ્યારે આ શરીર સાધારણમાં સાધારણ થઈ જશે." અલબત્ત, હજી પણ તેઓ 'સાધારણ'થી તો ઘણાં ઘણાં જ દૂર છે, ભાવસમાધિ નથી બતાવતાં તો પણ.

•

આજે હું સત્સંગના તંબૂની બહાર પુસ્તકોની દુકાન પાસે ઊભી હતી. એકાએક પાછળથી પ્રાતઃકાળના અજવાળામાંથી માતાજી ત્વરિત ગતિએ સાધુઓની મંડળીની આગળ ચાલતાં ચાલતાં આવ્યાં. એક સ્વપ્ન જેવું લાગ્યું. આજુબાજુ ઊભેલા લોકો ફટાફટ ચરણોમાં નમવા માંડ્યા. હું ઊભી જ રહી. ક્ષણ વાર માટે એવો ઝબકારો થઈ ગયો કે હું સમુદ્ર-કિનારે ઊભી છું, અને એક પ્રકાશમાન્ વિશાળ મોજું આવ્યું, મને થયું શા માટે બીજાં બધાં જમીન પર પડી રહ્યાં છે, મારી અંદરનું સંપૂર્ણ બધું જ મૌન વિજય-આનંદથી રાહ જોઈ રહ્યું હતું એ મોજામાં તણાઈ જવા માટે.

લોકોની નીચે નમેલી પીઠોની ઉપરથી માએ મને સ્મિત આપ્યું. તે જ ક્ષણે હું સમજી ગઈ કે ઈશ્વરને જે જુએ છે તેની અંદર કેવી મહાન શક્તિનો સંચય થાય છે. માતાજીના મુખ સહિત સમગ્ર દેહમાંથી આનંદ છલકાય છે - એવો આનંદ કે જે પુષ્ટિ મેળવે છે માર્ગની ધૂળમાંથી, ભિખારીના અવાજમાંથી, વહેતા સંવાદના કોઈ સ્વરમાંથી, બાળકના કલબલાટમાંથી - કારણ કે બધું જ ઈશ્વર છે.

હું રસ્તા પર દોડી માતાજીની પાછળ અને જોતી રહી એમને કાળી ગાડીમાં બેસીને અદૃશ્ય થતાં. આખી પરિસ્થિતિનો સ્વપ્નવત્ ભાવ સ્પષ્ટપણે અનુભવાતો હતો. એ અત્યંત મહિમાપૂર્ણ હતો અને વિચિત્ર રૂપે હાસ્યજનક - એક પ્રબળ જ્વાળાયુક્ત અગ્નિ ગાડીમાં બેસીને જતો રહ્યો.

હું પુસ્તકની દુકાને પાછી ફરું છું. એક વૃદ્ધ સજ્જન, કે જે રોજ હિમ સમાન શ્વેત પાશ્ચાત્ય વેશમાં આવે છે, બોલ્યા, "સાચે, એવું શું સમ્મોહન છે એમનામાં ?" "ઈશ્વર" મેં તરત જ કહ્યું. વૃદ્ધ સજ્જને માથું હલાવી હા પાડી, પછી થોડી વારે બોલ્યા, "હા, ઈશ્વર, જે ઉચ્ચ આત્મઓમાં સ્વયંને ચાહે છે. એમની અંદર જ વિશ્વની સમસ્ત શાંતિ વસે છે, એ જ મહાત્માઓ બ્રહ્માંડને નષ્ટ થતાં બચાવે છે."

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

વારાણસી, નવેમ્બર, ૧૯૬૩ :

મેં એક વાર કોઈને પ્રશ્ન કર્યો કે માતાજી પોતે દીક્ષા કેમ નથી આપતાં ?

ઉત્તર : "માતાજી જ્યાં છે - બ્રહ્મ સાથેના ઐક્યમાં - ત્યાં ગુરુ અને શિષ્ય એવું અંતર નથી. ગુરુ શિષ્યનો સંબંધ તો એ જગતમાં છે જ્યાં દ્વૈત છે."

માતાજીનાં વચનોનો જે સંગ્રહ છે તેમાં આ પ્રમાણે છે :

"આ શરીરની પોતાની કોઈ ઈચ્છા નથી અને વિચારો કે સંકલ્પો નથી, તેથી દીક્ષા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. કોઈક સમયે આ મુખમાંથી એકાએક મંત્રોનું ઉચ્ચારણ થઈ જાય છે. એવું બને કે કોઈ એ મંત્રો સાંભળી લે અને ઉપયોગ કરી લે, અર્થાત્ મંત્ર ગ્રહણ કરી લે અને એની દીક્ષા થઈ ગઈ એવું માની લે, દીક્ષાનો હેતુ નથી હોતો, કે દીક્ષા થઈ નથી. કોઈ વાર એવું પણ બન્યું છે કે જે લોકો મારે વિષે બહુ ઓછું જાણતા હતા, તેમને પણ વિશ્વાસ બેસી ગયો કે પહેલેથી નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું હતું. ખરી રીતે એવું કંઈ ન હતું. જે થવાનું હોય તે થાય છે."

જ્યાં સુધી મારો માતાજી સાથેનો સંબંધ છે, હું એવું અનુભવું છું કે મારા જીવનનો સૌથી મહત્ત્વપૂર્ણ સાથીદાર મને મળ્યો છે. તેમ છતાં કોઈ પણ આવશ્યક વાત 'એમની' સાથે સીધે સીધી કરી નથી શકતી. એ એવો સંબંધ છે જેમાં શબ્દો દ્વારા વિનિમય કરવાનું સો ટકા છોડી દેવું પડે છે. દુભાષિયાના માધ્યમથી થાય તે વાતચીત કેવી ? એક અગવડવાળી સમજુતી, જો દુભાષિયો સારો હોય તો પણ. ભાષાંતરમાં કેટલી બધી ગેરસમજો થાય ! આખી સૂક્ષ્મતા તો ચોક્કસ ગુમાવવી પડે, કારણ કે મારે માટે તેમ જ મારા ભાષાંતરકાર માટે અંગ્રેજી એક વિદેશી ભાષા છે....

●

...... આજકાલ ક્યારેક મને આવો ભાવાતિરેક થાય છે-રસ્તા પર, કે આશ્રમમાં બેઠાં બેઠાં, કે કપડાં બદલતાં, કે અડધી રાતે-અને હું એકાએક જાગી જઉં છું અને એક ભાવ આવે છે : એક અકારણ આનંદ, જેમાં બીજું કંઈ નથી, છે માત્ર એ 'નામહીન'નું નામ જે બધી ભૌતિક સીમાઓની બહાર છે, બધી ઈચ્છાને ઓલવી દે છે; એવો આનંદ જે પોતાના જ પ્રકાશથી પ્રકાશે છે. એકમાત્ર સર્વવિજયી નિશ્ચિતતા (સત્નું હોવું), બિનશરતી સમ્મતિ, વર્તમાનને ઘેરી વળતી જેમાં ભૂત અને ભવિષ્ય બન્ને છે.

●

..... કોઈ ૭૦ વર્ષની વયની વ્યક્તિને એનું રહેઠાણ બદલવાનું કહેતાં પહેલાં આપણે કેવા અચકાઈએ ! અને એ 'વૃદ્ધ વૃક્ષો' આવાં મોડેથી વાવવાથી કેવાં સૂકાઈ જાય છે ! પરંતુ માતાજીની

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

નિરાસક્તિ સંપૂર્ણપણે છે. એવો કોઈ ઓરડો નથી, ઘર નથી, માર્ગ નથી, ગામ નથી, દૃશ્ય નથી જેને તેઓ પસંદ કરે. એમણે સ્વયંને કશાથી કદાપિ છૂટાં નથી કરવાં પડતાં, કેમ કે તેઓ કદાપિ કશા સાથે બંધાતાં નથી. આ સત્ય, ઓરડાઓ-માણસો - બધી જ વસ્તુઓને લાગુ પડે છે. આનો અર્થ એવો પણ નથી કે બધાંથી 'અલગ' હોય (ન ગમતું હોય), કારણ બધાં જ સ્થળોએ તેઓ સમભાવમાં હોય છે.

આ એક સત્ય હકીકત છે. અમે જ્યારે અહીં આવ્યાં ત્યારે આખા આશ્રમમાં મા ફર્યાં. પ્રસન્નતાથી ગયે વર્ષે કિશનપુર આશ્રમમાં પણ મેં આ જોયું હતું.... પ્રત્યેક સ્થાને તેઓ સમભાવમાં છે, કારણ કે આ ભૌતિક જગતમાં પણ એમને માટે દ્વૈતને કોઈ સ્થાન નથી. એક જ ઘર છે - બ્રહ્મ. સર્વ કાંઈ એ જ છે - બ્રહ્મ.

માતાજી સાથે લાંબો, મહત્ત્વપૂર્ણ એકાંત વાર્તાલાપ, જેના અમુક ભાગની થોડી રૂપરેખા જણાવું છું.

માતાજી : સાધના કરી શકાય તે ભગવત્ કૃપા છે.

પ્રાર્થના એક પ્રકારનું ધ્યાન છે. જો પ્રાર્થના કરતી વખતે સત્ ચિંતન કરી શકો તો એ પ્રકારની સાધનાને વળગી રહો.

પ્રશ્ન : હું જો એવું કહું કે આધ્યાત્મિક જગતના વારસામાં ક્રાઈસ્ટ આપના મોટા ભાઈ સમાન છે, તો આપ સમ્મત થશો ?

માતાજી હસે છે અને લાંબા વખત સુધી મૌન રહીને કહે છે, "ક્રાઈસ્ટમાં બધું મળે છે. એ જ ભાઈ, પિતા, પુત્ર અને પ્રિયતમ. મા પણ ક્રાઈસ્ટમાં છે."

પ્રશ્ન : લોકો, ખાસ કરીને અમુક લોકો, આપની પાસે મ્હોરું પહેરીને આવે છે કે અસલી મોઢાથી ?

માતાજી (હસે છે) : મ્હોરું પહેરવાથી તમારું કંઈ નહીં વળે. તમે સાચે જેવા છો તેવા હું તમને જોઉં છું.

હું : કોઈ વાર મને એવું થાય છે કે અહીંયાં આપની હાજરીમાં હું ખરાબમાંથી ખરાબ બનું છું. આ પહેલાં મને ખબર નહોતી કે મારામાં કેટલી બધી ઈર્ષ્યા ભરી છે. મારી સ્વાર્થવૃત્તિ ધીરે ધીરે વધી રહી છે, એટલે કે, અત્યારે મને મળે છે તેનાથી આપનું ધ્યાન વધારે મળે એવું હું ઈચ્છું છું.

માતાજી : જો તમારા દુર્ગુણો બહાર આવે તો તે સારું. બહાર આવવું જ પડશે. આ એક જ રીતે તમે એમાંથી છૂટી શકશો. પણ મને તો તમે ખરાબ છો એવું નથી લાગતું. હું તો માત્ર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તમારા દૈવી આત્માને જોઉં છું.

રજા લેતી વખતે માતાજીનો એક જોરદાર ધબ્બો મને મળે છે. (કદાચ મારા માથા પર મારવા માટે હશે ?) પણ કાન ઉપર વાગે છે. અમે બન્ને હસીએ છીએ.

●

આજ સવારનાં માનાં દર્શન અત્યંત વર્ણનાતીત અને સમજશક્તિથી ખૂબ ઉપર હતાં. એક કલાકથી વધારે સમય સુધી અમે લોકોએ મંદિરોની સામેના આંગણામાં રાહ જોઈ. આખરે જ્યારે તેઓ બહાર દેખાયાં ત્યારે જાણે એક અદશ્ય પ્રકાશપિંડથી ઘેરાયેલાં હતાં. આ એક જ ઉપમા દ્વારા હું સમજાવી શકું એમ છું. એવું હોઈ શકે કે બીજાઓ એ પ્રકાશને જોઈ પણ શકતા હોય. એવું ભાસતું હતું કે એમના શરીરની આજુબાજુ એક એવી હવાનું આવરણ હતું જે આપણી આજુબાજુ રહેલી હવા જેવા તત્ત્વની નથી. પારદર્શક તો હતી જ, પણ સાથે સાથે અત્યારે એ અભેદ્ય કવચ જેવી હતી—કઠોર નહીં પણ પ્રવાહમાન્. માતાજી બે મંદિરોની વચ્ચે સ્ટૂલ ઉપર બિરાજ્યાં. આવે વખતે સામાન્ય રીતે તરત વાતચીત અને દર્શનાર્થીઓ દ્વારા પ્રશ્નો શરૂ થઈ જાય છે. આજે એક એવી મૌન શાંતિની અંદર જણાતાં હતાં કે કોઈએ એક શબ્દ પણ બોલવાનું સાહસ ન કર્યું.

... પુષ્પાએ ગાવાનું શરૂ કર્યું, અનેક જુદી જુદી રીતે જયજયકારવાળી સ્તુતિ : ''જય મા, જય મા''ની પ્રત્યેક પંક્તિના આરંભમાં ''મહારાની, મહાદેવી.'' શરૂઆતમાં માતાજીનું સહેજ હલનચલન થયું. એમના ખભા અને હાથ હાલ્યા છે. વળી પાછું બધું જ સ્થિર. માતાજીની આંખો હવે બંધ છે, માથું નામમાત્ર સહેજ એક બાજુ નમેલું છે. એકાએક મુખાકૃતિ એવી દેખાઈ કે મને એકદમ જ સ્મરણ થઈ ગયું લગભગ એક વરસ પહેલાં કરેલાં માતાજીનાં પ્રથમ દર્શનનું. ત્યારે મેં મારી ડાયરીમાં લખેલું : ''ક્યારેક એવું લાગે છે કે માતાજી સ્વયં પોતાને ઉપાસે છે, પણ આ ભાવમાં કંઈક સંપૂણપર્ણે વ્યક્તિગત ન હોય એવું છે.'' ગયે વર્ષે મેં જે જોયું તે સમજાયું નહીં, હવે એનું મહત્ત્વ સમજાય છે : આપણી સમક્ષ દિવ્યતાની મૂર્તિ 'તેઓ' જ છે, 'તેઓ' જ આપણી સાથે એ પવિત્રતાના દિવ્ય ધ્યાન દ્વારા ઉપાસના કરે છે - સ્વયંની. ''अहं ब्रह्मास्मि'' હું બ્રહ્મ છું.. માતાજીની દૃષ્ટિ હવે અમારાં મસ્તકોથી પર—અતિ દૂરસ્થ છે અને ત્યાં જ રહે છે. પણ આપણે જોઈ શકીએ તેનાથી ઘણું અધિક જોઈ રહી છે. આપણે એટલું જ સમજી શકીએ કે એ દિવ્ય છે, અવર્ણનીય છે. એવો પ્રકાશ જે આપણને આંજી દે છે. એવી સુંદરતા જેને માટે આપણે જન્મ્યાં નથી. ઉજ્જવળતા અને માતાજીના વ્યક્તિત્વમાં એક નવીનતા. એ સહ્ય છે માત્ર આંસુના આવરણમાંથી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હવે ફરી માતાજીની દૃષ્ટિમાં સામીપ્ય અને એમની ઉપસ્થિતિ અનુભવાય છે. એકાએક નહીં, પણ હળવે હળવે. આછો પરિચય. ચારે દિશાઓમાં ફરતી સર્ચલાઈટની માફક વિચરતી દૃષ્ટિ. એ સ્મિત, હજીયે અતિ દૂર, અહેતુક. પણ સ્મૃતિથી ભરાતું જાય છે : હા, તમે અહીંયાં છો, મારા મિત્રો. એમનાં ચક્ષુમાં ચમકારો ઝબકી જાય છે—પ્રેમનો. એમનું મુખ બંધ છે, છાયામાં ઘેરાયેલું, પણ એમનાં ચક્ષુ ઝળહળે છે : તમારે ખાતર ફરીથી મેં એ છોડ્યું છે. હું તમારી સાથે છું, 'મહારાની' : એક મહાન રાજ્ઞી જે ભિક્ષુકોની સાથે રહે છે. આ કંઈ એમને માટે કોઈ ત્યાગ જેવું નથી....

•

અલ્હાબાદ, ડીસેમ્બર, ૨૮, ૧૯૬૬ :

માતાજી અલ્હાબાદમાં ગોપાલ ઠાકુરના આશ્રમમાં પધાર્યાં છે. આ ઘરમાં સુંદર વાતાવરણ છે. લાગે છે કે એક અત્યાવશ્યક કાર્યમાં પરોવાયેલા લોકોનું આ કેન્દ્ર છે. સવારે મંદિરમાં કલ્યાણીજી લગભગ બે કલાક પૂજન કરે છે. વાતાવરણની શક્તિ અને પૂજન-પદ્ધતિથી હું પ્રભાવિત થાઉં છું. કલ્યાણીજીનું ઉચ્ચ સ્વરે થતું દેવીનું આવાહન "મા, મા" મારા હૃદયને સ્પર્શી જાય છે. એમના આનંદપૂર્ણ આવાહન દ્વારા આપણો ઈશ્વર પ્રત્યેનો, અનાદિ જનની પ્રત્યેનો ભાવ પ્રાકટ્ય પામે છે. "મા, મા" એવા ઊંડાણમાંથી પોકાર ઊઠે છે જ્યાં ખોટી ભાવુકતા કે વ્યથાને માટે સ્થાન નથી.

માતાજી મંદિરના દ્વાર પાસે પૂજારણથી લગભગ એકાદ વાર દૂર બેઠાં છે. એમનાં સમગ્ર વ્યક્તિત્વમાં દિવ્યતા ઝળહળે છે—આપણો પૂજનીય ભાવ. પણ જે બની રહ્યું છે તે કેવી રીતે પ્રગટ કરું ? કદાચ આજકાલ આવું ખાસ બનતું નથી, માત્ર આ આવાહન "મા, મા" આવાહનના અને મૌન આવાહનોના ઉત્તરરૂપે.

આ 'વ્યક્તિ'ના દેહમાં દેવીએ એમનું સ્થાન લીધું છે. એમનું અસ્તિત્વ ઈશ્વરને સંપૂર્ણપણે અપાઈ ગયું છે.

મને કોઈ વાર લાગે છે કે આવી ઐક્યની અમૂલ્ય ક્ષણોને લીધે જ આપણી વચ્ચે માતાજી રહી શકે છે, આપણા અદમ્ય અજ્ઞાન છતાં. (અજ્ઞાન દરેક જાતનું છે જેમાં આપણે અવશ થઈ જઈએ છીએ જેમ કે આલસ્ય, લોભ, વાસના, અહંકાર વગેરે.) આપણને લાગે છે તેના કરતાં એની વધારે અસર માતાજી પર થાય છે. આપણને માતાજી પ્રત્યે આકર્ષિત કરનારી ભગવત્-પ્રાપ્તિની ઈચ્છા જો ખરેખર સાચી, શુદ્ધ, તીવ્ર હોય તો અવશ્ય 'તેઓ' માતાજીમાં આપણને દર્શન આપશે. સાંભળ્યું છે કે માએ કહેલું, "મારી પાસે આવીને પૂર્ણ સમર્પણથી ભગવાનને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પામનારામાંથી મને (શરીરને) પુષ્ટિ મળે છે.'' મને ખાત્રી છે કે (આમ હોય તો) આપણે લગભગ હંમેશ માતાજીને 'ભૂખ્યાં' રાખીએ છીએ, કદાચ જ્યારે આપણે વિશેષ ભક્તિયુક્ત છીએ એમ માનીએ છીએ, પવિત્ર ધાર્મિક વિધિમાં, ત્યારે પણ.

કે પછી માતાજી સદૈવ દેવી જ છે, આવી વિશેષ ક્ષણોમાં જે પ્રત્યક્ષ જણાય છે, તે સિવાય પણ ?.....

જ્યારે એમને મંદિરની મૂર્તિઓની જેમ પુષ્પહારોથી શણગાર્યાં, ફૂલોથી જાણે ઢાંકી દીધાં ત્યારે એમનું સંપૂર્ણ શરીર એક વ્યક્તિ તરીકેનું નહીં પણ આત્મા સાથે એકાકાર લાગતું હતું, આવે વખતે મને એવું લાગે છે જાણે માતાજીના મનુષ્ય-શરીરનો એક અંશ આપણી સાથે રહીને એમના શરીરના દિવ્ય આત્માને પૂજે છે. આ કારણે જ આપણી અને એમની વચ્ચેનું આત્મીયતાનું બંધન અતૂટ રહે છે....

ગઈકાલે પૂજા પત્યા પછી કંઈક અદ્‌ભુત બન્યું. કોઈએ ટેપરેકોર્ડર તૈયાર રાખ્યું હતું, તે માતાજી પાસે મૂક્યું. તેઓ હમણાં જ એ લોકમાંથી પાછાં ફર્યાં હતાં, જ્યાં આપણે 'એમની' સાથે નથી જઈ શકતાં. હજીયે અડધું 'ત્યાં' હતું એવા સ્મિતથી માઈક તરફ આંગળી કરીને અત્યંત હળવેથી બોલ્યાં, ''આ શરીરનો અત્યારે કંઈ કહેવાનો 'ખ્યાલ' નથી થતો.''

ઘણા લોકોને માતાજીનો અવાજ ટેપમાં લેવો હતો એટલે સહેલાઈથી અટક્યા નહીં. એક મહિલા બોલી, ''મા, મારે એક જરૂરી પ્રશ્ન પૂછવો છે : બ્રાહ્મણો જન્મથી બ્રાહ્મણ હોય કે ગુણોથી ?'' ''બન્ને''. માતાજી બોલ્યાં લગભગ ન સાંભળી શકાય એટલા ધીમેથી માઈકમાં. પછી બીજો જવાબ પણ એવા જ અવાજ વગરના સ્વરથી આવ્યો, અને મૌન થઈ ગયાં. અનેક પ્રશ્નો પૂછાયા છતાં તેઓ મૌન જ રહ્યાં. ત્યાં અનેક બુદ્ધિશાળી લોકો હતા જેમણે માતાજી બોલશે એ ઈચ્છાથી વિવિધ વિષયો પર પ્રશ્નો કર્યા. ''મા, કૃપા કરીને કહો, કંઈક બોલો. જો બોલવા ન ઈચ્છો તો થોડુંક ગાઓ, કૃપા કરીને મા.''...

મંદિરના દ્વાર પાસે માતાજી શાંતિથી બેસી રહ્યાં, અને જે લોકો હઠને લીધે કોઈ હિસાબે માનતા નહોતા તેમની સામે ધૈર્યસહિત પ્રસન્નતાપૂર્ણ સ્મિત કર્યું. અત્યંત શાંતિપૂર્વક ધ્યાન આપીને એક પછી એક કરીને પ્રત્યેક મુખ સામે દૃષ્ટિપાત કર્યો. આંખોના ખૂણામાં જાણે એક ઉપહાસનો ચમકારો હોય કે 'તમે સાચે જ એમ માનો છો પ્રિયજનો, કે મારા 'ખ્યાલ' વિરુદ્ધ તમે મારી પાસે કંઈ પણ કરાવી શકો ?' પરંતુ એમનું મુખ બંધ જ રહ્યું. અત્યારે એમનાં બાળકોની હઠીલી આજીજીઓ આગળ ન ઝૂકવાનો એમનો મક્કમ નિર્ધાર હતો ત્યારે એમનું વાત્સલ્ય એટલા બધા વહાલથી પ્રકાશતું હતું કે આ પહેલાં આવું મેં જોયું નહોતું...... થોડીવારમાં ભીડની આતુરતા ઓછી થઈ ગઈ, પ્રશ્નો શાંત થઈ ગયા, અને એક શાંતિ છવાઈ ગઈ જેનું ઉદ્‌ભવસ્થાન હતું

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતાજી. એમની આંખોમાં નિર્વિશેષ પ્રેમ પ્રકાશતો હતો, અને જેની જેની ઉપર એ દૃષ્ટિ પડી તેણે ચોક્કસ એવી પૂર્ણતા અનુભવી હશે કે એની દીક્ષા થઈ ગઈ. ધીરે ધીરે એમની દૃષ્ટિ મુખો ઉપર પડતી ગઈ, કોઈ કોઈ આંખો ઉપર સ્થિર થતી થતી. પછી એમની દૃષ્ટિ ઉપર આવી અને અત્યંત પ્રશાંતિપૂર્ણ એ દૃષ્ટિ ક્ષિતિજ પર સ્થિર થઈ. એકાએક માતાજી ઊભાં થઈ ગયાં, અને એમના કક્ષમાં જતાં રહ્યાં.

આ રીતે માતાજીએ મશીનને સાથ આપવાનો અસ્વીકાર કર્યો.... મેં અનેક વાર માતાજીને ટેપમાં બોલતાં કે ગાતાં જોયાં છે, પણ આવે સમયે કદાપિ નહીં કે જ્યારે ધાર્મિક વાતાવરણમાં ભંગ પડે. ટેકનિકલ વિજ્ઞાનનું ઘણા બધાને લગભગ દાનવી આકર્ષણ હોય છે, તે જોતાં માતાજીએ કરેલા અસ્વીકારમાં મને દૂષણની જોખમી શક્તિ ઉપર ઈશ્વરનો પ્રતીકાત્મક વિજય દેખાય છે.

●

"अन्तः शून्यो बहिः शून्यः शून्यः कुम्भ इवाम्बरे।
अन्तः पूर्णो बहिः पूर्णः पूर्णकुम्भ इवार्णवे॥"

જેવી રીતે એક ખાલી કુંભ આકાશમાં પડ્યો હોય તો એની અંદર-બહાર સર્વત્ર આકાશ હોય છે. જળ ભરેલો કુંભ સમુદ્રમાં ડૂબેલો હોય તો એની અંદર-બહાર સર્વત્ર જળ હોય છે. (આ જગતમાં અંદર-બહાર સર્વત્ર આત્મા છે.)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રી શ્રી માની સાથે પ્રશ્નોત્તરો

- નીલમણિ

પ્ર. – સત્સંગમાં કોણ કોનો સંગ કરે છે ?

મા – તમે તમારી જાત સાથે સંગ કરો છો.

પ્ર. – શા માટે ?

મા – સત્યસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપના પ્રકાશ માટે. પોતાના સ્વરૂપને પ્રગટ કરવા માટે સત્સંગ કરવામાં આવે છે.

પ્ર. – અમારી કઈ સત્તા સાથે સંગ કરે છે ?

મા – તમારી અનંત સત્તાઓ છે ? તમારી અવિદ્યાશક્તિ વિદ્યાશક્તિ સાથે સંગ કરે છે. તમારી બહિર્મુખ શક્તિઓને એકઠી કરીને પરાશક્તિ સાથે સંગ કરો છો.

પ્ર. – સત્સંગ શ્રદ્ધા સહિત કરવો જોઈએ ?

મા – અવશ્ય. તમે તો શ્રદ્ધારૂપે પણ છો.

પ્ર. – સત્સંગ તો સચેતન થઈને કરવા યોગ્ય છે ને ?

મા – સચેતન થવા માટે જ તો સત્સંગ કરવાનો છે અર્થાત્ અચેતનમાંથી સચેતન થવાનું.

પ્ર. – "महाजनो येन गतः स पन्थाः" એટલે શું ?

મા – તમારી અંદર મહાજન સદાસ્થિત છે. મહાજન કોઈ માણસ નથી, બહારનું કોઈ નથી. જેઓ છે તે જ. અંદરના મહાજન જેમને મહાજન કહીએ કે માનીએ એમના પથનું અનુસરણ કરો. મહાજન સ્વયંપ્રકાશ છે, એમનું ભાન તમને થાય છે કે ? તો પછી પ્રશ્ન કેમ કરો છો ? જે અનુભવમાં આવે, તે કહો. તમારી અંદર જે મહાજન રહે છે એમનો પ્રકાશ (પ્રગટ) થવાની જરૂર છે. 'હું યંત્ર છું, તેઓ ચલાવે છે' - એમ જો કહો તો બરાબર છે. મહાજનની ઉપલબ્ધિ થયા પછી ફરી પ્રશ્ન ન રહે. પરંતુ એમને વિષે ન જાણવા મળે તો પછી બહારના મહાજનની જરૂર પડે. મુનિઓમાં જેઓ મહાન મુનિ છે, મહાપુરુષ છે અથવા અવતાર ઈત્યાદિ છે, તેઓ જે ઉપદેશ આપે, જે માર્ગે ચાલે, તે જ પથ છે. ગુરુગ્રહણ શા માટે કરવામાં આવે છે જાણો છો ? ગુરુ જેઓ અંતર્યામીરૂપે રહે છે, એમને ઓળખવા માટે બહારના ગુરુના ગ્રહણની જરૂર પડે છે. એ જ રીતે તમારું મહાજનગ્રહણ છે. જો એમ કહો કે એમને ઓળખવા કેવી રીતે ? તેઓ જ્યારે આવે છે સ્વયં પોતાની ઓળખાણ કરાવી દે છે. વ્યાકુળતા હોય તો તેઓ પોતાને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઓળખાવી દે છે, જણાવી દે છે, પકડાવી દે છે. અંતે શું થાય છે ? અંતે પોતાને જ તમે મેળવો છો. તમારા ભીતરી મહાજનનો પ્રકાશ થાય છે. ત્યારે જ્ઞાત થાય છે કે મારા મહાજન આ જ આ રૂપે પ્રકાશિત છે. તેઓ જો સ્વયં પોતાને પકડાવી ન દે તો એમને ઓળખવાનું સંભવ નથી.

પ્ર. – અત્યધિક વ્યાકુળતા આવે તો પ્રારબ્ધ નાશ પામે ?

મા – કિનારો મેળવ્યા વિના પ્રારબ્ધનો નાશ નથી થતો. વ્યાકુળતા રસ્તો છે, તે લક્ષ્યપ્રાપ્તિ નથી. લક્ષ્યપ્રાપ્તિનો રસ્તો છે. વ્યાકુળતાની પણ એક સીમા હોય છે.

પ્ર. – મા કોને કહેવાય ? અને માનું લક્ષણ કયું ?

મા – મા કોઈને ન કહેવાય. મા એ મા જ છે. સંતાન બનાય તો માનું લક્ષણ સમજી શકાય.

પ્ર. – સંતાન બનાય તો માને જાણી શકાય કે મા બનાય તો માને જાણી શકાય ?

મા – બન્ને સાચું છે. કોદાળી વડે જમીન કાપવાથી કોદાળી ઘુસવાથી જમીન કપાઈ એમ કહેશો કે જમીન કપાવાથી કોદાળી ઘુસી એમ કહેશો ? તે જ રીતે બાળકે માને મેળવવી અને માએ બાળકને લેવું બન્ને એક જ છે.

પ્ર. – ગુરુ-કૃપા એટલે શું ?

મા – ગુરુ જો ઉપદેશ આપવાની જોડે કરવાની શક્તિ પ્રદાન કરે તો કૃપા છે. કૃપા સદા વરસી રહી છે. વાસણ ઊંધુ હોવાથી કૃપા વહી જાય છે. વાસણને ચત્તું કરીને પકડવું પડે. વાસણ ચત્તું કરવાનો ઉપાય છે—ગુરુ જે ઉપદેશ આપે તેનું અક્ષરશઃ પાલન કરવું તે. નિરંતર અભ્યાસ કરવાથી આવરણ ખસશે અને સ્વરૂપનો પ્રકાશ થશે. પોતાના ઘર તરફ જશે. વાસના રહેવાને લીધે જ દેહ ધારણ-"દો દો" છે. (બંગાળીમાં દેહ અને દેઓનો ઉચ્ચાર લગભગ એકસરખો છે, માટે દેઓ દેઓ, દોદો) અભ્યાસ દ્વારા એમાંથી છુટકારો મળે છે. તમે કે જે નિત્યયુક્ત છો તેના પ્રકાશ માટે (પ્રગટ થવા માટે) ગુરુ-આજ્ઞાનું પાલન કરવું પડે. ગુરુ-આજ્ઞાનું પાલન કરવાથી કૃપા પ્રાપ્ત થાય. સ્વગતિ અર્થાત્ સ્વરૂપ-પ્રકાશની ગતિ ગુરુ કૃપા કરીને આપે છે. હેતુ અને અહેતુ બન્ને પ્રકારે કૃપા થાય. કર્મની ફળપ્રાપ્તિ તે છે હેતુ-કૃપા. જ્યારે એવી ખબર પડી જાય કે ક્રિયા અથવા સાધનાની દિશા નથી, ત્યારે અહેતુકી કૃપા થાય. એ અવસ્થામાં તેઓ ઊચકી લે છે.

પ્ર. – શક્તિપાત કોણ કરી શકે ? કોના ઉપર થાય ?

મા – સંસારગતિમાંથી જેઓ મુક્ત કરી શકે તેઓ જ સદ્‌ગુરુ છે. તેઓ જ શક્તિપાત કરી શકે. સૃષ્ટિ જેમ નાનાં બાળકો ન કરી શકે, યુવાવસ્થામાં એ થાય, તે જ રીતે એક સ્થાન

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે, આધાર છે, તે જ આધારમાં યોગ્ય સમયે ગુરુશક્તિપાત થાય.

પ્ર. – ગમે તેવું પાત્ર કેમ ન હોય, શક્તિપાત એમાં થઈ શકે ખરું ?

મા – તેઓ પાત્ર બનાવી લઈ શકે.

પ્ર. – તો શું, તેઓ આધાર ન હોય તો ન આપે ?

મા – ના. પરંતુ પૂર આવે ત્યારે બધું વહાવીને લઈ જાય.

પ્ર. – પૂરમાં પડવાનો ઉપાય શો ?

મા – આ પ્રશ્ન વ્યાકુળ થઈને કરવો જોઈએ.

પ્ર. – વ્યાકુળતા કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

મા – દીર્ઘકાળના સત્સંગ દ્વારા. જે નષ્ટ થનારું છે તે જ્યાં નષ્ટ થઈ જાય ત્યાં ઈષ્ટનો પ્રકાશ થાય. જેની દીક્ષા થઈ હોય તેણે દીર્ઘકાળ સુધી જપ અને ધ્યાન કરવાં જોઈએ, તો જ જાગરણ થાય.

પ્ર. – નામજપ સત્સંગ ગણાય ?

મા – અવશ્ય. તેઓ નામરૂપમાં છે માટે. સત્યસ્વરૂપ, મંત્રસ્વરૂપ તેઓ જ છે. નામ એટલે કે જે જપ વડે ભગવાન બાજુ જવાનું સરળ થાય તે જ નામ છે. નામરૂપે તેઓ છે, અક્ષરરૂપે તેઓ છે, અને મંત્રરૂપે પણ તેઓ છે. એમની સાથે પણ સત્સંગ થાય છે. તમે નામરૂપે એમને જ મેળવો છો. નિષ્ઠા ન હોય તો પણ કંઈક ફળ મળશે. મનોમન જપ કરવા જોઈએ. હૃદયગુહામાં જપ કરવા જોઈએ. જમીનની અંદર જેમ બીજ રોપવું પડે, તે જ રીતે હૃદયભૂમિમાં મંત્ર કે નામની સ્થાપના કરીને જપ કરવા જોઈએ. ફળના બીજમાંથી વૃક્ષ થાય છે. વૃક્ષ થયું પોતાનો પ્રકાશ. ભગવાનનાં નામો અને રૂપો અનંત છે. જપ કરતાં કરતાં એમનાં અનંત રૂપો પ્રગટ થશે. હૃદયભૂમિમાં રોપવાથી, એમનો સ્વભાવ છે એમના તત્ત્વનો પ્રકાશ (પ્રગટ) કરવો તે. પોતાને જાણવાનું કે ભગવાનને જાણવાનું (એક જ છે). તે માટે જ અભ્યાસ દ્વારા ચાલવું પડે. જેમ પાસ કર્યા પછી આપોઆપ જ પ્રોફેસર કે એન્જિનિયર થઈ જાય, તે જ રીતે સાધના કરવાથી આપમેળે જ પ્રકાશ થશે. પણ ગુરુના ઉપદેશાનુસાર કામ કરવું પડે.

પ્ર. – સ્વપ્નમાં ગુરુ-પ્રાપ્તિ થાય તો ફળ મળે ?

મા – હા, મળે. જગતનો જાગ્રત ભાવ પણ સ્વપ્ન જ છે. નિદ્રિત સ્વપ્ન અને જાગ્રત સ્વપ્ન એવા બે ભેદ છે. બન્ને સ્વપ્નોમાં મંત્રપ્રાપ્તિ થાય તો પછી સંદેહ નથી રહેતો. ફક્ત નિદ્રિત સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થયા પછી જાગ્રત્ સ્વપ્નમાં પાક્કું કરી લેવું જોઈએ.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્ર. – જો આ જગત ભગવાનનો જ સ્વપ્રકાશ હોય તો એને મિથ્યા કહીને કેમ ઊડાવી દેવાય ?

મા – જ્યારે આવી જિજ્ઞાસા નહીં રહે ત્યારે એ પ્રકાશ જ સ્વયંપ્રકાશ છે. જ્યાં 'એક-બ્રહ્મ' જ્ઞાન છે, બીજું નથી, ત્યાં ઊડાવી દેવાનો પ્રશ્ન નથી હોતો. જ્યારે ત્રિપુટી (ત્રણ પોટલીઓ - જ્ઞાન, જ્ઞેય, જ્ઞાતા) એક બની જાય ત્યાં એક બ્રહ્મ છે, અન્યથા નહીં. જગતનો બોધ રહે તો ત્રિપુટી રહે. ક્રિયા, કર્મ અને કર્તા એક હોવા છતાં જુદાં જુદાં છે, જેમ પિતા, પુત્ર, પતિ એક જ જણ છે, તે જ રીતે એક બ્રહ્મ છે, બીજું નથી. વળી જ્યાં જગતદૃષ્ટિ છે ત્યાં ભિન્ન રૂપે દેખાય છે. ક્રિયામાં ભિન્નરૂપે જ રહેશે. જગતગતિમાં ક્રમાગત બદલાઈ જાય છે. જે બદલાઈ જાય તે તો નિત્ય વસ્તુ નથી. ગતિ અનિત્ય છે. બ્રહ્મ સત્ય શું છે ? - જે પરિવર્તિત નથી થતું. પરંતુ જ્યાં એક બ્રહ્મ-બોધ છે ત્યાં કંઈ જ બાકી નથી રહેતું.

•

નશો સ્વાસ્થ્યને, સટ્ટો ધનદોલતને, બેઈમાની વ્યાપારને, અસત્ય સમ્માનને ખલાસ કરી દે છે.

વ્રતોથી પ્રલોભનનું દમન થાય છે. ભૌતિક પદાર્થ પાસે હોય છતાં જો તેનાથી દૂર રહી શકાય તો તે વિષયોની નિવૃત્તિ છે.

પુણ્ય ભંડોળ વધારવામાં પાપ કરો નહિ.

અન્યનું અહિત કરવાથી આપણું અહિત, અને અન્યનું હિત કરવાથી આપણું હિત થાય છે.

- પરિવ્રાજક

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ચાંદોદ પાસેનું 'સૌભાગ્યતીર્થ'

શિવશક્તિ વિષે જુદા જુદા મતાન્તરો પ્રવર્તે છે. અધ્યાત્મવાદી જેને હેમવતી માયા કહે છે, વેદાંતી જેને લીલારૂપે (સૃષ્ટિ) વર્ણવે છે, યોગી જેને ચિત્‌શક્તિ કહે છે, પૂર્વમીમાસંક જેને ધર્મયંત્રરૂપે (કર્મકાંડ) ઓળખાવે છે, નૈયાયિકના મતે જે નિત્યતાનો પરમાણુ છે, સાંખ્ય જેને સૃષ્ટિકર્તૃત્વ (પ્રકૃતિ) તરીકે ઓળખાવે છે અને વૈષ્ણવો જેને રાધિકારૂપે પૂજે છે, તે શક્તિ સમસ્ત બ્રહ્માંડની સ્વામિની છે. એના વિવિધ સ્વરૂપોની ઉપાસના-આરાધના પ્રચલિત છે.

આ જ શક્તિનું એક વિશિષ્ટ, મનોહર અને ભવ્ય સાકાર સ્વરૂપ ઉભયતટપાવની શ્રીનર્મદાજીના ઉત્તર તટે યુગો પૂર્વે આ સૌભાગ્યતીર્થમાં શ્રી સૌભાગ્યસુંદરી માતાજીના સ્વરૂપે પ્રગટ થયું છે. આ પુરાણ-પ્રસિદ્ધ તીર્થ વડોદરા જીલ્લાના શિનોર તાલુકાના કણજેઠા ગામમાં આવેલું છે. કણજેઠા ગામ ડભોઈ શિનોરને જોડતા સ્ટેટ હાઈવે નં. ૧૬૧ પર આવેલું છે. મુખ્ય રોડથી ગામ આશરે એક કિલોમીટર અંદર શ્રી નર્મદાજીના ઉત્તર કિનારે વસેલું છે. ગામમાં છેક મંદિર સુધી સિમેન્ટ કૉંક્રિટનો રોડ બનેલો છે. ડભોઈ, કરજણ તેમ જ શિનોર તરફથી રોડ માર્ગે એસ. ટી. બસ કે ખાનગી વાહન દ્વારા આ તીર્થમાં સહેલાઈથી પહોંચી શકાય છે. ચાણોદ અને શિનોરથી હોડી માર્ગે પણ આવી શકાય છે. મંદિરના સંકુલમાં બીજાં મંદિરો ઉપરાંત ધર્મશાળા પણ છે. ધાર્મિક ક્રિયા માટે સંપૂર્ણ ઉપલબ્ધ છે.

શ્રી સૌભાગ્યસુંદરી માતાજીનું આ સ્થાન સ્કંદપુરાણના રેવાખંડમાં **"સૌભાગ્યતીર્થ"** તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. વળી મેધાતિથિ ઋષિના દૌહિત્ર કરંજ ઋષિ દ્વારા સ્થાપિત શ્રી કરંજેશ્વર મહાદેવજી અહીં બિરાજમાન્ છે, અને એ સ્થળ **"કરંજતીર્થ"** તરીકે પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ છે. આ ગામનું નામ પણ શ્રી કરંજેશ્વર મહાદેવજીના નામ પરથી પડ્યુ હોવાનું કહેવાય છે. ઈન્દ્રના શાપમાંથી મુક્તિ મેળવવા પુરંદર નાગે આ સ્થળે શ્રી નાગેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરીને તપ કર્યું હતું, તેથી એ **"નાગેશ્વર તીર્થ"** તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. આમ આ એક જ સ્થળે ત્રણ તીર્થોનો પવિત્ર ત્રિવેણી-સંગમ થયો છે. ભૃગુઋષિની પત્ની ખ્યાતિએ, પોતાની નાની બહેન અરુંધતીના કહેવાથી પુત્રપ્રાપ્તિ માટે આ સ્થળે વ્રતતપ કરી, સૌભાગ્યસુંદરી નામવાળાં પાર્વતીજીને પ્રસન્ન કર્યાં હતાં. આ તીર્થમાં સપત્નીક સ્નાન, શિવપૂજન કરનાર તથા બ્રહ્મભોજન કરાવનારને દુઃખ, દુર્ગતિ, દારિદ્રય, શોક, બંધન અને વંધ્યત્વ સાત જન્મે પણ થતાં નથી. વૈશાખ અને જેઠ શુક્લ તૃતીયાએ અહીં પંચાગ્નિનું સાધન કરનાર મહાપાપોથી મુક્ત થાય છે. (વાયુપુરાણ રેવાખંડ અ. ૧૨૨-૧૨૩)

શકુંતલાપુત્ર મહારાજા ભરતે આ તીર્થમાં તપ કર્યું હતુ અને ઘણા યજ્ઞો કરી દાન કર્યું હતું. આ સ્થળે ભરતેશ્વર શિવલિંગ સ્થાપી પૂજન / અર્ચન કરવાથી ચક્રવર્તી પદ પામ્યો, ચિરાયુ થયો,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંતાન સૌખ્ય વગેરે પણ પામ્યો. આ તીર્થમાં સ્નાન, શિવપૂજન અને પિતૃશ્રાદ્ધ કરનારનાં સર્વપાપ નષ્ટ થાય છે. બ્રાહ્મણને સુવર્ણદાન દેનારને ઇચ્છિત ફળ મળે છે. (વાયુપુરાણ રેવાખંડ અ. ૧૨૨-૧૨૩)

મેધાતિથિ ઋષિના દૌહિત્ર બાળબ્રહ્મચારી કરંજઋષિએ લોકહિતાર્થે અહીં કરંજેશ્વર શિવલિંગની સ્થાપના કરી તપ કર્યું હતું. અહીં બ્રહ્મચારીઓને ભોજન કરાવવાનું વિશેષ ફળ છે. શિવપૂજન અને દાન કરવાથી કરોડ ગણું ફળ મળે છે. (વાયુપુરાણ રેખાખંડ અ. ૧૨૨-૧૨૩)

માતાજીનું મૂળ નામ 'ખ્યાતિ' છે. એમને બ્રહ્માના માનસપુત્ર ભૃગુઋષિ સાથે પરણાવ્યાં હતાં. બ્રહ્માજીના વરદાનથી એમનું નામ 'ખ્યાતિ' પરથી ''સૌભાગ્યસુંદરી'' પડ્યું છે.

માતાજીના પિતા 'કર્દમઋષિ' છે અને માતાનું નામ 'દેવહૂતિ' છે. કર્દમઋષિ બ્રહ્માના છાયાપુત્ર છે અને દેવહૂતિ સ્વાયંભુવ મનુ ભગવાનનાં પુત્રી છે. કદર્મ ઋષિનો આશ્રમ બિંદુ સરોવર સિદ્ધપુર, ગુજરાતમાં આવેલો છે. ત્યાં કપિલમુનિએ પોતાની માતા દેવહૂતિને સાંખ્યશાસ્ત્રનો ઉપદેશ આપી મુક્તિ અપાવી હતી. એ સ્થળ મોક્ષધામ માતૃગયા તીર્થ તરીકે પ્રચલિત છે. કર્દમ ઋષિએ પોતાના તેજને નવ ભાગમાં વિભાજીત કરી દેવહૂતિથી નવ કન્યાઓ પ્રાપ્ત કરી. સંન્યાસ ગ્રહણ કરતાં પહેલાં દેવહૂતિની પ્રાર્થનાથી એક પુત્ર પ્રાપ્ત કર્યો. આ પુત્રનું નામ 'કપિલમુનિ' છે અને તેઓ શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનના અંશ છે. કપિલમુનિનો આશ્રમ પશ્ચિમ બંગાળમાં કલકત્તા પાસે ગંગાસાગર બેટ પર આવેલો છે જ્યાં દર વર્ષે મકરસંક્રાંતિના પર્વે મેળો ભરાય છે.

કર્દમઋષિની નવ કન્યાઓનાં નામો (૧) કલા (૨) અનસૂયા (૩) શ્રદ્ધા (૪) હવિર્ભૂ (૫) ગતિ (૬) ક્રિયા (૭) ખ્યાતિ (૮) અરુંધતી (૯) શાંતિ છે. બ્રહ્માજીની આજ્ઞાથી કર્દમઋષિએ પોતાની કન્યાઓ મરીચિ આદિ પ્રજાપતિઓ સાથે પરણાવી. તેમાં (૧) મરીચિને કલા (૨) અત્રિને અનસૂયા (૩) અંગિરાને શ્રદ્ધા (૪) પુલત્સ્યને હવિર્ભૂ (૫) પુલંહને ગતિ (૬) ક્રતુને ક્રિયા (૭) ભૃગુને ખ્યાતિ (૮) વશિષ્ઠને અરુંધતી અને (૯) અથર્વણને શાંતિ નામની કન્યા આપી.

આ સૌભાગ્યતીર્થથી પૂર્વમાં બે કિલોમીટરના અંતરે નર્મદાજીના ઉત્તર તટે અત્રિઅનસૂયાનો આશ્રમ આવેલો છે. નર્મદાજીના કિનારે કિનારે પગપાળા આ સ્થળે પહોંચી શકાય છે. વળી ડભોઈ-શિનોર રોડ પર આવેલા મોટા ફોફળીયા ગામથી પૂર્વમાં ફંટાતા ફોફળીયા ઝાંઝડ રોડ માર્ગે ખાનગી વાહન તેમજ એસ.ટી.બસ દ્વારા શ્રી અનસૂયા માતાજીના મંદિરે પહોંચી શકાય છે. અત્રિ-અનસૂયાની કીર્તિ તો પુરાણપ્રસિદ્ધ છે. શ્રી અનસૂયાજીએ પોતાના સતીત્વના પ્રભાવથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશને નાનાં બાળકો બનાવી દીધાની કથા ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ છે. એમના તપના પ્રભાવની બીજી પણ એક કથા છે. પ્રતિષ્ઠાનપુરના એક કૌશિક નામના બ્રાહ્મણ પર માંડવ્યઋષિનો શાપ હતો કે સૂર્યોદય થતાં એનું મૃત્યુ થશે. આ બ્રાહ્મણની પત્ની પતિવ્રતા હતી. પોતાના

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પાતિવ્રત્યના પ્રભાવથી સૂર્યોદય અટકાવી દીધો અને વિશ્વમાં હાહાકાર ફેલાઈ ગયો. દેવોએ શ્રીઅનસૂયાજીની સૂર્યોદય માટે પ્રાર્થના કરી. શ્રીઅનસૂયાજીએ પોતાના તપના પ્રભાવથી ફરી સૂર્યોદય કરાવ્યો અને તે બ્રાહ્મણ સ્ત્રીના પતિ કૌશિકને પુનર્જીવિત કર્યો. આ બ્રાહ્મણ કુષ્ઠરોગી હતો. તેને કુષ્ઠરોગમાંથી મુક્ત કર્યો. આજે પણ આ સ્થળની માટીનો લેપ કરવાથી કુષ્ઠરોગમાંથી મુક્તિ મળ્યાના ઘણા દાખલા મોજુદ છે. આ શ્રીઅનસૂયા શ્રીસૌભાગ્યસુંદરી માતાજીનાં મોટાં બહેન થાય છે.

પૂર્વે ઉલ્લેખ કર્યા મુજબ શ્રીસૌભાગ્યસુંદરી માતાજીને ભૃગુઋષિ સાથે પરણાવ્યાં ત્યારે તેમનું નામ 'ખ્યાતિ' હતું. ભૃગુઋષિનો આશ્રમ ભરૂચ જે પૂર્વકાળમાં ભૃગુકચ્છ તરીકે પ્રખ્યાત હતું ત્યાં આવેલો છે. વળી ભૃગુઋષિની સમાધિ સતારા જીલ્લાના વાઈ તાલુકા, મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના ભુઈજ ગામે આવેલી હોવાની દંતકથા છે. સતારા-પુના રેલ માર્ગ પર કૃષ્ણા નદીને કિનારે આ ગામ આવેલું છે. આ ગામમાં મહાલક્ષ્મી દેવીનું સુંદર વિશાળ મંદિર પણ હયાતીમાં છે. એવું પણ કહેવાય છે કે વાઈ તાલુકાનું મુખ્ય મથક વાઈ વિરાટ રાજાની (મહાભારત) નગરી હતી. આ સ્થળે પાંડવોએ ગુપ્તવાસ કર્યો હતો. વિરાટ રાજાના સેનાપતિ કીચકનો વધ જે સ્થળે ભીમે કર્યો હતો તે સ્થળ 'કીચક ટેકરા' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ભૃગુઋષિનું નામ અથર્વવેદ સાથે સંકળાયેલું છે. અથર્વવેદનું એક નામ ''અર્થવાંગિરસ'' પણ છે. એમ એમાં મુખ્ય બે ઋષિઓ અથર્વા અને અંગિરસ વેદના મંત્રોના દૃષ્ટા છે.

અથર્વવેદના ગોપથબ્રાહ્મણમાં ભૃગુઋષિના જન્મસંબંધી એક આખ્યાયિકા છે. સૃષ્ટિના વિસ્તાર માટે સ્વયંભૂ બ્રહ્મા તપ કરી રહ્યા હતા. તે વખતે તેમના રેતનું જળમાં સ્ખલન થયું જેમાંથી ભૃગુઋષિ ઉત્પન્ન થયા. તેમણે બ્રહ્માજીના દર્શન કરાવાની ઈચ્છા કરી. તે વખતે આકાશવાણી દ્વારા જળમાં શોધ કરવાની આજ્ઞા મળી. આથી ભૃગુઋષિએ જળના અધિપતિ વરુણની આરાધના કરી તેમની પાસેથી જ્ઞાન મેળવ્યું. તેથી ભૃગુઋષિ વારુણી તરીકે પણ જાણીતા છે. આકાશવાણીએ 'અથર્વા' તરીકે સંબોધન કર્યું હોવાથી તેમનું નામ 'અથર્વા' પણ છે.

યોગ્ય સમયે સંતાન ન થવાથી પતિની આજ્ઞા લઈ માતાજીએ આ તીર્થમાં ઉગ્ર તપ કર્યું. બ્રહ્માજીએ પ્રસન્ન થઈ માતાજીને બે વરદાન આપ્યાં. પહેલા વરદાનથી માતાજીને ધાતા, વિધાતા નામના બે પુત્રો અને ભગવદ્‌પરાયણ ''શ્રી'' નામની કન્યા જન્મ્યાં. બ્રહ્માજીની પ્રાર્થનાથી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીદેવીએ ભૃગુઋષિને ત્યાં 'શ્રી' નામની કન્યા સ્વરૂપે અવતાર લીધો. ભુગૃઋષિએ આ કન્યાનું દાન શ્રીવિષ્ણુભગવાનને કર્યું. આથી લક્ષ્મીજીનું એક નામ 'ભાર્ગવી' પણ છે. આ લગ્ન સંબંધથી શ્રીવિષ્ણુભગવાન માતાજીના જમાઈ થાય.

બ્રહ્માજીએ માતાજીને બીજું વરદાન એવું આપ્યું કે જે સ્ત્રી માતાજીને વસ્ત્ર - આભૂષણો

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અર્પણ કરી આરાધના કરશે તે સ્ત્રી સાત જન્મ સુધી વિધવા નહિ થાય. આ વરદાનના પ્રભાવથી તેમ જ આ તીર્થમાં માતાજીએ સૌભાગ્યસુંદરી નામવાળાં શ્રીપાર્વતીની પણ તપવ્રત કરી પ્રસન્નતા મેળવી હોવાથી માતાજીનું નામ ખ્યાતિ પરથી ''શ્રીસૌભાગ્યસુંદરી'' પડ્યું. આ તીર્થમાં માતાજીએ તપ કર્યું હોવાથી આ તીર્થ ''સૌભાગ્યતીર્થ'' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું.

માતાજીના પતિ ભૃગુઋષિની કીર્તિ તો પુરાણપ્રસિદ્ધ છે. એક વાર ત્રિદેવોમાં કોણ શ્રેષ્ઠ છે એ વિવાદના પ્રસંગે ભૃગુઋષિએ શ્રેષ્ઠતાની પરીક્ષાર્થે સાક્ષાત્ શ્રીવિષ્ણુભગવાનની છાતીમાં પોતાના પગની લાત મારી હતી. પ્રભુની છાતીમાં પગની લાતના આઘાતથી જે ડાઘ પડ્યો તે શ્રીવત્સ અથવા ભૃગુલાંછન તરીકે ઓળખાય છે. રામાયણકાળમાં પરશુરામ સીતાસ્વયંવર પ્રસંગે શ્રીરામને શ્રીવિષ્ણુભગવાનના અવતાર તરીકે આ ચિહ્ન વડે જ ઓળખી શક્યા હતા. પરશુરામ પણ ભાર્ગવ કુળના ઋષિ હતા. મહાભારતકાળમાં ભીષ્મપિતાને ધનુર્વિદ્યા એમણે જ આપી હતી. વળી કર્ણે પણ છળકપટથી પરશુરામ પાસેથી ધનુર્વિદ્યાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

ભૃગુઋષિના તપનો પાર નહિ અને તેમના તેજની કોઈ તુલના નહિ.

માતાજીના બીજા પુત્ર વિધાતાને મેરુ પર્વતની પુત્રી 'નિયતિ' સાથે પરણાવ્યા હતા. એમને નિયતિથી મૃકંડુ નામનો પુત્ર થયો. તે પણ પ્રખરઋષિ હતા. આ મૃકંડુઋષિ તે જ માર્કંડેયઋષિના પિતા. માર્કંડેયઋષિ આમ માતાજીના પ્રપૌત્ર થાય. માર્કંડેયઋષિના ટૂંકા આયુષ્યની કથા તો સુવિદિત છે. શંકર ભગવાનના વરદાનથી માર્કંડેયઋષિ ચીરંજીવી છે. માર્કંડેયઋષિને શ્રીવિંષ્ણુભગવાને પોતાની અદ્‌ભુત માયાનું દર્શન કરાવ્યું હતું. તે પ્રસંગે અગાધ સાગરમાં વડના પાનના પડિયામાં સુંદર હાથ વડે પોતાના ચરણકમળને ઉપાડી પોતાના મુખારવિંદમાં પગનો અંગુઠો ચૂસતા બાળસ્વરૂપનું દર્શન કરાવ્યું હતું. આ પ્રસંગને વર્ણવતો નીચેનો શ્લોક ખૂબ જ પ્રખ્યાત છે :

''करारविन्देन पदारविन्दं मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम्।
वटस्य पत्रस्य पुटे शयानं बालं मुकुन्दं मनसा स्मरामि॥''

પુરાણોમાં ભૃગુઋષિને ત્રીજો પુત્ર કવિ હોવાનો ઉલ્લેખ મળે છે. આ કવિ ઋષિના પુત્ર તે જ ભગવાન શુક્રાચાર્ય જેઓ અસુરોના ગુરુ હતા. ભગવાન શુક્રાચાર્ય ધનુર્વિદ્યાના પ્રણેતા ગણાય છે. બૃહસ્પતિના પુત્ર કચે સંજીવની વિદ્યા એમની પાસેથી પ્રાપ્ત કરી હતી. ભગવાન શુક્રાચાર્ય માતાજીના પૌત્ર થાય. માતાજીના ભાર્ગવકુળમાં તેજસ્વી અને પ્રખર ઋષિઓ થયા છે.

માતાજીની આ મૂર્તિ સંપૂર્ણ સિંદૂરની છે. માતાજી આ સ્થળે આ સ્વરૂપે સ્વયં ગાયની ખરીમાંથી ગૌરીરૂપે પ્રગટ થયાં છે. આવું વિશિષ્ટ રૂપ બીજે ક્યાંય જોવા મળતું નથી.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આશ્રમ સમાચાર

ભીમપુરા - પદ્મકાંત ત્રિવેદી

ગત ૧૩-૦૭-૨૦૦૩ ગુરુપૂર્ણિમાએ શ્રીશ્રીમાતૃપૂજન. લગભગ સો ભક્તો ઉપસ્થિત રહ્યા.

શ્રાવણ માસમાં આશ્રમના આનન્દેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં પ્રતિદિન ષોડશોપચાર પૂજન તથા લઘુરુદ્રનું આયોજન.

પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી થોડા દિવસ ભીમપુરા રોકાઈને વડોદરા-અમદાવાદ-મુંબઈ થઈને અમેરિકા જવા નીકળ્યા. તા. ૨૬ ઑક્ટો. પાછા અમદાવાદ પધારીને કનખલ જશે.

તા. ૨૭ ઑગસ્ટે રાત્રે ૭.૪૫ થી ૮.૧૫ સુધી મૌન-ધ્યાન.

અમદાવાદના માતૃભક્ત સ્વ. ભરતભાઈ વત્સરાજના સ્મરણાર્થે પ્રકાશિત પુસ્તક 'તત્ ચિંતન જ પથ' શ્રીશ્રીમાને અર્પણ કરવામાં આવ્યું, તથા ૯૫ વર્ષની વયના વિદ્વાન મહાત્મા પૂ. પ્રપન્નાચાર્યજી મહારાજને હસ્તે પુસ્તકનું વિમોચન થયું. પૂ. મહારાજે શ્રીશ્રીમાનાં દર્શન વારાણસીમાં કર્યાં હતાં.

આગામી કાર્યક્રમો :

તા. ૧૦ ઑક્ટો. આશ્વિન પૂર્ણિમાએ શ્રીમહાલક્ષ્મી-પૂજન.

નૂતન વર્ષે શ્રીઅન્નપૂર્ણા-પૂજન.

તા. ૨૧ જાન્યુ. થી તા. ૨ ફેબ્રુ. સુધી પંચમ સંયમ-સપ્તાહનું આયોજન.

આશ્રમનાં હાલનાં પ્રકાશનો :

૧. શ્રીશ્રીમાનો અગમ્ય ખયાલ.
૨. તત્ ચિંતન જ પથ.
૩. ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ.
૪. માએ કહેલી વાર્તાઓ.

॥ જય મા ॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

With best compliments from :

"हरि कथा ही कथा
और सब वृथा व्यथा ।"
–श्री श्री माँ

MODTECH MACHINES Pvt. Ltd.,
Plot No. C2A/2, G.I.D.C. Phase I,
Nr. Choksi Tubes,
Vatva, Ahmedabad-382 445.

Tel/Fax : 079-589 3784
e-mail : modtech@icenet.net

Manufacturer/Exporter :
Investment Casting Machines.

With best compliments from :

At the lotus feet of Shree Shree Ma

B.K. Jhala & Associates
"NIRMAL" Commercial Complex
158, M.G. Road,
Pune.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❁ Branch Ashrams ❁

14. NEW DELHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
15. PUNE	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 020-5537835)
16. PURI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Swargadwar, Puri-752001, Orissa. (Tel : 06752-223258)
17. RAJGIR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
18. RANCHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Main Road,P.O. Ranchi- 834001 (Tel : 0651-2312082)
19. TARAPEETH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233,
20. UTTARKASHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193,
21. VARANASI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-221001, U.P. (Tel : 0542-2310054+2311794)
22. VINDHYACHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill, P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
23. VRINDABAN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Vrindaban, Mathura-281121 U.P. (Tel: 0565-2442024)

*

IN BANGLADESH	:	
1. DHAKA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, 14, Siddheshwari Lane, Dhaka- 17 (Tel _ 8802-9356594)
2. KHEORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

*

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ

ॐ माँ

मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कमच्छा, वाराणसी, फोन- २३१२८२०

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi